

SİVAS CUMHURİYET ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı

TELEÜT AĞZININ ESKİ TÜRKÇEYE GÖRE SÖZ VARLIĞI

Yüksek Lisans Tezi

Gizem KİPER

Sivas
Ocak 2025

SİVAS CUMHURİYET ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı

TELEÜT AĞZININ ESKİ TÜRKÇEYE GÖRE SÖZ VARLIĞI

Yüksek Lisans Tezi

Gizem KİPER

Tez Danışmanı:
Prof. Dr. Özlem AYAZLI

Sivas
Ocak 2025

ETİK İLKELERE UYGUNLUK BEYANI

Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü bünyesinde hazırladığım bu Yüksek Lisans tezinin bizzat tarafımdan ve kendi sözcüklerimle yazılmış orijinal bir çalışma olduğunu ve bu tezde;

- 1- Çeşitli yazarların çalışmalarından faydalandığımda bu çalışmaların ilgili bölümlerini doğru ve net biçimde göstererek yazarlara açık biçimde atıfta bulunduğumu;
- 2- Yazdığım metinlerin tamamı ya da sadece bir kısmı, daha önce herhangi bir yerde yayımlanmışsa bunu da açıkça ifade ederek gösterdiğimi;
- 3- Başkalarına ait alıntılanan tüm verileri (tablo, grafik, şekil vb. de dahil olmak üzere) atıflarla belirttiğimi;
- 4- Başka yazarların kendi kelimeleriyle alıntıladığım metinlerini, tırnak içerisinde veya farklı dizerek verdiğim yine başka yazarlara ait olup fakat kendi sözcüklerimle ifade ettiğim hususları da istisnasız olarak kaynak göstererek belirttiğimi,

beyan ve bu etik ilkeleri ihlal etmiş olmam halinde bütün sonuçlarına katlanacağımı kabul ederim.

....../....../2025

Gizem KİPER

TEŞEKKÜR

Öncelikle, çalışmam boyunca bana rehberlik eden, bilgi ve deneyimleriyle yol gösteren değerli danışman hocam Prof. Dr. Özlem Ayazlı'ya en içten teşekkürlerimi sunuyorum.

Ve çalışmamı, mücadele edişimi gözleyen anneme ithaf ediyorum.

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	i
KISALTMALAR	v
TABLO LİSTESİ	ix
ŞEKİL LİSTESİ	xi
ÖZET	xiii
ABSTRACT	xv
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM	5
1. ARAŞTIRMANIN KAPSAMI VE YÖNTEMİ	5
1.1. Araştırmanın Kapsamı	5
1.2. Araştırmanın Amacı ve Önemi	5
1.3. Araştırmanın Yöntemi	6
İKİNCİ BÖLÜM	9
2. KAVRAMSAL VE KURAMSAL ÇERÇEVE	9
2.1. Altay Cumhuriyeti	9
2.2. Altay Türkleri	11
2.3. Altay Türklerinde Aile Hayatı	13
2.4. Altay Türklerinin İnanışları	14
2.5. Teleütler ve Teleüt Adı	16
2.6. Teleüt Türklerinin Tarihi	16
2.7. Teleüt Türklerinin Sosyo-Kültürel Yapısı	18
2.7.1. Nüfus, Sosyal Yaşam, Ekonomi	19
2.7.2. Dinî Yaşam	19
2.7.3. Eğitim Durumu	22

2.8. Teleüt Türklerinin Coğrafyası	23
2.9. Teleüt Türkçesi	23
2.9.1. Teleüt Ağzı.....	24
2.9.2. Teleüt Dilinin Kullanım Alanları	25
2.10. Teleütçe Çalışmalarına Toplu Bir Bakış	25
2.11. Tehlikedeki “Teleüt” Dili	27
2.11.1. Dil Ölümü	27
2.11.2. Tehlikedeki Dillere Yönelik Yaklaşımlar	29
2.11.3. Teleütçenin Tehlikedeki Dil Araştırmalarındaki Yeri	30
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	33
3. SES DEĞİŞİMLERİ	33
3.1. Ünlülerde Ses Olayları.....	33
3.1.1. Ünlü Yuvarlaklaşması.....	33
3.1.2. Ünlü Düzleşmesi	34
3.1.3. Ünlü Türemesi	35
3.1.4. Ünlü Düşmesi.....	35
3.1.4.1. Söz İçi Ünlü Düşmesi.....	36
3.1.4.2. Söz Sonu Ünlü Düşmesi.....	36
3.1.5. Ünlü Daralması	36
3.1.6. Ünlü Genişlemesi.....	37
3.2. Ünsüzlerde Ses Olayları	37
3.2.1. Ötümlüleşme	37
3.2.1.1. Söz Başı Ötümlüleşmesi.....	38
3.2.1.2. Söz İçi Ötümlüleşmesi	38
3.2.2. Ötümsüzleşme.....	39
3.2.2.1. Söz Başı Ötümsüzleşmesi	39

3.2.2.2. Söz İçi Ötümsüzleşmesi	39
3.2.2.3. Söz Sonu Ötümsüzleşmesi	39
3.2.3. Süreksizleşme	39
3.2.3.1. Söz Başında Süreksizleşme.....	40
3.2.3.2. Söz İçinde Süreksizleşme.....	40
3.2.3.3. Söz Sonu Süreksizleşme	40
3.2.4. Ünsüz Düşmesi	40
3.2.4.1. Söz İçi Ünsüz Düşmesi	41
3.2.4.2. Söz Sonu Ünsüz Düşmesi	41
3.2.5. Ünsüz Türemesi	42
3.2.5.1. Söz İçi Ünsüz Türemesi	42
3.2.5.2. Söz Sonu Ünsüz Türemesi	42
3.2.6. Ünsüz Benzeşmesi	42
3.2.6.1. İlerleyici Benzeşme.....	42
3.2.6.2. Gerileyici Benzeşme	42
3.2.7. Sızıcılaşma.....	43
3.2.7.1. Söz İçi Sızıcılaşma	43
3.2.7.2. Söz Sonu Sızıcılaşma	43
3.2.8. Akıcılaşma	43
3.2.8.1. Söz İçi Akıcılaşması.....	43
3.2.8.2. Söz Sonu Akıcılaşması.....	44
3.2.9. Göçüşme	44
3.2.9.1. Yakın Göçüşme.....	44
3.2.10. Ünsüz ikizleşmesi	44
3. 3. Şekil Bilgisi	44
3. 3.1.Yapım Ekleri.....	44

3.3.1.1. İsimden İsim Yapan Ekler	45
3.3.1.2. İsimden Fiil Yapan Ekler	47
3.3.1.3. Fiilden Fiil Yapan Ekler	51
3.3.1.4. Fiilden İsim Yapan Ekler	54
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM	59
4. SÖZ VARLIĞI	59
SONUÇ	279
KAYNAKÇA	291
ÖZ GEÇMİŞ	299

KISALTMALAR

Alt.	: Altayca
AltTS	: Altay Türkçesi Sözlüğü
Anat.	: Anatomi
Ar.	: Arapça
Bağ.	: Bağlaç
Bk.	: Bakınız
Bot.	: Botanik
BM	: Kitâbu Bulgatü'l-Müştak Fî Lügati't-Türk Ve'l-Kıfçak
BV	: Baytaratu'l-Vâzih
CC	: Codex Comanicus
Çağ.	: Çağatayca
ÇTS_FK	: Fethali Kaçar'ın Çağatay Türkçesi Sözlüğü
DLT	: Divan-ı Lügati't Türk
DLT_MK	: Mustafa Kaçalın'ın Divan-ı Lügati't Türk Sözlüğü
DM	: Ed-Dürretü'l-Mudiyye Fi'l-Lügati't-Türkiyye
e.	: Edat
ET	: Eski Türkçe
EÜ	: Emek Üşenmez
Fars.	: Farsça
GT	: Gülistan Tercümesi (Kitab Gülistân Bi't-Türkî)
HAltUig	: Handwörterbuch des Altuigurischen, (Altuigurisch – Deutsch – Türkisch), bk. Wilkens, J. 2021.
Har.	: Harezmi
HTS	: Harezmi Türkçesi Sözlüğü

İH	: El-İdrâk Haşiyesi
İM	: İrşâdü'l-Mülûk Ve's-Selâtin
Kar.	: Karahanlı
KB	: Kutadgu Bilig
KF	: Kitâb Fi'l-Fıkh
KFT	: Kitâb Fi'l-Fıkh Bi'l-Lisâni't-Türkî
Kıp.	: Kıpçakça
Kİ	: Kitâbü'l-İdrâk Li-Lisâni'l-Etrak
KK	: El-Kavanînü'l-Küllîyye Li-Leysi's-Semerkindî
KTS	: Kıpçak Türkçesi Sözlüğü
Krş.	: Karşılaştırınız
Mec.	: Mecazen
MG	: Münyetü'l-Guzât
MoEsTuYaz	: Moğolistan'daki Eski Türk Yazıtları
Moğ.	: Moğolca
MS	: Kitâb-ı Mukaddime-i Ebu'l-Leysi's-Semerkindî
Orh.	: Orhonca
OT	: Orta Türkçe
ö.a	: Özel ad
RH	: Kitâb Fî Rıyâzâtı'l-Hayl
TA	: Kitâb-ı Mecnû-ı Tercümân-ı Türkî ve Acemî ve Mugalî
TeLAS	: Teleüt Ağzı Sözlüğü
TZ	: Et-Tuhfetü'z-Zekîyye Fi'l-Lügati't-Türkiyye
Uyg.	: Uyгурca
UW	: Old Turkic Word Formation

Ünl.	: Ünlem
vb.	: Ve benzeri
zm.	: Zamir
Zool.	: Zooloji

TABLO LİSTESİ

Tablo 1. Teleütçenin Toplam Konuşur Sayısı (2010)	1
Tablo 2. Altay Türklerinin Kültür Açısından Ayrılışı.....	12
Tablo 3. Teleüt ağzı ve Eski Türkçe Denlikleri	279
Tablo 4. Teleüt Ağzı ve Orta Türkçe Denlikleri	287

ŞEKİL LİSTESİ

Şekil 1. Türklerin Ana Yurdu Konumu	9
---	---

ÖZET

Teleütler, nüfus azalması ve kültürel erozyon tehlikesiyle karşı karşıya kalmış, Sibiry'a'da yaşayan Türk kökenli bir topluluktur. Bu çalışma, Teleüt halkının dil ve kültürel mirasını koruma çalışmalarına katkı sunmak amacıyla hazırlanmıştır. Çalışmada Teleütlerin dili ve özellikle Teleütçenin Eski Türkçe ile olan söz varlığı açısından incelenirken dilin tarihî kökenlerini ve günümüzdeki durumu değerlendirilmiştir.

Teleütler, tarihsel süreç içinde Rusya'nın etkisi altına girmiş ve göçebe yaşamlarını bırakarak yerleşik düzene geçmişlerdir. Bu süreçte dil yapıları ve kelime hazineleri üzerinde değişiklikler olmuş ve Teleütçe, Altay Türkçesi içinde yer alan bir lehçe hâline gelmiştir. Günümüzde Teleütlerin nüfusu yaklaşık 3000 civarındadır ve bu azalan nüfus, dilin ve kültürel öğelerin korunmasını zorunlu kılmaktadır.

Tezin metodolojisi, eski Türk dilleri araştırmalarıyla paralel olarak Teleütçe üzerinde odaklanmaktadır. Ana amaç, Teleütçenin Eski Türkçe ile olan benzerliklerini ve farklılıklarını belirlemek ve bu analizler aracılığıyla Türk dili tarihine katkı sağlamaktır. Çalışmada dil bilim yöntemleri kullanılarak söz varlığı üzerine yoğunlaşmış ve fonetik ve morfolojik özellikler üzerinde durulmuştur.

Sonuçlar, Teleütçenin Eski Türkçenin pek çok özelliğini koruduğunu göstermiştir. Ancak kültürel etkileşimler ve zaman içindeki değişimler sonucu farklılaşan unsurlar da ortaya konmuştur. Bu analizler, Teleütlerin dil mirasının korunması için atılacak adımları ve Türk dili araştırmalarına yönelik yeni bakış açılarını ortaya koymaktadır.

Tez, Teleütlerin dil ve kültürel mirasının önemini vurgularken dil bilimine katkı sağlamayı ve yok olma tehlikesi altındaki dillerin korunması konusunda bilinç oluşturmaya hedeflemektedir.

Bu çalışmanın aynı zamanda Teleüt ağız ve Eski Türkçenin bilinmeyen yönlerini aydınlatarak Türkçenin tarihsel gelişimine ve diyalektoloji alanına önemli katkılar sağlayacağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Teleütler, Eski Türkçe, tehlikedeki Türk dili, söz varlığı

ABSTRACT

This thesis examines the efforts to preserve the language and cultural heritage of the Teleuts, a Turkic ethnic group facing population decline and cultural erosion while residing in Siberia. The study focuses on the Teleut language, particularly its lexicon in comparison to Old Turkic, evaluating its historical origins and current status.

Over historical periods, the Teleuts came under the influence of Russia, transitioning from a nomadic lifestyle to settlement, which brought changes in their language structures and vocabulary. Teleut, thus, evolved into a dialect within the Altay Turkic language family. Presently, the Teleut population numbers approximately 3,000 individuals, emphasizing the imperative need to safeguard their language and cultural elements.

The methodology of the thesis centers on Teleut, paralleling research on ancient Turkic languages. The primary objective is to identify similarities and differences between Teleut and Old Turkic lexicons, thereby contributing to the history of Turkic languages. The study predominantly focuses on vocabulary, employing linguistic methods, with limited discussion on phonetic and morphological features.

The findings demonstrate that Teleut preserves many characteristics of Old Turkic, yet cultural interactions and temporal changes have introduced divergent elements. These analyses underscore the necessity for initiatives to preserve Teleut language heritage and introduce new perspectives in Turkic language research.

In emphasizing the significance of Teleut language and cultural heritage, this thesis aims to contribute to linguistics and raise awareness about the preservation of endangered languages.

It is anticipated that this study will shed light on unexplored aspects of the Teleut dialect and Old Turkic, thus making substantial contributions to the historical development of Turkish and the field of dialectology.

Keywords: Teleuts, Old Turkic, endangered Turkic language, lexicon.

GİRİŞ

Teleütler, Güneybatı Sibirya’da zorla Hristiyanlaştırma, zorunlu yatılı eğitim, yoğun petrol ve doğalgaz aramaları gibi etkenler nedeniyle yok olma tehlikesi ile karşı karşıya bulunan az sayıdaki Türk halklarından (Vorobeve vd., 2015: 110). Buna ek olarak 2010 nüfus sayımına göre 2643 kişilik bir nüfusa sahip olan bu Türk topluluğu Rusya Federasyonu’nun Kuzbass Eyaletine bağlı Belovo ilindeki Büyük ve Küçük Baçat nehirlerinin havzasındaki köylerde yaşamaktadırlar (Federal State Statistics Service [Rosstat], 2010). Ayrıca Novokuznetsk ilinin taşrasında bulunan Teleut köyü, Altay Krayı’ndaki Zarinsk ilçesi ve Dağlık Altay Cumhuriyeti de Teleütlerin yaşadıkları yerler arasında bulunmaktadır (Nevskaja 2000: 7). 2010 nüfus verilerine göre, Teleütçe konuşanların sayısı 975’tir ve bu grup, çeşitli etnik kökenlere sahip olan ve dil bildiğini ifade eden bireylerden oluşmaktadır (Cengiz, 2016). Söz konusu nüfus verileri Tablo 1’de ifade edilmiştir (Novgorodov vd., 2017: 301).

Tablo 1. Teleütçenin Toplam Konuşur Sayısı (2010)

Nüfus	Konuşur Sayısı	Teleüt olup ana dilini bilenler	Teleütçeyi ana dili kabul edenler
2643	975	938	1597

Tablo 1’de ifade edildiği üzere 2010 yılı nüfus sayımında Teleütlerin nüfus sayılarına göre toplam konuşur sayısı görülmektedir. Bugün ise Teleütlerin nüfusu yaklaşık 3000 kişidir (Novgorodov vd., 2017: 296). Teleütler, Rusya Federasyonu’nun Kemerovo ilinin Belovo bölgesindeki Büyük ve Küçük Baçat nehirlerinin havzalarındaki köylerde yaşamaktalar. Altay Dağı Özerk Cumhuriyeti’ndeki bazı yerleşim yerlerinde de az sayıda Teleüt bulunmaktadır.

Teleütlerin, VI-VIII. yüzyılda Türk Hanlığı’na bağlı olan ve hayvancılıkla uğraşan Tölös-Tölis-Töliš’in (Çince: T’ie-lo-T’ieh-lê) torunları olduklarına inanılmakta olup aynı zamanda Güney Altay halkının bir kolu olan Chu-kiji ile de akraba olduğu bilinmektedir (Akalın 1999:1).

Teleütler, bugün yaşadıkları bölgeye 1658 ile 1665 yılları arasında yerleştiler ve 16. yüzyılın sonu ve 17. yüzyılın başında İrtiş bozkırları, Ob nehri ve kolları, İniya nehri, Çaliş nehri ve Are nehri boyunca göçebe bir hayat yaşadılar. Daha sonra yönetecekleri Dzungarian devletinde Teleüt olarak biliniyorlardı. Rusya'nın Sibirya'yı işgaliyle birlikte Rus kaynaklarında ve kroniklerinde hakikatlerden bahsedilmeye başlandı. Bu kaynaklar, Teleütlerden Ak Kalmyks olarak söz eder. Teleüt halkı muhtemelen bazı Moğol gruplarıyla bir arada yaşadıkları için bu isimle anılmıştır. Hatta Çolpus, Durmet, Tumat vb. gibi bazı Moğol kabilelerinin Teleüt halkı tarafından asimile edildiği anlaşılmaktadır (Killi Yılmaz 2011).

On yedinci yüzyılın başında Rusya egemenliğine giren Teleütlerin 4000 çadırı vardı. Günümüz şartlarında bu nüfusun küçük olduğu düşünülebilir ancak Ruslar Sibirya'yı işgal etmeye başladığında Sibirya'da yaşayan yerli nüfus yalnızca 50.000 idi. Binlerce Rus, Rus Kazaklarının açtığı yollardan tuz ve kürk elde etmek için Sibirya'ya akın etti. Birçoğu yerleşik kale şehirlere yerleşti. Yeni şehirler inşa edildi. Zamanla Sibirya, Çarlık Rusyası için bir sürgün bölgesi hâline geldi. Kaynakların hem yer altında hem de yer üstünde bol olduğu dönemde Sibirya'nın önemi daha da arttı. Geçtiğimiz yüzyılın hem yer altı hem de yer üstü kaynaklarının çıkarılmasına yönelik en büyük çevre katliamı, özgür dünyanın görüş alanından uzakta Sibirya'da yaşandı.

Ağaçlar sorumsuzca kesildi ve maden arama amacıyla her yere çukurlar açıldı. Bu yüzyılın başlarında Sibirya'nın yerli halkı azınlık hâline gelmişti. Sibirya'nın kaderi Sovyet döneminde de değişmedi. Orman kaybı ve madencilikten kaynaklanan çevre felaketlerine yenileri eklendi. Sibirya, rejim karşıtlarının, katillerin ve toplum düşmanlarının her zaman sürgün yeri olmuştur. Milyonları bulan Rus nüfusunun yanı sıra Sibirya'nın en eski yerli halklarının nüfusu da binleri, hatta yüzlerceyi buluyor. Nüfusun azalması bölgede konuşulan dil ve lehçelerin yok olmasına neden oldu. Günümüzde pek çok Türk lehçesinin yanı sıra çeşitli Sibirya dilleri de yok olma tehlikesiyle karşı karşıyadır (Özkan 2007).

Altay Türkçesi, Türk dilleri ailesine mensup olup, Altay Dağları bölgesinde konuşulan bir lehçedir. Altay Türklerinin konuştukları dil için genellikle Altayca terimi kullanılmaktadır (Ölmez 1996: 12). Bu halkların dili ses ve biçimsel bakımdan

farklılıkları da beraberinde getirmektedir. Teleüt halkı, Altay Türkçesinin bir lehçesini konuşur (Clauson 1956: 209). Altay Türkçesinin güney lehçeleri arasında Teleütlerin yanı sıra Altay-kiji ve Tölös lehçeleri de bulunmaktadır. Teleüt lehçesi hiçbir zaman yazı dili olmamıştır ancak Altay Türkçesinin yazı dili Teleütçenin de içinde bulunduğu Güney Altay diline dayanmaktadır.

Tüm bu bilgiler ışığında bu inceleme, Teleütlerin kökenlerini ve dil yapılarını anlamak amacıyla yapılacak çalışmalar önemlidir. Bu bağlamda Teleüt ağzının eski Türkçeye olan benzerlikleri ve farklılıkları analiz ederek dilin evrimini daha iyi anlayabileceği ve bu topluluğun dil ve kültürel mirasını daha derinlemesine keşfedebileceği ön görülmektedir. Çalışmada, Teleüt ağzının eski Türkçeye ilişkisini belirlemek için çeşitli yöntemler kullanılmıştır. Metinlerin karşılaştırılması, kelime dağarcığı analizi ve dil bilimsel yöntemler aracılığıyla Teleüt ağzının Türkçeye olan benzerliklerini ortaya çıkarılmıştır. Bu benzerlikler, Teleütlerin tarihî ve kültürel bağlamını anlamamıza yardımcı olurken aynı zamanda dilin nasıl değiştiği ve geliştiği konusunda da ipuçları sunmaktadır. Bu çalışmanın devamında, Teleüt ağzının söz varlığını daha geniş bir bakış açısı ile ele alınmıştır. Sadece eski Türkçeye olan ilişkisini değil aynı zamanda çevresel etkileşimlerin, göçlerin ve kültürel değişimin bu söz varlığı üzerindeki etkileri de incelenmiştir. Böylece, Teleütlerin dil ve kültür tarihine daha kapsamlı bir bakış sunmak hedeflenmiştir.

Teleütçe, hem dil bilimsel hem de kültürel miras açısından büyük bir öneme sahiptir. Bu çalışma, dilin korunması ve yaygınlaştırılması için atılacak adımların belirlenmesinde önemli bir kaynak oluşturmaktadır. Teleütçenin, Türk dili ve kültürü açısından taşıdığı değer, bu çalışmanın bulguları ile bir kez daha vurgulanmıştır.

Genel olarak bu çalışmada, Teleüt ağzı ve Eski Türkçenin bilinmeyen yönleri aydınlatılarak Türkçenin tarihsel gelişimine ve diyalektoloji alanına önemli katkılar sağlamak amaçlanmaktadır. Ayrıca yok olma tehlikesi altındaki dillerin korunması konusunda farkındalık oluşturmak hedeflenmektedir. Tüm bunlarla beraber bu çalışmanın sonuçları, Teleüt dilinin korunması ve gelecek nesillere aktarılması için önemli stratejiler geliştirilmesine yardımcı olabilmektedir.

Bu çalışma, temel düzeyde sentaktik veriler sunmakla birlikte, daha derinlemesine sentaktik analizler için ek araştırmalara ihtiyaç vardır. Bu bağlamda

Teleütçenin konuşulduğu bölgeler ve bu bölgelerdeki demografik veriler, çalışmanın kapsamını sınırlayan faktörler arasında yer almaktadır. Özellikle Teleütçeyi konuşan nüfusun azlığı ve coğrafi dağılıklığı, veri toplama sürecinde zorluklar yaratmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. ARAŞTIRMANIN KAPSAMI VE YÖNTEMİ

1.1. Araştırmanın Kapsamı

Tez kapsamında ele alınacak ana konular şunlardır:

- Teleüt ağzındaki kelimelerin Eski Türkçedeki karşılıkları.
- Teleütçe ile Eski Türkçenin ortak söz varlığı.
- Teleüt ağzındaki kelimelerin ses ve biçim bilgisi açısından Eski Türkçe ile karşılaştırılması.
- Elde edilen bulgular ışığında Teleüt ağzının söz varlığı, ses ve biçim bilgisinin tarihsel gelişiminin incelenmesi.

1.2. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Bu araştırmanın temel amacı, Teleüt ağzı ile Eski Türkçe arasında fonetik, morfolojik ve sentaktik düzeylerdeki benzerlikleri ve farklılıkları sistematik bir analiz yoluyla tespit etmektir. Bu analizin, Türk dilinin tarihsel gelişimine ve Türk dillerinin diyalektolojisine katkıda bulunması hedeflenmektedir. Bu amaçla, farklı zaman dilimlerine ait dillerin karşılaştırılmasını içererek dillerin değişiminin zaman içerisindeki izi sürülmeye çalışılmıştır.

Bu araştırma kapsamında, Teleüt ağzı ve Eski Türkçe arasındaki fonetik, morfolojik ve sentaktik benzerlikleri ve farklılıkları belirlemek için dil bilimsel analizlerde kullanılan veriler, Eski Türkçe ve Orta Türkçe sözlüklerinden elde edilmiştir. Eski Türkçe sözlükleri, özellikle eski dönem Türk dilleri üzerine odaklanan ve bu dillerin söz varlığına ışık tutan kaynaklardır. Orta Türkçe sözlükler ise, Teleüt ağzında Eski Türkçe karşılıkları bulunamayan kelimelerin çözümlenmesinde kullanılmış olup dilin zaman içindeki evrimini anlamamıza yardımcı olmuştur.

Karşılaştırmalı analiz süreci, iki dil arasındaki benzerlik ve farklılıkları sistematik bir yaklaşımla ortaya koymayı amaçlamaktadır. Bu analizler sonucunda elde edilen bulgular, Teleüt ağzının diğer Türk dilleri ile olan ilişkisinin daha iyi anlaşılmasına yönelik bir çerçeve sunması düşünülmüştür. Diğer bir ifadeyle bu çalışma, Teleüt ağzı ve Eski Türkçenin bilinmeyen yönlerini aydınlatarak Türkçenin tarihsel gelişimine ve diyalektoloji alanına önemli katkılar sağlayacağını düşündürmüştür. Araştırmada aynı zamanda yok olma tehlikesiyle karşı karşıya olan Teleüt ağzının korunması ve gelecek nesillere aktarılmasına dair bilgiler sunarak bu diyalektin önemini altını çizeceği ön görülmektedir. Buna ek olarak Teleüt ağzının ses ve biçim bilgisinin tarihsel gelişimi hakkında sağlanacak bilgiler, hem Türkoloji sahasında yapılacak çalışmalar için yeni bir veri imkânı sağlayarak Türkçenin tarihsel dil bilimi ve diyalektolojiye olan katkılarını arttıracak hem de dilin tarihsel gelişiminin daha iyi anlaşılmasına kendince bir katkı sağlayacaktır. Araştırmanın son bölümünde, elde edilen bulgular ve bunların Türk dilbilimi alanındaki mevcut literatürle olan ilişkisi ayrıntılı bir şekilde tartışılacak ve özetlenecektir.

1.3. Araştırmanın Yöntemi

Çalışmada yöntem olarak dil biliminde yaygın olarak kullanılan art zamanlı karşılaştırmalı analiz yöntemi kullanılmıştır ve Eski Türkçeden Teleüt Ağzına ses ve şekil bilgisi, anlam ve yapı yönünden değişimlerin olup olmadığı tespit edilmeye çalışılmıştır. Eski Türkçe kısmında Orhon Türkçesi döneminden başlanılarak sırasıyla Uygur Türkçesi ve Karahanlı Türkçesi eserleri taranmıştır. Eski Türkçede geçmeyip diğer tarihî lehçelerde geçen veriler için ise Orta Türkçe eserler taranmıştır.

İlgili eserlerden taramalar yoluyla veriler elde edilmiş, daha sonra elde edilen veriler inceleme ve değerlendirmeye tabi tutulmuştur. Taramalarda, Teleüt Türkçesini temsilen Lyudmila Timofeyevna Ryumina-Sırkaşeva ve Nadejda Aleksandrovna Kuçigaşeva tarafından kaleme alınan, Şükrü Haluk Akalın ve Caştegin Turgunbayev tarafından çevrilen *Teleüt Ağzı Sözlüğü*, Eski Türkçe dönemini temsilen ise Eski Uygurca için Jens WILKENS'in *Handwörterbuch Des Altuigurischen, (Altuigurisch- Deutsch- Türkisch) / Eski Uygurcanın El Sözlüğü*,

Orhon Türkçesi için Mehmet Ölmez'in *Orhon- Uygur Hanlığı Dönemi Moğolistan'daki Eski Türk Yazıtları* adlı eseri, Karahanlı Dönemi ve Orta Türkçe Dönemi eserleri için ise çeşitli sözlük ve kaynaklar esas alınmıştır.

Araştırmanın yöntemi şu adımları içermektedir:

- **Veri Toplama:** Teleüt ağzından ve Eski Türkçeden ses, biçim ve anlam bilgisi içeren verilerin toplanması. Eski Türkçe ve Orta Türkçe sözlüklerden yararlanarak Teleüt ağzı için karşılıkları bulunan ve bulunamayan kelimelerin tespiti yapılmıştır.
- **Verilerin Karşılaştırılması:** Toplanan verilerin ses ve biçim bilgisi düzeyinde karşılaştırılması. Karşılaştırma, Teleüt ağzındaki kelimelerin Eski Türkçedeki karşılıklarını belirlemek ve ses ve biçim bilgisindeki değişimleri sistematik bir şekilde ortaya koymak için yapılmıştır.
- **Bulguların Değerlendirilmesi:** Karşılaştırmadan elde edilen bulgular, Teleüt ağzının ses ve biçim bilgisinin tarihsel gelişimini belirlemek ve Türkçenin tarihsel dilbilimi ile diyalektolojiye olan katkılarını değerlendirmek için kullanılmıştır.

Bu metodolojik yaklaşım, çalışmanın hedeflerine ulaşmasını sağlayacak sistematik bir analiz sunmaktadır.

İKİNCİ BÖLÜM

2. KAVRAMSAL VE KURAMSAL ÇERÇEVE

2.1. Altay Cumhuriyeti

Altay Cumhuriyeti, Rusya Federasyonu'nun Güney Sibirya bölgesinde yer alan 92. 902 kilometrekarelik yüzölçümüne sahip bir ülkedir (Gadimov 2008). Ülke, Kazakistan, Moğolistan ve Çin'in yanı sıra Rusya Federasyonu'ndaki Hakasya Cumhuriyetleri, Tuva, Kemerov Oblastı ve Altay bölgesi ile komşudur. Ülke coğrafi olarak on bölgeye ayrılmıştır. Bu bölgelerin görsel biçimi Şekil 1'de ifade edilmiştir (Foley vd., 2006).

Şekil 1. Türklerin Ana Yurdu Konumu

Şekil 1'de görüldüğü üzere Altay Cumhuriyeti Maima, Kuy, Chemal, Shebalin, Tulachak, Ongu, Ustkan, Ust-Koksa, Urgan ve Garip Koshaga bölgelerine ayrılmıştır. Altay Cumhuriyeti'nin başkenti ve tek şehri Gorno-Altaysk'tir; 2010 nüfus sayımına göre ülkenin nüfusu 206.000 olarak ifade edilmiştir (Tadina, Yabyshtaev 2021). Nüfusun yüzde 57,4'ünü Ruslar, yüzde 30,6'sını Altaylılar, yüzde 6'sını Kazaklar, geri kalanını ise Almanlar, Ukraynalılar, Azeriler, Ermeniler ve Estonyalılar oluşturuyor. Nüfusun büyük çoğunluğu kırsal bölgelerde yaşıyor (Güner Dilek 2005).

Altay Cumhuriyeti, sıcak ve kısa yazlar ve soğuk ve uzun kışlarla karasal bir iklime sahiptir. Yaz ve kış aylarında bol yağış alan ülke, çok çeşitli bitki örtüsüne ve bol miktarda yüzey ve yeraltı suyuna sahiptir. Ülkenin en uzun nehirleri, Sibirya'nın en uzun nehri olan Ob'u oluşturan Katun ve Biya'dır. Altay Cumhuriyeti'nde yedi bine yakın göl bulunmaktadır ve bu göllerin toplam alanı yaklaşık 600 kilometrekaredir. Altay Dağları'ndaki bu göller en yüksek kalitede tatlı su rezervleri sağlamaktadır. Altın Göl (Teletskoe) ülkenin kuzeyinde yer alır ve 230,8 kilometrekarelik alanıyla ülkenin en büyük gölüdür.

Altay Cumhuriyeti dağlık bir bölgedir. San Sümer (Beluha), 4506 metre yüksekliğiyle Sibirya'nın en yüksek noktasıdır. Ülkede Altay Türkleri tarafından da kutsal mekân olarak kabul edilir.

Ülke topraklarının %47'si orman, %19'u ise tarım arazisidir. Ülkenin geniş orman alanı tomrukçuluk ve ahşap oymacılığı endüstrilerinin gelişmesine yol açmıştır. Tarım ve hayvancılığın temel geçim kaynağı olduğu ülkede, et ve süt sığırcılığı, at, koyun ve geyik yetiştiriciliği yaygındır. Altay Cumhuriyeti, yün ve kadife boynuzu yetiştiriciliğinde Rusya Federasyonu'nda ilk sırada yer almaktadır. Bitki örtüsü açısından zengin olan Altay bölgesinde arıcılık da oldukça önemli bir rol oynamaktadır. Ülke aynı zamanda altın, demir, granit, mermer ve kömür gibi yer altı kaynaklarıyla da dikkat çekiyor. Sanayi açısından gıda, inşaat malzemeleri, madencilik, ağaç ve ağaç işleme ön plana çıkmaktadır. Ülkenin doğal güzellikleri de son yıllarda turizmin gelişmesine katkıda bulunmuştur. (Koçsoy 2002: 73).

Altay Türklerinin en önemli geçim kaynakları hayvancılık ve tarımdır. Hayvancılık özellikle Güney Altay'da önemli bir gelir kaynağıdır; buradaki ovalar hayvancılığa uygundur. Yaz aylarında hayvanları taygaya götürürler ve burada yaz boyunca yaylada otlatırlar. Kışın kışlık yerlerde hayvanları beslerler. Altay Türklerinin en çok beslediği hayvanlar at, koyun ve sığırdır. Keçiler, develer ve Tibet sığırları yalnızca belirli bölgelerde yetiştirilmektedir. Kuzey Altay'ın dağlık ve ormanlık alanlarında yaşayan Tuba, Çalkandu ve Kumandı halklarının ana gelir kaynağı avcılık ve balıkçılıktır. Kuzey Altay Türkleri için balıkçılık yalnızca önemli bir gelir kaynağı iken avcılık aslında tüm Altay Türkleri arasında yaygındır. Bir diğer önemli gelir kaynağı ise tarımdır. Ancak Altay Dağları'nın soğuk iklim koşulları

ekimi ve ürün çeşitliliğini ciddi şekilde sınırlamaktadır. Altay Türk aileleri, özellikle kırsal kesimde yaşayanlar, geçimlerine katkıda bulunmak amacıyla evlerinin yanındaki küçük bahçelerde yetiştirdikleri toprak altı sebzeleri (patates, soğan, havuç vb.) başta olmak üzere iklime uygun sebzeler yetiştirerek ihtiyaçlarını karşılıyorlar (Samaev 2004: 175).

2.2. Altay Türkleri

Bugün Novosibirsk, Barnaul, Biysk, Kemerov ve Altay Krayı'nın (Altay bölgesi) diğer şehirleri ile Altay Cumhuriyeti'nde dağınık olarak yaşarlar. Türklerin en eski keşiflerinden biri olarak kabul edilen yer burasıdır. Arkeolojik kazılara göre Altay'daki en eski yerleşim yerinin, günümüzün ulusal başkenti Gorno-Altaysk'in içinden geçen Ulalu Nehri'nin kıyısında yer alması açısından önem taşımaktadır. 2500-1700 yılları Afanasievo kültürüne ait olduğu ortaya çıkmıştır.

Altay Türklerinin ataları olan Hunlar MÖ 202-203 yılları kadar erken bir tarihte bölgeye gelmişlerdir. Hunlardan sonra Siyanbu, Avarlar, Türkler, Terralar, Uygurlar ve Kırgızlar da bölgeye hâkim olmuşlardır. Kırgızlardan sonra hâkimiyet 10. yüzyılın başlarında Altay bölgesine 12. yüzyılın ilk yarısında hâkim olan kıtanlara geçmiştir. 19. yüzyılın sonlarında Kitanların zayıflamasıyla Naimanlar bölgeye girmişler ve 12. yüzyıla kadar Altay bölgesini yönetmişlerdir. Naimanların kısa saltanatını Cengiz Han takip etti. 17. yüzyılda ve 18. yüzyılın ilk yarısında Altay halkı Çungar Devletine dâhil edildi ancak ülke 1756'da Çinliler tarafından yıkılınca Rus kontrolü başladı. 1917'de Tomsk, Novosibirsk, Barnaul ve Bisk'te Sovyet iktidarı kuruldu. 1922 yılında Sovyetler Birliği'ne bağlı "Oyrot Özerk Bölgesi" kurulmuş, 1948 yılında milliyetçi duyguları ortadan kaldırmak amacıyla "Altay Özerk Bölgesi" olarak yeniden adlandırılmıştır. 3 Temmuz 1991'de Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından Rusya Federasyonu'nun "Gorno statüsü" belirlendi. 3 Mayıs 1992'de cumhuriyetin adı "Altay Cumhuriyeti" (Altay Cumhuriyeti) olarak değiştirildi. (Gömeç 2011: 32).

"Altay Dağlarında Altay Özerk Cumhuriyeti" olarak adlandırılan cumhuriyet olan Altay Türkleri, dil ve kültür açısından kabaca kuzey ve güney olmak üzere iki gruba ayrılmaktadır. Bu iki grup Tablo 2'de ifade edilmiştir (Ölmez, 1996: 12)

Tablo 2. Altay Türklerinin Kültür Açısından Ayrılışı

Kuzey Altaylar	Güney Altaylar
Tubalar	Altay-Kiji veya Asıl Altaylar
Kuu- Kijiler	Telengitler ve Tölösler
Kumandılar	Teleütler

Tablo 2’ de bulunan Ölmez (1996)’nın ifade ettiği gibi Altay Türklerinin edebiyatta "Altay-Kiji", "Oyrot", "gerçek Altay halkı" gibi farklı etnik isimlere sahip olduğuna dikkat çekerek, kabilenin 6 boydan oluşmaktadır. Bu boylar, Altay-Kiki boyu, Telengit boyu, Teleüt boyu, Tuba boyu, Kumandı-Kiji boyu ve Kû-Kiji boyu veya Çalkandu-Kiji boyu olarak ifade edilebilmektedir.

1. Altaylar: Eski adı Oyrot olan bu kavim, Onguday, Yukarı Kan, Yukarı Köksin, Elikmanar ve Şebalin vadileri ile Katun, Ursul, Sema, Mayma, Çarış, Kanve Pesçanaya nehirleri boyunca yaşamaktaydı. Maima Nehri kıyılarına yerleşen halka "Maima halkı" deniyordu. Altay Türkleri arasında en kalabalık etnik grup olan Altay Türkleri kendilerine "Altay" adını vermektedir (Kalan 2008: 6).

2. Telengit: Telengit halkı Ulagan, Kos-Agach, Kuy, Cholusman, Argut ve Baskos bölgelerinde yaşamaktadır. Çuy Nehri bölgesinde yaşayan halk kendilerine “Çuy-Kiji” adını veriyor. 18. yüzyılda Ruslar onlara "Chuytsy", "Chuy Kalmyks - Chuyskie Kalmyki", "iki kez vergi ödeyenler" anlamına gelen "Dvoyedantsy" ve 1856’dan önce her ikisi de aynı anda vergilendirildikleri için "Uryanhay Kalmyks" adını verdiler.

3. Teleüt halkı: Kendilerine "Terenget" veya "Telengüt" adını veren küçük bir Teleüt grubu Serga nehri kıyısına, çoğu da büyük ve küçük Baçat nehri kıyısına yerleşti. Bir zamanlar Ruslar tarafından "Belie-Kalmuki" (Beyaz Kalmyks) olarak adlandırılıyordu.

4. Tubalar: Kendilerini “Tuba”, “Tıva”, “Tuma-Kiji”, “Tubalar”, “D’ış-Kiji”, “T’ış-Kiji” ve “Yış-Kiji” (Orman halkı) olarak adlandıran bu boy, Biy, Kadın, Üymen, Puja, Büyük ve Küçük İşa, Sarı ve Kara Kokşa, Mayma ırmakları civarında yaşamaktadırlar. Ruslar bunları “Çernovıe Tatarı (Kara Tatarlar)” olarak adlandırmışlardır. Bu adı Katunya’nın doğusundaki sık çam ormanlarında yaşamalarından dolayı almışlardır (Dilek 2003: 143).

5. Kumandılar: Bugün az bir kısmı Altay Cumhuriyeti içerisinde Biy ve Lebed ırmakları civarında, çoğu Altay Bölgesi'nde Solton ve Starobardinsk oymaklarında yaşayan Kumandılar, kendilerini “Kubandı-Kiji”, “Kubantı-Kiji” ve “Kumandı-Kiji” olarak adlandırmaktadırlar. Rusça adlandırmaları “Kumandjintı” olan bu boy Aşağı Kumandı ve Yukarı Kumandı olmak üzere iki gruba ayrılmaktadır.

6. Çalkandular: Lebed ırmağı ve Baygol çayı boyunca oturmakta olan bu boy, kendilerinin “Çalkandu-Kiji”, “Şalkandu-Kiji” ya da “Kuu-Kiji” ve “Lebed Tatarları” olarak adlandırmışlardır. Rusça adlandırmaları “Lebedinskie Tatarı” veya “Lebedintı” şeklindedir. Lebed Tatarları adını Lebed Irmağı boyunca yaşamalarında dolayı almışlardır. Rusçada “lebed” kelimesinin anlamı “kuğu” olduğundan kendilerini “Kuu-Kiji” olarak adlandırmışlardır (Dilek 2003: 143).

2.3. Altay Türklerinde Aile Hayatı

On dokuzuncu ve yirminci yüzyılın başlarındaki aileleri ve günlük yaşamı incelediğimizde Altay Türklerinin aile yaşamının atadan kalma özellikler taşıdığını görüyoruz. Ancak 19. yüzyılda Ruslarla yaşanan etkileşimlerden sonra geleneksel görgü kurallarının değişmeye başladığı söylenebilir. Altay halkları arasında her klan alt kabile gruplarına veya kabilelere bölünmüştü. Her Altay Türkü hangi soydan geldiğini bilir ve geleneksel inanışa göre bu soy erkek tarafında devam eder. Aynı soydan olan kişiler akraba (erkek ve kız kardeş) olarak kabul edilir. Aynı soya mensup kimseler dağınık olabilir, birbirinden uzakta yaşayabilir ve birbirleriyle hiçbir bağlantıları olmayabilir. Ancak bu durum aynı soydan olma gerçeğini değiştirmez. Yabancılarla tanışırken selamlamadan sonra karşıdaki insanın hangi soya ait olduğunu sorma geleneği vardır. Soy organizasyonunun temel bir özelliği dış eşlilik ilkesidir. Buna göre aynı soya mensup olan kişiler kesinlikle birbirleriyle evlenemezler (Şaylan 2018: 126).

Her iki tarafın da farklı kökenlerden olması gerekir. Bu geleneğin ihlali kesinlikle yasaktır ve uygunsuz kabul edilir. Rus etnograf S. P. Shvetsov’a (1858-1930) göre Altay Türkleri arasında akrabalık duygusu o kadar güçlüydü ki, Ortodoks Hristiyanlığı kabul edip yerleşik yaşam tarzını benimseyenlerde bile doğal çevreden

adeta kopmuşlardı. Onlar da eski görüşlerini uzun süre korumuşlar, yani aynı soydan evliliğin yakın kardeşlerin evliliği gibi görülmesi gerektiği yönündeki görüşlerinde ısrar etmişlerdir. Ayrıca her neslin kendisine güç ve koruma veren bir ruhu, alkış denilen bir duası, ibadeti, kutsal bir dağ, bir hayvanı, kesilmemesi gereken bir ağacı, avlanmaması gereken bir hayvanı, bir soy hikâyesi ve aile soy etiketleri. Tagaların önemli bir işlevi vardır. Her Taga bir soyun (grubun) kimliğinin sembolüdür ve soyunu tanımlamak için kullanılır. (Terkina 2014: 75).

2.4. Altay Türklerinin İnanışları

İnsanoğlu, inanma ve bağlantı kurma ihtiyacını hissetmeye programlıdır ve doğa olaylarını anlamak ve yaşamı yönlendirmek için inanç sistemleri yaratmıştır. Altay Türklerinin geleneksel inancı Şamanizm olarak da bilinen Kamlikliktir. Nadya Yugusheva: "Bizler Altay dağlarında yaşayan ve unutulmak isteyen modern bir dine mensup olan Türk soylularıyız. Batılıların Şamanizm dediği Dong dinine inanıyoruz. Kamlik, ataların ruhlarına dayanan bir dindir. Bu özel inançlara göre atalarımızın ruhları, onların inanç dünyasını yansıtarak bize güzellik gücü verir (Kalafat 2004:93).

Günümüzde "kam" kelimesi şamanlar, şaman olarak bilinen dinî figürler için kullanılmakta olup, kelimenin MS 5. yüzyıldan beri var olduğu bilinmektedir. Kaşgarlı Mahmud "kam" kelimesini "kâhin" kelimesiyle açıklamıştır. Bu cümle o zamanın Türk Müslümanları tarafından unutulmadı. Kutadgu Bilig’de Yusuf Has Hacıp, kam’ı "bitki uzmanları" olarak tercüme etmesine rağmen onların insan toplumuna faydalı insanlar olduğunu söylemiştir (Gömeç 1998: 40). Şaman, "ilahi" ve "faydalı insan" olarak tanımlanır. Şamanizm’in rehberi ve toplumun manevi dünyadaki temsilcisidir.

Altay Cumhuriyeti’nin Kazakistan sınırına yakın Koşagaç bölgesinde yaşayan Kazak Türkleri İslam’a inanıyor. Altay Türkleri, İslam kültüründen uzak olmalarına rağmen hâlâ Kудay (Allah) ve Şayta (Şeytan) isimlerini kullanmaktadır (Derman 2016: 31). Bu durum, Kamlik inancına sahip Altay halkı ile Müslüman Türk boyları arasında doğrudan bir temas olmasa da dolaylı bir temasın da bulunduğunu göstermektedir.

Altay Türkleri, yaşam tarzları ve inançlarıyla Türk kültüründe önemli bir yere sahiptir. Moğol ve Rus kültürünün etkisi hayatlarının her alanında mevcut olsa da onlar özünü korumuşlardır. Bunun en güzel örneği, Rus baskıları ve Ortodoks misyonerlerin Hristiyanlığı yaymak için yaptıkları çeşitli faaliyetler nedeniyle bugün resmî dinlerinin Hristiyanlık gibi görünmesine rağmen hiçbir zaman bu dini samimi ve içten bir şekilde kabul etmemeleri ve Şamanizmin hâkim olmasına izin vermemeleridir. Kamlık inancı, inanç dünyasında birkaç nesildir varlığını sürdürüp günümüze kadar aktarılmış olmasına ve unutulmaya çalışılmasına rağmen Anohin kitaplarında ve Altay Türklerinin gönlünde yerini korumuş ve varlığını sürdürmüştür. (Şahin 2002: 1261).

Dinini dilediği gibi yaşayamayan ve evlerine el konulan Altay halkı, artık bu duruma sessiz kalamadı ve kendi inanç sistemlerine göre kendilerine otorite tahsis etti. Rus yayılcılığına karşı çıkan ilk ulusal hareket olan ve Rus etnografyasında Burhanizm olarak bilinen Akyan hareketi aracılığıyla Ruslara karşı direndiler. Ak dini, Şaman inançları ile Budizm'in karışımıdır. Rus hâkimiyeti dönemiyle karşılaştırıldığında Kalmuk-Oylot Han'ın hükümdarlığı ideal bir dönem olarak değerlendirildi ve insanlar Oylot Han'ın halkı Rusların baskı ve zulmünden kurtarmak için geleceğine inanmaya başladı. Ak Yang'a göre siyah dinin (Şamanizm) Tanrıları Ruslara karşı herhangi bir eylemde bulunamıyordu. Bu nedenle kurtarıcı sayılan Oylot Han'ın Ak dinine inanmak ve bağlı kalmak gerekir (Şahin 2002: 1261). İnsanlar kurtarıcılarını mitolojik tarihte ararlar. Efsanevi kurtarıcı Oyrot Han, Burhanist dualarda, ritüellerde, şarkılarda ve marşlarda Tanrı seviyesine yükseltildi. Şu anki adı Oyrot-Burhan'dır. Eski gücü geri getirme umudu Oyrot Han ile yakından ilişkilidir. Altın Çağ'a dönüş fikri, adil bir hükümdarın bakış açısına da yansıyor. Altın çağa dönüş düşüncesi, özü gelenekten gelen Burhanizm'de de görülmektedir (Lvova vd., 2013: 85-90).

Burhanizmin yayılmasının lideri olarak bilinen Cet Çelpan'ın vaatleri Rusya karşıtıdır. Rus mallarını ve para birimini yasaklıyor. Oylot Han'ın kendilerini bu baskıdan kurtaracağına inandıkları için Burhanizm Altay halkı arasında hızla yayıldı, Burhanizm Çarlık hükümetine bir tehdit olarak görüldü ve hükümeti harekete geçirdi (Pakman 2014: 245).

1904 yılında binlerce Altaylı bir törenle basıldı. Ak Yang hareketi Ruh hükümeti tarafından keşfedildi ve harekete katılanlar tutuklandı. 1905 devriminden sonra kurulan Birinci Devlet Dumasının müdahalesiyle Ak Yang'ın destekçileri idam cezasından kurtuldu. Sovyet Dönemi'nde Burhanist hareketin nedeni olarak Çin ve Rusya ticaret başkentleri arasındaki rekabet gösterilmiş, hareketin liderlerinin Çin ajanı olduğu iddia edilerek Altay hareketinin ulusal karakteri bastırılmıştır (Derman 2016: 30).

2.5. Teleütler ve Teleüt Adı

Teleüt ve Telengitler, Çin kaynaklarında T'ieh-le olarak belirtilen Tölöslerin torunları kabul edilirler. Bir görüşe göre Teleüt ve Telengit etnonimleri aynı kökten gelmektedir. Teleüt etnonimi “Tele” köküne Moğolca +*ut* çoğul ekinin getirilmesi sonucu oluşmuştur ve Tele'ler anlamına gelmektedir. Genel karakter özellikleri, yaşam biçimleri ve dil yapıları itibarıyla da bu iki topluluk birbiriyle aynı sayılabilecek ölçüde benzerlik gösterirler (Obraztsova vd., 2019).

Teleütler kendilerini Teleüt etnonimi haricinde Telenet, Payat ve Tadar etnonimleriyle de adlandırırlar. Bunlardan Telenet: Teleüt ve Telengitlerin kendileri için kullandıkları ortak etnonimdir. Payat; Teleüt Türklerinin yoğun olarak yaşadıkları Kemeroovo bölgesinde bulunan Baçat Nehri'nin Teleüt Türkçesindeki karşılığıdır. Sovyetler ve öncesinde bu bölgede yaşayan Türk toplulukları için yaygın olarak Tatar etnonimi kullanılmıştır. Söz konusu Tadar etnonimi ise Teleüt Türkçesinin yapısı gereği iki ünlü arasındaki sert sessizin yumuşaması ile oluşan bir etnonimdir (Ünal-Logaçev vd., 2017).

2.6. Teleüt Türklerinin Tarihi

Teleüt tarihini incelerken yine tüm Türk tarihinde olduğu gibi eski Çin kaynaklarından yararlanılmıştır. Örneğin Çin'deki Suy Hanedanının Salnamesi Teleütlerin ataları için “Hunların torunlarıydı” demektedir. Teleütlerin 6-8. yüzyıllarda Kök-Türk Kağanlığına bağlı olan ve hayvancılıkla uğraşan Tölöslerin (Tölös-Tölis-Töliš, Çince'de T'ieh-le) torunları olduğu sanılmaktadır. Yine başka bir Salname olan Vey Salnamesine göre “Telelerin dili Hunların diline yakındır.”

denmektedir. Teleüt Türkleri ile Telengitler akraba iki topluluktur (Gürsoy-Naskali ve Duranlı 1999: 66).

MÖ 49 yılında MS Telengit Hanlığı kurulmuş olup topluluğun ilk özel idari organı sayılmaktadır. Kısa süre sonra hanlık 495-496'da Eftaliler tarafından işgal edildi. İstilaya rağmen hanlık 492'den 540'a kadar hayatta kaldı. 550'den 604'e kadar Türk Hanlığı'nın tebaasıydılar. 604'ten 630'a kadar Doğu Türk Hanlığı'nın idaresinde yaşadılar. Bundan sonra (630-1207) Teleütler uzun bir bağımsızlık dönemine başladı. Elbette bunda bölgedeki siyasi irade eksikliğinin de payı var. 1207'den itibaren Teleütler uzun yıllar süren işgale başladı. Toprakları Cengiz Han'ın oğlu Cüci tarafından işgal edildi. Cengiz İmparatorluğu'nun dağılmasıyla birlikte Ügedey ulusunun içinde kaldılar. Bu durum 1368 yılına kadar devam etti. 1368 yılında Oyrat Hanlığı kuruldu ve Orta Asya'nın en güçlü siyasi ve idari örgütü hâline geldi. Oyrat Hanlığı'nın kurulmasıyla Teleüt halkı da bu Hanlığa dâhil oldu. Tüm siyasi ve idari yapılar gibi Oyrat Hanlığı da bir süre sonra zayıfladı ve dağıldı. 16. yüzyılın ikinci yarısında Teleütler bir kez daha bağımsızlık için çabaladı (Gürsoy-Naskali ve Duranlı 1999: 66).

Mundus kabilesinin lideri Könay, Telengit ulusu adında bir ulus kurdu. Ülkenin kesin kuruluş tarihi bilinmemektedir. 1609 ile 1717 yılları arasında Teleütler Ruslara başarıyla direndi. 1717 yılında gönüllü olarak Kangar Hanlığına katıldılar. Bu yüzyılda Kangarlar, Teleütlerin çoğunu Moğolistan'a (Congarya) taşıdı. Teleütler yaklaşık elli yıldır bu topraklarda göçmen olarak yaşadılar. 1756 yılı Teleütler için bir dönüm noktasıydı. Çünkü 1756 yılında Kangal Hanlığı, Tsin İmparatorluğu tarafından bir katliamla yok edildi. Devamında Teleütler 21 Haziran 1756'da Rusya ile temas kurdu. Rusya'ya katıldıktan sonra zorunlu göç yeniden yaşandı. Ruslar, Kalmukların yaşadığı Volga bölgesine bir miktar Teleüt gönderdi.

Bölgeye göç eden Teleütlerin torunları hâlen yukarıda belirtilen yerlerde yaşamaktadır. 1757-1760 yılları arasında yaşanan zorunlu göçlere direnip Altay Dağları'na kaçan bir grup Truvalı, Volga'ya gitmedi. Bunun üzerine Rus Kazakları Altay Dağları'na akınlar yapmaya başlamış ve Kazak Atamanları "Tölengit" adı verilen bir grup köle asker oluşturmuşlardır. Torunları hâlâ Kuzey Kazakistan Eyaleti'nin iç kesimlerinde yaşıyor. 1763-1765 yılları arasında Çinliler, Çin ile sınır

bölgelerinde yaşayan Teleütlere baskın yapmaya başladı. Bu olayın sonucunda 20. yüzyılda birkaç Teleüt öldü. (Bacanlı 2014: 91).

1917-1921 yılları arasında Rus egemenliği altında yaşayan Altay, Hakasya ve Saurlar G.I. Çoros-Gurkin ve Komıçakov önderliğinde "Oyrat-Hakas Cumhuriyeti"ni kurma çabalarına rağmen bu hareket başarıya ulaşamadı. Bundan sonra Rusya, 1922 yılında Altay Dağları'nda "Oyrat Özerk Bölgesi"ni kurdu. Şor ve Hakas bu yapının dışında kaldı. 1948'de Oyrat Özerk Bölgesi'nin adı "Altay Özerk Bölgesi" olarak değiştirildi. Kemerovo bölgesinde yaşayan Teleütler, bu özerk yapının dışında tutularak doğrudan Moskova'ya bağlandı (Bacanlı 2014: 91).

2.7. Teleüt Türklerinin Sosyo-Kültürel Yapısı

Tarihsel dönemlerde Rusların Sibirya'ya yoğun göçü ve bölgedeki kültürel alışverişler nedeniyle Teleüt halkının büyük bir kısmı ya Ruslaştırılmış ya da bölgedeki diğer Türk etnik grupları tarafından asimile edilmiştir. Bugün kültürel kimliğini korumayı başaran tek grup, kaynakta adı geçen Baçat Teleütleri'dir. Güneybatı Sibirya'da Tar kenti yakınlarındaki Teleütler, 19. yüzyılda Ruslar ve Sibirya Tatarları tarafından asimile edilmişlerdir.

Aşağı Tom Nehri boylarında ve Tomsk şehri çevresinde yaşayan Tomsk Teleütleri (Büyük bir bölümü Tomsk çevresinde yaşayan Tomsk, Çat ve Euştat Tatarları arasında erimişlerdir, bazıları Ruslaşmışlar bazıları da az sayıda Kalmaklar etnik adıyla -yaklaşık 200 kişi- Tomsk çevresinde Müslümanlığı kabul ederek günümüzde de yaşamaktadırlar). Novokuznetsk şehri çevresinde Tom nehri ile aşağı Kondoma ve Uskat nehirleri kıyılarında yaşayan Kuznetsk Teleütleri arasında günümüzde yalnızca Baçat Teleütleri kendi etnik ve kültürel kimliklerini koruyabilmiştir (Kriger 2010: 60-61).

Baçat Teleütleri en yoğun olarak yaşadıkları Bekovo bucağında dahi toplam nüfusun yaklaşık yüzde 60'ını oluşturmaktadır. Sibirya'nın yerli halkı, Çarlık Rusyası'nda başlayan büyük çaplı Rus göçüyle birlikte değişime uğramış ve azınlık hâline gelmiş, kültürel kimliklerini ve toplumsal yapılarını korumada çeşitli zorluklarla karşı karşıya kalmıştır. Kaynaklarda ve saha çalışmalarında gözlemlenen en önemli faktörlerden biri de bu yerli halklar gibi Teleütlerin de dillerini ve

kimliklerini kaybetmiş, etnik kökenlerini unutmuş olmalarıdır. Bu bağlamda bu bölümde sosyo-kültürel yapılar tarihsel değişim süreçleri çerçevesinde demografi, din, ekonomi, eğitim, aile yapısı ve etnik yapı çerçevesinde ele alınacaktır.

2.7.1. Nüfus, Sosyal Yaşam, Ekonomi

Bugün Teleütlerin nüfusu 3000 kişi civarındadır (Novgorodov vd., 2017). Teleüt halkının ataları bir zamanlar Sibiryta tarihinde çok önemli bir rol oynamıştı ancak sayıları giderek azalmaktadır. Aslen 18. yüzyılda Rus yönetimi altında olan Teleütlerin 4000 çadırı vardı. 1600'lerin başlarında Teleütlerden söz eden kaynaklar, bu topluluğun büyük bir göçmen grubu olduğunu gösteriyor. Yine bu yüzyılda küçük Teleüt kabileleri ve grupları yaşadıkları topraklardan Rusların yaşadığı yerlere göç ederek yavaş yavaş yerleşmeye başlamışlardır. Teleütlerin iki önemli ekonomik yaşam tarzı var. Birincisi dağlık bozkır alanlarında göçebe hayvancılık, ikincisi ise bozkır ormanlarında yürüyüş avcılığıdır. Tarım ve hayvancılık 17. yüzyılda Rusların etkisi altında başlamıştır (Killi Yılmaz 2011: 13).

19. yüzyılın sonları ve 20. yüzyılın başlangıcında Teleütler, Altay Dağları'nda at, sığır, domuz ve keçi yetiştirdiler. Geleneksel mesleklerinden biri avcılıktır. At sırtında tavşan, tilki, kurt ve kızaklarla ayı, gelincik, samur, geyik ve dağ keçisini avladılar. El sanatlarında marangozluk, metal işleme, kumaş sanatı, örgü ve dikiş tanıttılar.

2.7.2. Dinî Yaşam

Bugün Teleütler Ortodoks Hristiyanlarıdır. Tarihsel zamanlarda Şamanizme inanıyorlardı. Günlük yaşamda Şamanizmin izlerini taşıyan pek çok inanış bulunmaktadır. Ancak 19. yüzyıldan itibaren özellikle Çarlık Rusyası döneminde bölgede yürütülen misyonerlik faaliyetleri nedeniyle Teleüt halkının büyük bir kısmı Hristiyanlığa geçmiştir. Altay Misyoner Komitesinin bu konuda özellikle Gorno-Altaysk'te yürüttüğü çalışmalar etkili oldu. Baçat bölgesinden göç eden Teleütler komite tarafından inşa edilen evlere yerleştiler ve misyon okullarında eğitim gördüler (Crystal 2007: 33).

Radloff'un 19. yüzyılın ikinci yarısında bölgede yaptığı saha araştırmasında dikkat çeken faktörlerden biri Teleütlerin vaftiz korkusuydu (Radloff 1956: 342).

Radloff, bu tür söylentilerin bölgedeki papazlar tarafından çıkarıldığını ve bunların Hristiyanlığın bölgede yayılmasını olumsuz etkilediğini söyledi. Ancak ilerleyen dönemde bölgede yürütülen faaliyetler sonuç verecek ve 20. yüzyıla gelindiğinde Teleütlerin büyük bir kısmı Hristiyanlığa geçecekti.

1877 yılında Teleütlerin Ruslarla birlikte yaşadığı birçok köyde (Babanakova, Kutunovsk, Sergeyev vb.) ahşap şapel inşa edilmiştir. Yine 1877 yılında Teleütlerin yoğun olarak yaşadığı Çeluhoyevo köyünde ilk Teleüt kilisesi yapılmış ve bu kiliseye bağlı bir okul eğitim faaliyetlerine başlamıştır. 1889 yılına gelindiğinde Baçat Teleütleri arasında Ortodoksluğu henüz kabul etmeyen yalnızca 703 kişi kalmıştır (Funk vd., 2006: 225). 1889 nüfus verilerine göre Teleüt halkının sayısı 4.000 civarındadır. Teleüt halkının az bir kısmının hâlâ Şamanizme inandığı söylenebilir. 19. yüzyılda gerçekleştirilen kapsamlı dinî misyonerlik çalışmaları sonucunda günümüzün Teleütlerin hayata bakış açısının, aile geleneklerinin ve sosyal yaşamın pek çok unsuru Ortodoks Hristiyan inancına göre şekillenmektedir. 20. yüzyıla gelindiğinde Teleütlerin evlerinde ikonlar vardı ve insanlar haç taşımaya başladı.

Altay bölgesinin ilk romanı "Çöbölköptün Jürümü"nin yazarı Chevalkov ve ressam Çoros Gurkin de var. Çarlık Rusyası'nın yerini Sovyetler Birliği'nin almasıyla, tüm Sovyetlerde olduğu gibi Teleütler arasında da Ateizm yaygınlaştı. Çeluhoevo'daki aktif kiliseler kapatıldı. Sovyet Dönemi'nde hem Hristiyan hem de Şamanist unsurlar çeşitli baskılara maruz kaldı. 1910 yılında Çeluhoevo ve Şanda köylerinde 5 şaman bulunurken, 1912 yılında sadece 3 şaman kaldı. 1930'lara gelindiğinde Teleütler arasında hiç şamanın kalmadığı keşfedildi. Son şaman 1929 yılında öldü (Direnkova 2014: 9). Bu inanç sistemine mensup çok az kişi, şifa ve diğer ihtiyaçlar için diğer bölgelerdeki Teleüt şamanlarına gitmektedir. Bu şamanlar Altay Krayı'nın Zalinsk bölgesindeki Kızılulus ve Taraba köylerinde yaşamaktadırlar. (Batyanova 2007: 180).

Etnografya çalışmaları Hristiyan takvimine ve inanişına göre kutlanan Noel 'Kölödö', Apukurya 'Çalgayaq', Paskalya 'Qurtos', Vaftiz 'Mıltıq', Beşaret 'Qolqolu payram ya da Tutmaştı' gibi bayram ve törenler kutlanmaya başlanmıştır (Funk vd., 2006: 225). Kiliseye bağlı olarak eğitim veren okullarda Teleütçe eğitim

verilmiştir. Funk vd.'nin (2006: 225) verdiği rakamlara göre 1915 yılında bu okulda eğitim gören 133 öğrencinin bulunması eğitim faaliyetlerinin yoğunluğu hakkında bir fikir vermektedir. İlk Hristiyanlaştırılanlar arasında bir Teleüt olan ve ancak Teleütler arasında Ortodoks gelenekler yine de devam ettirilmeye çalışılmıştır.

Batyanova'ya (2007: 181) göre, Sovyet Dönemi'nde Bekovo'da meydana gelen din karşıtı eylemlere rağmen Ortodokslar hâlâ geleneklerini ve bazı Şaman inançlarını korumuşlardır. Örneğin Teleütlerin "ulusal bayram" olarak tanımladığı Ortodoks takvimine göre kutlanan bayram, her yıl düzenli olarak çeşitli etkinliklerle kutlanmaktadır. Aynı şekilde 1960'lı ve 1970'li yıllarda yerel yönetimler Şaman inanışlarına özgü ritüeller üzerinde çeşitli baskılar uygulamıştır.

Sovyetler Birliği'nin çöküşünden sonra Neo-Şamanizm, Güney Sibirya'nın Altay Dağları, Tuva, Hakasya ve Buryatya'da yeniden canlandı, ancak Teleütler arasında diğerleri arasında oynadığı rolün aynısını oynamadı. Genç nesil arasında çok az kişi şamanın kim olduğunu biliyor. İnsanlar yaşlılar arasında çeşitli gelenekleri sürdürmeye çalışıyorlar. Örneğin bazı yaşlı Teleüt kadınları, kız tarafını kötü ruhlardan koruduğuna inanılan, emegender "yaşlı hanımlar" adı verilen oyuncak bebekleri ve kuklaları hâlâ evlerinde bulunduruyor. Kuklalar 10 ila 15 santimetre boyundadır, sayıları 12 veya 14'tür ve Ortodoks takvimine göre farklı zamanlarda saçlarıyla beslenirler. Bu gelenek günümüzde de devam etmektedir (Funk 2012: 31-40).

Günümüzde çok az sayıda Teleüt insanı, Teleüt kabilesine göre evlerin bahçelerine farklı sayıda kayın ağacı yerleştirmeye dayalı Somdor geleneğini hala sürdürmektedir. Bu, Şamanizme özgü geleneklerden biridir ve evi koruyabileceği kabul edilir. Her kayın dalı Temirhan, Erkeyhan, Ordohan, Purkayhan gibi farklı bir tanrıyı temsil eder ve evin bahçesine yerleştirilir. Bu ağaçları temsil ettiğine inanılan ruhlar, en az dört, en fazla on bir adet, onların saçlarıyla beslenir. Ancak Somdor geleneğinde Ortodoksluk ve Şamanizm iç içe geçmiş durumdadır. Emegender uygulamasında Ortodoks takvimindeki Katarsis ve Pentikost dönemi bu duruma örnek olarak verilebilir (Funk 2012: 13-30).

2.7.3. Eğitim Durumu

Teleütlerin modern eğitim sürecine geçiş, 1891 yılında Çeluhoyevo köyündeki Panteleymon Kilisesi'ne bağlı okulun açılmasıyla başladı. Okulda iki sınıflı eğitim verilmeye başlandı. 1893 verilerine göre birinci sınıfta 7, ikinci sınıfta ise 11 öğrenci vardı. 1905 yılında Teleütler için Tarabinsk adında ikinci bir okul açıldı. Bu tarihte bu okulda 12, Çeluhoyevo'da ise 27 öğrenci eğitim görmüştür. 1941 yılında yerel yönetimin kararıyla misyoner okulu kapatılmış ve eğitim faaliyetleri Bekovo'daki üç sınıflı ilkokulda yürütülmüştür (Çeluhoyeva 2009: 5).

Teleütlerin yoğun olarak yaşadığı Bekovo'da (Bekovo, Çeluhoyevo, Verhovskaya) 1935 yılında 5 derslikli bir okul ve okuma yazma bilmeyenler için çok sayıda eğitim merkezi hizmet vermeye başlamıştır (Batyanova 2007: 159). 1938'de beş yıllık ilkokul, 1942'de yedi yıllık ilkokul açıldı. Bu dönemde bölgede yaşayan Teleütlerin %80'i okuma-yazmayı öğrendi. Batyanova'ya (2007: 159) göre 1960'lı yıllarda yapılan bu çalışmaların sonuçlarına göre Teleütler arasında eğitimsiz kimse yoktu. Her ne kadar Sovyet Dönemi'nde de durum böyle olsa da 2002 nüfus sayımı verilerine göre Teleüt halkı arasında eğitimsiz kişiler de bulunmaktadır.

Son yıllarda Teleütlerde yükseköğrenim ivme kazandı. Kemerovo bölgesinden elde edilen verilere göre etnik azınlıklardan tüm Şorlar ve Teleüt halkının değerlendirildiği bir çalışmada lisans ve ön lisans mezunu olanların payı %11 olmuştur (Sovet Narodnyh 2016). Ancak 2011 ve 2012 yıllarında hiçbir Teleüt öğrencisi Kemerovo Devlet Üniversitesinin az sayıda kişiye sunduğu ücretsiz yükseköğrenim fırsatlarından yararlanamadı. Ene-Bayat Derneği yöneticileriyle yaptığımız görüşmelerde derneğin temel hedeflerinden birinin Teleüt'teki genç neslin yükseköğrenim olanaklarından faydalandırmak olduğunu ancak yeterli ilgi olmaması nedeniyle bunun mümkün olmadığını öğrendik.

Bugün Belovo ilçesinde hem ilkokul hem de anaokulu bulunmaktadır ve Teleüt halkının neredeyse yarısı burada yaşamaktadır. İlkokulda 7. sınıf bulunmaktadır. Okulda 2012 yılı verilerine göre toplam 148 öğrenci eğitim görmektedir. Bunlardan 87'si Teleüt, 34'ü karışık ırklı ailelerden, 27'si ise Rus kökenliydi. Okulun farklı branşlara dağılmış 10 öğretmeni bulunmaktadır. Yalnızca güney Sibiry'a'daki bu okulda Teleüt eğitimi veriliyor. Ancak bu isteğe bağlıdır.

Okul, Teleüt öğrencilerinin dil, kimlik, kültür ve somut olmayan kültürel miras unsurlarını öğrenmeleri ve korumaları için yaz tatili boyunca çeşitli yaz kampları düzenlemektedir. Bu yaz kampları her yıl düzenli olarak yapılmakta ve kamplara ortalama 30 öğrenci katılmaktadır. Rusya Federasyonu eğitim sisteminde ilköğretimdeki bu tür seçmeli dersler herhangi bir değerlendirme yapılmaksızın yürütülmektedir. Bu nedenle öğrencilerin gönüllü olarak aldıkları Teleüt dili derslerinden yeterli verim alınamamaktadır (Sovet Narodnıh 2016).

2.8. Teleüt Türklerinin Coğrafyası

Günümüzde Teleütler, yoğun olarak Kemerova bölgesinin Belova, Çeluhoeva, Balşoy-Ulus, Novo-Baçatı köylerinde, Belovsk şehrinin Certa ve Verhovskaya beldelerinde, Gruyeskiy semtinin Şanda bölgesinde ve Novo-Kuzentsk kasabasının Teleüt köyünde, ayrıca Altay eyaletinin Zarinsk şehrinde, Şebalinskiy semtinin Ulus-Cerga köyünde ve Altay Özerk Bölgesinin Gorno-Altay şehrinde yaşarlar. Ekonomik durumları çok iyi olmayan Teleütler, yerleşik hayata geçmiş olup daha çok çiftçilik ve hayvancılıkla uğraşmaktadırlar. Ayrıca bölgedeki kömür madenlerinde de çalışırlar (Güner Dilek 2006: 48).

2.9. Teleüt Türkçesi

Teleüt Türkçesi, Altay lehçesinin güney lehçelerinden biridir ve Türkçenin doğu koluna aittir. Altay Türkçesinin güney lehçeleri arasında Teleütün yanı sıra Altay kiji ve Telengit lehçeleri de bulunmaktadır. Teleüt Türkçesi eski çağlardan beri dilbilimcilerin ilgisini çekmiştir. 18. yüzyılın ikinci yarısında Altay misyoner okulunun kurulmasından sonra Altay misyonerleri bu lehçe üzerinde çeşitli çalışmalar yapmışlardır. Misyoner V.I. Vibitsky, Teleüt ve Altay Türkleri için özel bir alfabe yarattı. Teleüt halkı, Hristiyanlığı bölgedeki diğer halklardan önce (yüzeysel de olsa) benimsediğinden, özel bilimsel çalışmaların yayınlanmasında resmî dil olarak Teleüt Türkçesi kullanıldı.

Ayrıca o dönemde kilise kitaplarının basımında da Teleüt Türkçesi kullanılıyordu. Altay Manevi Misyonu'nun ilk öğrencisi Teleüt M.V. Çevalkov (1817-1901), "Çöbölköptün Türümü" (Çevalkov'un Hayatı) gibi çok ünlü eserler

bırakmıştır. Son olarak 19. yüzyılda Kemerova ilçesinin Belova ilçesine bağlı Çeluhovo köyünde bir kilise inşa edilmiş ve bu okulda eğitim Teleüt Türkçesi ile yürütülmüştür. Daha sonra Altay Dağı Özerk Bölgesi'nin kurulmasıyla Altay Dağı dili daha çok değerlendirildi ve böylece Altay-Kiji lehçesine dayalı bir edebî dil oluştu. Altay-Kiji lehçesinde eserler oluşmaya başladıktan sonra Teleüt Türkçesine dayalı yeni oluşan edebiyat dili hâlâ geri planda kalmış ve tam bir edebiyat dili aşamasına ulaşamamıştır. Teleüt Türkçesi günümüzde sadece Teleüt köylerinde konuşulan bir lehçedir (Schönig 1997: 19).

2.9.1. Teleüt Ağzı

Teleüt ağzı, Altay Türkçesinin ilk yazı dilinin temelini oluşturması nedeniyle önemlidir. Altay Ruhani Cemiyeti'nin 1830 yılında kurulmasıyla bölgedeki misyonerlik faaliyetlerini kolaylaştırmak amacıyla 1845 yılında Altay Türkleri için Teleüt lehçesine dayalı 27 harfli bir alfabenin formüle edildiği anlaşılmaktadır. Bu nedenle Teleüt lehçesinin Altay Türkçesinin yazı dili hâline gelmesi ancak 1922 yılında mümkün olmuştur. Teleüt Türkçesi, 1922'de Altay lehçesine dayalı yeni bir yazı dili yaratıldığında önemini yitirdi. 1993 yılında Teleütler kendilerine "seyrek nüfuslu yerli halk" statüsü verildiğinde, dillerini ve kültürlerini koruma konusunda önemli haklar kazandılar. Kültürlerini korumaya yönelik bir faaliyet olarak 1990'ların başında Teleüt lehçesi için 38 harfli yeni bir alfabe (Kiril alfabesine dayalı) oluşturuldu. 1995 yılından bu yana bu yeni Teleüt lehçesi alfabesi kullanılarak 10'a yakın kitap yayımlandı (Alimov ve Shadyhanov 2013:62).

Alabalık lehçesi, tarih öncesi çağlarda Ket ve Ob-Ugric'ten, eski Türk döneminde İran'dan, daha sonraki dönemde Moğolca'dan, günümüzde ise Sibirya Türk lehçesi edebiyat dilinden, özellikle de Rusça ve Altay Türkçesinden etkilenmiştir. Teleüt Türkçesi Moğolca kelime dağarcığından büyük ölçüde etkilenmiştir.

Teleüt lehçesinde Arapça ve Farsçanın da biraz etkisi vardır. Teleüt lehçesinin kelime dağarcığı, Altay dilini de içeren en eski düzeyden başlayarak ardından ortak Türk ve Moğol dönemleri, ardından Moğol etkisi ve son olarak Rus etkisi olmak üzere çeşitli düzeylere bölünmüştür (Tybykova 2016: 428).

2010 nüfus sayımına göre Teleütlerin toplam nüfusu 2. 643 idi. 2. 643 kişiden 975'i ana dilinin Teleüt lehçesi olduğunu belirtti. UNESCO'nun Tehlike Altındaki Dünya Dilleri Atlası'na göre Teleüt lehçesi bağımsız bir dil olarak "nesli tükenmekte olan Sibiry yerli halklarına ve dillerine" aittir.

2.9.2. Teleüt Dilinin Kullanım Alanları

Yazı dilinin kullanımı son derece sınırlıdır. Daha önce de belirtildiği gibi, kırsal alanlarda Teleütçenin yalnızca Belovo'da diğer bölgelere göre daha fazla işlevsel alanı vardır. Ancak yine de coğrafi konum ne olursa olsun günlük yaşamda kullanılan hâkim dilin Rusça olduğu söylenebilir. Katılımcılara Teleüt dilinin kullanım alanları, günlük yaşamdaki dil kullanımı, aile ve yakın çevreyle iletişimde kullanılan dil vb. konularda yeterlilikleri ölçülmeye çalışıldı. Birisi bir soru sordu. Bu noktada Teleüt artık öncelikle bir "ana dil" olarak tanımlanabilir. Ev dili tabiri, günlük yaşamdaki işlevsel alanını kaybetmiş, yalnızca evde konuşulan dillere yönelik bir öneridir. Ancak anadili konuşmanın bu özelliği yaşa göre de değişmektedir. Yaşlılar evde Teleütü daha sık kullanırken, gençler ve orta yaşlılar arasında kullanım azaldı (Güner Dilek 2007: 17).

2.10. Teleütçe Çalışmalarına Toplu Bir Bakış

Teleüt diliyle ilgili ilk kapsamlı çalışmalar ağırlıklı olarak Sibiry seyyahları, Türkologlar, Hristiyan misyonerler ve bazı bilim adamları tarafından gerçekleştirilmiştir. Bu çalışmalar özellikle 19. yüzyıla odaklanmakta ve diğer Sibiry Türkçesi ve Teleüt dilleri hakkında da bilgiler içermektedir. Adlon'un sınıflandırmasının (1806), Mahmud'un Teleüt halkını Moğol Tatar nüfusu içine dâhil eden Kaşgar'daki sınıflandırmasından sonraki ilk sınıflandırma girişimi olduğu söylenebilir. 19. yüzyılın başlarında yapılan sınıflandırma girişimlerine Teleütlerin de dâhil edilmesi, bir bakıma eldeki ilk verilerin toplanmaya başladığı tarihi işaret etmektedir (Arat 1987: 65-66). Yıllar geçtikçe, sınıflandırma girişimlerinin çoğu Teleütler üzerinde yapıldı.

Teleütlerin günümüzde hâlâ küçük bir topluluk olarak varlıklarını sürdürmeleri ve kurulduğu günden bu yana Sibiry Türkçesi araştırmalarında yer almaları, o dönemde aktif bir topluluk olduklarının göstergesi olabilir. Adelung

külliyatında Teleütçe kelimeleri içeren birçok karşılaştırmalı sözlük bulunmaktadır. Örneğin, bu karşılaştırmalı sözlükler arasında Teleütçeden derlenen Altay lehçesinin çeşitli sözcüklerini içeren "Reestr Tatarskim Volostyam Biyskogo i Kuznetskogo Uezdov" adlı eser sayılabilir. Bunun yanı sıra P. S. Pallas'ın yazdığı, Teleüt ve diğer bazı Sibirya Türk dilleri ve lehçelerine ait söz varlığını içeren Vocabularium der Tatarischen Sprache adlı bir eser bulunmaktadır.

Teleütçenin bu özelliği 1840 yılında 27 harfli bir yazı dili olarak kesinleşti ancak geniş çapta yayılmayı başaramadı. Baskakov'a göre Altay misyonerleri bu yazı dilini sınırlı bir şekilde kullanmışlardır. Bu yazı dili özellikle misyonerlik amacıyla geliştirilmiş olup bazı kilise yayınlarında ve özel dil çalışmalarında kullanılmaktadır. Ancak çocuklara özel olarak bu alfabeye dayalı olarak yazılan bazı alfabe kitaplarının yazı dilinin oluşumunda ve öğretiminde etkili olduğu söylenebilir. Bu kitaplar arasında *Altaysko-Russkiy Bukvar' Altay Kijilerdiñ Baldarın Bıçıke Ürederge Azbuka* (1968), *Altayskiy Bukvar' Altay Kijiler Baldarın Bıçıke Ürederge Azbuka* (1882), *Azbuka dlya Obuçeniya Gramot' Altayskih' İnorodçeskih' Detey* (1896) gibi eserler gösterilebilir. Bu eserlerin yanı sıra Altay Misyonerlik çalışmalarından biri olarak İncil çevirisi de erken dönem eserleri arasındadır.

Tasnif denemeleri ile kimi söz varlığını içeren sözlük ve çalışmaları bir kenarda tutacak olursak Teleütçe üzerine kapsamlı araştırmaların daha çok karşılaştırmalı biçimde W. Radloff, V. M. Verbitskiy tarafından gerçekleştirildiği belirtilebilir. Radloff'un (1866) özellikle *Proben* olarak da bilinen ünlü *Obraztsı Narodnoy Lteraturı Tyurkskih Plemen' Jivuşçih v Yujnoy Sibiri Dzungarskoy Stepi* adlı eserinde Teleütlere ait metinlere de yer verilmiştir. Ayrıca bu eserde M. V. Çevalkov tarafından yazılan Altaycanın ve Teleütçenin ilk edebi eseri olarak kabul edilen *Çöbölköptüñ Yürümü* 'Çevalkov'un Hayatı' adlı roman da yer almaktadır. Böylece Teleüt yazı dilinin temeli atılmış oldu. Radloff'un eserleri arasında yer alan *Opıt Slovary Tyurkskih Nareçiy* (1893), şüphesiz diğer birçok Türk dili ve lehçesi için büyük önem taşımakta olup Altay ve Teleüt esas alınarak hazırlanan materyallere diğer lehçelerin de eklenmesiyle oluşturulmuştur. Radloff'un diğer eserleri arasında Sibirya'daki gözlemlerini içeren *Aus Sibiren* (1893) ve Türk lehçelerinin karşılaştırmalı fonetiklerini içeren *Phonetik der Nördlichen Türksprachen* (1882) bulunmaktadır.

2.11. Tehlikedeki “Teleüt” Dili

2.11.1. Dil Ölümü

Dil açısından, tıpkı biyologların çeşitli biyolojik türler hakkında konuştuğu gibi, "ölüm", "kayıp" ve "yok olma" gibi terimler kullanılır ancak “ölüm” diliyle türlerin biyolojik olarak yok olması arasında hiçbir paralellik yoktur. Çünkü biyolojik bir türün nesli tükendiğinde yeniden diriltilmesi mümkün değildir. Ancak sosyal ve politik koşullar sağlandığında İbranice gibi ölmekte olan bir dil yeniden diriltilebilir. Nesli tükenmekte olan diller üzerine yapılan araştırmalar İbranice'nin yeniden canlandığını gösterse de tarihin herhangi bir döneminde dilin tamamen yok olduğunu söylemek doğru değildir. Çünkü İbranice çeşitli çevrelerde en azından din dili olarak kullanılıyordu (Krauss 1992: 4).

Dil ölümü, belirli bir dilin çeşitli faktörlerden dolayı iletişimsel işlevini kaybetmesi, kullanım alanının daralması ve kimsenin onu kullanmaması anlamına gelir. Crystal (2007: 13) dil ölümünü “bir dilin konuşucusu olmadığında ölmesi” olarak tanımlamaktadır.

Konuşmacının olmaması, o dili konuşan son kişinin öldüğü veya son konuşanın o dilde iletişim kurmayı bıraktığı anlamına gelir. Son konuşmacının hâlâ hayatta olması, dilin iletişim amacıyla kullanıldığı anlamına gelmez. Son konuşmacı yalnızca bilimsel araştırmalara kaynak görevi görebilir, ilgili dilde iletişim kuramaz. Dilin iletişimsel işlevinin yanı sıra, son konuşmacı ancak belgesel araştırmalara kaynak olabilir. Crystal (2007: 24) kayıtlı bir dilin ancak varlığını sürdürebileceği fikrini savunurken aynı zamanda "bir anlamda varlığını sürdüreceğini" de belirtmektedir. Çünkü akıcı konuşamayan bir dile "yaşayan dil" denilemez.

Ayrıca bazı durumlarda hayattaki iki konuşmacı da kendi dilini konuşamamaktadır. Bu durumun sosyal, politik, coğrafi ya da “kişisel” nedenleri olabilir. Örneğin bir dili konuşan son iki kişinin birbirinden uzakta olması ya da çeşitli nedenlerle iletişim kuramaması gibi durumlar söz konusu olabilir (Radikal 2011). Dil ölümünde nesiller arası dil aktarımının yanı sıra, konuşanların kesin sayıları, konuşanların toplam nüfus içindeki payı, dilin kullanım alanlarındaki değişiklikler, yeni dil konuşanlara karşı muhalefet, tutumlar, dil eğitimi, resmi ve

kurumsal politikalar, konuşanların dillere karşı tutumları, kendi dilleri, sayıları ve miktarlarıdır. Aynı zamanda dil belgelerinin kalitesini de içerir. Bu faktörler, Mart 2003'te düzenlenen UNESCO konferansında dil tehlikesinin belirlenmesi için kabul edilen kriterleri oluşturdu (Brezinger 2007).

Bir dilin ölmekte olup olmadığını belirlemek için öncelikle Dünya üzerinde hangi dillerin konuşulduğunu belirlemek önemlidir. Daha sonra belirli bir dili konuşanların sayısı, o dilin diğer dillerle ilişkisi ve etkileşimi, diğer diller ve kültürler üzerindeki sosyoekonomik ve kültürel baskıların yoğunluğu, siyasi faktörler ve doğal faktörler gibi belirli bilimsel durumlar. Sürecin belirlenmesi gerekiyor. Dil ilişkileri çerçevesinde bir dilin yok olması ya da terk edilmesi için başka bir egemen dilin bulunması gerekir. Bu bağlamda yeryüzünde konuşulan dillerin sayısı kabaca 3.000 ila 10.000 arasında olsa da bu durum lehçe nedir, dil nedir tartışmalarını da beraberinde getirmiştir (Süer ve Şavk 2016: 19).

Geniş Avrasya kıtasında Türk dilleri konuşulmaktadır. Türkçe, Azerice, Kazakça, Kırgızca, Özbekçe, Türkmence, Tatarca, Başkurtça veya Tuvaca gibi dillerin yanı sıra bağımsız ülkelerde veya büyük federal federasyonlarda veya özerk cumhuriyetlerde konuşulan dillerdir. Abat dili kullanan ülkelerin ne kendi idari bölgeleri ne de kendi ana dilleri vardır. Ayrıca iletişim veya eğitim amaçlı öğretim aracı olarak kullanılan düzinelerce küçük Türk dili çeşidi vardır. Etnik idari bölgenin olmaması, genellikle dilin devlet desteğinden yoksun olduğu, sosyal statüsünün düşük olduğu, kullanım alanının çok sınırlı olduğu, standart yazımdan yoksun olduğu ve çağdaş gerçekleri ifade eden yeni terimler üretmediği anlamına gelir. Bütün bunlar gönüllü asimilasyona ve dilin genç nesiller tarafından reddedilmesine neden oldu. Bu dillerin tamamının değişen derecelerde tehlike altında olduğu açıktır (Süer, Şavk 2016: 19).

Yalnızca etnik grupların bulunmadığı bölgelerdeki küçük etnik grupların dilleri tehlike altında olmayabilir. Kendi ülkelerinde ulusal veya resmi statüye sahip olan, okullarda öğretilen ve popüler medyada yer alan diller bile risk altında olabilir. Örneğin Rusya Federasyonu'na bağlı Hakasya Cumhuriyeti'nde Hakasya'nın nesli tükenmekte olan diller arasında yer alması gerekiyor. Hakasya cumhuriyet nüfusunun %2'sinden azını oluşturuyor, bu da iletişimin çoğunun Rusça

gerçekleştğini açıkça gösteriyor. Yine ilk bakışta Hakas dilini tehdit eden faktörlerin karmaşık olduğu görülmektedir.

Diğer bir sorun ise başlıca Türk dilleri de dâhil olmak üzere lehçelerin ölmesidir. Rusya Altay Cumhuriyeti'nde yalnızca birkaç düzine kişi Tuba dili konuşmaktadır. Çalkanka'nın durumu daha önce de tartışılmıştı. Altay Cumhuriyeti'nde, tüm Teleütlerin Ruslar tarafından asimile edilmesinden dolayı Teleütçe dili neredeyse ortadan kaybolmuştur. Yalnızca komşu Kemerovo bölgesinde yüzlerce Teleüt yaşıyor. Hatta Türkçenin bazı lehçeleri bile risk altında. "Sovyet Dönemi Sonrası Kazakistan'da Türk Dilleri ve Kültürlerinin Etkileşimi" başlıklı proje kapsamında proje, Berlin ve Frankfurt'taki Türkiyat Bölümleri ve iki Kazakistan Üniversitesi (Ulusal Avrasya Üniversitesi ve Taraz Devleti) tarafından ortaklaşa yürütülüyor. Üniversitesi), Halk Vakfı'nın kuruluşunda Kazakistan'daki Türk kökenli çeşitli etnik gruplar incelendi ve etnik gruplar ele alındı. Bunların arasında 1944 yılında Gürcistan'dan kaçan ve Mesket Türkleri olarak da bilinen yaklaşık 200.000 Ahıska, Hemşin ve Laz Türkü bulunmaktadır (Süer, Şavk 2016: 20).

2.11.2. Tehlikedeki Dillere Yönelik Yaklaşımlar

Dilbilimciler bugün dünyada yaklaşık 7.000 dilin bulunduğunu söylüyor. Önümüzdeki yüzyıl içinde bunların en az yarısının, belki de daha fazlasının yok olacağı söyleniyor. Yaz Dilbilim Enstitüsü (SIL), dillere yönelik tehlikenin boyutu hakkında akademik kurumlardaki dilbilimcilerden daha iyi bir fikre sahip olabilir. SIL'in yayını Ethnologue, dünya dillerinin %20'sinin tehlike altında olduğunu belirtmektedir ancak bu aşırı ihtiyatlı bir tahmindir (Nettle, Romanie 2002: 23). Krauss (1992: 7), gelecek yüzyılda dillerin %90'ının ciddi tehlike altında olacağını veya yok olacağını tahmin etmektedir. Bu yüzyılda tüm dillerin yarısının yok olacağına inanan Nettle & Romanie (2002), Crystal (2007: 33) ve Austin ve Sallabank (2011: 2) daha iyimser tahminlerde bulunmaktadır. Harrison (2007: 3), dünya dillerinin belki de yarısının son konuşmacılarının olduğuna dikkat çekiyor.

Dünya üzerinde 200'e yakın ülkede Birleşmiş Milletler tarafından tanınan dillerin sayısı 7.000 civarındadır. Birçok ülke bu konuda iki dilli veya çok dillidir. Bu bağlamda dilin tehlikeye girmesi süreci yalnızca diller arasındaki ilişkiyle

açıklanamaz. Dil kaybı, dil değişimi ve dil yok oluşunun çeşitli sosyal, politik, ekonomik ve kültürel nedenleri vardır. Dil, konuşanın yaşadığı çevreden bağımsız değildir. Bu ortam, çeşitli sosyal baskılar, kültürel asimilasyon süreçleri veya doğal zorluklar gibi birçok faktörü içerir. Bu ve benzeri faktörler nedeniyle konuşmacılar zengin dil miraslarını kaybedebilirler.

Biyolojik çeşitlilik ile dilsel çeşitlilik arasındaki analogi, nesli tükenmekte olan dillerin incelenmesinde, konunun önemi vurgulanarak farkındalık yaratılması amacıyla sıklıkla kullanılmaktadır. Esasen, nesli tükenmekte olan diller terimi bu benzetmeden türetilmiş ve biyolojik türlerin tehlikesiyle karşılaştırılarak tanıtılmıştır (Brenzinger 1992: 3).

2.11.3. Teleütçenin Tehlikedeki Dil Araştırmalarındaki Yeri

Nesli tükenmekte olan dillere ilişkin ilk kapsamlı yayın olan UNESCO'nun Tehlikedeki Dillerin Kırmızı Veri Kitabı başlıklı çalışmada, diller Wurm'un sınıflandırmasına göre altı düzeyde değerlendirildi. Bu risk altında olma veya risk altında olmama düzeyleri şu şekildedir (Janhunen, Salminen 1999:5);

- Soyu tükenmiş diller: Eski diller dışındaki ölü dillerdir.
- Nesli tükenmekte olan diller: Konuşucuları çoğunlukla onlarca yaşında olan diller.
- Kritik Tehlike Altındaki Dil: Çok sayıda konuşmacının bulunduğu ancak artık çocuklar tarafından konuşulmayan dil. Birlikte konuşulan dillerin sayısı azalıyor.
- Potansiyel Olarak Tehlike Altındaki Dil: Çok sayıda çocuk konuşmacının bulunduğu ancak dilin resmi veya saygın bir statüye sahip olmadığı dil.
- Nesli tükenme tehlikesi altında olmayan diller: Nesiller arası aktarım açısından güvenli olan dillerdir.

Bu sınıflandırmaya göre Teleüt Güney Altay dilinden farklı bir kesimde görünse de yine de Güney Altay dilinin bir lehçesidir. Telengitçe Güney Altay dili ile birlikte değerlendirilmektedir. Bu çalışmada, nesli tükenme tehlikesiyle karşı karşıya olduğu kanıtlanmış (bölgesel neredeyse ölü: yerel olarak yok olması mümkün) Teleütlerle ilgili bilgi kaynakları ve araştırmacılar da listelenmiştir (Janhunen, Salminen 1999).

Çin Pinyin’inde Telengut ve Tielingute gibi etnik isimlerin de olduğu söyleniyor. Dilin coğrafi olarak Novosibirsk’in yaşadığı Kuzey Altay bölgesinde, Kemerovo bölgesinde ve Çin’in Doğu Türkistan’ın Altay bölgesinde konuşulduğu söyleniyor. Çin’de bu grubun yaklaşık 50 kişilik 13 aileden oluştuğu söylene de, bunların dil açısından Kazaklar ve Oyrat halkı tarafından asimile edilebileceğine dair bir bilgi bulunmuyor (Wurm 2001: 56).

Dünyanın Tehlike Altındaki Dilleri Ansiklopedisi’nde (Moseley 2007) Teleüt Güney Altay çeşitlerinden biri olarak gösterilmektedir. Altay Cumhuriyeti’nin Şebalino bölgesinde halen Teleüt dilinin konuşulduğu söylenmektedir. Bu çalışmada Teleütlerin yaşadığı bölgeler diğer bölgelere göre daha doğru ve detaylı bilgiler vermiştir. Çalışma, Teleüt dilinin hâlâ çocuklara yayılıyor olabileceğini belirtirken, sosyal ve ekolojik kaygılar nedeniyle Teleüt dilinde artan milliyetçi duyguya da işaret ediyor. Canlandırma çabalarının yanı sıra giderek tehlikeli bir durumdan da bahsediliyor (Salminen 2007: 269).

Her ne kadar atlasın ikinci baskısında Teleüt ayrı bir dil olarak yer alsada, bu baskı Teleütçe haritada tam olarak nerede bulunduğunu göstermiyordu. 2010 versiyonunda Teleütçe, Altay’ın farklı bir versiyonu olarak kabul ediliyor. Atlas’ın etkileşimli hali olarak Güney Altay dil ailesine ait olduğu değerlendirilen Teleütçe bu grubu oluşturan türlerle birlikte açıkça tehlike altındadır. Güncellenen Teleüt bölgesi atlasında Teleüt halkının nerede yaşadığına dair detaylara yer veriliyor. Bu bağlamda, önceki iki çalışmadan elde edilen bilgiler birleştirilmiştir (Janhunen 2010: 51).

Ethnologue verileri büyük ölçüde Salminen’e (2007) dayanmasına rağmen, biraz karmaşıktır. Altay Dağlarında Altay Özerk Cumhuriyeti" olarak adlandırılan cumhuriyet olan Altay Türkleri, dil ve kültür açısından kabaca kuzey ve güney olmak üzere iki gruba ayrılmaktadır: Güney Altay ve Kuzey Altay. Güney Altay dili konuşulan bölgenin durumunu gösteren verilere göre Teleüt, bu dil ailesinin bir lehçesi olarak sınıflandırılmaktadır. Ancak Tuba, Kumandi ve Chalkandi’nin Güney Altay dilinden farklı diller olarak değerlendirildiği söyleniyor ancak Kuzey ve Güney Altay dili arasında bir anlaşılabilirlik olmadığını da belirtmekte fayda var. Ayrıca

Teleütçenin bağımsız bir dil olabileceği öne sürülmüştür (*Ethnologue: Altai, Southern* 2016).

Etno-dilbilimsel verilerde Teleütçe'nin Kuzey Altay dillerinden biri olarak tanınması durumunda 6 tehdit altında olacaktır. Yani dil, nesiller arasında yüz yüze iletişim için kullanılıyor ancak konuşanları yok oluyor (*Ethnologue: Altai, Northern* 2016).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. SES DEĞİŞİMLERİ

3.1. Ünlülerde Ses Olayları

3.1.1. Ünlü Yuvarlaklaşması

Yuvarlaklaşma; düz bir ünlünün, yanındaki dudak ünsüzünün veya kelime içindeki yuvarlak bir ünlünün etkisiyle yuvarlak sıradan bir ünlüye dönüşmesi olayıdır. Benzetme olayıyla açıklanabilen bu olayda, kelimedeki dudak ünsüzü ya da yuvarlak ünlü düz ünlüye yuvarlaklık özelliğini verir: *biber* > *büber*, *çamır* > *çamur*, *kavın* > *kavun*; *bedük* >> *böyük* > *büyük*, *okı-* > *oku-* gibi. Bu tür olaylarda, kelimelerdeki dudak uyumuna aykırı olan bu durum, bu kelimelerin yanlarındaki dudak ünsüzlerinin etkisiyle Eski Türkçedeki yuvarlak biçimlerini korumuş olmalarından kaynaklanmaktadır. Türkiye Türkçesi ağızlarında serpinti şeklinde de olsa, dudak ünsüzlerinin yanında bulunmadığı hâlde, düz ünlüsü yuvarlaklaşmış örnekler de vardır: *çez-* > *çöz-*, *alış-* > *olış-*, *çeşme* > *çöşme*, *ek-* > *ök-*, *çekirge* > *çökürge*, *ertesi* > *örtesi* gibi (Korkmaz 2007: 246).

ET *arı* > TA. *aaru* “arı, bal arısı”

ET *açıg* > TA. *açu* “1. acı, keder, yas, üzüntü. 2. acı, ekşi, kekre. 3. yazık”

ET *agaşlık* > TA. *agaştı* “1. ormanlı, ormanla kaplı 2. Ormanlı, ormana ait”

ET *arığ* > TA. *aru* “fazlalık, kâr, arta kalan”

ET *atlıg* > TA. *attu* “atlı”

ET *yıdıg* > TA. *cıdu* “küf kokan, çürük kokan”

ET *yagılaş-* > TA. *cuulaş-* “savaşmak

ET *ikigü* > TA. *ekü* “iki kişi, iki kişi birlikte”

ET *karlıg* > TA. *karlu* “karlı”

ET *kijilig* > TA. *kijilü* “evli”

ET *kora-* > TA. *koro-* “eksilmek, azalmak”

ET *köçe* > TA. *köçö* “eksilmek, azalmak”

ET *oçak* > TA. *oçok* “sacayak; üzerine tencere koymaya yarayan ve ateş üzerine oturtulan üç ayaklı demir destek”

ET *oyna-* > TA. *oyno-* “ oynamak”

ET *ördek* > TA. *örtök* “üvey”

ET *pozor-* > TA. *pozor-* “kararmak”

3.1.2. Ünlü Düzleşmesi

Eski Türkçede dudak uyumunun bulunmaması nedeniyle, birçok kelimedede düz ve yuvarlak ünlüler yan yana bulunmamakta idi. Bu özellik söyleyişi zorlaştıran bir duruma yol açtığı için ünlü düzleşmesi yoluyla birçok kelimenin söylenişi uyumlu bir duruma getirilmiştir. Eski Türkçede dudak uyumuna aykırı olan birçok kelime, günümüz Türkiye Türkçesinde bu açıdan uyuma girerek düzleşmiş bulunmaktadır: ET. *ertür-* > *erdür-* > TT. *erdir-*; ET. *ilgerü* > TT. *ilerü* > *ileri*; ET. *altun* > TT. *altın*; vb.

ET *aşur-* < TA. *ajır-* “1. geçirmek. 2. boğazından geçirmek, yutmak”

ET *olar* > TA. *alar* .“onlar”

ET *altun* > TA. *altın* “altın”

ET *arok* > TA. *arık* “1. zayıflık, sıskalık 2. zayıf”

ET *artuk* > TA. *artık* “1. artık, fazlalık, artan kısım. 2. daha iyi”

ET *azuk* > TA. *azık* “yiyecek, besin”

ET *yapşur-* > TA. *capşır-* “yapıştırmak”

ET *yumşa-* > TA. *cımca-* “yumuşamak”

ET *çirü-* > TA. *çiri-* “çürümek”

ET *içür-* > TA. *içir-* “içirmek”

ET *kagur-* > TA. *kaar-* “kavurmak, kızartmak”

ET *katgur-* > TA. *katkır-* “gölmek, kahkaha atmak”

ET *keçür-* > TA. *keçir-* “geçmek” -ir - “fiilden fiil türeten ek”

ET *koşuz* > TA. *koşıs* “böcek”

ET *muşar* > TA. *minarı* “buraya, bu tarafa doğru”

3.1.3. Ünlü Türemesi

Ses olayları arasında dikkat çeken bir olay da ünlü türemesidir. Bu olayın sebeplerinden biri, yabancı kökenli kelimenin sonunda yan yana bulunan iki ünsüzün söylenişindeki güçlölüktür. Türkçede bu söyleyiş güçlölüğü araya bir ünlü girmesiyle ortadan kaldırılmıştır: Ar. *asl* > TT. *asıl*; Ar. *hüzn* > TT. *hüzün*; Ar. *fıkr* > TT. *fikir*; Ar. *zıkr* > TT. *zikir* vb. Ön seste Türkçenin söyleyiş kurallarına ters düşen ve yabancı kelimelerde yer alan çift ünsüzler arasında, Türkçenin ses yapısına uydurulma amacıyla da ünlü türemesi meydana gelir: İt. *scala* > *iskele*, Fr. *station* > *istasyon*, İt. *scarpino* > *iskarpın*, Fr. *club* > *kulüp* vb. (Korkmaz 2021:8)

Teleüt ağzında, sonunda çift ünsüz bulunan kelimelerde, çift ünsüz seslerin arasında ünlü türemesi görülür.

ET. *alp* > TA. *alıp* “alp, kahraman, bahadır, pehlivan

ET *börk* > TA. *pörük* “börk, şapka”

Teleüt ağzında ayrıca iç seste, iki ünsüz arasında ünlü türemesi de görülür.

ET *birgerü* > TA. *pirigeri* “birlik halinde olma, birlik”

3.1.4. Ünlü Düşmesi

Bazı kelime kalıplarında zamanın getirdiği çeşitli etkenlere bağlı olarak ünlü düşmesi, daha doğrusu hece kısalması görölmektedir: Paşa bahçesi > Paşabahçe; Kadı köyü > Kadıköy, Arnavut köyü > Arnavutköy gibi. Burada kelime sonundaki iyelik eklerinin düşmesindeki başlıca etken, bu kelimelerin aşınma yoluyla artık asıl anlamlarını yitirerek birer yer adına dönüşmesi olabilir. E.T. *yori-r* > TT. -yor; E.T. *tur-ur* > TT. -Dİr, -DUr şeklindeki gelişme de yori- ve tur- yardımcı fiillerinin zamanla birer eke dönüşmüş olmalarından kaynaklanmıştır.

Ayrıca *burun-u* > *burnu*, *omuz-u* > *omzu*, *yalın-(ı)z* > *yalnız*, *kıvr-(ı)m* > *kıvrım*, *kavuş-ak* > *kavşak* örneklerinde olduğu gibi orta hece ünlüsünün vurgusuz olmasına bağlı olarak ortaya çıkan ünlü düşmeleri de vardır. Bu olay üç veya daha çok heceli kelimelerin orta hecelerinde yer alan zayıf ve dar ünlülerin düşmesi şeklinde de görülmektedir: *ileri-le-* > *ilerle-*, *koku-la-* > *kokla-*, *sızı-la-* > *sızla-*, *diri-lik* > *dirlik* vb.

3.1.4.1. Söz İçi Ünlü Düşmesi

-ı- Düşmesi

ET *yoriga* > TA. *yorga* “yorga at; biniciyi sarsmadan yürüyen at”

3.1.4.2. Söz Sonu Ünlü Düşmesi

-ı Düşmesi

[ET *kurı-* > TA. *kur-* “kurumak”

[ET *sırı-* > TA. *sır-* “dikmek; biçilmiş veya yırtılmış kumaş veya deriyi iğneye geçirilmiş iplikle tutturmak”

3.1.5. Ünlü Daralması

Eski Türkçe *edgü* > *eygü* > *eyü* > *iyi*; *kedim* > *keyim* > *giyim* örneklerinde görüldüğü üzere kendinden sonra gelen y ünsüzünün etkisi ile kelimelerde gerileyici benzeşme olayı sonucunda *e* > *i* değişimi olur. Aynı zamanda Türkçenin *y*, *ç* gibi ünsüzleri, taşıdıkları daraltma yönündeki boğumlanma özellikleri dolayısıyla, o kelimelerin ses yapısında değişikliğe yol açarlar: ET. *çeçek* > TT. *çiçek*; ET. *yokarı* > TT. *yukarı*, *başla-yor* > *başlıyor*; *bekle-yor* > *bekliyor*, *ye-y-ecek* > *yiyecek*, *ne-y-e* > *niye* vb.

ET *ye-* > TA. *ci-* “yemek”

ET *yemiş* > TA. *cimiş* “yemek, yiyecek, gıda”

ET *yaglıg* > TA. *cuulu* “yağlı”

ET *çıçalak* > TA. *çıçalık* “hayvana çubukla vurmak”

ET *ékiz* > TA. *igis* “ikiz”

ET *ked-* > TA. *kiy-* “giymek”

ET *keyik* > TA. *kiyik* “1. yabani hayvan 2. geyik”

ET *küçen-* > TA. *küjin-* “üşenmek, tembellik etmek”

ET *sok-* > TA. *suk-* “1. saklamak 2. batırmak, bir nesneyi boyamak”

ET *togra-* > TA. *tuura-* “doğramak”

ET *tuyug* > TA. *tuygak* “hayvan tırnağı”

ET *oglan* > TA. *uulan* “genç, oğlan”

ET *ogurla-* > TA. *uurla-* “çalmak, hırsızlık yapmak”

ET *evlig* > TA. *üylü* “evli”

3.1.6. Ünlü Genişlemesi

Dar *ı, i, u, ü* ünlülerinin geniş *a, e, o, ö* ünlülerine dönüşmesi olayıdır: ET. *buka* > TT. *boğa*; ET. *kiçe* > TT. *gece*;

ET *yogun* > TA. *coon* “kalın”

ET *ıye* > ee TA “İdil (Volga) Irmağı”

ET *kemi* > TA *keme* “kim”

ET *kemiçi* > TA *kemeçi* “kayıkçı”

ET *küri-* > TA *küre-* “gerinmek”

ET *sögül* > TA *sööl* “1. mezarlık 2. kemik 3. cenaze”

ET *üzengi* > TA *üzeñe* “yarar, fayda”

3.2. Ünsüzlerde Ses Olayları

3. 2. 1. Ötümlüleşme

Ötümsüz */ç/, /f/, /h/, /k/, /k/, /p/, /s/, /ş/, /t/* ünsüzlerinin ötümlü olan ünsüz karşılıklarına dönüşmesi biçiminde gerçekleşen ses olayına *ötümlüleşme* adı verilmektedir. Bu terim için yayınlarda *titreşimlileşme, tonlulaşma, ötümlüleşme, sedahlılaşma* terimleri de kullanılmıştır. Bu ses olayı, sözcük içinde meydana geldiği yer bakımından üç başlık altında incelenmiştir: *ön seste ötümlüleşme, iç seste*

ötümlüleşme ve *son seste ötümlüleşme*. Türkiye Türkçesi ağızlarındaki en karakteristik fonetik eğilimlerden biri, ötümsüz ünsüzlerin ötümlüleşmesi olayıdır. Oğuz lehçe ve ağızlarına göre, bu ötümlüleşme dereceleri ve yoğunluğu farklılık gösterebilmektedir (Gülsevin 2002: 36).

3.2.1.1. Söz Başı Ötümlüleşmesi

b- > p-

ET *butık* > TA. *pudak* “budak”

3.2.1.2. Söz İçi Ötümlüleşmesi

-t- > -d-

ET *ata* > TA. *ada* “baba”

ET *atış* > TA. *adış* “atış, atışma, karşılıklı ateş açma”

ET *yetiş-* > TA. *cediş-* “yetişmek”

ET *bütür-* > TA. *püdür-* “bitirmek, tamamlamak”

ET *cetiş-* > TA. *cediş-* “yetişmek”

ET *etek* > TA. *edek* “etek”

ET *kadır-* > TA. *katur-* “kurutmak”

ET *munta* > TA. *mında* “burada”

-p- > -b-

ET *apa* > TA. *aba* “baba”

ET *arpa* > TA. *arba* “arpa”

ET *çapak* > TA. *çabak* “hamsi balığı”

-k- > -g-

ET *akar-* > TA. *agar-* “ağarmak, beyazlanmak, beyaz duruma gelmek”

ET *köker-* > TA. *kögör-* “mavi”

3.2.2. Ötümsüzleşme

Ötümlü /b/, /c/, /d/, /g/, /ğ/, /j/, /v/, /z/ ünsüzlerinin ötümsüz olan ünsüz karşılıklarına dönüşmesi biçiminde gerçekleşen ses olayına ötümsüzleşme adı verilmektedir. Bu ses olayı da, sözcük içinde meydana geldiği yer bakımından ön seste ötümsüzleşme, iç seste ötümsüzleşme ve son seste ötümsüzleşme olarak üç başlık altında incelenmiştir.

3.2.2.1. Söz Başı Ötümsüzleşmesi

-b- > -p-

ET *bahā* > TA. *paa* “fiyat, eder”

ET *baka* > TA. *paka* “kurbağa”

ET *balık* > TA. *palık* “balık”

3.2.2.2. Söz İçi Ötümsüzleşmesi

-g- > -k-

ET *ügi* > TA. *ükü* “puhu kuşu”

ET *sepgül* > TA. *sepkil* “çil”

ET *sıbzgu* > TA. *sıbıskı* “düdük, kaval”

-d- > -t-

ET *kazındı* > TA. *kazıntı* “kuyu”

3.2.2.3. Söz Sonu Ötümsüzleşmesi

-d > -t

ET *yıd* > TA. *cıt* “koku”

3.2.3. Süreksizleşme

Sürekli bir ünsüzün çeşitli sebeplerle süreksiz bir ünsüze değişmesidir. Ön seste ve iç seste örnekleri görülmektedir.

3.2.3.1. Söz Başı Sörsızleşme

y- > *c-*

ET *yag-* > TA. *caa-* “yağmak”

ET *yalın* > TA. *calın* “alev, yalım, yalın”

ET *yama-* > TA. *cama-* “onarmak, tamir etmek, yamamak”

ET *yaz-* > TA. *cas-* “hedefi vuramamak, ıskalamak”

ET *yırt-* > TA. *cırt-* “yırtmak, parçalamak, parça parça etmek”

ET *yut-* > TA. *cut-* “yutmak”

3.2.3.2. Söz İçinde Sörsızleşme

-s- > *-ş-*

ET *yumşa-* > TA. *cımca-* “yumuşamak”

ET *tumşuk* > TA. *tumçuk* “burun”

-v- > *-p-*

ET *kovla-* > TA. *kopto-* “iftira etmek, dedikodu yapmak”

-f- > *-b-*

OT *üfür-* > TA. *übür-* “üflemek”

3.2.3. 3. Söz Sonu Sörsızleşme

-ç > *-ş*

ET *tutmaç* > TA. *tutmaş* “hamur ve etten yapılmış bir tür yemek, tutmaç”

3.2.4. Ünsüz Düşmesi

Bu ünsüzlerin iç seste her zaman bir ünlü ile sızıcı ya da sörsüz bir ünsüz arasında ve hece sonunda bulundukları durumda düşmeleri en dikkat çekici özelliktir. Ünsüz düşmesi olayı, bazı yayınlarda ünsüz düşme ve kaybolmaları başlığı altında erime, büzölme, derilme, yutulma ve ünsüz düşmesi alt başlıklarında, bazı yayınlarda ise sadece ünsüz düşmesi başlığı altında incelenmiştir.

3.2.4.1. Söz İçi Ünsüz Düşmesi

g düşmesi

ET *agıl* > TA. *aal* “mesken, köy”

ET *arıgla-* > TA. *arula-* “temizlemek”

n düşmesi

ET *yanak* > TA. *caak* “yanak, çene”

ET *yegen* > TA. *ceen* “yeğen”

t düşmesi

ET *yumurtga* > TA. *cımurka* “yumurta”

y düşmesi

ET *ıye* > TA. *ee* “sahip, iye”

ET *müyüz* > TA. *müüs* “boynuz”

ET *üyürken* > TA. *üürken* “havyar”

ET *itiş* > TA. *ıydiş* “dürtme, itme, vurma”

k düşmesi

ET *bükün* > TA. *puun* “bugün”

v düşmesi

OT *avuç* > TA. *uuş* “avuç”

3.2.4.2. Söz Sonu Ünsüz Düşmesi

g Düşmesi

ET *açığ* > TA. *açu* “1. acı, keder, yas, üzüntü. 2. acı, ekşi, kekre. 3. yazık”

ET *arkalıg* > TA. *argalu* “varlıklı, müferreh, sırtı pek”

ET *arığ* > TA. *aru* “temiz, arı”

ET *azıg* > TA. *azu* “azı dişi”

n düşmesi

ET *yanak* > TA. *caak* “1. yanak 2. çene”

y düşmesi

OT *olcay* > TA. *olco* “esir, tutsak”

3.2.5. Ünsüz Türemesi

Bir sözcüğün aslında yer almayan bir ünsüzün, zamanla bu sözcüğün bünyesine katılması olayına ünsüz türemesi adı verilmektedir. János Eckmann, ünsüz türemesinin sesin boğumlanma-oluşum hareketiyle ilgili olduğunu söylemektedir (Eckmann 1955: 11-22).

3.2.5.1. Söz İçi Ünsüz Türemesi

ET *itiş* > TA. *iydiş* “dürtme, itme, vurma”

ET *it* > TA. *iyt* “it, köpek”

ET *bit* > TA. *piyt* “bit”

3.2.5.2. Söz Sonu Ünsüz Türemesi

ET *abaga* > TA. *abagay* “amca; babanın ağabeyi”

3.2.6. Ünsüz Benzeşmesi

Ünsüz benzeşmesi, bir ünsüzün boğumlanma noktası ve niteliği bakımından sözcük içindeki bir başka ünsüze kısmen veya tamamen benzemesidir. Benzeşmeler, benzeşmenin yönüne göre ilerleyici ve gerileyici benzeşme; oluşum yerine göre yakın ve uzak benzeşme; özellik aktarımı derecesine göre tam ve yarı benzeşme olarak sınıflandırılmaktadır.

3.2.6.1. İlerleyici Benzeşme

ET *yıdla-* > TA. *cıtta-* “koklamak”

ET *yükle-* > TA. *cükte-* “yüklemek”

ET *etlig* > TA. *ettü* “etli”

3.2.6.2. Gerileyici Benzeşme

ET *yelimle-* > TA. *celimde-* “yapıştırmak”

ET *enlig* > TA. *eendü* “geniş, enli”

ET *emle-* > TA. *emde-* “tedavi etmek”

ET *emlel-* > TA. *emden-* “tedavi görmek”

3.2.7. Sızıcılışma

Süreksiz bir ünsüzün sürekli, sızıcı bir ünsüze veya akıcı bir ünsüzün sızıcı bir ünsüze dönüşmesi olayına sızıcılışma adı verilmektedir. Bu başlık altında sızıcılışma olayları, meydana geldiği yer bakımından ön seste sızıcılışma, iç seste sızıcılışma ve son seste sızıcılışma biçiminde işlenmiştir.

3.2.7.1. Söz İçi Sızıcılışma

-ç- > -j-

ET *küçen-* > TA. *küjin-* “üşenmek, tembellik etmek”

3.2.7.2. Söz Sonu Sızıcılışma

-ç- > -ş-

ET *korkınç* > TA. *korkuş* “korku”

ET *kulaç* > TA. *kulaş* “kulaç”

3.2.8. Akıcılışma

Akıcı ünsüzler arasında gerçekleşen değişimler ayrı bir başlık altında incelenmiştir.

3.2.8.1. Söz İçi Akıcılışması

d > y

ET *adək* > TA. *ayək* “ayak”

ET *adgır* > TA. *aygır* “aygır”

ET *kidiz* > TA. *kiyis* “keçe”

g > y

ET *ıgla-* > TA. *iyla-* “ağlamak”

ET *evlig* > TA. *üylü* “evli”

3.2.8.2. Söz Sonu Akıcılığı

d > y

ET *ıd-* > TA. *iy* “göndermek, yollamak”

ET *ked-* > TA. *kiy-* “giymek”

g > y

ET *muntag* > TA. *mindiy* “böyle”

3.2.9. Göçüşme

Göçüşme sözcüklerdeki komşu ya da uzak ünsüzlerin yer değiştirmesi şeklinde açıklanan ses olayıdır (Küçük 2013: 69).

3.2.9.1. Yakın Göçüşme

Kelimelerde yan yana bulunan seslerin yer değiştirmesi olayıdır (Korkmaz 2017: 47).

ET *yagmur* > TA. *camgır* “yağmur”

ET *ogşaş* > TA. *oşkoş* “benzer, benzeyen, aynı, gibi”

ET *ötgün-* > TA. *öktön-* “öykünmek, taklit etmek”

ET *ögsüz* > TA. *ösküs* “yetim, öksüz”

3.2.10. Ünsüz ikizleşmesi

Bazı kelimelerde iç seslerde çeşitli sebeplerden ötürü iki ünsüz yan yana tekrar eder. Bu ses olayı ünsüz ikizleşmesi olarak adlandırılmaktadır.

ET *emüz-* > TA. *emmüs-* “meme vermek, emzirmek”

3.3. Şekil Bilgisi

3.3.1. Yapım Ekleri

Teleüt ağzındaki yapım ekleri, genellikle diğer Türk dilleri ve lehçeleriyle benzerlik göstermektedir. Fakat bu eklerde ses ve anlam bakımından bazı farklılıklar

görülür. Bu yapım ekleri isimden isim, isimden fiil, fiilden isim ve fiilden fiil ekleri olarak dört gruba ayrılır.

3.3.1.1. İsimden İsim Yapan Ekler

İsim kök ve gövdelerine gelen yapım ekleri, ismin anlamını değiştirerek ekin ifade ettiği anlama bağlı olarak yeni isimler türetmektedir Teleüt ağzındaki isimden isim yapan ekler şunlardır:

+do

soondo “sonra” < *soŋ* “geç, geç olan, sona kalan”

+çI

koyçı “çoban” < *koyçı* “çoban”

emçi “hekim, otacı” < *em* “ilaç”

kemeçi “kayıkçı” < *keme* “kayık”

küreşçi “güreşçi” < *küreşçi* “güreşçi, savaşı, pehlivan”

oynoçı “oyuncu, şakacı” < *oyın* “oyun”

palıkçı “balıkçı” < *palık* “balık”

paštaçı “elebaşı, yönetmen, kılavuz” < *paş* “baş”

saduçı “satıcı” < *sadu* “ticaret”

tilençi “dilenci” < *tilen-* “dilenmek”

+ıl

cajıl “yeşil, olgunlaşmamış, ham (meyve)” < *caş* “1. yaş, çağ 2. genç, taze, olgunlaşmamış”

+karı

tışkarı “1. dışarı 2. e. dışında” < *tış* “dış, dış görünüş”

+gI

puungı “bugünkü” < *puun* “bugün” -gı-

perigi “beriki, beride olan” < *peri* “beri, buraya, bu tarafa

+Llk

argalık “sırt kolanı, *arkalık*” < *arka* “sırt, arka” > *arka* “sırt, arka”

közilik “gözlük” *köz* “göz”

paştık (I) “muhtar, başkan” < *paş* “baş”

+LI

karlu “karlı” < *kar* “kar”

kijilü “evli” < *kiji* “kişi”

suulu “ıslak” < *suu* “su”

paalu “pahalı, değerli” < *paa* “fiyat, eder

attu “atlı” < *at* “hayvan ismi at”

coktu “yoksul, fakir” < *cok* “yok”

eştü “evli (erkek), karısı olan” < *eş* “1. karı, eş 2. arkadaş, dost 3. yol arkadaşı, yoldaş

agaştı “1. ormanlı, ormanla kaplı 2. Ormanlı, ormana ait” > *agaş* “1. ağaç. 2. orman”

kıştı “kışlama, kışı geçirme” < *kış* “kış

küçtü “güçlü” < *küç* “1. güç, kuvvet 2. zor”

öndü “1. renkli 2. hoş, güzel” < *öñ* “renk”

öştü “düşman” < *öç* “öç, kin, öfke”

puluttu “bulutlu” < *pulut* “bulut”

sındı “düzgün endamlı, boyu bosu düzgün” < *sın* “1. bel kemiği 2. boy, endam 3. bitki gövdesi”

üstü “yağlı” < *üs* “hayvan yağı, yabani yağ”

+meş

tilmeş “dilmaç, çevirici, tercüman” < *til* “1. anat. dil 2. dil, lisan”

+n

orton “ortanca, ortadaki” < *orto* “orta, yarım, yarı”

-nçI-

ekinçi “ikinci” < *eki* “iki”

pejinçi “beşinci” < *pes* “beş”

pirinçi “birinci” < *pir* “bir sayısı”

segizinçi “sekizinci” < *segis* “sekiz”

törtinçi “dördüncü” < *tört* “dört”

+sIz

ösküs “yetim, öksüz” < *ök* “anne”

3.3.1.2. İsimden Fiil Yapan Ekler

İsim kök ve gövdelerine gelen yapım ekleri, ismin anlamını değiştirerek ekin ifade ettiği anlama bağlı olarak fiil türetmektedir Teleüt ağzındaki isimden fiil yapan ekler şunlardır:

+A-

ada- “ad koymak” < *at* “ad, isim”

amıraak “şefkatli, iyi niyetli” < *amır* “1. barış, sükûnet. 2. sakin”

amırat- “yatıştırmak, dindirmek, sakinleştirmek” < *amır* “1. barış, sükûnet. 2. sakin”

caja- “yaşamak” < *caş* “hayat, yaşam, zaman, yaş, ömür”

sıkta- “ağlamak, ağıt okumak, ağlayıp sızlamak” < *sığıt* “ağıt, ağlama”

+Ar-

agar- “ağarmak, beyazlanmak, beyaz duruma gelmek” < *ak* “1. beyaz, ak 2. açık renkli”

cajar- “yeşermek” < *caş* “1. yaş, çağ 2. genç, taze, olgunlaşmamış”

pozor- “kararmak” < *pos* “boz, gri”

+çA-

kurça- “kuşatmak” < *kur* “kemer, kuşak”

+**LA**-

camanda- “kötülemek” < *caman* “kötü, berbat, fena”

celimde- “yapıştırmak” < *celim* “tutkal”

cıtta- “koklamak” < *cıt* “koku”

cükte- “yüklemek” < *cük* “yük”

çıbıkta- “çubuklamak, vurarak toz çıkarmak” < *çıbık* “çubuk, kırbaç, kuru dal”

elikte- “alay etmek, istihza etmek” < *elik* “alay, istihza”

emde- “tedavi etmek” < *em* “ilaç”

ışta- “duman, is çıkarmak; tütme” < *ış* “duman, is”

imde- “imlemek, işaretlemek, işaret koymak” < *im* “im, işaret, nişan”

iste- “izlemek” < *is* “iz”

kamda- “şamanlık yapmak, büyü yapmak” < *kam* “şaman, kam”

kapta- “çuval doldurmak” > *kap* “çuval, torba”

kışta- “kışlamak, kışı geçirmek” < *kış* “kış”

payramda- “bayram kutlamak” < *payram* “bayram”

koltukta- “kolundan tutmak, koluna girmek; kol kola girmek” < *koltuk* “koltuk altı”

kuçakta- “kucaklamak” < *kuçak* “kucak”

paşta- “başlamak” < *paş* “baş, başlangıç; önder, lider, şef; y.a. parçası”

tamakta- “boğazlamak” < *tamak* “boğaz”

taşta- “1. fırlatmak, atmak 2. geride bırakmak, arkada bırakmak” < *taş* “taş”

teşde- “düzeltmek” < *teş* “denk, eşit”

tişte- “ısırmak” < *tiş* “diş”

tusta- “tuzlamak” < *tus* “tuz”

pudakta- “budamak” < *pudak* “budak”

pekte- “sağlamlaştırmak, pekiştirmek” < *pek* “pek, sağlam, dinç, dayanıklı” -
te-

sapta- “1. iğne deliğine ipliği geçirmek 2. sapa takmak, bir şeyi sapa tutturmak” < *sap* “sap”

arula- “temizlemek” < *aru* “temiz, arı”

karala- “karalamak, iftira etmek, suçlamak” < *kara* “siyah, kara”

küüle- “uğuldamak” < *küü* “ezgi, melodi”

payla- “zenginleşmek, zengin olmak” < *bay* “zengin”

suula- “ıslatmak” < *suu* “su”

puula- “bağlamak” < *puu* “kalın ip”

takala- “nallamak” < *taka* “nal”

terle- “terlemek” < *ter* “ter”

köktö- “teyellemek” < *kök* “1. dikim, dikme 2. iğne ardı, iğnenin bıraktığı iz, dikiş izi”

oynošto- “sefahat etmek, çapkınlık etmek” < *oynoş* “sevgili, oynaş”

töldö- “üremek, çoğalmak” < *töl* “soy”

olcolo- “esir almak, tutsak etmek” < *olco* “esir, tutsak”

+ik-

pirik- “birleşmek” < *pir* “bir sayısı”

keçik- “gecikmek” < *keç* “1. akşam 2. Zf. geç, geç vakit”

+ıl-

koyıl- “koyulaşmak” < *koyu* “1. koyu 2. yağlı”

+ıt-

tarıt- “daraltmak” < *tar* “dar”

+kar-

paşkar- “yönetmek” < *paş* “baş”

+O-

oyno- “oynamak” < *oyın* “oyun”

örtö- “yakmak” < *ört* “yangın”

+ör-

kögör- “gövmek, yeşermek, yeşillenmek” < *kök* “mavi”

+r-

eskir- “eskimek, yıpranmak, dökölmek” < *eski* “eski, yıpranmış, dökölmüş, köhne”

+ra-

şanıra- “çınlamak, tınlamak, şingırdamak < **şanı* “yansıma kök”

+rkan-

açurkan- “kederlenmek, üzölmek” < *açu* “1. acı, keder, yas, üzüntü. 2. acı, ekşi, kekre. 3. yazık”

+t-

izit- “ısıtmak” < *izü* “1. sıcaklık 2. sıcak”

+LAn-

aktan- “temize çıkmak, aklanmak, kendini mazur göstermek” < *ak* “1. beyaz, ak 2. açık renkli”

emden- “tedavi görmek” < *em* “ılaç”

köbükten- “köpüklenmek” < *köbük* “köpük”

kirlen- “kirlenmek, pislenmek” < *kir* “kir, pislik”

+za-

suuza- “susamak” < *suu* “su”

3.3.1.3. Fiilden Fiil Yapan Ekler

Fiil kök ve gövdelerine gelen yapım ekleri, fiilin anlamını değiştirerek ekin ifade ettiği anlama bağlı olarak fiil türetmektedir. Teleüt ağzındaki fiilden fiil yapan ekler şunlardır:

-(X)r-

çıgar- “çıkarmak” <*çık-* “çıkma”

padır- “sıgdırmak, içine almak” <*pat-* “sığmak, sığışmak”

kaçır- “sürmek, kovalamak” <*kaç-* “kaçmak”

içir- “içirmek” <*iç-* “içmek”

pazır- “basmak, sıkmak” <*pas-* “1. yürümek 2. basmak”

pijir- “pişirmek” *pış-* “1. pişmek 2. olgunlaşmak (meyve vb.)”

köçür- “1. göçürmek, göç ettirmek” 2. tercüme etmek <*köç-* “göçmek”

kadır- “kurutmak” <*kat-* “1. katılaşmak 2. hamur açmak, bükme 3. kıvrırmak”

keçir- “geçirmek” <*keç-* “geçmek”

ajır- “1. geçirmek. 2. boğazından geçirmek, yutmak” <*aş-* “aşmak, geçmek”

tüjür- “indirmek” <*tüş-* “inmek”

-(I)l-

tabıl- “bulunmak, ortaya çıkmak” <*tap-* “1. bulmak 2. aramak”

kojul- “katılmak, birleşmek” <*koş-* “1. ilave etmek 2. birleştirmek 3. karıştırmak”

ebiril- “dönüp dolaşmak, etrafında dönmek” <*ebir-* “evirmek, çevirmek”

açıl- “açılmak” <*aç-* “açmak”

cıgıl- “düşmek, yığılmak” <*cık-* “yıkma”

cayıl- “yayılmak” <*cay-* “1. yaymak, sermek, yazmak 2. açmak (hamur vb.)”

-is-

emmis- “meme vermek, emzirmek” <*em-* “emmek, sömürmek”

-gAn-

kıskan- “esirgemek, cimrilik etmek” <*kıs-* “sıkma, basma, sıkıştırmak”

caykan- “sallanmak” <*cay-* “1. yaymak, sermek, yazmak 2. açmak (hamur vb.)”

-kar-

kıskart- “kısaltmak” <*kıs-* “sıkma, basma, sıkıştırmak”

-kür-

ötkür- “geçirmek” <*öt-* “geçmek”

-n-

tırman- “1. tırmalanmak 2. kaşınmak” <*tırma-* “1. tırmalamak 2. kaşınmak”

puun- “boğulmak” <*puu-* “boğmak”

açın- “1. acımak 2. korumak” <*açı-* “acımak, ekşimek, *mec.* acı hissetmek, acımak”

calan- “yalanmak” <*cala-* “yalamak”

pojon- “serbest kalmak, boşanmak (hayvan)” <*pojo-* “serbest kalmak”

cölön- “yaslanmak, dayanmak” <*cölö-* “yaslamak, dayamak”

kurçan- “kuşanmak” <*kurça-* “kuşatmak”

silkin- “silkinmek” <*silki-* “silkmek”

kızın- “sıkışmak, bükülmek, eğilip bükülmek” <*kıs-* “sıkma, basma, sıkıştırmak”

kırın- “tırış olmak” <*kır-* “1. kazımak 2. kırmak, yok etmek, öldürmek”

kiyin- “giyinmek” <*kiy-* “giymek”

körün- “görünmek” <*kör-* “1. görmek 2. bakmak”

perin- “kendisini adamak, kendisini vermek, kaptırmak” <*per-* “1. vermek 2. tasvir fiili”

pilin- “bilincinde olmak, farkında olmak, algılamak” <*pil-* “1. bilmek 2. tasvir fiili”

sürtün- “sürünmek, üzerine bir şey sürmek” <*sürt-* “sürmek, sıvamak”

tebin- “tepmek, çifte atmak” <*tep-* “1. tepmek, tekmelemek” 2. at çifte atmak”

tudun- “tutunmak” <*tut-* “tutmak, yakalamak”

-s-

korkıs- “korkutmak” *korkı-* “korkmak”

-t-

sürt- “sürmek, sıvamak” <*sür-* “1. çift sürmek, toprağı işlemek 2. sürmek, kovalamak, önüne katıp götürmek”

açıt- “maya koymak, mayalamak” <*açı-* “ekşimek, mayalanmak”

pojot- “serbest bırakmak, salıvermek, boşaltmak” <*pojo-* “serbest kalmak”

cılıt- “ısıtmak” <*cılı-* “sıcak, ılık”

semirt- “semirtmek, iyi beslemek, şişmanlatmak” <*semir-* “semirmek, şişmanlamak”

üyalt- “utandırmak, mahcup etmek, rezil etmek” <*üyal-* “utanmak”

carıt- “aydınlatmak, ışık tutmak” <*carı-* “ışık vermek, yanmak, parlamak, ışık saçmak”

kurut- “kurutmak” <*kur-* “kurumak”

-Tİr-

aylandır- “etrafında döndürmek, çevirmek” <*aylan-* “dönmek, etrafında dönmek”

toltır- “doldurmak” <*tol-* “dolmak”

öltir- “öldürmek” <*öl-* “ölmek, telef olmak”

küydür- “yakmak” <*küy-* “yanmak”

ayttır- “davet ettirmek, çağtırmak” <*ayt*- “söylemek, haber vermek”

piriktir- “birlik haline gelmek” <*piriktir*- “birleşmek”

-(X)ş-

sürüş- “takip etmek, kovalamak” <*sür*- “1. çift sürmek, toprağı işlemek 2. sürmek, kovalamak, önüne katıp götürmek”

süzüş- “boynuzlaşmak, tos vuruşmak (hayvan)” <*süs*- “süsmek, boynuzla vurmak, tos vurmak”

periş- “paylaşmak” <*per*- “1. vermek 2. tasvir fiili”

talaş- “elinden zorla almak, gasp etmek” <*tala*- “yağma etmek”

tebiş- “birbirine tekme atmak” <*tep*- “1. tepmek, tekmelemek” 2. at çifte atmak”

cediş- “yetişmek” <*cet*- “aklı yetmek, akıl erdirmek, kavramak”

iydiş- “1. itmek, dürtmek 2. itişmek” <*iyt*- “itmek”

kabiş- “dövüşmek, kapışmak, bir birine girmek <*kap*- “kapmak”

kaçırış- “takip etmek, kovalamak” <*kaçır*- “sürmek, kovalamak”

kiriş- “karışmak, müdahale etmek” <*kir*- “girmek”

3.3.1.4. Fiilden İsim Yapan Ekler

Fiil kök ve gövdelerine gelen yapım ekleri, fiilin anlamını değiştirerek ekin ifade ettiği anlama bağlı olarak isim türetmektedir Teleüt ağzındaki fiilden isim yapan ekler şunlardır:

-Ak

çaçak “1. püskül 2. fırça” <*çaç*- “kalmak; geride kalmak, arkada kalmak”

pölök “orman açıklığı, ormanın içindeki ağaçsız bölüm” <*pöl*- “bölmek”

pıçak “bıçak” <*pıç*- “biçmek”

kezek “1. parça, kısım 2. kesilen, kesilmiş” <*kes*- “kesmek”

-eçi

pileçi “1. bilgiç, allâme 2. bilen” *pil-* <“1. bilmek 2. tasvir fiili”

-egen

süzegen “süseğen, süsmeyi seven hayvan” <*süs-* “süsmek, boynuzla vurmak, tos vurmak”

-gAn

açutkan “mayalı, ekşimiş” *açıt-* “maya koymak, mayalamak”

kapkan “kapan, tuzak” <*kap-* “kapmak”

katkan “katılaşmış, sertleşmiş” <*kat-* “1. katılaşmak 2. hamur açmak, bükmek 3. kıvırmak”

artkan “artan, artmış” <*art-* “kalmak; geride kalmak, arkada kalmak”

-gak

patkak “bataklık, çamur, balçık” <*pat-* “sığmak, sığılmak”

kurgak “kuru” <*kur-* “kurumak”

-ık

artık “1. artık, fazlalık, artan kısım. 2. daha iyi” >*art-* “kalmak; geride kalmak, arkada kalmak”

açık “açık” <*aç-* “açmak”

carık “yarık, çatlak, kırık” <*car-* “yarmak, kırmak, parçalamak”

ezirik “sarhoş” <*ezir-* “sarhoş olmak”

kertik “kertik” <*kert-* “ufalamak, parçalamak”

sınık “kırık, kırılmış” <*sın-* “kırılmak”

sibirgi “süpürge” <*sibir-* “süpürmek”

suskı “kepçe, çömçe” <*sus-* “su çekmek”

-Im

alım “rüşvet” <*al-* “almak”

carım “yarım, buçuk” <*car-* “yarmak, kırmak, parçalamak”

-In

agın “akma, akıntı, akar, gideğen” <*ak-* “akmak”

kelin “gelin” <*kel-* “gelmek”

çagın “şimşek” <*çak-* “1. ateş çıkarmak. 2. parlamak (şimşek). 3. sokmak, ısırmak (yılan, arı)”

-(I)ş

iydiş “dürtme, itme, vurma” <*iyt-* “itmek”

kargış “kargış, lânet, beddua” <*karga-* “lanetlemek, kargış vermek, lanet okumak”

alkış “1. alkış, hayır dua, takdis 2. minnet, minnettarlık; şükran” <*alka-* “hayır dua etmek, kutsamak”

üleş “1. pay, hisse 2. bölüm, kısım 3. toprak parçası” <*üle-* “bölmek, taksim etmek, paylaştırmak”

tanış “tanıdık, tanış” <*tanı-* “tanımak”

oynoş “sevgili, oynaş” <*oyno-* “oynamak”

söğüş “sövme, küfür” <*sök-* “sövmek”

korkuş “korku” <*korkı-* “korkmak”

-(I)k

tarak “tarak” <*tara-* “taramak”

kürek “kürek” <*küre-* “küremek, kürelemek”

aksak “topal, aksak” <*aksa-* “topallamak, aksamak” (ED 95b)

carık “ışık, aydın, aydınlık” <*carı-* “ışık vermek, yanmak, parlamak, ışık saçmak”

sıyrık “1. yırtık, hırpalanmış 2. dökük” <*siyri-* “sökme”

emrek “yumuşak kalpli, şefkatli” <*emre-* “hoşlanmak, sempati duymak”

ırak “ırak, uzak” <*ıraa-* “uzaklaşmak, ıraklaşmak”

kadak “ucu sivri, dikenli, iğneli” <*kada*- “saplamak, takmak, tutturmak”

süzük “temiz, berrak” <*sus*- “su çekmek”

pölük “1. kumaşın yaklaşık bir metre uzunluğunda olan parçası 2. öge” <*pöl*- “bölmek”

tükürük “tükürük” <*tükür*- “tükürmek”

-ka

tutka “sap, tutak” <*tut*- “tutmak, yakalamak”

kıska “kısa” <*kıs*- “sıkmak, basmak, sıkıştırmak”

-kın

kaçkın “kaçkın, kaçak, serseri, eşkıya” <*kaç*- “kaçmak”

-ku

kusku “kusmuk” <*kus*- “kusmak”

-mak

oymok “yüksük” <*oy*- “oymak, (gözleri) oyarak çıkarmak; ara vermek; (kitabe taşlarını) oymak, kazımak”

-miş

cimış “yemek, yiyecek, gıda” <*ci*- “yemek”

-mö

örmö “örme, örülüş” <*ör*- “örmek

-ü

keçü “geçit, ırmak geçidi” <*keç*- “geçmek”

-üm

örüm “örme” <*ör*- “örmek

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. SÖZ VARLIĞI

Teleüt ağzıyla Eski Türkçenin ses ve şekil bilgisi açısından mukayesinin yapılması için kaynaklardan taradığımız veriler alfabetik olarak aşağıda listelenmiştir. Madde başlarından sonra gerekli fonetik ve morfolojik hususiyetlere değinilmiş varsa benzerlik veya farklılık değerlendirmesi yapılmıştır:

A

a ünl. “seslenme bildiren ünlem; a, ey, hey” (TelAS 1), krş. Alt. *a* 1. *ünl.* “(hayret bildiren ünlem) 2. *bağ.* “ise” AltTS 19a.

ET (Orh.) **a ünl.** “seslenme bildiren ünlem)” MoEsTuYaz 342a, (Uyg.) *a* “seslenme edatı, seslenme, çağırma; sızlanma bağırması” HAltUig 1a, (Kar.) *a* “hitap bildiren bir ünlem” DLT 538, *a* “şaşkınlık anlatan bir sestir (mutahayyir)” DLT_MK 57.

aal (bk.**ayıl**) “mesken, köy” (TelAS 1), krş. Alt. *ayıl Ar.* “1. ev (aile) 2. çadır; deri, kıl, dokuma veya sık dokunmuş kalın bezden yapılarak direklerle tutturulan, taşınabilir barınak; işlenmiş ağaç çadır 3. köy, oba, otağ” AltTS 31b.

[ET *agıl* > (söz içi -g- düşmesi ile) *aal*].

ET **agıl** ~ **(a)g(ı)l** “etrafı çitle çevrili otlak, ağıl” HAltUig 17b, (Orh.) *agıl* “ağıl, hayvan barınağı” MoEsTuYaz349a, (Kar.) *agıl* “ağıl” DLT 542, *agıl* “koyun yatağı (*marbağ al-ğanam*)” DLT_MK 61.

aaru *zool.* “arı, bal arısı” (TelAS 1), krş. Alt. *arı* “arı” AltTS 28a.

[ET *arı* > (-a ünlüsünün türemesi ve ünlü yuvarlaklaşması ile) *aaru*].

ET (Uyg.) **arı** “böcek, arı” HAltUig 59b, (Kar.) *arı* “arı, eşek arısı” DLT 554, *arı* “yaban arısı (*zanbūr*)” DLT_MK 76.

aba “baba” (TelAS 1), krş. Alt. *aba* “baba; anne; büyük kız kardeş; amca; büyük baba; büyük babanın ağabeyi” AltTS 19a.

[ET *apa* > (söz içi -p- > -b- ötümlüleşmesi ile) *aba*]

ET (Orh.) **apa** “ecdat, ata, büyükler; unvan; ö.a./unvan parçası *apatarkan*” MoEsTuYaz 350b, (Uyg.) *apa* “ata, dede, büyük baba, cet” HAltUig 55b, *apa* “ata, cet” (ED 5), (Kar.) *aba* “tibet dilinde baba” DLT 538, *apa* “Töpöt lehçesinde baba (*ab*)” DLT_MK 74.

abagay “amca; babanın ağabeyi” (TelAS 1), krş. Alt. *abagay* “1. Karısının büyük erkek kardeşi” 2. “aynı boyda bulunan akrabaya hitap şekli” AltTS 19a.

[ET *apaga* > (söz içi -p- > -b- ötümlüleşmesi ile) *abagay*]

ET (Uyg.) **apaga** “babanın erkek kardeşi, amca” UW II: 209, OT (Kıp.) *abaga* (Moğ.) “amca” (CC) KTS 1a, (Çağ.) *abağa* “amca; [babasından sonra saltanat tahtına çıkan ve] Hülegü Han bin Tolı Han bin Çengiz Han’ın [büyük] oğlunun adı. [Hülegü Han’ın amcasının adını taşıdığı için bu adla anılmıştır.]” ÇT_FK 1357, *abağa* (< Mo. *abaga*, *abu+ğa*) “babanın büyük veya küçük erkek kardeşi” NevS 893.

Sözcük, Moğolcadan Teleütçeye geçmiştir. Mo. *abagay* “hanım, kağan eşi, prenses; hanımefendi; Mançu yönetiminde Moğol devri anlamında kullanıldı bk. *abugay*” L 4b, *abugay* “bir kimsenin büyüklerine seslenirken kullandığı saygı sözü: bey, ağa; sayın” L 8b.

abişka “ihtiyar adam” (TelAS 1), Krş. Alt. *abişka* “1. yaşlı adam” 2. *mec.* “ayı” AltTS 19b.

OT (Kıp.) **abişka** “yaşlı, ihtiyar” (CC, TA, TZ) KTS 1a, (Çağ.) *abuşğa/avuşğa/abuşka* “koca, kadının eşi” ÇT_FK 1357, (Har.) *abuşka* “yaşlı, ihtiyar adam krş. *abuşha*, *abuşğa*” (NF 19/1, KE 219v/8) HTS 22b.

aç (I) “aç, acıkmış”(TelAS 1), Krş. Alt. *aç* “aç (tok olmayan)” AltTS 20a.

ET (Orh.) **āç** “aç, acıkmış” MoEsTuYaz349a, (Uyg.) *ač* (1) “aç, boş (mide), açgözlü, doyumsuz; açlık; açgözlülük” HAltUig 2b, (Kar.) *āç* “aç” DLT 538, *āç* “aç (*ğursān*)” DLT_MK 57, *a:ç* “aç, karnı aç” (ED 17).

aç- “açmak” (TelAS 1), Krş. Alt. *aç-* “açmak” AltTS 20a.

ET (Orh.) **aç-** “açmak, (uykusunu) açmak” MoEsTuYaz349a, (Uyg.) *aç-* (1) “açmak; çözmek; izhar etmek, açığa vurmak, açığa çıkarmak, göstermek, yaymak, beyan etmek, keşfetmek; ifade etmek, açıklamak, yorumlamak; (devlet, hanedanlık) kurmak; açmak, ekilecek hâle getirmek (alan), yetiştirmek; ortaya çıkarmak; sudur etmek; itiraf etmek, kabul etmek; sürmek, kovmak; söz vermek (?)” HAltUig 3a, *aç-* açmak, kapatmak kelimesinin zıttı. (ED 18), (Kar.) *aç-* “açmak” DLT 538, *aç- kapuğ açdı* “kapıyı açtı (*fataha*)” DLT_MK 57.

açı- “ekşimek, mayalanmak” (TelAS 2), Krş. Alt. *açı-* “ekşimek, acı durumda olmak” AltTS 20a.

ET (Uyg.) **açı-** (1) “ekşi olmak, mayalamak” HAltUig 4a, (Kar.) *açı-* “ekşimek; acımak” DLT 538, *açı- sirke açıldı* “sirke vb. ekşidi (*hamuğa*)” DLT_MK 57.

açık “açık”(TelAS 2), Krş. Alt. *açık* “1. delik 2. açık, açıklık” AltTS 20a.

[< *aç-* “açmak” -ık “fiilden isim türeten ek”]

ET (Uyg.) **açık** “açık, kapalı olmayan” (ED 22), (Kar.) *açuk* “açık, açılmış; net” DLT 540, *açuk* “açık olan (*maftūh*) her şey” DLT_MK 57.

açıl- “açılmak” (TelAS 2), Krş. Alt. *açıl-* “açılmak” AltTS 20a.

[< *aç-* “açmak” -ıl- “fiilden fiil türeten ek”]

ET (Uyg.) **açıl-** “açılmak, açık olmak; (çiçek, ülser) açılmak; ünlü olmak, ortaya çıkmak; (dine) dönmek, yönelmek, (bir dine) girmek; (hava) açık olmak, bulutsuz olmak” HAltUig 4b, (Kar.) *açıl-* “açılmak” DLT 539, *açıl- kōk açıldı* “(şey açıldı [infataha] ya da;) gökyüzü açıldı (*takaşşa 'at*)” DLT_MK 57.

açın- “1. acımak 2. korumak” (TelAS 2), Krş. Alt. *açın-* “1. acımak, esirgemek, üzülmek 2. “kızmak, sinirlenmek, öfkelemek” 3. “hoşnutsuzluk hissetmek” AltTS 20a.

[< *açı-* “acımak, ekşimek, *mec.* acı hissetmek, acımak” ED 20b -n- “fiilden fiil türeten ek”]

ET (Kar.) **açın-** “ihسان etmek, bağışlamak” KB (EÜ) 117.

açıt- “maya koymak, mayalamak” (TelAS 2), Krş. Alt. *açıt-* “mayalamak” AltTS 20b.

[< *açı-* “ekşimek, mayalanmak” -*t-* “fiilden fiil türeten ek”]

ET (Kar.) **açıt-** “ekşitmek” DLT 539, *açıt- ol sirke açitti* “o, sirkeyi (veya başkasını) ekşitti (*hammaða*)” DLT_MK 58.

açıtkan “mayalı, ekşimiş” (TelAS 2) [< *açıt-* “maya koymak, mayalamak” -*kan-* “fiilden isim türeten ek”, ET *açıtgan* > (söz içi -*g-* > -*k-* ötümsüzleşmesi ile) *açıtgan*] || ET (Kar.) **açıtgan** “ekşiten” DLT 539.

açu “1. acı, keder, yas, üzüntü. 2. acı, ekşi, kekre. 3. yazık” (TelAS 2), Krş. Alt. *açu* “1. acı, ekşi 2. dert, keder, üzüntü 3. nefret, kızma, hiddet” AltTS 20b.

[ET *açıg* > (söz sonu -*g* düşmesi ve ünlü yuvarlaklaşması ile) *açu*]

ET (Uyg.) **açıg (1)** “acı, ekşi, buruk; dertli, kederli, üzüntülü, üzgün, güç, zor, acıklı, kötü; dert, keder, sıkıntı, üzüntü” HAltUig 4a.

açurkan- “kederlenmek, üzülmek” (TelAS 2), Krş. Alt. *açurkan-* “1. hüzünlenmek 2. kızmak, öfkelenmek” AltTS 20b.

[< *açu* “1. acı, keder, yas, üzüntü. 2. acı, ekşi, kekre. 3. yazık” -*rkan-* “isimden fiil türeten ek”, OT *açırgan-* > (söz içi -*g-* > -*k-* ötümsüzleşmesi ve -*ı-* > -*u-* yuvarlaklaşması ile) *açurkan-*]

OT (Kıp.) **açırgan-** “pişman olmak” (CC) KTS 2a.

ada “baba” (TelAS 2), Krş. Alt. *ada* “baba, dede” AltTS 20b.

[ET *ata* (söz içi -*t-* > -*d-* ötümlüleşmesi ile) > *ada*]

ET (Orh.) **ata** “baba” (*Yen, Kır*) MoEsTuYaz351a, (Uyg.) *ata* “baba, kayınbaba, kaynata” HAltUig 80a, (Uyg.) *ata* “baba” (ED 40), (Kar.) *ata* “baba” DLT 563, *ata* “baba, ata (*ab*)” DLT_MK 83.

ada- “ad koymak” (TelAS 2), Krş. Alt. *ada-* “adlandırmak, ad vermek” AltTS 20b.

[< *at* “ad, isim” -*a-* “isimden fiil türeten ek”, ET *ata-* (söz içi -*t-* > -*d-* ötümlüleşmesi ile) > *ada-*]

ET (Orh.) **ata-** “atamak, unvan vermek” MoEsTuYaz351a, (Uyg.) *ata-* “çağırarak, seslenmek, övmek; ezbere okumak, ezberden söylemek; ad vermek, ad koymak, adlandırmak, atamak, zikretmek” HAltUig 80a, (Uyg.) *ata-* “ad koymak” (ED 42), (Kar.) *ata-* “ad koymak; unvan vermek” DLT 563, *ata- olañar āt atadı* “o, ona ad taktı (*laḳḳaba bi-laḳab*)” DLT_MK 83.

adıṣ “atış, atışma, karşılıklı ateş açma” (TelAS 2), Krş. Alt. *adıṣ* “atış” AltTS 21a.

[< *at* “atmak” -ıṣ- “fiilden isim türeten ek”, ET *atıṣ* ((söz içi -t- > -d- ötümlüleşmesi ile) > *adıṣ*]

ET (Uyg.) **atıṣ (1)** “savaş” HAltUig 81a, (Kar.) *atıṣ* “atış” DLT 564, *atıṣ* “atış, atışma (*murāmāt*)” DLT_MK 84.

agar- “ağarmak, beyazlanmak, beyaz duruma gelmek” (TelAS 3), Krş. Alt. *agar-* “1. ağarmak, beyazlaşmak 2. rengi solmak 3. (saç için) ağarmak” AltTS 21b.

[< *ak* “1. beyaz, ak 2. açık renkli” -ar- “isimden fiil türeten ek”, ET *akar-* (söz içi -k- > -g- ötümlüleşmesi ile) > *agar-*]

ET (Uyg.) **akar-** “ağarmak; aydınlanmak; olgunlaşmak” HAltUig 23b.

agaṣ “1. ağaç. 2. orman” (TelAS 3), Krş. Alt. *agaṣ* “1. ağaç, ağaçtan yapılmış 2. orman” AltTS 21b.

[< ET *ı* “bitki örtüsü, çalı” (ED 1a) + *gaṣ* “isimden isim türeten ek”]

ET (Uyg.) **ıgaṣ ~ ıg(a)ṣ ~ agaṣ (1)** “ağaç; (beş unsurdan biri olarak da kullanılır), ağaç gövdesi; tahta; direk, kalas, mertek, sırık” HAltUig 287b, 16b.

agaṣtu “1. ormanlı, ormanla kaplı 2. Ormanlı, ormana ait” (TelAS 3) [< *agaṣ* “1. ağaç. 2. orman” -tu- “isimden isim türeten ek”, [ET *agaṣlık* > (ilerleyici ünsüz benzeşmesi ve ünlü yuvarlaklaşması ve söz sonu -k düşmesi ile) *agaṣtu*] || OT (Kıp.) **agaṣlık** “orman, ağaçlık yer” (DM) KTS 3b.

agin “akma, akıntı, akar, gideğen” (TelAS 3), Krş. Alt. *agin* “akıntı, akar, dere, akıntı yeri” AltTS 21b.

[< *ak-* “akmak” -ın- “fiilden isim türeten ek”, ET *akın* (söz içi -k- > -g- ötümlüleşmesi ile) > *agin*]

ET (Uyg.) **akın** “akıntı; küçük akarsu, dere, akma; yayılma; akım” HAltUig 25a, (Uyg.) *akın* “sıvı” (ED 87), (Kar.) *akın* “sel, yağmur suyu DLT 546, *akın* “sel (sayl)” DLT_MK 65.

agın- “tırmanmak” (TelAS 3), Krş. Alt. *agın-* “1. özgürleşmek 2. (at için) bağları çözülmek, açılmak” AltTS 21b.

OT (Kıp.) **ağın-** “yükselmek, yukarı çıkmak” (CC, Kİ, TA) KTS 3b, (Har.) *ağın-* “yukarı çıkmak, yükselmek” (İML 88) HTS 29a.

agıt- “bırakmak, serbest bırakmak” (TelAS 3), Krş. Alt. *agıt-* “1. serbest bırakmak, iradesine bırakmak 2. uzatmak 3. (at için) bukağıdan kurtarmak” AltTS 21b.

[< *ak-* “akmak” -*ıt-* “fiilden fiil türeten ek”, ET *akıt-* > (söz içi -*k-* > -*g-* ötümlüleşmesi ile) *agıt-*]

ET (Orh.) **akıt-** “akın etmek/ettirmek” MoEsTuYaz 349b, (Uyg.) *akıt-* “akıtmak; meydana çıkarmak, açığa çıkartmak, dışarı bırakmak” HAltUig 25a, (Orh.) *akıt-* “göndermek, serbest bırakmak” (ED 81), (Uyg.) *akıt-* “akıtmak” (ED 81), (Kar.) *akıt-* “(su, sel vb. için) akıtmak; askerî birlik için) akın yaptırmak” DLT 546, *ağıt- ol anı tãğka ağıttı* “o, onu dağa (veya başkasına) yükseltti (*aş'ada*)” DLT_MK 62.

ajık “aşık kemiği, aşık” (TelAS 3) [ET *aşuk* > (söz içi -*ş-* > -*j-* sızıcı nöbetleşmesi ve -*u-* > -*ı-* düzleşmesi ile) *ajık*] || ET (Kar.) **aşuk** “insanın ve başka şeylerin aşık kemiği” DLT 561, *aşuk* “aşık, topuk kemiği (*ka'b*)” DLT_MK 83.

ajır- “1. geçirmek. 2. boğazından geçirmek, yutmak” (TelAS 3), Krş. Alt. *ajır-* “1. yatmak 2. getirmek, taşımak, bir şeyin üzerinden aşırmak” AltTS 22a.

[< *aş-* “aşmak, geçmek” -*ır-* “fiilden fiil türeten ek”, ET *aşur-* (söz içi -*ş-* > -*j-* sızıcı nöbetleşmesi ve -*u-* > -*ı-* düzleşmesi ile) *ajır-*]

ET (Uyg.) **aşur-** “ulaştırmak” HAltUig 78a.

ak “1. beyaz, ak 2. açık renkli” (TelAS 3), Krş. Alt. *ak* “1. beyazlık; ak, beyaz 2. (yumurta, göz vs için) ak 3. *mec.* haklılık, suçsuzluk” AltTS 22a.

ET (Orh.) **ak** “kır at (ak, beyaz); y.a. parçası” MoEsTuYaz 349b, (Uyg.) *ak* (2) “beyaz, açık; uygun, iyi” HAltUig 22b, (Orh.) *ak* “beyaz, ak” (ED 75), (Uyg.) *ak* “beyaz, ak” (ED 75), (Kar.) *āk* ~ *ak* “Oğuzcada beyaz” DLT 546, *āk* “Oğuz lehçesinde ak, her şeyin beyaz olanı (*abyaḡ*)” DLT_MK 64.

ak- “akmak” (TelAS 3), Krş. Alt. *ak-* “1. akmak, akıp gitmek 2. akıntıyla taşınmak, yüzmek” AltTS 22a.

ET (Uyg.) **ak-** “akmak, dışarı akmak, akıp gitmek, (su vb.) akın etmek ” HAltUig 23a, (Uyg.) *ak-* “akmak” (ED 77), (Kar.) *ak-* “akmak; (ordu, insan topluluğu için) akar gibi gelmek” DLT 546, *aḡ- sūw aḡdı* “su (vb.) aktı (*sāla*)” DLT_MK 64.

akça “para, akçe” (TelAS 3), Krş. Alt. *akça* “1. kapık 2. para” AltTS 22b.

OT (Kıp.) **akça** “akçe, para” (BM, BV, CC, İM, KF, Kİ, MG, TZ) KTS 5b, (Har.) *akça* “akça, para” (NE 152/5, HŞ 1932) HTS 35a.

aksak “topal, aksak” (TelAS 3), Krş. Alt. *aksak* “aksak, topal” AltTS 22b.

[< *aksa-* “topallamak, aksamak” (ED 95b) -*k* “fiilden isim türeten ek”]

ET (Uyg.) **aksak** “aksak; aksak kişi” HAltUig 26a.

aktan- “temize çıkmak, aklanmak, kendini mazur göstermek” (TelAS 4), Krş. Alt. *aktan* “aklanmak” AltTS 22b.

[< *ak* “1. beyaz, ak 2. açık renkli” -*tan-* “isimden fiil türeten ek”, OT *aklan-* > (ilerleyici ünsüz benzeşmesi ile) *aktan-*]

OT (Kıp.) **aklan-** “temizlenmek” (KF) KTS 5b.

al- “almak”(TelAS 4), Krş. Alt. *al-* “1. almak 2. satın almak 3. yıkamak 4. (yardımcı fiil: yeterlilik ifade eden bu yardımcı fiil kimi zaman da yapılan işin yapan kişiye ait olduğunu gösterir; (ber- yardımcı fiilinin fonksiyonuna benzer) *sadıp aldım* satın aldım (kendim için)” AltTS 23a.

ET (Orh.) **al-** “almak, ele geçirmek, fethetmek, zapt etmek” MoEsTuYaz 349b, (Uyg.) *al-* ~ (*a*)*l-* (1) “almak, üzerine almak; kabul etmek, bulmak, elde etmek, kazanmak, tutmak, yakalamak, kapmak, sahiplenmek; satın almak; ödünç almak, kullanmak için almak; faiziyle almak, kiralamak; gelip almak, alıp getirmek,

alıp götürmek; çalmak, gasp etmek; yakalamak, alıp götürmek, kaçırmak, tutuklamak; evlenmek (eş olarak almak); toplamak, biriktirmek; fethetmek; (birinin ricasını, dileğini) dinleyip yerine getirmek; uymak, inanmak, kabul etmek; üstlenmek; anlamak, kavramak, idrak etmek; (iz) bulmak; araştırmak; (yardımcı fiil) kendisi için (yapmak)” HAltUig 27a, *al-* “almak” (ED 124), (Uyg.) *al-* “almak” (ED 124), (Kar.) *al-* “almak, tutmak; yakalamak; satın almak” DLT 547, *al- ol alımın aldı* “o, alacağını aldı (*kabağa*) DLT_MK 66.

ala (I) “alaca, karışık renkli” (TelAS 4), Krş. Alt. *ala* (I) “ala, alaca” AltTS 23a.

ET (Uyg.) **ala (1)** “karışık renkli, renkli, alaca, benekli, ciltteki kırmızı lekeler, kızarıklık, egzama” HAltUig 27b, (Orh.) *a:la* “benekli, karışık renkli” (ED 126), (Uyg.) *ala* “karışık renkli, alaca” (ED 126), (Kar.) *ala* “alaca” DLT 547, *ala ala at* “aklı karalı, alaca (*arğa*) at” DLT_MK 66.

alabuga zool. “perki, tatlı su levreği” (TelAS 4), Krş. Alt. *alabuga* “samur; tatlı su levreği” AltTS 23a.

OT (Kıp.) **alaboğa** “büyük deniz hayvanı” (CC) KTS 6b.

alar gr. zm.“onlar” (TelAS 4) [ET *olar* > (ilk hecede *o* > *a* ünlü düzleşmesi ile) *alar*] || ET (Uyg.) **olar** “onlar, bunlar” HAltUig 506b.

alım “rüşvet” (TelAS 4), Krş. Alt. *alım* “borç, görev” AltTS 24a.

[< *al-* “almak” -*ım-* “fiilden isim türeten ek”]

ET (Uyg.) **alım** “borç, kredi; vergi, tarım ürünleri ile ödenen vergi” HAltUig 28b, (Kar.) *alım* “borç; alacak” DLT 548, *alım* “alacak, kişinin üzerinde olan borç (*ad-daynallaḏi ’alāinsān*)” DLT_MK 67.

alıp “alp, yiğit, pehlivan” (TelAS 4), Krş. Alt. *alıp* “alp, kahraman, bahadır, pehlivan (destanda)” AltTS 24a.

[ET *alıp* > (söz içi -*ı-* ünlüsünün türemesi ile) *alıp*]

ET (Orh.) **alıp** “alp, cesur, kahraman (özel adlara sıfat olarak eklenir), yiğit; zor” MoEsTuYaz 349b, (Uyg.) *alıp* (1) “güç, zor; cesur, yiğitçe, kahramanca; tehlikeli; çok; savaşçı, kahraman, serdar, kahraman, yiğit, dev; cesaret, yürekliklik,

sarsılmazlık; güçlük, karmaşıklık, zahmet, sıkıntı; tehlike” HAltUig 33b, (Kar.) *alp* “kahraman, yiğit, şecaatli” DLT 549, *alp* “yiğit (*şucā*)” DLT_MK 69.

alka- “takdis etmek, kutsamak, hayır dua etmek” (TelAS 4), Krş. Alt. *alka-* “hayır dua etmek, teşekkür etmek, iyi şeyler dilemek” AltTS 24b.

ET (Uyg.) **alka-** ~ **alk(a)-** (1) “övmek, methetmek, söylemek” HAltUig 29b, (Uyg.) *alka-* “dua etmek, iyi niyetle bulunmak” (ED 138), (Kar.) *alka-* “övmek (KM. alkadı sözü hayır için olmasına rağmen diğerleriyle çift olarak çok kullanıldığından dolayı “kötülük” anlamı kazanmıştır)” DLT 549.

alkış “1. alkış, hayır dua, takdis 2. minnet, minnettarlık; şükran” (TelAS 4), Krş. Alt. *alkış* “dua, hayır dua etme, teşekkür etme” AltTS 24b.

[*alka-* “hayır dua etmek, kutsamak” -ş “fiilden isim türeten ek”]

ET (Uyg.) **alkış** “iyi dilek, kutlama, hayır dua; kehanet (bir kişinin gelecekte Buda olacağının önceden söylenmesi); kutsama, takdis etme, methiye, methetme, övgü duası; refah ve mutluluk; beddua, efsunlama” HAltUig 31b, (Orh.) *alkış* “hayır dua, minnettarlık (ED 137), (Uyg.) *alkış* “hayır dua, minnettarlık” (ED 137), (Kar.) *alkış* “övgü, dua, insanın iyiliklerini zikretme ve menkıbelerini sayma (peygamber için) salavat” DLT 549, *alkış* “dua etme, övme, birinin iyiliklerini sayma (*sanā*, *du*’ā’, *zıkrayādi*, *addmanāķib*)” DLT_MK 68.

altı “altı”(TelAS 5), Krş. Alt. *altı* “altı (sayı)” AltTS 25a.

ET (Orh.) **altı** “altı, 6” MoEsTuYaz 349b, (Uyg.) *altı* “altı” HAltUig 36b, (Orh.) *altı* “altı” (ED 130), (Uyg.) *altı* “altı”(ED 130).

altın “altın” (TelAS 5), Krş. Alt. *altın* “altın, altından olan” AltTS 25a.

[ET *altun* > (ünlü düzleşmesi ile) *altın*]

ET (Orh.) **altın** (“alt” ile alakalı, kamış altın yanta) MoEsTuYaz 349b, (Uyg.) *altun* ~ (*a*)*ltun* (1) “altın, altından, altından olan, altın renkli, imparatora ait altın para; metal; metal çan” HAltUig 40a, (Uyg.) *altın* “altın” (ED 131), (Kar.) *altun* “altın; dinar” DLT 549, *altun* “altın (*zahab*)” DLT_MK 69.

amır “1. barış, sükûnet. 2. sakin” (TelAS 5), Krş. Alt. *amır* “barış, rahat, huzur, güven; güvenli” AltTS 25a.

ET (Uyg.) *amıl* ~ *am(ı)l* (1) “barışçı, sakin, yumuşak, ihtiyatlı, tedbirli, sessiz; barış, huzur, yumuşaklık, sükûnet, sakinleşme, uyum” HAltUig 42a, Mo. *amur* “dinginlik, barış, huzur, sessizlik, sakinlik, durgunluk; boş vakit; zevk, keyif, mutluluk; sağlık, iyi oluş; kolay, basit, zor olmayan, sakince, sessizce” L 65a, Sözcük **amı*- fiili ile ilgili olmalıdır. Röhrborn *amıl* sözcüğünün **amı*- fiilinden gelebileceğini soru işareti ile belirtir. (UW II: 126).

amıraak “şefkatli, iyi niyetli” (TelAS 5), Krş. Alt. *amıraak* “barışçıl, dost” AltTS 25b.

[< *amır* “1. barış, sükûnet. 2. sakin” -aa- “isimden fiil türeten ek -k “fiilden isim türeten ek”, ET *amrak* > (-a ve -ı ünlüsünün türemesi ile) *amıraak*]

ET (Uyg.) **amrak** (1) “sayılan, sevilen, sevgili; arzu edilen; âşık, cinsî, şehvetli; sevgi dolu; sevgili, sevilen kişi, arkadaş; sevilen şey” HAltUig 43b, (Orh.) *amrak* “sevgili, şefkatli, iyi niyetli” (Uyg.) *amrak* “sevgili, şefkatli, iyi niyetli” (ED 162), (Kar.) *amrak* “temiz ve sıcak” DLT 550, *amrak amrak köñül* “sıcak temiz (*maḥmūmnaḳiy*) gönül” DLT_MK 70.

amırat- “yatıştırmak, dindirmek, sakinleştirmek” (TelAS 5), Krş. Alt. *amırat-* “(amıra-‘nın ettirgen şekli) dinlendirmek, huzur vermek” AltTS 25b.

[< *amır* “1. barış, sükûnet. 2. sakin” -a- “isimden fiil türeten ek” -t- “fiilden fiil türeten ek”, [ET *amırt-* > (-a ünlüsünün türemesi ile) *amırat-*]

ET (Uyg.) **amırt-** “barış sağlamak, sükûnete kavuşturmak” HAltUig 42b.

ana (bkz.ene) (TelAS 5) || ET (Uyg.) **ana** “anne, kayınana” HAltUig 46b, (Uyg.) *ana* “anne” (ED 169), (Kar.) *ana* “anne” DLT 550, *ana* “anne (*umm*)” DLT_MK 71.

anaarı “oraya” (TelAS 5), Krş. Alt. *anaar* “oraya” AltTS 25b.

[OT *anarı* > (-a ünlüsünün türemesi ile) *anaarı*]

OT (Kıp.) **anarı** “öte taraf, ileriye doğru” (İH) KTS 9a, (Har.) *añaru* “oraya” (ME 123/2) HTS 45a.

ança “o kadar, onca” (TelAS 5), Krş. Alt. *ança* “o kadar, bunca” AltTS 25b.

ET (Orh.) **ança** “öyle(ce), şöyle(ce)” MoEsTuYaz 350a, (Uyg.) *anča* ~ (a)nča (1) “o kadar çok; biraz, az; o kadar, bu şekilde, böyle, böyle bir, bunun gibi; pek çok” HAltUig 48a, (Uyg.) *ança* “böylece, o kadar” (ED 172), (Orh.) *ança* “böylece” (ED 172), (Kar.) *ança* “o kadar, onca; ona göre; şöyle” DLT 550, **ança* “ol (işaret) zamirinin eşitlik durumu” DLT_MK 71.

anda “orada” (TelAS 5), Krş. Alt. *anda* “orada” AltTS 26a.

ET (Orh.) **anta** “ondan; orada, o zaman” MoEsTuYaz 350a, (Uyg.) *anta* ~ *anda* “sonra, o ondan sonra; orada, o yerde; onun (içinde); oraya” HAltUig 51b, 50a, (Uyg.) *anta* “orada” (Orh.) *anta* “orada” (ED 176), (Kar.) *anda* “orada; ondan” DLT 551, *anda* “orada (*hunāka*) anlamında bir edattır” DLT_MK 71.

andıy “öyle” (TelAS 5), Krş. Alt. *andıy* “böyle şöyle, buna benzer” AltTS 26a.

[OT *andı* > (-y ünsüzünün türemesi ile) *andıy*]

OT (Kıp.) **andı** “öyle, böyle bir” (CC) KTS 9a.

apçak bot. “titrek kavak” (TelAS 6) [OT *apsak* > (söz içi -s- > -ç- süreksizleşmesi ile) *apçak*] || OT (Kıp.) **apsak** “telli kavak” (CC) KTS 10a.

ara “ara” (TelAS 6), Krş. Alt. *ara* “ara” AltTS 26b.

ET (Orh.) **ara** “ ara, arasında, içine; arasında; mensup” (Yen) MoEsTuYaz 350b, (Uyg.) *ara* (1) “arasında, ortasında, içinde; birinin yerine, aralarında, karşılıklı; içinden; sırasında” HAltUig 57a, (Uyg.) *ara* “arasında” (ED 196), (Orh.) *ara* “arasında” (ED 196), (Kar.) *ara* “(çekim edatı olarak) arasında, arasına; bir şeyin ortası” DLT 554, *ara* “ara (*wasat*)” DLT_MK 75.

arakı “votka, şarap gibi alkollü içki” (TelAS 6), Krş. Alt. *arakı* Ar. “votka” AltTS 27a.

ET (Uyg.) **arakı** (2) “bir tür sert içki, şnaps” HAltUig 57b.

arba bot. “arpa” (TelAS 6), Krş. Alt. *arba* “arpa” AltTS 27a.

[ET *arpa* > (söz içi -p- > -b- ötümlüleşmesi ile) *arba*]

ET (Uyg.) **arpa** “arpa” HAltUig 64b, (Kar.) *arpa* “arpa” DLT 557, *arpa* “arpa (*şa’ir*)” DLT_MK 79.

argalık “sırt kolanı, arkalık” (TelAS 7)

[< *arka* “sırt, arka” -lık- “isimden isim türeten ek”]

Sözcüğün Eski Türkçede birebir denkliği yoktur. Sözcük ET’de isimden isim türeten sıfat yapan arkalığ eki ile karşılaştırılabilir. krş. ET (Uyg.) **arkalığ** (2) “arkalı, sırtlı” HAltUig 63b.

argalu “varlıklı, müferreh, sırtı pek” (TelAS 7), Krş. Alt. *argalu* Moğ. “varlıklı, rahat” AltTS 27b.

[< *arka* “sırt, arka” -lu- “isimden isim türeten ek”]

[ET *arkalığ* (söz içi -k- > -g- ötümlüleşmesi ve söz sonu -g düşmesi ve -ı > -u ünlü yuvarlaklaşması ile) > *argalu*]

ET (Uyg.) **arkalığ** (2) “arkalı, sırtlı” HAltUig 63b.

arı “ora, oraya, öte” (TelAS 7), Krş. Alt. *arı* “o tarafa” AltTS 27b.

OT (Kıp.) **arı** (II) “buradan başlayarak, buradan itibaren” (CC) KTS 11a.

arı- “yorulmak” (TelAS 7), Krş. Alt. *arı-* “kötüleşmek, güçsüzleşmek, zayıflamak; yorulmak” AltTS 28a.

OT (Kıp.) **arı-** (II) “yorulmak” (İM) KTS 11a.

arık “1. zayıflık, sıskalık 2. zayıf” (TelAS 7), Krş. Alt. *arık* (II) “kötü, zayıf” AltTS 28a.

[ET *arok* > (ünlü düzleşmesi ile) *arık*]

ET (Uyg.) **arok** (1) “yorgun, bitkin; zayıf, zayıflamış; yorgunluk, yorulma, bitkinlik” HAltUig 64b, (Kar.) *arık* “Oğuz ve Kıpçak lehçesinde cılız” DLT 555, *aruḡ* “Oğuz ve Kıpçak lehçesinde arık, zayıf, cılız (*mahzûl*)” DLT_MK 81.

arka “sırt, arka” (TelAS 7), Krş. Alt. *arka* “1. sırt 2. geri, geri taraf 3. yamaç, eğim” AltTS 28a.

ET (Orh.) **arka** “arka” MoEsTuYaz 350b, (Uyg.) *arka* (1) “arka, sırt, arka yüz, arka taraf, arkada, yüz, yüzey; reddetme, itiraz; yardım, destek” HAltUig 63a, (Uyg.) *arka* “arka” (ED 215), (Kar.) *arka* “sırt” DLT 556, *arḡa* “arka, sırt (*zahr*)” DLT_MK 77.

art- (II) “kalmak; geride kalmak, arkada kalmak” (TelAS 8), Krş. Alt. *art-* “1. sırtına koymak, yüklemek 2. kalmak 3. artmak, fazla kalmak” AltTS 28b.

ET (Uyg.) **art-** (1) “büyümek, çoğalmak, artmak” HAltUig 66a.

artık “1. artık, fazlalık, artan kısım. 2. daha iyi” (TelAS 8), Krş. Alt. *artık* “1. artık, fazla, daha fazla 2. avantaj, üstünlük 3. daha iyi” AltTS 28b.

[ET < *art-* “kalmak; geride kalmak, arkada kalmak” -*ık-* “fiilden isim türeten ek”, ET *artuk* > (ünlü düzleşmesi ile) *artık*]

ET (Uyg.) **artok** (1) ~ **artuk** “çok, bol; gayet, oldukça, fevkalade, olağanüstü, tuhaf, tamamen; daha çok, daha fazla, daha güçlü, artakalan, aşırı, lüzumsuz, gereksiz; ikincil; şiddetli; artık (... -maz); son ...; artık, fazlalık” HAltUig 67b, 68b.

artkan “artan, artmış” (TelAS 8), Krş. Alt. *artkan* “artık, kalıntı” AltTS 29a.

[ET < *art-* “kalmak; geride kalmak, arkada kalmak” -*kan-* “fiilden isim türeten ek”]

OT (Kıp.) **artқан** “fazlalık, kâr, arta kalan” (CC) KTS 12b.

aru “temiz, arı”(TelAS 8), Krş. Alt. *aru* “temiz, arı” AltTS 29a.

[ET *arığ* > (söz sonu -*g* düşmesi ve -*ı* > -*u* ünlü yuvarlaklaşması ile) *aru*]

ET (Orh.) **arığ** “iyi, temiz” MoEsTuYaz 350b, (Uyg.) *arığ* (1) “temiz, arı, duru, berrak, ışıltılı; kusursuz; kutsal; iffetli; temizlik; iffet, temiz kadın, temiz kişi, temiz insan” HAltUig 59b, (Orh.) *arığ* “iyi, temiz” (Uyg.) *arığ* “iyi, temiz” (ED 215), (Kar.) *arığ* ~ *arīg* “temiz” DLT 554, *arīg arīg nēḡ* “arı, temiz (*naḡif*) nesne” DLT_MK 76.

arula- “temizlemek” (TelAS 8), Krş. Alt. *arula-* “1. temizlemek 2. hadım etmek” AltTS 29a.

[ET < *aru* “temiz, arı” -*la-* “isimden fiil türeten ek”, ET *arığla-* > (söz içi -*g-* düşmesi ve ünlü yuvarlaklaşması ile) *arula-*]

ET (Uyg.) **arığla-** “eğitim vermek; (metnin) pürüzlerini gidermek, gözden geçirmek, düzeltmek” HAltUig 61b, (Kar.) *arığla-* “iyisini seçmek, temizini seçmek, temizlemek” DLT 555, *arığla-* “her şeyin en güzelini seçmek (*iḥtāra nuḡāwa*)” DLT_MK 76.

as “az” (TelAS 8), Krş. Alt. *as* “az” AltTS 29b.

[ET *az* > (söz sonu -z >-s sızıcı nöbetleşmesi ile) > *as*]

ET (Orh.) **az** “az, çok değil” MoEsTuYaz 351b, (Uyg.) *az* “az, birkaç, biraz; küçük, sınırlı” HAltUig 90b, (Kar.) *āz* ~ *az* “az” DLT 567, *āz āz nēḡ* “az (*kāḡil*) şey” DLT_MK 89.

as- (I) “sapmak” (TelAS 8), Krş. Alt. *as-* (II) “1. yolunu şaşırmak 2. yanlışla düşmek” AltTS 29b.

[ET *az-* > (söz sonu -z >-s sızıcı nöbetleşmesi ile) > *as-*]

Kar. **az-** “yolu şaşırmak, yoldan çıkmak, azmak, doğru yoldan çıkmak” DLT 1, KB, DH, KT (EÜ) 141.

aş “ekin, tane, tohum” (TelAS 8), Krş. Alt. *aş* “1. yiyecek, aş, yemek 2. buğday, başaklı tahılgiller” AltTS 30a.

ET (Orh.) **aş** “yemek, yiyecek, aş” MoEsTuYaz 351a, (Uyg.) *aş* (1) “aş, yiyecek, gıda, yemek; sadaka yemeği; çorba; öğün, rahip öğünü, ikram; (hayvanlar için) yem; azık” HAltUig 75a, (Orh.) *a:ş* “yemek, yiyecek” (ED 253), (Uyg.) *aş* “yemek, yiyecek” (ED 253), (Kar.) *aş* ~ *āş* “yemek” DLT 560, *āş* “aş, yemek (*ta’ām*)” DLT_MK 82.

aş- “aşmak, geçmek” (TelAS 8), Krş. Alt. *aş-* “1. artmak, yükselmek 2. (güneş için) batmak 3. bir şeyi aşmak, geçmek 4. dökülmek 5. geçmek, geride bırakmak” AltTS 30a.

ET (Orh.) **aş-** “aşmak, geçmek” MoEsTuYaz 351a, (Uyg.) *aş-* (1) “aşmak, karşı tarafa geçmek, üstün gelmek; üstün olmak, daha üstün olmak, geçmek, arkada bırakmak, mükemmel olmak; desteklemek, çoğaltmak, artırmak” HAltUig 75b, (Kar.) *āş-* ~ *aş-* “(dağ vb. yüksek yerler için) aşmak” DLT 560, *āş- ol taḡāşdı* “o, dağı vb. aştı, öteye geçti (*cāwaza*)” DLT_MK 82.

at (I) “ad, isim” (TelAS 8), Krş. Alt. *at* (I) “1. ad 2. ün, şan” AltTS 30a.

ET (Orh.) **at** “ad, isim” MoEsTuYaz 351a, (Uyg.) *at* (1) “ad, adlandırma, işaret; kavram, söz, sözcük, ifade; ün, yüz akı, şan, şöhret; baht, saadet, şans, mutluluk, uğur, bereket; unvan, statü, derece, rütbe, makam, kariyer; hükûmet şiarı;

başlık, metnin başlığı; hatıra; özellik” HAltUig 78b, (Orh.) *a:t* “isim, ad” (ED 32), (Uyg.) *at* “isim, ad” (ED 33), (Kar.) *āt* ~ *at* “isim; unvan” DLT 562, *āt* “ad (ism)” DLT_MK 83.

at (II) “hayvan ismi at” (TelAS 8), Krş. Alt. *at* (II) “at” AltTS 30a.

ET (Orh.) **at** “at, binek hayvanı” MoEsTuYaz 351a, (Uyg.) *at* ~ (*a*)*t* (2) “at, posta zincirindeki at, posta atı; dönemsel bir yıl adı; yedi mücevherden biri” HAltUig 79a, (Uyg.) *at* “hayvan ismi at” (ED 33), Ayrıca bk. ED 33, (Kar.) *at* “at, kısırak” DLT 561, *at* “at (*faras*)” DLT_MK 83.

at- “atmak” (TelAS 8), Krş. Alt. *at-* “ateş etmek, atmak, vurmak” AltTS 30a.

ET (Orh.) **at-** “atmak” (Yen) MoEsTuYaz 351a, (Uyg.) *at-* (1) “atmak, fırlatmak, (ok) atmak; ok ile öldürmek; (pamuk) ditmek, taraklamak; sallamak” HAltUig 80a, (Uyg.) *at-* “atmak” (ED 36), (Kar.) *at-* “atmak; (şafak için) sökmek; (şimşek için) çakmak” DLT 562, *at- er ok attı* “adam ok (vb.) attı (*ramā*)” DLT_MK 83.

attu (II) “atlı” (TelAS 8), Krş. Alt. *attu* (II) “atlı, binici” AltTS 30b.

[ET < *at* “hayvan ismi at” -*tu-* “isimden isim türeten ek”, ET *atlıg* > (söz sonu -*g* düşmesi ve -*ı* > -*u* ünlü yuvarlaklaşması ve ilerleyici ünsüz benzeşmesi ile) *attu*]

ET (Orh.) **atlıg (I)** “atlı (asker), süvari” MoEsTuYaz 351a, (Uyg.) *atlıg* ~ (*a*)*tl(i)g* (2) “atlı, at üstünde, at sırtında” HAltUig 81b, (Kar.) *atlıg* “atlı” DLT 564, *atlıg atlıg er* “atlı adam, süvari (*racul fāris*)” DLT_MK 85.

ay “1. ay; dünyanın uydusu olan gök cismi” (TelAS 8), Krş. Alt. *ay* “ay” AltTS 30b.

ET (Orh.) **ay** “ay” MoEsTuYaz 351a, (Uyg.) *ay* ~ (*a*)*y* (1) “ay, kamer, ay (otuz günlük süre)” HAltUig 84a, (Orh.) *ay* “dünyanın uydusu olan gök cismi” (ED 265), (Uyg.) *ay* “dünyanın uydusu olan gök cismi” (ED 265), (Kar.) *āy* ~ *ay* “ay, dünya çevresinde dönen uydu” DLT 565, *āy* “ay (*kamar*)” DLT_MK 87.

ay “yılın on iki bölümünden her biri” (TelAS 8), Krş. Alt. *ay* “ay (takvimdeki)” AltTS 30b.

ET (Orh.) **ay** “ay (otuz gün)” MoEsTuYaz 351a, (Uyg.) *ay* ~ (a)y (1) “ay (otuz günlük süre)” HAltUig 84a, (Orh.) *ay* “yılın on iki bölümünden her biri” (ED 265), (Uyg.) *ay* “yılın on iki bölümünden her biri” (ED 265), (Kar.) *āy* “ay, yılın 12 bölümlerinden biri DLT 565, *āy* “ay (*şahr*) (yaklaşık 30 günlük zaman dilimi)” DLT_MK 87.

ayak (I) “ayak” (TelAS 9), Krş. Alt. *ayak* (I) Moğ. “ayak; bir takım eşyaların yerden yukarıda durmasını sağlayandestek ” AltTS 30b.

[ET *adək* > (-d- > -y- akıcılaşması ile) *ayak*]

ET (Uyg.) **adək (1)** “ayak (insan, hayvan, eşya), bacak, pati, toynak; bitiş, son, akarsuyun döküldüğü yer, bitiş noktası; aşağı mevki; sap; alçak; (bir kişinin) önünde” HAltUig 6a.

ayak “fincan, kase, kadeh” (TelAS 9), Krş. Alt. *ayak* (II) “kap, kacak, çanak, çay fincanı” AltTS 31a.

[ET *aya* “avuç içi” +k “isimden isim türeten, küçültme işlevli ek”]

ET (Uyg.) **ayak** ~ (a)y(a)k (1) “fincan, kâse, içki kâsesi, çanak, kadeh, (rahiplerin) dilenci kâsesi” HAltUig 86b, (Uyg.) *ayak* “fincan, kase, kadeh” (ED 270), (Orh.) *ayak* “fincan, kase, kadeh” (ED 270), (Kar.) *ayak* “kap, çanak, sahan, Türk kabı; kadeh” DLT 566, *ayak* “çanak (*kaş’a*)” DLT_MK 87.

ayas “ayaz; duru, sakın, berrak hava” (TelAS 9), Krş. Alt. *ayas* “1. açık, parlak 2. mit. aydınlık 3. açık hava, bulutsuz hava” AltTS 31a.

ET (Kar.) **ayas (1)** “ayaz” AH (EÜ) 140.

aygır “aygır” (TelAS 9), Krş. Alt. *aygır* “aygır, damızlık erkek at” AltTS 31b.

[ET *adgır* > (-d- > -y- akıcılaşması ile) *aygır*]

ET (Orh.) **adgır** “aygır” MoEsTuYaz 349a, (Uyg.) *adgır* ~ (a)dg(ı)r “aygır” HAltUig 8b, (Kar.) *aygır* “aygır” DLT 566, *aygır** “aygır” DLT_MK 88.

aylan- “dönmek, etrafında dönmek” (TelAS 9), Krş. Alt. *aylan-* “1. dönmek 2. çevresini dolaşmak, etrafını dolanmak” AltTS 31b.

OT (Kıp.) **aylan-** “1. çerçeveselenmek 2. dönmek, çevrilmek” (TZ) KTS 18a, (Çağ.) *aylanmak* “dönmek, dolaşmak, aylanmak” ÇT_FK 1380, (Har.) *aylan-* “dönmek, daireler çizmek” (ME 83/1) HTS 66a.

aylandır- “etrafında döndürmek, çevirmek” (TelAS 9), Krş. Alt. *aylandır-* “1. döndürmek 2. çevresinden dolaştırmak” AltTS 31b.

[OT < *aylan-* “dönmek, etrafında dönmek” -dır- “fiilden fiil türeten ek”, OT *aylandur-* > (ünlü düzleşmesi ile) *aylandır-*]

OT (Kıp.) **aylandır-** “döndürmek, çevirmek” (MG) KTS 18a, (Çağ.) *aylandurmak* “döndürmek, dolaştırmak; bir şeyin etrafını dolaştırmak” ÇT_FK 1380.

ayrı (II) “ayrı bir anlam kazanma, ikinci bir anlam kazanma” (TelAS 9) || ET (Kar.) **ayru** “değilse, başka” ~ **ayruk** “Oğuz lehçesinde başka; ayrıca” DLT 567, *ayruk* “Oğuz lehçesinde başka (*ğayr*) anlamına gelir” DLT_MK 88.

ayrı- “ayırarak, ayrı düşürmek” (TelAS 9), Krş. Alt. *Moğ. ayrı-* “1. ayırarak 2. ayırt etmek 3. güç durumdan kurtarmak 4. ayırarak, sökmek” AltTS 32a.

[OT *ayır-* > (-ı ünlüsünün düşmesi ile) *ayrı-*]

OT (Kıp.) **ayır-** “1. ayırarak (BM, CC, Gİ, GT, KF, MG, MS, TZ) 2. arasını açmak (KF) 3. kesmek, bölmek (İM) 4. uzaklaştırmak (İM, MG)” KTS 18a, (Har.) *ay(i)r-* 1. “ayırarak, yarmak krş. adır-, ayur-” KE 118r/18, ME 103/4, HKT 312b/6, 2. “ayırt etmek, tefrik etmek” (HKT 71a/7) HTS 65b.

ayt- “söylemek, haber vermek” (TelAS 9), Krş. Alt. *ayt-* “1. söylemek, anlatmak, konuşmak 2. bildirmek, haber vermek 3. emretmek” AltTS 32a.

[ET *ayıt-* > (-ı ünlüsününØ düşmesi ile) *ayt-*]

ET (Orh.) **ayt-** “buyurmak, emretmek; sormak” MoEsTuYaz 351b, (Uyg.) *ayıt-* ~ *ay(i)t-* “sormak, bilgi almak, danışmak; izin istemek; söylemek; anlatmak; rica etmek; denetlemek, araştırmak; sağlığını sormak; kehanette bulunmak, fal bakmak; (... - ya) göndermek; (hediye olarak) vermek” HAltUig 89b, (Kar.) *ayıt-* “Oğuzlarda söylemek, konuşmak” DLT 567, *ayıt- ol maña sōz ayıttı* “o benden söz sordu (*sa’ala*) DLT_MK 88.

ayttır- “davet ettirmek, çağtırmak” (TelAS 10), Krş. Alt. *ayttır-* “1. söyletmek, anlattırmak 2. haber verdirmek 3. emrettirmek 4. sorguya çekmek” AltTS 32b.

[OT < *ayt-* “söylemek, haber vermek” -*tır-* “fiilden fiil türeten ek”]

OT (Kıp.) **ayttır-** “söylemeye zorlamak” (CC) KTS 19a.

azık “yiyecek, besin” (TelAS 10), Krş. Alt. *azık* “azık, yiyecek, erzak” AltTS 32b.

[ET *azuk* > (-*u-* > -*ı-* ünlü düzleşmesi ile) *azık*]

ET **azuk** “yiyecek, azık” MoEsTuYaz 351b, (Uyg.) *azuk* “yiyecek, kumanya, nevale, azık, erzak” HAltUig 94b, (Uyg.) *azuk* “yiyecek, besin” (ED 283), (Orh.) *azuk* “yiyecek, besin” (ED 283), (Kar.) *azuk* “azık, yiyecek” DLT 568, *azuḳ* “azık (*zād*)” DLT_MK 89.

azu “azı dişi” (TelAS 10), Krş. Alt. *azu* “1. köpek dişi 2. diş, dişler” AltTS 32b.

[ET *azıg* (söz sonu -*g* düşmesi ve -*ı* > -*u* ünlü yuvarlaklaşması ile) *azu*]

ET (Uyg.) **azıg (I)** “azı, azı dişi, fil dişi, köpek dişi, parçalama dişi, savunma dişi, diş” HAltUig 92b, (Kar.) *azıg* “hayvanların azı dişi” DLT 567, *azıḡ* “hayvanın köpek dişi (*nāb*)” DLT_MK 89.

C

caa- “yağmak” (TelAS 19), Krş. Alt. *caa-* “(yağmur, dolu, kar için) yağmak, gitmek” AltTS 47b.

[ET *yag-* (söz başı *y-* > *c-* süreksizleşmesi ve söz sonu -*g* düşmesi ile) *caa-*]

ET (Uyg.) **yag-** ~ **y(a)g-** “(yağmur) yağmak” HAltUig 852b, (Kar.) *yag-* “yağmak” DLT 940, *yaḡ- yaḡmur yaḡdı* “ yağmur yağdı (*maṭara*)” DLT_MK 544.

caak (I) *anat.* “1. yanak 2. çene” (TelAS 19), Krş. Alt. *caak* “yanak, çene” AltTS 47b.

[ET *yaṅak* (söz başı *y-* > *c-* süreksizleşmesi ve -*ṅ* ünsüzünün düşmesi ile)]

ET (Kar.) **yaṇak** “ağzın iki tarafında, dişlerin oturduğu kemik” DLT 949, *yaṇak* “yanak, ağzın iki yanında dişlerin oturduğu kemik (*al-’azm allaḏi ġurizat ‘alayhi’l-asnān min cānibay al-fam*)” DLT_MK 555.

caak (II) “kapı ve pencerenin yerleştiği kasa, çerçeve, söve” (TelAS 19) **caak** “söve, eşik (kapı ve penceredeki)” AltTS 47b.

caja- “yaşamak” (TelAS 19), Krş. Alt. *caja* “yaşamak, var olmak, sağlıklı olmak” AltTS 49a.

[ET < *caš* “hayat, yaşam, zaman, yaş, ömür” -a- “isimden fiil türeten ek”, ET *yaša-* (söz başı *y-* > *c-* süreksizleşmesi ve söz içi -*š-* > -*j-* sızıcı nöbetleşmesi ile) *caja-*]

ET (Orh.) **yaša-** “yaşamak” MoEsTuYaz 372b, (Uyg.) *yaša-* “yaşamak, yaşında olmak; tadını çıkarmak” HAltUig 874b, (Kar.) *yaša-* “yaşamak” DLT 957, *yaša- er uzun yašadı* “adam uzun yaşadı (*‘ummira*)” DLT_MK 568.

cajar- “yeşermek” (TelAS 19), Krş. Alt. *cajar-* “1. yeşillenmek, yeşermek 2. gençleşmek” AltTS 49a.

[ET < *caš* “1. yaş, çağ 2. genç, taze, olgunlaşmamış” -ar- “isimden fiil türeten ek”, ET *yašar-* (söz başı *y-* > *c-* süreksizleşmesi ve söz içi -*š-* > -*j-* sızıcı nöbetleşmesi ile) *cajar-*]

ET (Uyg.) **yašar-** “yeşermek, yeşillenmek, tazelemek” HAltUig 874b, (Kar.) *yašar-* (bitki vb.) yeşermek, yeşillenmek” DLT 957, *yašar- ot yašardı* “ot yeşerdi (*iḥḏarra*)” DLT_MK 568.

caji “yaş, yaşanan yıl” (TelAS 19) [ET *yaš* (söz başı *y-* > *c-* süreksizleşmesi ve söz içi -*š-* > -*j-* sızıcı nöbetleşmesi ve söz sonu -*l-* ünlüsünün türemesi ile) *caji*] ||
ET (Orh.) **yaš (II)** “yaş, ömür” MoEsTuYaz 372b, (Uyg.) *yaš* (2) “hayat, yaşam, zaman, yaş, ömür” HAltUig 874a, (Kar.) *yāš* “insanın yaşı” DLT 957.

cajık “1. tembel 2. zayıf, güçsüz, cılız” (TelAS 20), Krş. Alt. *cajık* “1. tembel 2. (çelik için) yumuşak, sert olmayan 3. inatçı 4. şımarık” AltTS 49a.

[OT *yašık* > (söz başı *y-* > *c-* süreksizleşmesi ve söz içi -*š-* > -*j-* sızıcı nöbetleşmesi ile) *cajık*]

OT (Kıp.) **yaşık** “zayıf, kuru, cılız” (CC) KTS 314a.

cajıl “yeşil, olgunlaşmamış, ham (meyve)” (TelAS 20), Krş. Alt. *cajıl* “yeşil” AltTS 49a.

[< *caş* “1. yaş, çağ 2. genç, taze, olgunlaşmamış” -ıl- “isimden isim türeten ek”, ET *yaşıl* (söz başı y- > c- süreksizleşmesi ve söz içi -ş- > -j- sızıcı nöbetleşmesi ile) *cajıl*]

ET (Uyg.) **yaşıl** ~ **y(a)ş(ı)l** (I) “yeşil” HAltUig 874b, (Kar.) *yaşıl* ~ *yāşıl* “yeşil” DLT 958, *yaşıl* “yeşil (*aḥḍar*)” DLT_MK 568.

cajır- “gizlemek, saklamak” (TelAS 20), Krş. Alt. *cajır-* “saklamak, gizlemek” AltTS 49a.

[ET *yaşur-* (söz başı y- > c- süreksizleşmesi ve söz içi -ş- > -j- sızıcı nöbetleşmesi ve -u > -ı ünlü düzleşmesi ile) *cajır-*]

ET (Uyg.) **yaşur-** “gizlemek, saklamak” HAltUig 876a, (Kar.) *yaşur-* “gizlemek, örtmek” DLT 958, *yaşur- ol nēḡ yaşurdı* “o, bir şeyi gizledi (*katama*)” DLT_MK 569.

çaşıt (I) “sır, giz” (TelAS 20), Krş. Alt. *cajit* (I) “giz, sır” AltTS 49a.

[ET *yaşut* (söz başı y- > c- süreksizleşmesi ve -u > -ı ünlü düzleşmesi ile) *çaşıt*]

ET (Uyg.) **yaşut** “saklı, gizli; sır, gizlilik” HAltUig 876a, (Kar.) *yaşut* “gizli, gizlenmiş” DLT 958, *yaşut yaşut nēḡ* “gizli (*maḥbū*) olan şey” DLT_MK 569.

cak- “sürmek, sıvamak” (TelAS 20)|| OT (Kıp.) **yak-** (II) “sıvamak, yapıştırmak” (TZ) KTS 307a, (Har.) *yak-*(2) “yanaştırmak, yaklaşmak, uygun gelmek, hoşla gitmek, kabul etmek, sürmek” (KE 68v/2, ME 2/3) HTS 653b.

caka “yaka” (TelAS 20), Krş. Alt. *caka* “1. yaka 2. kürk, gocuk 3. taraf, kenar, yan, kıyı” AltTS 49a.

[ET *yaka* (söz başı y- > c- süreksizleşmesi ile) *caka*]

ET (Kar.) **yaka** “elbise yakası” DLT 943, *yaka* “yaka, elbise yakası (*ciribbān*)” DLT_MK 548.

cakşı “iyi” (TelAS 20), Krş. Alt. *cakşı* “iyi, güzel, iyice” AltTS 49b.

[OT *yaķşı* (söz başı y- > c- süreksizleşmesi ile)]

OT (Kıp.) **yaķşı** “güzel, iyi” (CC, Kİ, TA, TZ) KTS 307a.

cal (I) “yele” (TelAS 20), Krş. Alt. *cal* (II) “(at için) yele” AltTS 49b.

[OT *yal* (söz başı y- > c- süreksizleşmesi ile)]

OT (Kıp.) **yal (I)** “yele, atın yelesi” (Kİ, MG, RH) KTS 307a, (Har.) *yal* (2) “kıl, tüy, at yelesi” (KE 124v/4) HTS 655a.

cal (III) “ücret” (TelAS 20), Krş. Alt. *cal* (I) “1. ücret, maaş 2. mükâfat” AltTS 49b.

[OT *yal* (söz başı y- > c- süreksizleşmesi ile)]

OT (Kıp.) **yal (III)** “ücret” (İM) KTS 307b, (Har.) *yal* (1) “kira, ücret” (ME 57/1) HTS 655a.

cala- “yalamak” (TelAS 20), Krş. Alt. *cala-* “yalamak” AltTS 50a.

[ET *yalga-* (söz başı y- > c- süreksizleşmesi ve söz içi -g- düşmesi ile) *cala-*]

ET (Uyg.) **yalga-** ~ **y(a)lg(a)-** “okşamak, yalamak” HAltUig 856b, (Kar.) *yalwa-* “yalamak” DLT 946 ~ *yalga-* “ay.” DLT 945, *yalğa-* *ayaķ yalgadı* “o, kabı vb. yaladı (*laķisa*)” DLT_MK 550.

calan- “yalanmak (hayvan)” (TelAS 20), Krş. Alt. *calan-* “1. yalanmak 2. okşamak, sevmek” AltTS 50a.

[ET < *cala-* “yalamak” -n- “fiilden fiil türeten ek, söz başı y- > c- süreksizleşmesi ve söz içi -g- düşmesi ile” *calan-*]

ET (Kar.) **yalwan-** “yalanmak” DLT 946 ~ **yalgan-** “ay.” DLT 945.

calın “alev, yalım, yalın” (TelAS 21) [ET *yalın* (söz başı y- > c- süreksizleşmesi ile) *calın*] || ET (Uyg.) **yalın (1)** “haşmet, parlaklık, alev, parıltı, onur; refah, bolluk” HAltUig 857a, (Kar.) *yalın* “ateşin alevi, alev” DLT 945, *yalın* “alev (*lahab*)” DLT_MK 551.

calın- “yalvarmak” (TelAS 21), Krş. Alt. *calın-* “1. itaat etmek, boyun eğmek 2. yalvarmak” AltTS 50b.

[OT *yalin-* (söz başı *y-* > *c-* süreksizleşmesi ile) *calin-*]

OT (Kıp.) **yalin-** “1. yalvarmak, yakarmak 2. rica etmek” (CC) KTS 308b, (Har.) *yalin-* (1) “yakarmak” (İML 123) HTS 657b.

calku “1. tembellik, haylazlık 2. tembel, uyuşuk, üşengen” (TelAS 21), Krş. Alt. *calku* “1. tembellik, 2. tembel, işe yaramaz” AltTS 51a.

[OT *yalğav* (söz başı *y-* > *c-* süreksizleşmesi ve ünlü yuvarlaklaşması ve -v ünsüzünün türemesi ile) *calku*]

OT (Kıp.) **yalğav** “tembel, gevşek” (TZ) KTS 308b.

cama- “onarmak, tamir etmek, yamamak” (TelAS 21), Krş. Alt. *cama-* “onarmak, yamamak, örmek” AltTS 51a.

[ET *yama-* (söz başı *y-* > *c-* süreksizleşmesi ile) *cama-*]

ET (Uyg.) **yama-** “tamir etmek, onarmak, yama yapmak” HAltUig 859b, (Kar.) *yama-* “yamamak” DLT 947, *yama- ol tōn yamadı* “o, elbise vb. yamadı (*rağa'a*)” DLT_MK 553.

caman “kötü, berbat, fena” (TelAS 21), Krş. Alt. *caman* “1. kötülük, kusur 2. kötü, yaman 3. kötü bir şekilde 4. baykuş, puhu kuşu” AltTS 51b.

[ET *yaman* (söz başı *y-* > *c-* süreksizleşmesi ile) *caman*]

ET (Uyg.) **yaman (1)** “kötü, fena” HAltUig 859b, (Kar.) *yaman* “her şeyin kötüsü, kötü” DLT 947, *yaman* “her şeyin kötüsü (*radi*)” DLT_MK 553.

camanda- “kötülemek” (TelAS 21), Krş. Alt. *camanda-* “küfretmek, kötülemek, kötü addetmek” AltTS 51b.

[ET < *caman* “kötü, berbat, fena” -*da-* “isimden fiil türeten ek” , OT *yamanla-* söz başı *y-* > *c-* süreksizleşmesi ve gerileyici ünsüz benzeşmesi ile) *camanda-*] || OT (Kıp.) **yamanla-** “1. telef etmek, yok etmek (BM) 2. kötü muamele etmek (BM, Kİ) 3. kötülemek (Gİ, KF, KFT)” KTS 309a, (Har.) *yamanla-* “kötülemek, hakkında kötü söz söylemek” (NF 422/13, KE 90v/16, HŞ 2414) HTS 658b.

camgır “yağmur” (TelAS 21) [ET *yagmur* (söz başı *y-* > *c-* süreksizleşmesi ve göçüşme ile) *camgır*] || ET (Uyg.) **yagmur (1)** “yağmur” HAltUig 859b, (Kar.)

yamğur “yağmur” DLT 947 ~ *yagmur* “yağmur” DLT 942, *yamğur** “yağmur (*mağar*)” DLT_MK 553.

can “yan, taraf” (TelAS 21), Krş. Alt. *can* “1. yan, yan taraf 2. böğür” AltTS 51b.

[ET *yan* (söz başı y- > c- süreksizleşmesi ile) *can*]

ET (Orh.) **yan** “cephe, yan, taraf (?)” MoEsTuYaz 372a, (Uyg.) *yan* (1) “taraf, yan, yan taraf; tırabzan” HAltUig 860a.

can- “geri dönmek” (TelAS 21), Krş. Alt. *can-* Moğ. “1. dönmek, geri gelmek 2. geri kalmak 3. sözünden dönmek, sözünü tutmamak” AltTS 52a.

[ET *yan-* (söz başı y- > c- süreksizleşmesi ile) *can-*]

ET (Orh.) **yan-** “dönmek” MoEsTuYaz 372a, (Uyg.) *yan-* (1) “dönmek, geri dönmek, geri gelmek; (bir yere) sapmak; uzaklaşmak; (inanç) sarsılmak” HAltUig 860a, (Kar.) *yan-* “geri dönmek, vazgeçmek” DLT 948, *yan- er yöldan yandı* “ adam yoldan vb. döndü (*raca'a*) DLT_MK 554.

cançı- “basıp ezmek, sıkmak” (TelAS 22) OT (Kıp.) **yanç-** “1. yassılaştırmak, yapıştırmak, sıkıştırmak (BV), 2. ezmek (CC)” KTS 310a, (Har.) *yanç-* “ezmek, döğmek krş. yenç-” (ME 70/1) HTS 659b.

[OT *yanç-* (söz başı y- > c- süreksizleşmesi ve -ı ünlüsünün türemesi ile) *cançı-*]

cançık “kâselerin saklandığı deri torba” (TelAS 21), Krş. Alt. *cançık* “1. kurşun torbası 2. salkım” AltTS 52a.

[ET *yançuk* (söz başı y- > c- süreksizleşmesi ve -u > -ı ünlü düzleşmesi ile) *cançık*]

ET (Kar.) **yançuk** “kese, küçük torba” DLT 948 *yançuk* “yan cebi, para kesesi (*kisa*)” DLT_MK 554.

cañı “yeni” (TelAS 22), Krş. Alt. *canı* “yeni AltTS 52b.

[ET *yañı* (söz başı y- > c- süreksizleşmesi ile) *cañı*]

ET (Uyg.) **yañı** “yeni; demin (doğan); acemi, deneyimsiz; körpe; yeni rahip olarak atanmış; ayın ilk on gününden biri, yer adının bir bölümü” HAltUig 863a, (Kar.) *yañı* “yeni” DLT 949, *yañı* *yañı* nēñ “yeni (*cadid*) olan her şey” DLT_MK 556.

cañıl- “1. yanılmak, şaşırmak 2. dalgınlaşmak” (TelAS 22), Krş. Alt. *cañıl-* “yanılmak, hata yapmak” AltTS 52b.

[ET *yañıl-* (söz başı *y-* > *c-* süreksizleşmesi ile) *cañıl-*]

ET (Orh.) **yañıl-** “yanılmak, hata etmek, hataya düşmek” MoEsTuYaz 372a, (Uyg.) *yañıl-* “(belirtme hâliyle) yanılmak, yolunu şaşırmak, yolunu yitirmek, aldanmak, hataya düşmek” HAltUig 863b.

cap- “kapatmak, örtmek” (TelAS 22), Krş. Alt. *cap-* “örtmek, kapamak, dokunmak” AltTS 53a.

[ET *yap-* (söz başı *y-* > *c-* süreksizleşmesi ile) *cap-*]

ET (Uyg.) **yap-** ~ **y(a)p-** (1) “örtmek, kapamak, yapmak, yaratmak, inşa etmek” HAltUig 864b, (Kar.) *yap-* “(kapıyı) çarpmak, kapatmak, örtmek” DLT 950, *yap-* *er kapuğ yaptı* “adam kapıyı kapadı (*şafağa*)” DLT_MK 557.

capşır- “yapıştırmak” (TelAS 23), Krş. Alt. *capşır-* “yapıştırmak; vurmak” AltTS 53b.

[< *cap-* “kapatmak, örtmek” -*şır-* “fiilden fiil türeten ek, ET *yapşur-* (söz başı *y-* > *c-* süreksizleşmesi ve -*u* > -*ı* ünlü düzleşmesi ile) *capşır-*]

ET (Uyg.) **yapşur-** “bağlamak, tespit etmek, takmak, yerleştirmek, iliştmek, üzerine yapıştırmak, asmak; yapışmak” HAltUig 865b, (Kar.) *yapşur-* “yapıştırmak” DLT 951 ~ *yapçur-* “ay.” DLT 950 ~ *yawçur-* “(bir şeyi bir şeye) yapıştırmak” DLT 960, *yapçur-* *ol okka yüg yapçurdı* “o, oka yelek yapıştırdı (*alşaka*)” DLT_MK 557.

car- “yarmak, kırmak, parçalamak” (TelAS 23), Krş. Alt. *car-* “kesmek, yarmak, parçalamak” AltTS 53b.

[ET *yar-* (söz başı *y-* > *c-* süreksizleşmesi ile) *car-*]

ET (Uyg.) **yar-** ~ **y(a)r-** (1) “kırarak açmak, bıçakla açmak, kırmak, parçalamak; deşmek, söküp çıkarmak, kırmak; bölmek; (sevgili) ayartmak;

bildirmek, açığa vurmak, açıklamak, anlatmak” HAltUig 866a, (Kar.) *yar-* “yarmak” DLT 952, *yar- er yığaç yardı* “adam ağacı vb. yardı (*şakka*)” DLT_MK 559.

car (II) “yar, uçurum” (TelAS 23), Krş. Alt. *car* (II) “kıyı, sarp yar” AltTS 53b.

[ET *yar* (söz başı *y-* > *c-* süreksizleşmesi ile) *car*]

ET (Uyg.) **yar (2)** “yar, kayalık, uçurum; arazi” HAltUig 866a, (Kar.) *yār* “yar, uçurum, sel sularının açtığı yarı” DLT 952, *yār* “yar, derin çukur, uçurum (*curuf*)” DLT_MK 559.

caraar “yarar, uygun, elverişli” (TelAS 23) OT (Kıp.) **yarar** “menfaat, yarar” (İM) KTS 311b.

ET *yarar* (söz başı *y-* > *c-* süreksizleşmesi ve *-a* ünlüsünün türemesi ile) *caraar*

caran- “yaramak, iyi gelmek; kilo alıp şişmanlamak” (TelAS 23) **caran-** “1. hoşnut etmek, yaranmak 2. sevilir olmak 3. hatasını düzeltmek 4. kuvvetlenmek, olgunlaşmak” AltTS 54a.

caraş- “barışmak” (TelAS 23), Krş. Alt. *caraş-* “birbirinden hoşlanmak” AltTS 54a.

[ET *yaraş-* (söz başı *y-* > *c-* süreksizleşmesi ile) *caraş-*]

ET (Uyg.) **yaraş-** ~ **y(a)raş-(1)** “uymak, yakışmak, yaraşmak, uygun olmak, layık olmak, (ilaç) etkisini göstermek” HAltUig 866b, (Kar.) *yaraş-* “(insanlar) uyum sağlamak, anlaşmak” DLT 953, *yaraş- olar êkki yaraşdı* “onlar, bir işte birbiriyle uyuştu, yaraştı, uyumlu oldu (*wāfakā*)” DLT_MK 560.

carı- “ışık vermek, yanmak, parlamak, ışık saçmak” (TelAS 23), Krş. Alt. *carı-* “aydınlatmak” AltTS 54b.

[OT *yarı-* (söz başı *y-* > *c-* süreksizleşmesi ile) *carı-*]

OT (Kıp.) **yarı-** “1. aydınlanmak, ışımak (İH) 2. parlamak (Kİ) KTS 312a, (Har.) *yarı-* “parlamak, ışımak, aydınlanmak krş. yaru-” (HKT295a/9) HTS 665a.

carık (I) “ışık, aydın, aydınlık” (TelAS 23), Krş. Alt. *carık* (I) “1. ışık, aydınlık 2. neşeli, mutlu (karakter için) 3. dünya” AltTS 54b.

[OT < *carı-* “ışık vermek, yanmak, parlamak, ışıık saçmak” -*k-* “fiilden isim türeten ek”, ET *yaruk* (söz başı *y-* > *c-* süreksizleşmesi ve *-u* > *-ı* ünlü düzleşmesi ile) *carık*]

ET (Orh.) **yaruk** “aydınlık, güneş” MoEsTuYaz 372b, (Uyg.) *y(a)ruk* ~ *yaruk* (1) “aydın, parlak, ışııklı; (ayna) pırıl pırıl; ışıık, aydınlık, parlaklık, parıltı, parlama; akis, yansıma; lamba, parlak kişi, manastır külliyesinin adının bir bölümü” HAltUig 871b, (Kar.) *yaruk* “aydınlık, ışııklı, parlak; ışıık” DLT 956, *yaruk yaruk yer* “aydınlık (*muği*) yer” DLT_MK 566.

carık (II) “yarık, çatlak, kırık (TelAS 23), Krş. Alt. *carık* “1. çatlak, yarık 2. kesme, kesik 3. kırılmış, parçalanmış” AltTS 54b.

[ET < *car-* “yarmak, kırmak, parçalamak” -*ık-* “fiilden isim türeten ek”, ET *yaruk* (söz başı *y-* > *c-* süreksizleşmesi ve *-u* > *-ı* ünlü düzleşmesi ile) *carık*]

ET (Kar.) **yaruk** “yarık” DLT 956 , *yaruk* (*şad'*); yerde, duvarda, dağda, camda vb. olan yarık” DLT_MK 566.

carım “yarım, buçuk” (TelAS 23), Krş. Alt. *carım* “yarım” AltTS 54b.

[ET < *car-* “yarmak, kırmak, parçalamak” -*ım-* “fiilden isim türeten ek”, ET *yarım* (söz başı *y-* > *c-* süreksizleşmesi ile) *carım*]

ET (Uyg.) **yarım** ~ **y(a)rım** “yarım, yarı” HAltUig 868b, (Kar.) *yarım* “yarısı, yarım” DLT 954, *yarım* “bir şeyin yarısı (*nişf*)” DLT_MK 561.

carın “omuz” (TelAS 23), Krş. Alt. *carın anat.* “omuz, omuz kemiği” AltTS 54b.

[ET *yarın* (söz başı *y-* > *c-* süreksizleşmesi ile) *carın*]

ET (Uyg.) **yarın** ~ **y(a)r(ı)n** (2) “kürek kemiđi” HAltUig 869a, (Kar.) *yarın* “kürek kemiđi” DLT 954, *yarın* “kürek kemiđi (‘*ażm al-katif*)” DLT_MK 561.

carış “at yarışı” (TelAS 24), Krş. Alt. *carış* “yarış, müsabaka, at yarışları” AltTS 54b.

[ET *yarış* (söz başı *y-* > *c-* süreksizleşmesi ile) *carış*]

ET (Kar.) **yarış** “at yarışı” DLT 954, *yarış* “at yarışı (*sibāk al-ḥayl*)” DLT_MK 563.

carıt- “aydınlatmak, ışık tutmak” (TelAS 24), Krş. Alt. *carıt-* “1. aydınlatmak; yakmak 2. aydınlanmak” AltTS 54b.

[OT < *carı-* “ışık vermek, yanmak, parlamak, ışık saçmak” -t- “fiilden fiil türeten ek” , OT *yarıt-* (söz başı y- > c- süreksizleşmesi ile) *carıt-*]

OT (Kıp.) **yarıt-** “aydınlatmak, nurlandırmak” (CC) KTS 312b, (Har.) *yarıt-* “aydınlatmak krş. yarut-” (KE 78r/18, HŞ 3173) HTS 665b.

carkanat zool. “yarasa” (TelAS 24), Krş. Alt. *carganat* “yarasa” AltTS 54a.

OT *yar kanat* (söz başı y- > c- süreksizleşmesi ile) *carkanat*]

OT (Kıp.) **yar kanat** “yarasa” (TZ) KTS 312b.

carkın “parlaklık, parıltı” (TelAS 24), Krş. Alt. *carkın* “ışık, parıltı” AltTS 54b.

[OT *yarkın* (söz başı y- > c- süreksizleşmesi ile) *carkın*]

OT (Kıp.) **yarkın (I)** “parlaklık, parıltı” (CC, TZ) KTS 312b.

carma “yarma; iri, gelişigüzel kırılmış tahıl” (TelAS 24), Krş. Alt. *carkın* “1. yarma, kırılan arpa 2. bulgur 3. kepek” AltTS 55a.

[OT *yarma* (söz başı y- > c- süreksizleşmesi ile) *carma*]

OT (Kıp.) **yarma (II)** “yarma, bulgur” (TZ) KTS 313a.

carman- “tırmanmak” (TelAS 24) ET *yarman-* (söz başı y- > c- süreksizleşmesi ile) *carman-*] || ET (Uyg.) **yarman-** “tırmanmak, yukarı tırmanmak, tepeye ulaşmak; sıkıca tutmak, sıkı sıkı sarılmak, kucaklamak, sarılmak; yapışmak” HAltUig 870b, (Kar.) *yarman-* “tırmanmak” DLT 955 *yarman- er tāmka yarmandı* “adam duvara vb. tırmandı (*tasallağa*)” DLT_MK 564.

cas “ilkbahar” (TelAS 24), Krş. Alt. *cas* “ilkbahar” AltTS 55b.

[ET *yaz* (söz başı y- > c- süreksizleşmesi ve söz sonu -z > -s sızıcı nöbetleşmesi ile) *cas*]

ET (Orh.) **yaz** “ilkbahar” MoEsTuYaz 373a, (Uyg.) *yaz* “ilkbahar” HAltUig 880a, (Kar.) *yāz* “ilkbahar” DLT 962.

cas- (I) “hedefi vuramamak, ıskalamak” (TelAS 24), Krş. Alt. *cas-* “1. tedavi etmek 2. parmaklarını gevşetmek 3. yanılmak, şaşırmak” AltTS 55b.

[ET *yaz-* (söz başı *y-* > *c-* süreksizleşmesi ve söz sonu *-z* > *-s* sızıcı nöbetleşmesi ile) *cas-*]

ET (Kar.) **yaz-** “ıskalamak” DLT 962, *yaz- ol keyikni yazdı* “o, geyiğe attığı okta hedefi tutturamadı (*aḥṭa 'a...fi ramy*)” DLT_MK 578.

cas- (III) “yanılmak, hata etmek” ET (Orh.) **yaz-** “hata etmek, yanılmak, hata işlemek” MoEsTuYaz 373a, (Uyg.) *yaz-* (1) “yanılmak, günah işlemek, hata yapmak, itaat etmemek, (bir şeye) gözünü yummak” HAltUig 880a, (Kar.) *yaz-*“(sözü) yanlış söylemek, yanılmak” DLT 962, *yaz- ol sōzinde yazdı* “o sözünde yanıldı (*aḥṭa 'a*)” DLT_MK 578.

(TelAS 24) ET *yaz-* (söz başı *y-* > *c-* süreksizleşmesi ve söz sonu *-z* > *-s* sızıcı nöbetleşmesi ile) *cas-*]

cas- (IV) “sökme, çözmek (örgü, ip)” (TelAS 24) ET *yas-* (söz başı *y-* > *c-* süreksizleşmesi ile) *cas-*] || ET (Uyg.) **yas-** “bırakmak, salıvermek, (kanat) sermek” HAltUig 873b, (Kar.) *yas-* “çözmek, sökmek” DLT 956, *yas- ḥan çuvaç yasdı* “han, başı üzerinde açılan çadırın düğümünü çözdü (*ḥalla... 'uḳda*)” DLT_MK 566.

castık “yastık” (TelAS 24), Krş. Alt. *castık* “yastık” AltTS 55b.

[ET *yastuk* (söz başı *y-* > *c-* süreksizleşmesi ve *-u* > *-ı* ünlü düzleşmesi ile) *castık*]

ET (Kar.) **yastuk** “yastık” DLT 957, *yastuḳ* “yastık (*wisāda*)” DLT_MK 567.

caş (I) “1. yaş, çağ 2. genç, taze, olgunlaşmamış” (TelAS 24), Krş. Alt. *caş* “1. genç 2. yaş, dönem 3. yeşil, taze 4. yaş, nemli, ıslak” AltTS 55b.

[ET *yaš* (söz başı *y-* > *c-* süreksizleşmesi ile) *caş*] || ET (Orh.) **yaş (II)** “yaş,ömür” MoEsTuYaz 372b, (Uyg.) *yaš* (2) “hayat, yaşam, zaman, yaş, ömür” HAltUig 874a, (Kar.) *yāš* “insanın yaşı” DLT 957, *yaš* “sebze (baklı)”, *yaš ot* “taze (*ṭari*) yem” DLT_MK 567.

caş (II) “gözyaşı” (TelAS 24) ET *yaš* (söz başı *y-* > *c-* süreksizleşmesi ile) *caş*] || ET (Orh.) **yaş (I)** “gözyaşı” MoEsTuYaz 372b, (Uyg.) *yaš* (3) “gözyaşı, yaş”

HAltUig 874a, (Kar.) *yāṣ* “göz yaşı” DLT 957, *yāṣ* “gözyaşı (*‘abra*)” DLT_MK 567.

cat- “1. yatmak 2. yaşamak” (TelAS 24), Krş. Alt. *cat-* “1. yatmak 2. yerleşmek 3. bulunmak 4. yaşamak, barınmak 5.(hareketin şu anda tamamlandığını yani şimdiki zamanı gösteren yardımcı fiil) *barıp cat (gidiyor)*” AltTS 55b.

[ET *yat-* (söz başı *y-* > *c-* süreksizleşmesi ile) *cat-*]

ET (Orh.) **yat-** “yatmak” MoEsTuYaz 372b, (Uyg.) *yat-* (1) “yatmak, uzanmak, geceyi geçirmek, yardımcı fiil: devamlılık anlamı” HAltUig 876b, (Kar.) *yat-* “yatmak; (bir şeyin) altında uzun süre kalmak” DLT 958, *yat- er yattı* “adam vb. yattı (*haca ‘a*)” DLT_MK 569.

cay “yaz, yaz mevsimi” (TelAS 25), Krş. Alt. *cay* “yaz” AltTS 56a.

[ET *yay* (söz başı *y-* > *c-* süreksizleşmesi ile) *cay*]

ET (Orh.) **yay** “yaz, yaz mevsimi” MoEsTuYaz 373a, (Uyg.) *yay* (1) “yaz” HAltUig 879a, (Kar.) *yāy* “yaz” DLT 962.

cay- “1. yaymak, sermek, yazmak 2. açmak (hamur vb.)” (TelAS 25), Krş. Alt. *cay-* “1. sermek, asmak 2. (söylenti) yaymak 3. (kap kacağı) yıkamak, durulamak 4. (nehir için) akmak, inmek, taşmak 5.izin vermek” AltTS 56a.

[ET *yay-* (söz başı *y-* > *c-* süreksizleşmesi ile) *cay-*]

ET (Orh.) **yay-** “almak, ele geçirmek (asıl anlamı “yaymak”)” MoEsTuYaz 373a, (Uyg.) *yay-* (2) “yaymak (?)” HAltUig 879a, (Kar.) *yay-* “oylatmak, sallamak” DLT 961, *yay- ol sūwda tōnuğ yaydı* “o, suda elbiseyi çalkaladı (*harraka*)” DLT_MK 573.

caydak “eyer vurulmamış, eyersiz” (TelAS 25), Krş. Alt. *caydak* “1. geniş 2. eyersiz, eyerlenmemiş (at)” AltTS 56a.

[OT *yaydağ* (söz başı *y-* > *c-* süreksizleşmesi ve söz sonu *-g* > *-k* ötümsüzleşmesi ile) *caydak*]

OT (Kıp.) **yaydağ** “eyersiz ata binmek” (MG) KTS 316a.

cayıl- “yayılmak” (TelAS 25), Krş. Alt. *cayıl-* “1. yayılmak, çeşitli taraflara atılmak 2. eğilmek 3. çiçeklenmek, çiçek açmak” AltTS 56a.

[ET < *cay-* “1. yaymak, sermek, yazmak 2. açmak (hamur vb.)” -*ıl-* “fiilden fiil türeten ek”, ET *yayıl-* (söz başı *y-* > *c-* süreksizleşmesi ile) *cayıl-*]

ET (Uyg.) **yayıl-** (1) “sallanmak, titremek, sarsılmak, heyacanlanmak” HAltUig 879a, (Kar.) *yayıl-* “(asker vb.) yayılmak” DLT 961, *yayıl-* *yığaç yayıldı* “ağaç rüzgâr vb. sebebiyle sallandı (*gāfat*)”, *yayıldı sū* “asker vb. dağıldı (*tafarrağa*)” DLT_MK 573.

caykan- “sallanmak” (TelAS 25), Krş. Alt. *caykan-* “sallanmak AltTS 56b.

[ET < *cay-* “1. yaymak, sermek, yazmak 2. açmak (hamur vb.)” -*kan-* “fiilden fiil türeten ek”, ET *yaykan-* (söz başı *y-* > *c-* süreksizleşmesi ile) *caykan-*]

ET (Uyg.) **yaykal-** ~ **yaykan-** “kıyıya çarparak kırılmak, sallanmak, titremek” HAltUig 879b, (Kar.) *yaykal-* “çalkalanmak” DLT 962, *yaykal-* *sūw yaykaldı* “su çalkalandı (*iḏtaraba*)” DLT_MK 573.

cayu “yayan” (TelAS 25) OT *yayağ* (söz başı *y-* > *c-* süreksizleşmesi ve ünlü yuvarlaklaşması ve söz sonu -*g* ünsüzünün düşmesi ile) *cayu*] || OT (Kıp.) **yayağ** “yaya, yürüyerek, biniti olmadan” (GT, İM, MG, TA) KTS 316a, (Har.) *yayağ* “yayan krş. yadağ, yadağ, yayağ” (KE 114v/2) HTS 673b.

cazıl- “iyileşmek” (TelAS 25), Krş. Alt. *cazıl-* “1. (saçlar için) dağılmak, çözülmek 2. iyileşmek, sağlığı düzelmek” AltTS 57b.

[OT *yazıl-* (söz başı *y-* > *c-* süreksizleşmesi ile) *cazıl-*]

OT (Kıp.) **yazıl-** (II) “açılmak, çözülmek” (CC) KTS 317a, (Har.) *yazıl-* (2) “yayılmak, açılmak, serilmek krş. yadıl-, yatıl, yayıl-” (KE 56r/7, İML 104) HTS 675a.

cediş- “yetişmek” (TelAS 26), Krş. Alt. *cediş-* “birlikte ulaşmak” AltTS 58a.

[ET < *cet-* “aklı yetmek, akıl erdirmek, kavramak” -*iş-* “fiilden fiil türeten ek”, ET *yetiş-* (söz başı *y-* > *c-* süreksizleşmesi ve söz içi -*t-* > -*d-* ötümlüleşmesi ile) > *cediş-*]

ET (Uyg.) **yetiş-** “birlikte yetişmek, karşılıklı ulaşmak” HAltUig 894b, (Kar.) *yetiş-* “yetişmek, ulaşmak” DLT 967, *yėtiş-** “yetişmek, ulaşmak” DLT_MK 588.

ceeken (I) *bot.* “kamış” (TelAS 26), Krş. Alt. *ceeken* (I) “kamış” AltTS 58a.

[OT *yegen* (söz başı *y-* > *c-* süreksizleşmesi ve *-e* ünlüsünün türemesi ve söz içi *-g-* > *-k-* ötümsüzleşmesi ile) *ceeken*]

OT (Kıp.) **yegen (I)** “kargı, kamış” (BM) KTS 317b.

ceen “yeğen” (TelAS 26), Krş. Alt. *ceen* “1. yeğen 2. kız kardeş çocukları” AltTS 58a.

[ET *yegen* (söz başı *y-* > *c-* süreksizleşmesi ve söz içi *-g-* düşmesi ile) > *ceen*]

ET (Orh.) **yegen** “ö.a. parçası *yegen*; yeğen” MoEsTuYaz 373a, (Uyg.) *yegän* ~ *y(e)gän* (1) “yeğen” HAltUig 884b.

cel (I) “1. hava 2. yel, hafif rüzgâr” (TelAS 26) ET *yel* (söz başı *y-* > *c-* süreksizleşmesi ile) > *cel*] || ET (Uyg.) **yel (1)** “rüzgâr, yel; üç Doşa’dan biri (yani vâta); hava (element); bora, fırtına, kasırga, kar fırtınası, tipi, şeytan, ifrit; düşkünlük, tutku” HAltUig 885b, (Kar.) *yıl* ~ *yël* ~ *yel* “yel, rüzgâr; karındaki yel, gaz” DLT 974, *yël* “yel, esinti (*nasim*)” DLT_MK 581.

celgilde- “silmek” (TelAS 26) OT *yelkülde-* (söz başı *y-* > *c-* süreksizleşmesi ve söz içi *-k-* > *-g-* ötümlüleşmesi ve ünlü düzleşmesi ile) *celgilde-*] || OT (Kıp.) **yelkülde-** “bir yandan öbür yana sallanmak, titremek” (CC) KTS 318a.

celim “tutkal” (TelAS 26), Krş. Alt. *celim* Moğ. “tutkal” AltTS 59a.

[ET *yelim* (söz başı *y-* > *c-* süreksizleşmesi ile) > *celim*]

ET (Uyg.) **yelim** “tutkal” HAltUig 886b, (Kar.) *yelim* ~ *yilim* “kendisiyle tüy ve benzeri şeyler yapıştırılan tutkal” DLT 964, *yelim* “ok yeğinin vb. yapıştırıldığı tutkal, çiriş (*ğirā*)” DLT_MK 581.

celimde- “yapıştırmak” (TelAS 26), Krş. Alt. *celimde-* “tutkallamak” AltTS 59a.

[ET < *celim* “tutkal” -de- “isimden fiil türeten ek”, ET *yelimle-* (söz başı *y-* > *c-* süreksizleşmesi ve gerileyici ünsüz benzeşmesi ile) > *celimde-*]

ET (Kar.) **yelimle-** “(tüy vb. şeyler) yapıştırmak” DLT 964, *yelimle-* *ol ok yelimledi* “o, oka yelek yapıştırdı (*alşaka*’r-riş)” DLT_MK 581.

ceñ “yen; giysi kolu” (TelAS 27), Krş. Alt. *yeñ* “yen” AltTS 59a.

[ET *yeŋ* (söz başı y- > c- süreksizleşmesi ile) > *ceŋ*]

ET (Uyg.) **yeŋ** “yen, elbise kolu” HAltUig 889a, (Kar.) *yīŋ* ~ *yīŋ* “yen” DLT 977, *yeŋ yeŋ* “yen, elbise yeni (*kumm*)” DLT_MK 586.

ceŋ- “yenmek, galip gelmek” (TelAS 27), Krş. Alt. *yeñ-* “yenmek” AltTS 59a.

[ET *yeŋ-* (söz başı y- > c- süreksizleşmesi ile) > *ceŋ-*]

ET (Kar.) **yeŋ-** “Oğuz ve Kıpçak lehçesinde yenmek, galip gelmek” DLT 966, *yeŋ- er anı yeŋdi* “adam, bir işte onu yendi, alt etti (*galaba*)” DLT_MK 580.

ceŋe “yenge” (TelAS 27), Krş. Alt. *ceñe* “1. yenge 2. yaşça büyük kadınlara saygılı hitap şekli” AltTS 59b.

[ET *yenge* (söz başı y- > c- süreksizleşmesi ile) *ceŋe*]

ET (Kar.) **yenge** “ağabeyin zevcesi, yenge” DLT 966, *yenge* “yenge, büyük kardeşin karısı (*zawca al-aḥ al-akbar*)” DLT_MK 580.

ceŋil “hafif” (TelAS 27), Krş. Alt. *ceñil* “1. hafif, rahat 2. avantaj, avantajlı 3. ucuz” AltTS 59b.

[OT *yeñil* (söz başı y- > c- süreksizleşmesi ile) *ceŋil*]

OT (Kıp.) **yeñil** “hafif” (CC, İM, TZ) KTS 318b, (Har.) *yeñil* “hafif, kolay krş. yiñil, yũñül, yünül” HTS 678b.

cer “1. toprak, yer 2. Yeryüzü, dünya” (TelAS 27), Krş. Alt. *cer* “1. toprak, yer, zemin, yeryüzü 2. yer, bölge 3. ülke, yurt 4. boş yere” AltTS 59b.

[ET *yer* (söz başı y- > c- süreksizleşmesi ile) > *cer*]

ET (Orh.) **yêr** “yer, yeryüzü, toprak; ülke; dünya” MoEsTuYaz 373b, (Uyg.) *yer* ~ *y(e)r* (1) “yer, yeryüzü, toprak, arazi, alan, saha, bölge, zemin, ülke, tarla; mezarlık, kabristan; dünya; yol, mesafe, uzaklık; çevre, etraf” HAltUig 889a, (Kar.) *yêr* ~ *yer* “yer” DLT 967, *yer* “yer (*arḍ*)” DLT_MK 587.

ces “bakır” (TelAS 27), Krş. Alt. *ces* “bakır” AltTS 60a.

[OT *yez* (söz başı y- > c- süreksizleşmesi ve söz sonu -z > -s sızıcı nöbetleşmesi ile) *ces*]

OT (Kıp.) **yez** “sarı bakır, pirinç” (BM, CC) KTS 320a.

cet- “aklı yetmek, akıl erdirmek, kavramak” (TelAS 27), Krş. Alt. *cet-* “1. bir şeyi elde etmek 2. olgunlaşmak, büyümek 3. zamanında gelmek, yetişmek, varmak 4. yeterli olmak” AltTS 60a.

[ET *yet-* (söz başı *y-* > *c-* süreksizleşmesi ile) > *cet-*]

ET (Uyg.) **yet-** (1) “yetmek, yetişmek, erişmek, ulaşmak, arkasından yetişmek; tutmak, birdenbire almak” HAltUig 892b, (Kar.) *yêt-* “yedmek, yol göstermek” DLT 967, *yet-* *ol at yetti* “o, atı (kör adamı vb.) yeddi (*kāda*)” DLT_MK 588.

ceti “yedi sayısı” (TelAS 27), Krş. Alt. *ceti* “yedi” AltTS 60a.

ET *yeti* (söz başı *y-* > *c-* süreksizleşmesi ile) > *ceti*]

ET (Orh.) **yēti** “yedi, 7” MoEsTuYaz 373b, (Uyg.) *yeti* (1) “yedi” HAltUig 892b, (Kar.) *yetti* “yedi” DLT 968 ~ *yiti* “ay.” DLT 978, *yētti* “sayı adı yedi (*sab'a*)” DLT_MK 588.

cıdı- “çürümek” (TelAS 28) ET *yıdı-* (söz başı *y-* > *c-* süreksizleşmesi ile) > *cıdı-*] || ET (Uyg.) **yıdı-** “pis kokmak, kokmak” HAltUig 896b, (Kar.) *yıdı-* “kokmak, kokuşmak” DLT 968, *yıdı-* *et yıdıdı* “et koktu (*aḥamma*)” DLT_MK 589.

cıdu “küf kokan, çürük kokan” (TelAS 28), Krş. Alt. *cıdu* “kötü kokan” AltTS 60b.

[ET *yıdıg* (söz başı *y-* > *c-* süreksizleşmesi ve *-ı* > *-u* ünlü yuvarlaklaşması ve söz sonu *-g* düşmesi ile) > *cıdu*]

ET (Uyg.) **yıdıg** “pis kokan, fena kokan” HAltUig 896b, (Kar.) *yıdıg* “her şeyin kokuşmuşu” DLT 968, *yıdıg* “kötü kokan her şey (*muntin*)” DLT_MK 589.

cıgıl- “düşmek, yığılmak” (TelAS 28), Krş. Alt. *cıgıl-* “düşmek, devrilmek, yıkılmak” AltTS 60b.

[ET < *cık-* “yıkmaq” *-ıl-* “fiilden fiil türeten ek”, ET *yıgıl-* (söz başı *y-* > *c-* süreksizleşmesi ve söz içi *-k-* > *-g-* ötümlüleşmesi ile) > *cıgıl-*]

ET (Uyg.) **yıgıl-** “toplanmak, yığılmak, buluşmak, bir araya gelmek” HAltUig 897a, (Kar.) *yıgıl-* “toplanmak, yığılmak, yığın haline gelmek” DLT 969, *yıgıl- boğun yıgıldı* “halk toplandı (*ıctama’ a*)” DLT_MK 590.

cık- “yıkamak” (TelAS 28), Krş. Alt. *cık-* “hücum etmek, güreşte birini devirmek; yenmek” AltTS 61a.

[ET *yık-* (söz başı *y-* > *c-* süreksizleşmesi ile) > *cık-*]

ET (Uyg.) **yık-** (1) “fırlatmak, savurmak yıkamak, bozmak, yok etmek” HAltUig 898b, (Kar.) *yık-* “yıkamak” DLT 970, *yık- ol evin yıkdı* “o, evini vb. yıktı (*hadama*)” DLT_MK 591.

cıl “yıl” (TelAS 28), Krş. Alt. *cıl* “1. yıl 2. hayvan takvimine göre yıl” AltTS 61a.

[ET *yıl* (söz başı *y-* > *c-* süreksizleşmesi ile) > *cıl*]

ET (Orh.) **yıl** “yıl, sene” MoEsTuYaz 373b, (Uyg.) *yıl* (1) “yıl, sene, yaş, yaşam süresi, yönetim ilkesi, dönem” HAltUig 898b, (Kar.) *yıl* “sene, yıl” DLT 971, *yıl* “yıl (*sana*)” DLT_MK 591.

cıl- “1. sürünmek 2. kımıldamak 3. kaymak” (TelAS 28), Krş. Alt. *cıl-* “hareket etmek, kayakla kaymak” AltTS 61a.

[OT *yıl-* (söz başı *y-* > *c-* süreksizleşmesi ile) *cıl-*]

OT (Kıp.) **yıl-** (II) “sürünmek” (TZ) KTS 321a.

cılan “yılan” (TelAS 28), Krş. Alt. *cılan* “yılan” AltTS 61a.

[ET *yılan* (söz başı *y-* > *c-* süreksizleşmesi ile) > *cılan*]

ET (Orh.) **yılan** “yılan, yıl adında” MoEsTuYaz 373b, (Uyg.) *yılan* ~ *yıl(a)n* “yılan; dönemsel bir yıl adı, dönemsel bir günün adı” HAltUig 899a, (Kar.) *yılan* “yılan” DLT 971, *yılan* “yılan (*hayya*)” DLT_MK 591.

cıldıs “yıldız” (TelAS 28), Krş. Alt. *cılgıs* (bk.*cıltıs*) “yıldız” AltTS 61b.

[ET *yultuz* (söz başı *y-* > *c-* süreksizleşmesi ve söz içi *-t-* > *-d-* ötümlüleşmesi ve söz sonu *-z* > *-s* sızıcı nöbetleşmesi ve ünlü düzleşmesi ile) > *cıldıs*]

ET (Uyg.) **yultuz (1)** “yıldız, burç, Ay’ın Dünya’nın çevresinde dolaşırken geçtiği istasyon, gezegen” HAltUig 919a, (Kar.) *yulduz* “yıldız” DLT 986, *yulduz* “yıldız (*kawkab*)” DLT_MK 606.

cılıt- “ısıtmak” (TelAS 29), Krş. Alt. *cılıt-* “ısıtmak” AltTS 61b.

[ET < *cılı* “sıcak, ılık” -t- “isimden fiil türeten ek”, ET *yılıt-* (söz başı y- > c- süreksizleşmesi ile) > *cılıt-*]

ET (Uyg.) **yılıt-** “ısıtmak” HAltUig 899a, (Kar.) *yılıt-* “(su vb. şeyleri) ısıtmak” DLT 972, *yılıt- er yılıttı* “adamı sıtma (humma) tuttu ve sıtmadan vücudu ısındı (*saḥuna*)” DLT_MK 592.

cılı “sıcak ılık” (TelAS 29), Krş. Alt. *cılı* “sıcak” AltTS 62a.

[ET *yılıg* (söz başı y- > c- süreksizleşmesi ve -ı > -u ünlü yuvarlaklaşması ve söz sonu -g düşmesi ile) > *cılı*]

ET (Uyg.) **yılıg** ~ **y(ı)l(ı)g** “yumuşak; halim selim; sıcak” HAltUig 899a, (Kar.) **yılıg** “ılık (su vb.)” DLT 971, *yılıg yılıg sūw* “ılık (*fātirfi l-ḥarr*) su” DLT_MK 592.

cımca- “yumuşamak” (TelAS 29), Krş. Alt. *cımja-* “yumuşamak” AltTS 62a.

[ET *yumşa-* (söz başı y- > c- süreksizleşmesi ve -u > -ı ünlü düzleşmesi ve söz içi -ş- > -c- süreksizleşmesi ile) *cımca-*]

ET (Kar.) **yumşa-** “yumuşamak” DLT 988, *yumşa- yumşadı nēḡ* “bir şey yumuşadı (*lāna*)” DLT_MK 607.

cımırka “yumurta” (TelAS 29), Krş. Alt. *cımirtka* “yumurta” AltTS 62a.

[ET *yumurtga* (söz başı y- > c- süreksizleşmesi ve -u > -ı ünlü düzleşmesi ve -t ünsüzünün düşmesi ve söz içi -g- > -k- ötümsüzleşmesi ile) *cımırka*]

ET (Uyg.) **yumurtga** “yumurta, (aynı zamanda Budizm’de mümkün bir doğum türü)” HAltUig 920b, (Kar.) *yumurtga* “tavuk ve diğer kuşların yumurtası” DLT 988, *yumurtga* “yumurta (*bayḡ*), tavuk ve bütün kuşların yumurtası” DLT_MK 608.

cımjak “1. yumuşak 2. uslu, yumuşak başlı” (TelAS 29), Krş. Alt. *cımjak* “yumuşak, hoş, tatlı, okşayıcı” AltTS 62a.

[ET *yumşak* (söz başı y- > c- süreksizleşmesi ve söz içi -ş- > -j- sızıcı nöbetleşmesi ve -u > -ı ünlü düzleşmesi ile) > *cımjak*]

ET (Orh.) **yēmşak** “yumuşak” MoEsTuYaz 373b, (Uyg.) *yumşak* (1) “yumuşak; halim, sakın, duygulu; yumuşaklık, nezaket; ince bir şey” HAltUig 920a, (Kar.) *yumşak* “her şeyin yumuşağı, yumuşak” DLT 988, *yumşak* “yumuşak, her şeyin yumuşak olanı (*layyin*)” DLT_MK 607.

cıra- “sürmek, kovalamak” (TelAS 29) [ET *yıra-* (söz başı y- > c- süreksizleşmesi ile) *cıra-*] || ET (Uyg.) **ıra-** ~ **yıra-** “uzaklaşmak, uzağa gitmek, uzak olmak, kendini uzak tutmak; unutulmak, kaybolmak” HAltUig 289b, 900b, (Kar.) *yıra-* “uzaklaşmak” DLT 972, *yıra- yıradı nēḡ* “bir şey uzaklaştı, uzak düştü (*ba’uda*)” DLT_MK 593.

cırğa- “ziyafet çekmek, yemekli eğlence düzenlemek” (TelAS 29), Krş. Alt. *cırğa- Moğ.* “neşelenmek, kutlamak, keyif etmek” AltTS 62a.

[OT *yırğa-* (söz başı y- > c- süreksizleşmesi ile) *cırğa-*]

OT (Kıp.) **yırğa-** “eğlenmek” (CC) KTS 321b, (Har.) *yırğa-* “refah ve saadet içinde yaşamak” (HŞ 3460) HTS 685a.

cirt- “yırtmak, parçalamak, parça parça etmek” (TelAS 29), Krş. Alt. *cirt-* “yırtmak, koparmak, parçalamak” AltTS 62a.

[ET *yirt-* (söz başı y- > c- süreksizleşmesi ile) > *cirt-*]

ET (Uyg.) **yirt-** (1) “yırtmak, parçalamak, parça parça etmek” HAltUig 900b, (Kar.) *yirt-* “yırtmak” DLT 973, *yirt- ol tōnın yırttı* “o, elbisesini yırttı (*mazzağa*)” DLT_MK 593.

cıt “koku” (TelAS 29), Krş. Alt. *cıt* “koku” AltTS 62b.

[ET *yıd* (söz başı y- > c- süreksizleşmesi ve söz sonu -d- > -t- ötümsüzleşmesi ile) > *cıt*]

ET (Uyg.) **yıd** “koku, güzel koku, burcu, tütsü kokusu, buhur kokusu, tütsü, buhur, koku maddesi, kokan madde; pis koku; kir, pislik; artık, kalıntı” HAltUig 896a, (Kar.) *yıd* “koku” DLT 968, *yīd** “koku” DLT_MK 589.

cıtta- “koklamak” (TelAS 29), Krş. Alt. *cıta-* “1. koklamak 2. (hayvanlar için) kokuya göre iz sürmek” AltTS 62b.

[ET < *cıt* “koku” -*ta-* “isimden fiil türeten ek”, ET *yıdla-* (söz başı *y-* > *c-* süreksizleşmesi ve söz içi -*d-* > -*t-* ötümsüzleşmesi ve ilerleyici ünsüz benzeşmesi ile) > *cıtta-*]

ET (Uyg.) **yıdla-** “koklamak” HAltUig 896b, (Kar.) *yıdla-* “(misk vb. bir şeyi) koklamak” DLT 968, *yıdla- ol yıpar yıdladı* “o miski vb. kokladı (*taşammama*)” DLT_MK 589.

ci- “yemek” (TelAS 29), Krş. Alt. *ci-* “yemek, (yemek) pişirmek” AltTS 62b.

[ET *ye-* (söz başı *y-* > *c-* süreksizleşmesi ve -*e* > -*i* ünlü daralması ile) *ci-*]

ET (Orh.) **yê-** “yemek” MoEsTuYaz 373a, (Uyg.) *ye-* “yemek, yiyip bitirmek; tadını çıkarmak; (depozito) zimmetine geçirmek; tüketmek; (hasattan elde ettiğiyle) yaşamak; (ilaç) almak; (kamçı) yemek” HAltUig 882b, (Kar.) *yi-* “(bir şey) yemek” DLT 973, *ye- er aş yedi* “adam yemek vb. yedi (*akala*)” DLT_MK 580.

ciiril- “kıvrılmak” (TelAS 30) [ET [*yıgrıl-* (söz başı *y-* > *c-* süreksizleşmesi ve -*ı* > -*i* ünlüleri ile ön damaksıllaşma ve -*i* ünlüsünün türemesi ve söz içi -*g* düşmesi ile) > *ciiril-*] || ET (Uyg.) **yıgrıl-** “bir araya sıkıştırılmak, kıvrılmak, üst üste yığılmak, bir araya tıktırılmak” HAltUig 898b, (Kar.) *yıgrıl-* “(soğuktan) büzülmek” DLT 970, *yıgrıl- er tumluğka yıgrıldı* “adam soğuktan büzüldü (*ikla'azza*)” DLT_MK 591.

cik “1. dikiş yeri, dikiş izi 2. yarık, aralık” (TelAS 30), Krş. Alt. *cik* “1. dikiş izi 2. çatlak, yarık” AltTS 62b.

[ET *yik* (söz başı *y-* > *c-* süreksizleşmesi ile) > *cik*]

ET (Uyg.) **yik (1)** “yarık, açık delik, çatlak” HAltUig 902a, (Kar.) *yik* “iğ” DLT 974, *yik* “iğ (*miğzal*)” DLT_MK 595.

cilik *anat.* “ilik, kemik iliği” (TelAS 30), Krş. Alt. *cilik* “(kemikteki) ilik” AltTS 63a.

[ET *yilik* (söz başı *y-* > *c-* süreksizleşmesi ile) > *cilik*]

ET (Uyg.) **yilik** “ilic” HAltUig 902a, (Kar.) *yilik* “Oğuzcada ilic” DLT 975, *yilik** “Oğuz lehçesinde ilic” DLT_MK 595.

cimiş “yemek, yiyecek, gıda” (TelAS 30) [< *ci-* “yemek” *-miş-* “fiilden isim türeten ek”, ET *yemiş* (söz başı *y-* > *c-* süreksizleşmesi ve söz içi *-e-* > *-i-* ünlü daralması ile) *cimiş*] || ET (Uyg.) **yemiş** “meyve, yemiş” HAltUig 888a, (Kar.) *yemiş* ~ *yimiş* “meyve” DLT 966, *yemiş* “yemiş, meyve (*fawākih*)” DLT_MK 583.

cirme “yirmi” (TelAS 30), Krş. Alt. *cirme* “yirmi” AltTS 63a.

[ET *yegirmi* (söz başı *y-* > *c-* süreksizleşmesi ve söz sonu *-i* > *-e* ünlü genişlemesi ve söz içi *-g-* ünsüzünün düşmesi ve söz içi *-e* ünlüsünün düşmesi ile) *cirme*]

ET (Uyg.) **y(e)g(i)rmi** “yirmi” HAltUig 885a, (Kar.) *yigirme* “yirmi” DLT 974, *yigirme* “yirmi (*işrin*) ~ *yigirmi** “ay.” DLT_MK 594.

cis- “dizmek; ipe boncuk vb. dizmek” (TelAS 30) || ET (Uyg.) **tiz-** “dizmek, sıralamak” HAltUig 724a, (Kar.) *tiz-* “dizmek” DLT 885, *tiz- ol yinçü tizdi* “o, inci dizdi (*nażama*)” DLT_MK 476.

cok “yok” (TelAS 30), Krş. Alt. *cok* “1. yok, bulunmamak 2. (olumsuz yüklemine yerine kullanılmaktadır.) 3. olumsuzluk ifadesi; hayır” AltTS 63b.

[ET *yok* (söz başı *y-* > *c-* süreksizleşmesi ile) > *cok*]

ET (Orh.) **yok** “yok, değil” MoEsTuYaz 374a, (Uyg.) *yok* (1) “yok, mevcut değil, bulunmayan; yok edilmiş; asılsız, esassız; fakir, yoksul; temelsiz, geçersiz, asılsız; boş; alçak, bayağı; fakirlik, yoksulluk; boşluk, hiçlik, yokluk, olmama, bulunmama, bulunmayış, mevcut olmama” HAltUig 909b, (Kar.) *yōk* ~ *yok* “yok, olmaz, değil” DLT 980, *yōk* “yok (*laysa*)” DLT_MK 598.

coktu “yoksul, fakir” (TelAS 30), Krş. Alt. *coktu* “fakir; fakirlik, ihtiyaç” AltTS 63b.

[ET < *cok* “yok” *-tu-* “isimden isim türeten ek”, OT *yoklu* (söz başı *y-* > *c-* süreksizleşmesi ve ilerleyici ünsüz benzeşmesi ile) *coktu*]

OT (Kıp.) **yoklu** “yoksul, fakir” (KFT, Kİ, TA) KTS 326b.

col “yol, patika” (TelAS 30), Krş. Alt. *col* “1. yol 2. satır, çizgi 3. tarz, kural, düzen” AltTS 63b.

[ET *yol* (söz başı y- > c- süreksizleşmesi ile) > *col*]

ET (Orh.) **yol (I)** “yol” MoEsTuYaz 374a, (Uyg.) *yol* (1) “yol, dar yol, dört yüce gerçeğin dördüncüsünün de adı; Kanal; (anatomik) kanal; varlık şekli; jenerasyon, nesil; pozisyon, seviye, rol, önem; şöhret; kariyer; yöntem; mal; kere, defa; ipek) pano; şans, talih” HAltUig 911b, (Kar.) *yöl* ~ *yol* “yol, yolculuk, sefer” DLT 980, *yöl* “yol (*tarik*)” DLT_MK 599.

colık- “buluşmak” (TelAS 30), Krş. Alt. *colık-* “karşılaşmak” AltTS 64a.

[OT *yoluk-* (söz başı y- > c- süreksizleşmesi ve ünlü düzleşmesi ile) *colık-*]

OT (Kıp.) **yoluk- (II)** “buluşmak, kavuşmak” (İM) KTS 327a, *yoluk-* “karşısına, önüne çıkmak, rastlamak, karşılaşmak” (NF 405/14, KE 32v/16, HŞ 2449) HTS 693b.

con- “yontmak, rendelemek” (TelAS 31), Krş. Alt. *con-* “yontmak” AltTS 64a.

[ET *yon-* (söz başı y- > c- süreksizleşmesi ile) > *con-*]

ET (Uyg.) **yon- (1)** “kesip parçalamak, doğramak; kesip koparmak, oymak; yontmak” HAltUig 913a, (Kar.) *yon-* “kesmek, yontmak” DLT 981, *yon-** “kesmek” DLT_MK 599.

coon “kalın” (TelAS 31), Krş. Alt. *coon* “1. şişman, kaba 2. iri, büyük, kalın; hacimli” AltTS 64a.

[ET *yogun* (söz başı y- > c- süreksizleşmesi ve söz içi -g düşmesi ve -u > -o ünlü genişlemesi ile) > *coon*]

ET (Orh.) **yogun** “kalın” MoEsTuYaz 374a, (Uyg.) *yogun* “kalın, kaba, ağır; koyu, yoğun, ağdalı; (söz) kaba, iğrenç; hantal, kaba, avam gibi; (kumaş, yün) iri gözlü, geniş ilmekli; kalınlık; iri taneli şey” HAltUig 909a, *yogun* “her şeyin irisi” DLT 979, *yogūn* “her şeyin kalını, iricesi” (*daḥm*)” DLT_MK 598.

corgo “yorga at; biniciyi sarsmadan yürüyen at” (TelAS 31), Krş. Alt. *corgo* “1. rahvan at 2. rahvan” AltTS 64b.

[ET *yoriga at* (söz başı y- > c- süreksizleşmesi ve -ı ünlüsünün düşmesi ve ünlü yuvarlaklaşması ile) *corgo*]

ET (Kar.) **yoriga at** “yorga at” DLT 981, *yoriga yoriga at* “yorga at (*farashimlāc*)” DLT_MK 601.

cort- “yola çıkmak” (TelAS 31) ET *yort-* (söz başı y- > c- süreksizleşmesi ile) > *cort-*] || ET (Uyg.) **yort-** “geçit töreni yapmak, yürütmek; yola çıkmak” HAltUig 914b, (Kar.) *yort-* “(atı) eşkin koşturmak” DLT 982, *yort- atlıg yorttı* “atlı dört nala koşturdu (*habba*)” DLT_MK 601.

cölö- “yaslamak, dayamak” (TelAS 31), Krş. Alt. *cölö-* “bir şeye yaslanmak” AltTS 65a.

[ET *yöle-* (söz başı y- > c- süreksizleşmesi ve ünlü yuvarlaklaşması ile) *cölö-*]

ET (Uyg.) **yölè-** (1) “dayamak, desteklemek, payandalamak, yardım etmek” HAltUig 915a, (Kar.) *yöle-* “destek yapmak, desteklemek” DLT 983, *yöle- ol tāmıg yöledi* “o, duvara vb. destek koydu, yaptı (‘*ammada*)” DLT_MK 602.

cölön- “yaslanmak, dayanmak” (TelAS 31), Krş. Alt. *cölön-* “bir şeye dayanmak, bir şeyi kendisi için destek olarak kullanmak” AltTS 65a.

[ET < *cölö-* “yaslamak, dayamak” -n- “fiilden fiil türeten ek”, ET *yölen-* (söz başı y- > c- süreksizleşmesi ve ünlü yuvarlaklaşması ile) *cölön-*]

ET (Uyg.) **yölèn-** “dönmek; dayanmak, desteklenmek; yöneltim yapmak, yolunu bulmak; (bir şeye) çare aramak” HAltUig 915b, (Kar.) *yölel-* “(duvar vb.) destekle desteklenmek” DLT 983, *yölel- tām yöleldi* “duvar direkde desteklendi (‘*ummida...bi-’imād*)” DLT_MK 603.

cömö- “yamamak, dikerek onarmak” (TelAS 31) ET *yama-* (söz başı y- > c- süreksizleşmesi ve ünlü yuvarlaklaşması ile) *cömö-*] || ET (Uyg.) **yama-** “tamir etmek, onarmak, yama yapmak” HAltUig 859b, (Kar.) *yama-* “yamamak” DLT 947, *yama- ol tōn yamadı* “o, elbise vb. yamadı (*raqa’a*)” DLT_MK 553.

cöp (II) “tıpa tıp, tam, uygun” (TelAS 31) ET *yöp* (söz başı y- > c- süreksizleşmesi ile) *cöp*] || OT (Kıp.) **yöp (II)** “gerçek” (TZ) KTS 328a.

cöpsin- “kabul etmek, rıza göstermek” (TelAS 31), Krş. Alt. *cöpşin-* “uyuşmak, razı olmak, kabullenmek” AltTS 65a.

[OT *yöpsen-* (söz başı y- > c- süreksizleşmesi ve ünlü daralması ile) *cöpsin-*]

OT (Kıp.) **yöpsen-** “tasvip etmek, kabul etmek, razı olmak” (CC) KTS 328a.

cörgöm “ışkembeden, ciğerden yapılan bir cins yemek” (TelAS 31) **cörgöm** “mide ve bağırsaklardan yapılmış yemek; sucuk, yağ ve koyun eti parçalarıyla doldurulmuş bağırsak” AltTS 65a.

cötkür- “öksürmek” (TelAS 32), Krş. Alt. *cötkür-* “öksürmek” AltTS 65a.

[OT *yütkür-* (söz başı y- > c- süreksizleşmesi ile) *cötkür-*]

OT (Kıp.) **yütkür-** (I) “öksürmek” (BV) KTS 333a.

cudruk “yumruk” (TelAS 32), Krş. Alt. *cudruk* “1. yumruk 2. tokmak” AltTS 65b.

[ET *yudruk* (söz başı y- > c- süreksizleşmesi ile) > *cudruk*]

ET (Uyg.) **yudruk** “yumruk” HAltUig 917b, (Kar.) *yudruk* “elin toplanması, yumruk” DLT 985, *yudruk* “yumruk (*cum* ’ *al-kaff*)” DLT_MK 604.

cuk- “yapışmak” (TelAS 32), Krş. Alt. *cuk-* “yapışmak” AltTS 65b.

[ET *yuk-* (söz başı y- > c- süreksizleşmesi ile) > *cuk-*]

ET (Uyg.) **yuk-** (I) “yapışmak, yapışık kalmak, (başkasının malına) tecavüz etmek; arta kalmak” HAltUig 918a, (Kar.) *yuk-* “bulaşmak” DLT 985, *yuk-* *eligke yāğ yukdı* “eline yağ bulaştı (*talaṭṭaḥa*)” DLT_MK 605.

cuka “ince yufka” (TelAS 32), Krş. Alt. *cuka* “ince (kumaş için)” AltTS 65b.

[OT *yuğa* (söz başı y- > c- süreksizleşmesi ve söz içi -g- > -k- ötümsüzleşmesi ile) > *cuka*]

OT (Kıp.) **yuğa** (I) “yufka, katmer” (BV) KTS 328b.

cul- “yolmak” (TelAS 32), Krş. Alt. *cul-* “(yün, ot, saç vb. için) koparmak, yolmak” AltTS 65b.

[ET *yul-* (söz başı y- > c- süreksizleşmesi ile) > *cul-*]

ET **yul-** (1) “almak, satın almak, geri satın almak, kurtarmak, rehinden kurtarmak” HAltUig 918b, (Kar.) *yul-* “yolmak” DLT 986, *yul-* “kişi, deriden vb. tüy yolduğunda (*asmağa*) böyle denir” DLT_MK 605.

cun- “yıkamak” (TelAS 32), Krş. Alt. *cun-*“yıkamak, yıkanıp temizlenmek” AltTS 66a.

[ET *yun-* (söz başı *y-* > *c-* süreksizleşmesi ile) *cun-*] || ET (Uyg.) **yu-** “yıkanmak; yıkamak, temizlemek” HAltUig 917b, (Kar.) *yū-* “yıkamak” DLT 984, *yū- er tōn yūdı* “adam elbiseyi vb. yıkadı (*ğasala*)” DLT_MK 604.

curt “köy, yerleşim birimi” (TelAS 32), Krş. Alt. *curt* “ülke, yurt, memleket, yerleşilen yer” AltTS 66a.

[ET *yurt* (söz başı *y-* > *c-* süreksizleşmesi ile) > *curt*]

ET (Uyg.) **yurt** “yurt, vatan, mesken, konut, ikametgâh; ülke, yer, mekân” HAltUig 921b, (Kar.) *yurt* “harabe halindeki yerleşim yeri” DLT 990, *yurt* “ören, yerleşme yeri, kalıntı (*talal, rab’, diman*)” DLT_MK 612.

cut (I) “yağışlı hava” (TelAS 32), Krş. Alt. *cut* “1. yağmurlu hava 2. ince ve kaygan buz 3. veba 4. fakir” AltTS 66a.

[ET *yut* (söz başı *y-* > *c-* süreksizleşmesi ile) > *cut*]

ET (Uyg.) **yut** “(hayvanların ölümüyle birleşen) ani ve kuvvetli bir şekilde hava sıcaklığının sıfırın altına düşmesi” HAltUig 922a, (Kar.) *yut* “hayvanları ve çiftlik hayvanlarını kışın soğuk ile öldüren afet” DLT 990, *yūt* “kışın hayvanları ve çiftlik hayvanlarını kıran soğuk felaketi (*câlifâ*)” DLT_MK 613.

cut (II) “kıt, az” (TelAS 32) ET *yut* (söz başı *y-* > *c-* süreksizleşmesi ile) > *cut*] || ET (Orh.) **yut** “kıtlık” MoEsTuYaz 374b, (Uyg.) *yut* “(hayvanların ölümüyle birleşen) ani ve kuvvetli bir şekilde hava sıcaklığının sıfırın altına düşmesi” HAltUig 922a.

cut- “yutmak” (TelAS 32), Krş. Alt. *cut-* “yutmak” AltTS 66a.

[ET *yut-* (söz başı *y-* > *c-* süreksizleşmesi ile) > *cut-*]

ET (Kar.) **yut-** “Oğuz ve Kıpçak lehçesinde yutmak” DLT 990, *yūt- ol yumurtğanı yuttı* “Oğuz ve Kıpçak lehçelerinde o, yumurtayı vb. yuttu (*ibtala’a*)” DLT_MK 613.

cuu- (I) “toplamak, biriktirmek” (TelAS 32), Krş. Alt. *cuu-* (bk.cu-) “toplamak, biriktirmek” AltTS 65b.

[ET *yıg-* (söz başı *y-* > *c-* süreksizleşmesi ve söz sonu *-g* düşmesi ve ünlü yuvarlaklaşması ile) > *cuu-*]

ET (Uyg.) **yıg-** “toplamak, biriktirmek, yağmak; (meditasyonda) göz önünde canlandırmak; (elbise) büzmek, drape etmek, bezemek; (oturma minderi, hasırı) katlamak; (kollar, bacaklar) toplamak, geri çekmek; (eşyaları, nesneleri) koymak, istif etmek, kaldırmak; (ätözin birlikte) kendini toplamak” HAltUig 896b, (Kar.) *yıg-* “yağmak, toplamak; biriktirmek” DLT 969, *yıg- ol tarıg yıgdı* “o, buğdayı vb. yağdı, kümeledi (*kawwama*)” DLT_MK 590.

cuulaş- “savaşmak” (TelAS 33), Krş. Alt. *cuulaş-* “birlikte savaşmak” AltTS 66b.

[ET *yagılaş-* (söz başı *y-* > *c-* süreksizleşmesi ve söz içi *-g* ünsüzünün düşmesi ve söz içi *-a* > *-u* ve *-ı* > *-u* yuvarlaklaşması ile) *cuulaş-*]

ET (Uyg.) **yagılaş-** “birbirine düşman olmak, birbirine düşmanca davranmak” HAltUig 853a, (Kar.) *yulış- bodun bir êkindini yulışdı* “kavim, birbirini yağma etti (*ağāra*)” DLT_MK 606.

cuulu “yağlı” (TelAS 33), Krş. Alt. *cuulu* “yağlı” AltTS 66b.

[ET *yaglıg* (söz başı *y-* > *c-* süreksizleşmesi ve söz içi *-g-* düşmesi ve söz sonu *-g* düşmesi ve *-u* ünlü türemesi ve *-a* > *-u* ünlü daralması ve *-ı* > *-u* ünlü yuvarlaklaşması ile) *cuulu*]

ET (Uyg.) **yaglıg** ~ **yagl(i)g** ~ **y(a)gl(i)g (2)** “yağlı, terayağlı, tereyağı...” HAltUig 854a, (Kar.) *yāghlig* “yağlı olan” DLT 941, *yāghlig* “yağlı” DLT_MK 545.

cuun “toplantı” (TelAS 33), Krş. Alt. *cuun* “toplantı, meclis” AltTS 66b.

[ET < *cuu*- “toplamak, biriktirmek” -n- “filden isim türeten ek”, ET *yığın* (söz başı y- > c- süreksizleşmesi ve söz içi -g düşmesi ve ünlü yuvarlaklaşması ile) > *cuun*]

ET (Kar.) **yığın** “(toprak vb. şeylerin) yığını, yığın” DLT 970, *yığın yığın toprak* “toprak yığını, toprak vb. kümesi (*kawma*)” DLT_MK 590.

cuurkan “koyun postundan yapılmış yorgan” (TelAS 32), Krş. Alt. *cuurkan* “koyun tüyünden battaniye” AltTS 66b.

[ET *yogurkan* (söz başı y- > c- süreksizleşmesi ve söz içi -g düşmesi ile) > *cuurkan*]

ET (Uyg.) **yogurkan** “yatak çarşafı” HAltUig 909b, (Kar.) *yogurkan* “yorgan, örtü” DLT 979, *yogurkan* “yorgan (*disār*)” DLT_MK 598.

cügür- “koşmak” (TelAS 33), Krş. Alt. *cügür-* “koşmak, kaçmak; koşuşmak” AltTS 67a.

[ET *yügür-* (söz başı y- > c- süreksizleşmesi ile) > *cügür-*]

ET (Orh.) **yügür-** “koşmak; akmak” MoEsTuYaz 374b, (Uyg.) *yügür-* “koşmak, yürümek, gitmek; tesir etmek; aktif olmak, etkin olmak; ileriye hareket etmek; sağa sola koşuşturmak; kaçmak; akmak” HAltUig 923b, (Kar.) *yügür-* “koşmak” DLT 992, *yügür- er yügürdi* “adam hızlı koştu (*‘adāwa-şadda*)” DLT_MK 615.

cügürük “koşucu, koşan” (TelAS 33), Krş. Alt. *cügürük* “1. koşucu, yarışçı 2. aceleci, hızlı, ayağına çabuk” AltTS 67a.

[OT *yügrük* (söz başı y- > c- süreksizleşmesi ve -ü ünlüsünün türemesi ve -ü > -i ünlü düzleşmesi ile) *cügürük*]

OT (Kıp.) **yügrük** “hızlı koşan (at)” (BV, İM, Kİ, MG, TZ) KTS 331b, (Har.) *yügrük* “yürük at, süratli koşan” (İML 171, HŞ 1642) HTS 700b.

cük “yük” (TelAS 33), Krş. Alt. *cük* “yük, ağırlık” AltTS 67a.

[ET *yük* (söz başı y- > c- süreksizleşmesi ile) > *cük*]

ET (Orh.) **yük** “yük” (*yen*) MoEsTuYaz 374b, (Uyg.) *yük* (1) “yük, paket” HAltUig 924a, (Kar.) *yük* “yük” DLT 992, *yük* “yük” DLT_MK 616.

cükte- “yüklemek” (TelAS 33), Krş. Alt. *cükte-* “yüklemek, yük vurmak” AltTS 67a.

[ET < *cük* “yük” -te- “isimden fiil türeten ek”, ET *yükle-* (söz başı y- > c- süreksizleşmesi ve ilerleyici ünsüz benzeşmesi ile) > *cükte-*]

ET (Uyg.) **yüklê-** (1) “yüklemek” HAltUig 924a, (Kar.) *yükle-* “yüklemek” DLT 992, *yükle- ol teweke yük yükledi* “o, deveye vb. yük yükledi (*hamala*)” DLT_MK 616.

cülün “omurilik ve ilik kemiği” (TelAS 33) OT *yülün* (söz başı y- > c- süreksizleşmesi ile) *cülün*] || OT (Kıp.) **yülün** “boyun kemiği içindeki beyaz ilik” (İM) KTS 332b.

cürek “yürek” (TelAS 33), Krş. Alt. *cürek* “kalp, yürek” AltTS 67b.

[ET *yürek* (söz başı y- > c- süreksizleşmesi ile) > *cürek*]

ET (Orh.) **yürek** “yürek” (*yen*) MoEsTuYaz 375a, (Uyg.) *yüräk* (1) “yürek, kalp, cesaret” HAltUig 925a, (Kar.) *yürek* “kalp, yürek” DLT 994, *yürek* “yürek, kalp (*kalb*)” DLT_MK 617.

cüs (I) “yüz, çehre” (TelAS 33), Krş. Alt. *cüs* (I) “yüz, çehre, yüzey” AltTS 67b.

[ET *yüz* (söz başı y- > c- süreksizleşmesi ve söz sonu -z >-s sızıcı nöbetleşmesi ile) > *cüs*]

ET (Orh.) **yüz (II)** “yüz, çehre” MoEsTuYaz 375a, (Uyg.) *yüz* (2) “hazır bulunan, mevcut, var olan; yüz, surat, sima; saygınlık, prestij; çehre; yüzey, yüz ölçümü; ön taraf, ön yüz; uzuv; taraf, yüz; ayağın üst kısmı; mevcudiyet” HAltUig 927b, (Kar.) *yüz ~ yüz* “yüz, çehre; yüzey; ön” DLT 994, *yüz* “yüz (*wach*)” DLT_MK 617.

cüs (II) “yüz sayısı” (TelAS 33), Krş. Alt. *cüs* (II) “yüz (sayı ismi)” AltTS 67b.

[ET *yüz* (söz başı y- > c- süreksizleşmesi ve söz sonu -z >-s sızıcı nöbetleşmesi ile) > *cüs*]

ET (Orh.) **yüz (I)** “yüz, 100” MoEsTuYaz 375a, (Uyg.) *yüz* (1) “yüz; yüz kişilik birlik; yüz hanenin birliği” HAltUig 926b, (Kar.) *yüz* “(sayıda) yüz” DLT 994, *yüz** “100” DLT_MK 617.

cüs- “yüzmek” (TelAS 34), Krş. Alt. *cüs-* “yüzmek, kayıkla gitmek” AltTS 68a.

[ET *yüz-* (söz başı *y-* > *c-* süreksizleşmesi ve söz sonu *-z* > *-s* sızıcı nöbetleşmesi ile) > *cüs-*]

ET (Uyg.) **üz-** (2) ~ **yüz-** (1) “yüzmek” HAltUig 832a, 928a, (Kar.) *yüz-* “(suda) yüzmek” DLT 994, *yüz- er suwda yüzdi* “adam suda yüzdü (*āma*)” DLT_MK 617.

cüstük “yüzük” (TelAS 34), Krş. Alt. *cüstük* “yüzük, kolye” AltTS 68a.

[ET *yüzük* (söz başı *y-* > *c-* süreksizleşmesi ve *-z* > *-s* sızıcı nöbetleşmesi ile) *cüstük*]

ET (Uyg.) **üzük (1)** ~ **yüzük (1)** “yüzük” HAltUig 834a, 928a, (Kar.) *yüzük* “yüzük” DLT 995, *yüzük* “yüzük (*hātem*)” DLT_MK 617.

Ç

çabak zool. “hamsi balığı”(TelAS 10), Krş. Alt. *çabak* *ağz.* “çabak (bir balık adı)” AltTS 68a.

[ET *çapak* (söz içi *-p* > *-b* ötümlüleşmesi ile) > *çabak*]

ET (Kar.) **çapak** “Türk gölünde bulunan küçük bir balık türü” DLT 615, *çapak* “Türk gölünde bulunan ufak bir balık” DLT_MK 142.

çaç “saç”(TelAS 10), Krş. Alt. *çaç* “(insan başındaki) saç” AltTS 68b.

ET (Uyg.) **saç (1)** “saç” HAltUig 571a, (Orh.) *saç* “saç” MoEsTuYaz 364b, (Kar.) *saç* “saç” DLT 797, *saç* “saç (*şa'r*)” DLT_MK 382.

çaç- “saçmak, savurmak” (TelAS 10), Krş. Alt. *çaç-* “1. saçmak, atmak, serpmek 2. *mec.* (para için) saçmak, harcamak, savurmak” AltTS 68b.

ET (Uyg.) **saç-** ~ **s(a)ç-** (1) “saçmak, dağıtmak, serpmek; tohum ekmek; (su) serpmek, dökmek, üzerine su serpmek, üstüne fişkırtmak, (köpük, salya) fişkırtmak;

yaymak; (zihnini) dağıtmak; fırlatmak; (harman) savurmak; yardımcı fiil: bir şeyi çevirme hareketi” HAltUig 571b, (Kar.) *saç-* “dağıtmak, malını fırlatmak” DLT 797, *saç- men yıpar saçtım* “ben misk vb. saçtım” (*nasartu*) DLT_MK 382.

çaçak “1. püskül 2. fırça” (TelAS 10), Krş. Alt. *çaçak* “1. salkım, saçak 2. basmaya dikilen ip saklımı (şaman giysisinde)” AltTS 68b.

[ET < *çaç-* “kalmak; geride kalmak, arkada kalmak” -*ak-* “fiilden isim türeten ek”]

OT (Kıp.) **saçak** “saçak” (CC, KFT, Kİ, TZ) KTS 221b, (Har.) *saçaç* “saçak” (ME 28/3) HTS 491a.

çadır (I) “çadır” (TelAS 11), Krş. Alt. *çadır* “çadır” AltTS 69a.

[ET *çatır* (söz içi -*t-* > -*d-* ötümlüleşmesi ile) > *çadır*]

ET (Uyg.) **çatır** “çadır” HAltUig 224a, (Kar.) *çātır* “çadır” DLT 617, *çātır* “çadır (*hayma*)” DLT_MK 144.

çaganak (I) “dirsek” (TelAS 11), Krş. Alt. *çaganak* “dirsek” AltTS 69a.

OT (Kıp.) **çağanak** “dirsek” (TZ) KTS 45a, (Çağ.) *çağanak* “dirsek, kol eklemi” ÇTS_FK 1416.

çagin “şimşek” (TelAS 11) [< *çak-* “1. ateş çıkarmak. 2. parlamak (şimşek). 3. sokmak, ısırarak (yılan, arı)” -*ın-* “fiilden isim türeten ek”, OT *çakın* (söz içi -*k-* > -*g-* ötümlüleşmesi ile) > *çagin*]|| OT (Çağ.) **çakın** “yıldırım, şimşek, çakın” ÇTS_FK 1418.

çak- “1. ateş çıkarmak. 2. parlamak (şimşek). 3. sokmak, ısırarak (yılan, arı)” (TelAS 11), Krş. Alt. *çak-* “1. sokmak 2. ateşi körüklemek 3. etkisi altına almak” AltTS 69a.

ET (Uyg.) **çak-** “vurmak, çarpmak” HAltUig 218a.

çak (I) “çağ, zamane” (TelAS 11), Krş. Alt. *çak* “1. zaman, çağ 2. güç; savaş” AltTS 69a.

ET (Uyg.) **çak (I)** “(zaman itibariyle) tam, az evvel, demin; temiz (?)” HAltUig 217b.

çak (II) “güç, kuvvet” (TelAS 11), Krş. Alt. *çak* “güç; savaş” AltTS 69a.

OT (Kıp.) **çaķ (III)** “güç, kuvvet” (CC) KTS 45b.

çal “kır saçlı, ak saçlı, saç ağarmış” (TelAS 11), Krş. Alt. *çal* “ak, ağarmış” AltTS 69b.

OT (Çağ.) **çal** “kır sakal, siyahla beyaz karışık renkli sakal; kır at, akli karalı at; Kazvin vilayetinde benim köyüme yakın bir köy adı; Bedahşān vilayetinden bir köy adı” ÇTS_FK 1418, (Har.) *çal* “kır saçlı, kıranta” (İML 143) HTS 131a.

çala “yarı yarıya, eksik, tam olmayan” (TelAS 11), Krş. Alt. *çala* “yarım, yarı yarıya, tam olmayan” AltTS 69b.

OT (Kıp.) **çala** “az, azıcık” (Kİ) KTS 45b, (Har.) *çala* “çala, yarım yamalak” HTS 131a.

çap- (I) “biçmek, tırpalanmak”~ **çap- (II)** “ata binip koşturmak” (TelAS 12), Krş. Alt. *çap-* “1. hızla, dörtnala koşmak 2. kesmek” AltTS 69b.

OT (Kıp.) **çap- (I)** “1. koşmak (BV) 2. atılmak, hızlı hareket etmek (İN, RH) 3. sürmek, at koşturmak (BV, GT, MG)” KTS 46b, (Har.) *çap-* (3) “koşmak, (at) koşmak” (NF 49/11, ME 79/8) HTS 131b.

çarık “ayakkabı” (TelAS 13) ET *çaruk* (ünlü düzleşmesi ile) > *çarık*]||ET (Uyg.) **çaruk** ~ **ç(a)ruk** “çarık, çizme” HAltUig 223b, (Kar.) *çaruk* “çarık” DLT 616, *çaruk* “çarık (*hizā*)” DLT_MK 143.

çeber “1. tutumluluk, ihtiyatlılık, derli toplu oluş 2. tasarruflu, ihtiyatlı, derli toplu” (TelAS 13), Krş. Alt. *çeber* “dikkatlilik, dikkatlice” AltTS 70b.

OT (Kıp.) **çeber (I)** *moğ.* “terbiyeli, kibar, zarif, alımlı” (CC) KTS 47b.

çeçek “çiçek” (TelAS 13), Krş. Alt. *çeçek* “çiçek” AltTS 71a.

ET (Uyg.) **çêçêk~ çêç(ê)k (I)** “çiçek” HAltUig 225b, (Kar.) *çeçek* “ağaç çiçeği ve çiçek” DLT 617, *çeçek* “çiçek, ağaç çiçeği (*nawr, zahr*)” DLT_MK 148.

çert- “1. şaklamak, şakırdamak 2. ceviz kırmak, çenetlemek” (TelAS 14), Krş. Alt. *çert-* “1. (parmakla) fiske vurmak 2. (ceviz için) kırmak 3. kertmek” AltTS 72a.

ET (Kar.) **çert-** “bir şeyi elden bırakmak, bir şeyin ucunu kırmak, bir nesnenin yan tarafının kırılması” (DLT 3) EÜ 183.

çerü “ordu” (TelAS 14), Krş. Alt. *çerü* “1. savaşçı, asker 2. ordu” AltTS 72a.

[ET *çerig* (-i > -ü ünlü yuvarlaklaşması ve söz sonu -g düşmesi ile) > *çerü*]

ET (Orh.) **çerig** “asker er” MoEsTuYaz 355a, (Uyg.) *čärig* (1) “ordu; savaş düzeni; savaşa hazır” HAltUig 226a, (Kar.) *çerig* “savaş düzenindeki saf, sıra, savaşta iki taraftan biri; savaş” DLT 619, *çerig* “savaş safı (*šaff al-ḥarb*)” DLT_MK 146.

çıbık “çubuk, kırbaç, kuru dal” (TelAS 14), Krş. Alt. *çıbık* “çubuk, ince sopa” AltTS 72a.

ET (Uyg.) **çıbık** “dal, sap” HAltUig 227a, (Kar.) *çıbık* “dalların taze çubuğu, ince dal, değnek” DLT 620, *çıpık* “yaş olan dal (*kaḍib raṭb*)” DLT_MK 152.

çıbıkta- “çubuklamak, vurarak toz çıkarmak” (TelAS 14), Krş. Alt. *çıbıkta-* “çubukla vurmak, dövmek” AltTS 72a.

[ET < *çıbık* “çubuk, kırbaç, kuru dal” -ta- “isimden fiil türeten ek”, ET *çıbıkla-* (ilerleyici ünsüz benzeşmesi ile) > *çıbıkta-*]

ET (Kar.) **çıbıkla-** “hayvana çubukla vurmak” (DLT 3) EÜ 184.

çıçalık “serçe parmak” (TelAS 14), Krş. Alt. *çıçalık* “serçe parmak” AltTS 72b.

[ET *çıçalak* (-a > -ı ünlü daralması ile) > *çıçalık*]

ET (Kar.) **çıçalak** “serçe parmak” (DLT 2) EÜ 184.

çıda- “sabretmek, dayanmak, katlanmak” (TelAS 15), Krş. Alt. *çıda-* “1. sabretmek, dayanmak 2. bir şeyi yapacak durumda olmak, becermek 3. büyümek” AltTS 72b.

OT (Çağ.) **çıdamak** “katlanmak, dayanmak, sabretmek” ÇTS_FK 1424, (Har.) *çıda-* “dayanmak, tahammül etmek” (KE 204v/16) HTS 135a.

çıgar- “çıkarmak” (TelAS 15), Krş. Alt. *çıgar-* “salmak, çıkarmak” AltTS 72b.

[ET < *çık*- “çıkmaq” -ar- “fiilden fiil türeten ek”, ET *çık*ar- (söz içi-k > -g ötümlüleşmesi ile) > *çıgar*-]

ET (Kar.) **çık**ar- “çıkarmak” DLT 622, *çık*ar- *men anı ewden çıkardım* “ben onu evden (ve başkasından) çıkardım (*aħractu*)” DLT_MK 150.

çıgra- “gıcırdamak” (TelAS 15), Krş. Alt. *çık*ıra- “(kapı, kar için) gıcırdamak” AltTS 73a.

[ET *çık*ıra- (söz içi -k > -g ötümlüleşmesi ile) > *çıgra*-]

ET (Uyg.) **çık**ıra- “gıcırdamak; çatırdamak, bağırmaq, seslenmek” HAltUig 227b, (Kar.) *çık*ıra- “(kapı, dış vb.) gıcırdamak; (insan birisine) bağırmaq” DLT 622, *çık*ıra- *tış çıkıradı* “dış gıcırdadı (*şarra*)” DLT_MK 150.

çık- “çıkmaq” (TelAS 15), Krş. Alt. *çık*- “1. çıkmak, ilerlemek 2. (ses için) çıkmak, duyulmaq” AltTS 73a.

ET (Uyg.) **çık**- (?) “gitmek” HAltUig 227b, (Kar.) *çık*- “(dışarı, yukarı) çıkmak” DLT 622, *çık*- *er ewdin çıktı* “adam evden vb. çıktı (*ħaraca*)” DLT_MK 150.

çılır “dizgin” (TelAS 15), Krş. Alt. *çıl*ır “dizgin” AltTS 73b.

[OT *çıl*ır (-u > -ı ünlü düzleşmesi ile) > *çıl*ır]

OT (Çağ.) **çıl**ır “çılır, yular, yulara takılan ip veya zincir, atın burnu üzerine takılan zincir” ÇTS_FK 1425.

çımçı- “mıncıklamak, çimdiklemek” (TelAS 15), Krş. Alt. *çım*çı- “1. bir parça almak, koparmak 2. soğuşu hissetmek, (soğuk hava için) tırmalamak” AltTS 73b.

OT (Kıp.) **çım**dı- “çimdiklemek” (CC) KTS 50b.

çın “hakikat, gerçek, doğru” (TelAS 15), Krş. Alt. *çın* *çin*. “1. doğru, gerçek, hakikat, sahici, asıl, hâlis muhlis 2. doğruluk, dürüstlük; haklılık 3. âdil, haklı, doğru; gerçekten; âdilâne, hakçasına, haklı olarak” AltTS 73b.

ET (Uyg.) **çın** (1) < **Chin. zhen** “gerçek, doğru; (mücevher, belge vb.) gerçek, özgün, sahih; şüphesiz, kesin; haklı; gerçekten, sahiden; kesin; ciddi; gerçek, hakikat, doğruluk; hakiki kişi; gerçek şey; madde, pekiştirme edatı olarak: şüphesiz,

gerçekten” HAltUig 228a, (Kar.) *çın* “doğru, güvenilir; doğruluk” DLT 623, *çın* “doğru (*şidk*)” DLT_MK 151.

çıray “1. yüz, sima 2. görünüş” (TelAS 16), Krş. Alt. *çıray* “1. yüz çizgileri, yüzün güzelliği 2. yüz, çehre, sima; kişilik, kişi, şahıs, zat; suret, imge, imaj; hayal; tip; tarz; biçim” AltTS 74a.

OT (Kıp.) **çıray** Moğ. “çehre, yüz” (CC) KTS 51a, (Çağ.) *çırayı* “yüzü, çehresi, siması, benizi” ÇTS_FK 1426.

çıraylık “güzel, yakışıklı, hoş görünümlü, sevimli” (TelAS 16), Krş. Alt. *çıraylı* “güzel, hoş görünümlü, sevimli, sevimli, sevimli” AltTS 74b.

[OT < *çıray* “1. yüz, sima 2. görünüş” -lık- “isimden isim türeten ek”, OT *çıraylıg* (söz sonu -g > -k ötümsüzleşmesi ile) > *çıraylık*]

OT (Çağ.) **çıraylıg** “yüzlü, benizli, biçimli” ÇTS_FK 1426.

çiri- “çürümek” (TelAS 17), Krş. Alt. *çiri-* “bozulmak, çürümek” AltTS 75b.

[ET *çirü-* (-ü > -i ünlü düzleşmesi ile) > *çiri-*]

ET (Uyg.) **çirü-** “çürümek” HAltUig 234b.

çiy “1. çiy, ham, olgunlaşmamış 2. pişmemiş” (TelAS 17), Krş. Alt. *çiy* (II) “çiğ, ham” AltTS 75b.

OT (Kıp.) **çig** “çiğ, pişmemiş” (BV, GT, RH, TA) KTS 51b, (Har.) *çig* “olmamış, pişmemiş” (İML 154) HTS 137b.

çoçko zool. “domuz” (TelAS 17), Krş. Alt. *çoçko* “1. domuz 2. dişi domuz” AltTS 76a.

[ET *çoçuk* > (-u ünlüsünün düşmesi ve -o ünlüsünün türemesi ile) *çoçko*]

ET (Uyg.) **çoçuk** “domuz yavrusu, yavru, domuz” HAltUig 236a.

çok- “yığılmak, yığın haline gelmek, toplanmak” (TelAS 17), Krş. Alt. *çok-* “toplamak” AltTS 76a.

ET (Kar.) **çok-** “(kuş, ava veya leşe) çullanmak, (insan, mala) çullanmak” DLT 626, *çok kuş çokdı* “kuş süzülüp indi, kondu (*inşad*)” DLT_MK 156.

çokır “1. alacalı 2. benekli 3. renkli” (TelAS 17), Krş. Alt. *çokır zool.* “vaşak; mec. alacalı” AltTS 76b.

ET (Kar.) *çakır* “mavi; gök gözlü” DLT 612, *çakır* “çakır gözlü, açık mavi gözlü (*azrak*)” DLT_MK 138.

çolmon “yıldız” (TelAS 17), Krş. Alt. *çolmon* “yıldız, çoban yıldızı” AltTS 76b.

[OT *çolban* > (-b > -m genizleşmesi ile) *çolmon*]

OT (Kıp.) **çolban** “sabah yıldızı, şafak” (BM) KTS 52b, (Çağ.) *çolpan* “çolpan, çoban yıldızı, kervankıran” ÇTS_FK 1429, (Har.) *çolpan* “Çoban yıldızı, Zühre” (İML 184) HTS 138a.

çook “ışın” (TelAS 18) || ET (Kar.) **çök** “güneşin sarılığı ve saçakları” DLT 626, *çōğ* “güneşin sıcağı, yakıcı ışınları (*şakr, luāb*)” DLT_MK 155.

çök- “suya batmak, dalmak” (TelAS 18) || ET (Uyg.) **çök-** “yere düşmüş olmak, çökmek, düşmüş olmak, yılmak, ümitsizliğe düşmek, (cesaretini) kaybetmek” HAltUig 239a, (Kar.) *çök-* “(insan, hayvan) çökmek; (bir şey suda) çökmek” DLT 628, *çök- ol begke çökdi* “o, beyin vb. önünde diz çöktü (*casā*)” DLT_MK 158.

çöñ- “suya dalmak” (TelAS 18), Krş. Alt. *çöñ-* “1. dalmak 2. (sıvıya) daldırmak” AltTS 77b.

ET (Kar.) **çöm-** “suya dalmak” DLT 628, *çöm- ördek suwқа çөmdi* “ördek suya derin daldı (*ğāşa...ğawş mubāliğ fihī*)” DLT_MK 158.

çöp “1. çöp 2. zararlı ot” (TelAS 18), Krş. Alt. *çöp* “1. ot 2. çöp” AltTS 77b.

ET (Uyg.) **çöp (2)** “eksik, noksan; bulanık; kir, pislik; çöp, atık; çöküş; kalıntı, artık” HAltUig 239b, (Kar.) **çöp** “bir şeyin çöprü ve usuresi; üzüm vb. şeylerin posası; şarap, yağ vb. şeylerin dibe çöken kısmı, tortu” DLT 628, *çöp* “her türden şeyin çökeltisi, tortusu (*sufī*), bir şey sıkıldıktan sonra kalan çerçöp, posa (*‘aşir*)” DLT_MK 159.

çörçök “masal” (TelAS 18), Krş. Alt. *çöpçök* “1. masal 2. kapis” AltTS 77b.

[OT *çörçek* (-e > -ö ünlü yuvarlaklaşması ile) > *çörçök*]

OT (Çağ.) **çörçek/çövrçek** “efsane, masal” ÇTS_FK 1430.

çuula- “kundağa sarmak” (TelAS 18)

[ET *çugla-* (söz içi -g düşmesi ile) > *çuula-*]

ET (Uyg.) **çugla-** “bağlamak, destelemek, paketlemek” HAltUig 240a.

çüçkür- “aksırmak, hapşırmak” (TelAS 19), Krş. Alt. *çüçkür-* “hapşırmak” AltTS 78b.

OT (Kıp.) **çüçkür-** “hapşırmak” (CC, Kİ) KTS 54a, (Çağ.) *çüşkürmek/çüşkürmeklik* “hapşırmak, aksırmak” ÇTS_FK 1429.

E

ebir- “evirmek, çevirmek” (TelAS 34), Krş. Alt. *ebir-* “çevresinden dolaşmak, çevrelemek” AltTS 79b.

ET (Orh.) **evir-** “çevirmek, döndürmek; dolanmak” MoEsTuYaz 356b, (Uyg.) *ävir-* “döndürmek, çevirmek; devretmek, yöneltmek, teslim etmek; çevirmek, tercüme etmek; doğru yola yöneltmek, göndermek; yardım rica etmek, müracaat etmek; uzaklaştırmak; (bir şeyden) vazgeçmek; (birini bir şeyden) vazgeçirmek, (bir şeyden) alıkoymak” HAltUig 130a, (Kar.) *ewür-* “ters çevirmek” DLT 651, *ewür- ol meni yöldin ewürdi* “o beni yoldan çevirdi (*şarafa*)” DLT_MK 180.

ebiril- “dönüp dolaşmak, etrafında dönmek” (TelAS 34), Krş. Alt. *ebiril-* “dönmek” AltTS 79b.

[ET < *ebir-* “evirmek, çevirmek” -il- “fiilden fiil türeten ek”]

ET (Uyg.) **évril-** “dönmek, daire çizerek dönmek; sağa sola dönmek; dönmek, geri dönmek; belli bir yönde dönmek, yönelmek, çalışmak, kendini (bir şeye) vakfetmek; gelişmek; davranmak, yaşamak; çevrilmek, (metin) tercüme edilmek; kurtulmak” HAltUig 131a, (Kar.) *ewrül-* “(yüzünü) dönmek” DLT 651, *er ewrül-di* “adam yöneldiği yerden çevrildi (*raca’a...min wach*)” DLT_MK 180.

eçki zool. “keçi” (TelAS 34), Krş. Alt. *eçki* “keçi” AltTS 80a.

[ET *eçkü* (-ü > -i ünlü düzleşmesi ile) > *eçki*]

ET (Uyg.) **éçkü** “keçi” HAltUig 95b, (Kar.) *eçkü* “keçi” DLT 632, *eçkü* “keçi (*‘anz*)” DLT_MK 163.

edek “etek” (TelAS 34), Krş. Alt. *etek* “etek” AltTS 80a.

[ET *etek* (söz içi -t > -d ötümlüleşmesi ile) > *edek*]

ET (Kar.) **etek** “etek” DLT 648, *etek* “etek (*zayl*)” DLT_MK 177.

edil *coğr.* “İdil (Volga) Irmağı” (TelAS 34) [ET *idil* (söz başı -i > -e ünlü genişlemesi ile) > *edil*] || ET (Orh.) **idil** “özel ad” MoEsTuYaz 358a, (Uyg.) *yidil* ~ *idil* (1) “bir dağ adı; belki bir sıfat da” HAltUig 901a, 295a, (Kar.) *etil* “Kıpçak diyarında bulunan ve Hazar’a dökülen bir ırmak” DLT 648, *etil* “Kıfçâk topraklarında akan bir ırmağın [Volga] adıdır, Bulğâr [Hazar] denizine dökülür; bir kolu (*halic*) Rûs ülkesinde akar” DLT_MK 178.

edin- “edinmek” (TelAS 34), Krş. Alt. *edin-* “kendisi için yapmak, almak” AltTS 80a.

[ET *etin-* (söz içi -t > -d ötümlüleşmesi ile) > *edin-*]

ET (Orh.) **etin-** “(kendini) düzenlemek, örgütlemek, örgütlenmek, yoluna koymak” MoEsTuYaz 357a, (Uyg.) *etin-* (1) “süslenmek, süslü olmak, (bir şeyle) donanmak; (orduyu) kurmak; hazırlık yapmak, hazırlanmak; davranmak; memnun olmak (?)” HAltUig 266a, (Kar.) *etil-* “düzelmek” DLT 648.

ee “sahip, iye” (TelAS 34), Krş. Alt. *ee* “ev sahibi, sahip” AltTS 80b.

[ET *ie* > (-i > -e ünlü genişlemesi ve -y ünsüzünün düşmesi ile) *ee*]

ET (Uyg.) **iyê** “sahip, hükümdar; kraliçe; başkan” HAltUig 315b.

eeek “çene” (TelAS 34), Krş. Alt. *eeek* “1. çene 2. alt dudak” AltTS 80b.

[OT *eñeg* > (-ñ ünsüzünün düşmesi ve söz sonu -g > -k ötümsüzleşmesi ile) *eeek*]

OT (Kıp.) **eñeg** “çene, çene kemiği” (TZ) KTS 73b.

een “1. genişlik, enginlik 2. boş alan, bozkır 3. geniş, engin, ıssız” (TelAS 34), Krş. Alt. *een* “genişlik, geniş” AltTS 80b.

ET (Uyg.) **en (3)** “geniş, geniş yapılı; genişlik” HAltUig 257a, (Kar.) *en* “her şeyin eni, genişliği (‘arḏ)” DLT_MK 183.

eendü “geniş, enli” (TelAS 35), Krş. Alt. *eedü* “genişliği, eni olan” AltTS 80b.

[ET < *een* “1. genişlik, enginlik 2. boş alan, bozkır 3. geniş, engin, ıssız” - *dü*- “isimden isim türeten ek” , ET *enlig* (söz sonu -*g* ünsüzünün düşmesi ve gerileyici ünsüz benzeşmesi ve ünlü yuvarlaklaşması ile) > *eendü*]

ET (Uyg.) **enlig** “enli, geniş” HAltUig 259a.

eezin “1. rüzgâr, yel 2. esinti” (TelAS 35), Krş. Alt. *eezin* “rüzgâr” AltTS 80b.

ET (Uyg.) **ésin** “yumuşak hafif rüzgâr, esinti, meltem” HAltUig 123a, (Kar.) *esin* “hafif rüzgâr” DLT 645, *esin* “esinti (*nasim*)” DLT_MK 175.

ege- “bilemek” (TelAS 35) || ET (Uyg.) **ekê-** ~ **egê-** “eğelemek, aşındırmak” HAltUig 252b, 252a, (Kar.) *ége-* *ol bıçek égedi* “o, bıçağı vb. eğeledi (*saḥala*)” DLT_MK 181.

ejik “kapı” (TelAS 35), Krş. Alt. *ejik* “kapı boşluğu, kapı” AltTS 81a.

[ET *eşik* (söz içi -ş- > -j- sızıcı nöbetleşmesi ile) > *ejik*]

ET (Uyg.) **eşik (1)** “kapı, eşik (Maniheist kozmolojideki bir kozmik olgu)” HAltUig 264a, (Kar.) *eşik* “eşik” DLT 647, *eşik** “eşik; geçit” DLT_MK 186.

eki “iki” (TelAS 35), Krş. Alt. *eki* “iki” AltTS 81a.

ET (Orh.) **êki** “iki, ikisi, 2” MoEsTuYaz 356b, (Uyg.) *eki* ~ *iki* (1) “iki” HAltUig 252b, 298a, (Kar.) *iki* ~ *ikki* “iki” DLT 663, *êki* ~ *eki* ~ *êkki* “iki (*isnān*)” DLT_MK 182.

ekinçi “ikinci” (TelAS 35), Krş. Alt. *ekinçi* “ikişer, iki” AltTS 81a.

[< *eki* “iki” -*nçi*- “isimden isim türeten ek”]

ET (Orh.) **ekinti** “ikinci, ikinci olarak” MoEsTuYaz 356b, (Uyg.) *ekinti* “ikinci” HAltUig 253a, (Kar.) *ikinç* “ikinci” DLT 663, *êkinç* “sıra sayısı ikinci (*sāni*)” DLT_MK 182.

ekü “iki kişi, iki kişi birlikte” (TelAS 35), Krş. Alt. *ekü* “ikisi, ikisi birlikte” AltTS 81a.

[ET *ikigü* > (-i > -e ünlü düzleşmesi ve -g ünsüzünün düşmesi ve -i > -ü ünlü yuvarlaklaşması ile) *ekü*]

ET (Uyg.) **ikigü** “her iki, ikisi, her ikisi, ikisi birlikte” HAltUig 301b, (Kar.) *ikigü* “ikisi, her ikisi” DLT 663.

el “halk” (TelAS 35), Krş. Alt. *el* “halk, kabile birliği, boy” AltTS 81a.

ET (Orh.) **el** “devlet, hanedan, ülke, memleket; halk” MoEsTuYaz 356b, (Uyg.) *el* (1) “memleket, imparatorluk, krallık, ülke, devlet; insanlar, nüfus, halk; cemaat, topluluk; sürü; hanedanlık” HAltUig 253a, (Kar.) *il* “ülke, eyalet” DLT 664, *el* “vilayet (*walāya*)” DLT_MK 182.

elbek “geniş, enli” (TelAS 35), Krş. Alt. *elbek* “yeterli, bol; düz, geniş” AltTS 81a.

OT (Kıp.) **elbek** *moğ*. “bol, geniş, zengin” (CC) KTS 71b.

elge- “1. elemek, elekten geçirmek 2. tohum saçmak” (TelAS 36), Krş. Alt. *elge-* “elemek” AltTS 81b.

ET (Kar.) **elge-** “un vb. elemek” DLT 636, *elge- ol ün elgedi* “o, un vb.eledi (*naḥala*)” DLT_MK 167.

elik (I) *zool.* “yabani keçi, karaca” (TelAS 36), Krş. Alt. *elik zool.* “yabanî keçi, karaca; geyik yavrusu” AltTS 81b.

ET (Orh.) **elik** “geyik, erkek karaca” (*yen*) MoEsTuYaz 355b, (Uyg.) (*ä*)*lik* (1) ~ *elik* “erkek karaca” HAltUig 103b, 256a.

elik (II) “alay, istihza” (TelAS 36)

ET *elük* (-ü > -i ünlü düzleşmesi ile) > *elik*]

ET (Kar.) **elük** “alay etme” DLT 637, *elük* “alay etme, dalga geçme (*suḥriyya*)” DLT_MK 167.

elikte- “alay etmek, istihza etmek” (TelAS 36)

[< *elik* “alay, istihza” -te- “isimden fiil türeten ek”]

ET *elügle-* (söz içi -g- > -k- ötümsüzleşmesi ve ünlü daralması ve ilerleyici ünsüz benzeşmesi ve ünlü düzleşmesi ile) > *elikte-*]

ET (Uyg.) **elüglê-** “alay etmek, eğlenmek” HAltUig 256b, (Kar.) *elükle-* “alaya almak, alay etmek, maskara etmek” DLT 637, *elükle- ol anı elükledi* “o,onunla alay etti, onu eğlence konusu yaptı (*hazi’a bihi wa-saḥira minhu*)” DLT_MK 167.

em “ilaç” (TelAS 36), Krş. Alt. *em* “ilaç” AltTS 82a.

ET (Uyg.) **êm (1)** “ilaç, em, deva, panzehir, destek, çare, yardımcı alet” HAltUig 103b, (Kar.) *em* “ilaç, deva” DLT 637, *em* “ilaç tedavi (*ilāc*)” DLT_MK 168.

em- “emmek, sömürmek” (TelAS 36), Krş. Alt. *em-* “(göğsü, emziği) emmek” AltTS 82a.

ET (Uyg.) **êm- (1)** “emmek” HAltUig 104a, (Kar.) *em-* “emmek” DLT 637, *em- kenç anasın emdi* “bebek anasını emdi (*raḍi’a*)” DLT_MK 168.

emçi “hekim, otacı” (TelAS 36), Krş. Alt. *emçi* “1. doktor 2. otçu 3. aktar” AltTS 82a.

[ET < *em* “ilaç” -çi- “isimden isim türeten ek”]

ET (Uyg.) **êmçi (1)** “Doktor, tabip, hekim” HAltUig 104a, (Kar.) *emçi* “doktor” DLT 637, *emçi** “tedavi eden kimse” DLT_MK 168.

emde- “tedavi etmek” (TelAS 36), Krş. Alt. *emde-* “tedavi etmek, iyileştirmek” AltTS 82a.

[ET < *em* “ilaç” -de- “isimden fiil türeten ek”, ET *emle-* (gerileyici ünsüz benzeşmesi ile) > *emde-*]

ET (Uyg.) **êmlê-** “tedavi etmek, şifa vermek, sağaltmak, iyi etmek, iyileştirmek; (ilaç) içirmek” HAltUig 106b, (Kar.) *emle-* “ilaç vermek, tedavi etmek iyileştirmek” DLT 638, *emle- men anı emledim* “ben onu tedavi ettim (*ālactu, dāwaytu*)” DLT_MK 169.

emden- “tedavi görmek” (TelAS 36), Krş. Alt. *emden-* “tedavi olmak” AltTS 82a.

[ET < *em* “ilaç” -den- “isimden fiil türeten ek”, ET *emlel-* (gerileyici ünsüz benzeşmesi ile) > *emden-*]

ET (Kar.) **emlel-** “tedavi edilmek” DLT 638, *emlen- er elmendi* “ adam kendisini tedavi etti (*ālaca*)” DLT_MK 169.

emdi “imdi, şimdi, şu anda” (TelAS 36), Krş. Alt. *emdi* “şimdi” AltTS 82a.

[ET *emti* (söz içi -t- > -d- ötümlüleşmesi ile) > *emdi*

ET (Uyg.) **amti** ~ **ëmti** “şimdi, şu anda; şimdiki, şu andaki; şimdiki zaman” HAltUig 46a, 107a, (Kar.) *emdi* “şimdi” DLT 637 ~ *imdi* “Oğuzca’da şimdi” DLT 665, *imdi** “şimdi” DLT_MK 201.

emegen “ihtiyar kadın” (TelAS 36), Krş. Alt. *emegen Moğ.* “1. saygıdeğer kadın 2. karı, eş 3. yaşlı kadın” AltTS 82a.

OT (Kıp.) **emegen** *moğ.* “yaşlı kadın, kocakarı” (CC) KTS 72b.

emes “değil” (TelAS 36), Krş. Alt. *emes* “değil” AltTS 82a.

ET (Kar.) **emes** “değil, olmaz, yok” DLT 637, *emes** “değil” DLT_MK 168.

emmis- “meme vermek, emzirmek” (TelAS 36), Krş. Alt. *emiş-* “çocuğu emzirmek” AltTS 82b.

[ET < *em-* “emmek, sömürmek” -is- “fiilden fiil türeten ek”, ET *emüz-* (ünsüz ikizleşmesi ve -ü > -i ünlü düzleşmesi ve söz sonu -z > -s sızıcı nöbetleşmesi ile) > *emmis-*]

ET (Kar.) **emüz-** “emzirmek” DLT 639, *emüz- urağut oğluna sūt emüzdi* “kadın, oğluna süt emzirdi (*arḏa’at*)” DLT_MK 169.

emre- “hoşlanmak, sempati duymak” (TelAS 36) [ET *amra-* (-a > -e ön damaksıllaşma ile) > *emre-* || ET (Uyg.) **amra-** “sevmek, istemek” HAltUig 43b.

emrek “yumuşak kalpli, şefkatli” (TelAS 36), Krş. Alt. *emlek* “yumuşak kalpli, merhametli” AltTS 82b.

[ET < *emre-* “hoşlanmak, sempati duymak” -k- “fiilden isim türeten ek”, ET *amrak* (-a > -e ön damaksıllaşma ile) > *emrek*]

ET (Uyg.) **amrak (1)** “sayılan, sevilen, sevgili; arzu edilen; âşık, cinsî, şehvetli; sevgi dolu; sevgili, sevilen kişi, arkadaş; sevilen şey” HAltUig 43b, (Kar.)

amrak “temiz ve sıcak” DLT 550, *amrak amrak köñül* “sıcak temiz (*maḥmūm naḳiy*) gönül” DLT_MK 70.

ene “anne, ana” (TelAS 37), Krş. Alt. *ene* “anne, ana” AltTS 83a.

[ET *ana* (-a > -e ön damaksıllaşma ile) > *ene*]

ET (Uyg.) **ana** (1) “anne, kaynana” HAltUig 46b, (Kar.) *ebe* “anne” DLT 632, *ana* “anne (*umm*)” DLT_MK 71.

eñ *zf.* “en; başına geldiği sıfatların en üstün derecede olduğunu gösteren zarf” (TelAS 37) || ET (Orh.) **eñ** “en, ilk” MoEsTuYaz 355b, (Uyg.) *äñ* (1) “sıfatın üstünlük derecesi; çok, son derece, en, pek; tamamen, tamamıyla; birinci, ilk, sonuncu, en ...” HAltUig 108a.

er “1. koca, 2. erkek” (TelAS 37), Krş. Alt. *er* “1. er, koca, yiğit 2. kahraman, yiğit, cesur adam” AltTS 83b.

ET (Orh.) **er** “er, asker; adam, erkek” MoEsTuYaz 355b, (Uyg.) *är ~ (ä)r* (1) “adam, erkek, insan; erkeksi; kahraman; hükümdar, bey, efendi; eş, koca” HAltUig 110b, (Kar.) *er* “adam” DLT 640, *er* “erkek (*racul*)” DLT_MK 171.

ergek “baş parmak” (TelAS 37), Krş. Alt. *erkek* “baş parmak” AltTS 84b. [ET *ernek* > (söz içi *n-* > *g-* nöbetleşmesi ile) *ergek*]

ET (Kar.) **ernek** ~ **ernek** “parmak” DLT 643, *ernek* “parmak (*işba*)” DLT_MK 173.

eri- “erimek” (TelAS 37), Krş. Alt. *eri-* Moğ. “erimek” AltTS 84a.

ET (Kar.) **erü-** ~ **eri-** “erimek” DLT 644, *erü- yāğ erüdi* “yağ vb. eridi (*zāba*)” DLT_MK 174.

erin “dudak” (TelAS 37), Krş. Alt. *erin* “dudak” AltTS 84a.

ET (Uyg.) **erin** “dudak, (genellikle ev hayvanlarında) dudak” HAltUig 260a, (Kar.) *irin* “dudak” DLT 667, *erin* “dudak (*şafa*)” DLT_MK 185.

erke “1. şımarık, nazlı, nazenin 2. sevgili 3. sevimli” (TelAS 37), Krş. Alt. *erke* “şımarık, sevimli, nazlı” AltTS 84b.

OT (Çağ.) **erke** “naz, kırıtma, işve; küstahlık” ÇTS_FK 1447.

erkek “erkek” (TelAS 37), Krş. Alt. *erkek* “erkek” AltTS 84b.

ET (Uyg.) **erkək** ~ **erk(è)k** ~ **irkək (1)** “erkek, erkekler; boğa; erkek” HAltUig 261b, (Kar.) *erkek* “erkek, hayvanların erkeği” DLT 642, *erkek* “her türlü canlının erkeği (*zakar*)” DLT_MK 172.

ert “geçmek, yürümek” (TelAS 38), Krş. Alt. *ert*- “yanından geçmek, geçip gitmek” AltTS 85a.

ET (Orh.) **ert**- “geçmek; gitmek” MoEsTuYaz 356a, (Kar.) *ert*- “geçmek, gitmek” DLT 643, *ert- ödleg ertti* “zaman geçti (*maḍā*)” DLT_MK 173.

erte “erken” (TelAS 38), Krş. Alt. *erte* “erken” AltTS 85a.

ET (Kar.) *erte* ~ *irte* “sabahın erken saati” DLT 643, *erte* “sabahın erken vakti (*bukra*)” DLT_MK 186, *erte* “erte, erken, sabah, tan vakti” (DLT 1, KB, AH, KT) EÜ 203.

es- “esmek” (TelAS 38), Krş. Alt. *es*- “esmek, serpmek” AltTS 85a.

ET (Kar.) **es**- “esmek; (rüzgâr) savurmak” DLT 644, *es- esin esdi* “esinti esti (*tanassama*)” DLT_MK 174.

eski “eski, yıpranmış, dökülmüş, köhne” (TelAS 38), Krş. Alt. *eski* “eski” AltTS 85a.

ET (Kar.) **eski** “eski ve yıpranmış şey” DLT 645, *eski* “eski, yıpranmış (*ḳadim, bālan^{an}*)” DLT_MK 175.

eskir- “eskimek, yıpranmak, dökülmek” (TelAS 38), Krş. Alt. *eskir*- “eskimek” AltTS 85a.

[ET < *eski* “eski, yıpranmış, dökülmüş, köhne” -r- “isimden fiil türeten ek”]

ET (Kar.) **eskir**- “eskitilmek” DLT 645, *eskir- tōn eskirdi* “elbise (veya başkası) eskidi (*aḥlaḳa*)” DLT_MK 175.

este- “esnemek” (TelAS 38), Krş. Alt. *este*- “esnemek” AltTS 85a.

ET (Kar.) **esne**- “esnemek” DLT 645, *esne- er esnedi* “adam vb. esnedi (*tasāwaba*)” DLT_MK 175.

eş “1. karı, eş 2. arkadaş, dost 3. yol arkadaşı, yoldaş” (TelAS 38), Krş. Alt. eş “1. arkadaş, yoldaş 2. eş, karı 3. emsal 4. çiftin biri 5. dişi ayı” AltTS 85b.

ET (Orh.) **êş** “müttefik, dost” MoEsTuYaz357a, (Uyg.) *eş* (1) “eş, arkadaş, yoldaş, dost; (mecazi) karı, eş; eşit, denk, eşit olan” HAltUig 263b, (Kar.) *eş* “arkadaş (*şāhib*)” DLT_MK 186.

eşte “eşek” (TelAS 38), Krş. Alt. *eşte* Moğ. < *Erm.* “eşek” AltTS 85b.

ET (Uyg.) **êşgêk** ~ **eşgêk** “eşek” HAltUig 125a, 264a, (Kar.) *eşek* ~ *eşgek* “eşek” DLT 646 ~ *eşyek* “ay.” DLT 647, *eşgek* “eşek (*himār*)” DLT_MK 176 ~ *eşyek* “ay” DLT_MK 177.

eştü “evli (erkek), karısı olan” (TelAS 38) [< *eş* “1. karı, eş 2. arkadaş, dost 3. yol arkadaşı, yoldaş” -*tü*- “isimden isim türeten ek”, ET *eşlig* > (söz sonu -*g* düşmesi ve -*i* > -*ü* ünlü yuvarlaklaşması ve ilerleyici ünsüz benzeşmesi ile) *eştü*] || ET (Uyg.) **eşlig** (1) “arkadaşlı; eşli” HAltUig 264b.

et “1. vücut, gövde, beden 2. et” (TelAS 38), Krş. Alt. *et* “et, vücut” AltTS 85b.

ET (Uyg.) **êt** “maddesel, cismani, et..., etli; et (bir meyve için) et; deri, cilt, beden, deri rengi, görünüş” HAltUig 126a, (Kar.) *et* “et” DLT 648, *et* “et (*lahm*)” DLT_MK 177.

et- “1. etmek, yapmak 2. inşa etmek, kurmak” (TelAS 38), Krş. Alt. *et-* “etmek, yapmak” AltTS 85b.

ET (Uyg.) **et-** “yaratmak, meydana çıkarmak, tertip ve tanzim etmek, hazırlamak, donatmak, inşa etmek, yapmak, yerleştirmek; süslemek, bezemek, donatmak; tamir etmek” HAltUig 264b, (Orh.) *êt-* “düzenlemek, yoluna koymak, örgütlemek” MoEsTuYaz 357a, (Kar.) *et-* “etmek” DLT 648, *et- teŋri meniŋ iŝim etti* “Allah benim işimi yoluna koydu (*aşlaḥa*)” DLT_MK 187.

ettü “etli” (TelAS 38), Krş. Alt. *ettü* “etli, eti olan” AltTS 85b.

[ET < *et* “1. vücut, gövde, beden 2. et” -*tü*- “isimden isim türeten ek”, ET *etlig* > (söz sonu -*g* düşmesi ve -*i* > -*ü* ünlü yuvarlaklaşması ve ilerleyici ünsüz benzeşmesi ile) *ettü*]

ET (Uyg.) **étlig** “etli, et” HAltUig 127a, (Kar.) *etlig* “etli, iri gövdeli” DLT 649, *etli** “et, etli” DLT_MK 178.

ey *ünl.* “ey” (TelAS 39) || ET (Kar.) **ey** “ey! Seslenme edatı” (DH, KT) EÜ 208.

eye “abla, büyük kız kardeş (TelAS 39) || ET *eke* > **ege* > *eye*. ET (Orh.) **eke** “abla” MoEsTuYaz 355b, (Uyg.) *ākā* (1) “abla, kız kardeş; analık” HAltUig 102b, (Kar.) *eçe* “büyük kız kardeş” DLT 632 ~ *eze* “abla” DLT 652, *eçe* “büyük kız kardeş, eke (*uht akbar*)” DLT_MK 163.

ezen (II) “diri, esen” (TelAS 39), Krş. Alt. *Moğ. ezen* “esen, sağlık, afiyet, sağlıklı” AltTS 86a.

ET (Orh.) **esen** “sağ salim” (*yen*) MoEsTuYaz 356a, (Uyg.) *āsān* ~ (*ā*)*s(ā)n* (1) “iyi, sağlıklı, sağlam, sağ, salim, sıhhatli, canlı; var olan; sağlıklı olma, sıhhat, sağlamlık; canlı olma” HAltUig 122a, (Kar.) *esen* “her şeyin selamette olanı; sağ salim” DLT 644, *esen* “sağ (*sālim*)” DLT_MK 175.

ezir- “sarhoş olmak” (TelAS 39), Krş. Alt. *ezir-* “1. sarhoş olmak, esirmek 2. saçmalamak” AltTS 86a.

OT (Kıp.) **esir-** “sarhoş olmak” (CC, DM, İM, TZ) KTS 75b, (Har.) *es(i)r-* “sarhoş olmak, esirmek krş. esür-” (KE 140r/17, İML 110) HTS 178b.

ezirik “sarhoş” (TelAS 39), Krş. Alt. *ezirik* “sarhoş, esrik” AltTS 86a.

[OT < *ezir-* “sarhoş olmak” -ik- “fiilden isim türeten ek”]

OT (Kıp.) **esirik** “sarhoş” (İM) KTS 76a.

I

ıçkın- “bırakmak, salıvermek, koyuvermek” (TelAS 39), Krş. Alt. *ıçkın-* “1. düşürmek, kaybetmek, elden çıkmak” AltTS 87b.

[ET *ıçgın-* (*söz içi -g* > -k ötümsüzleşmesi ile) > *ıçkın-*]

ET (Orh.) **ıçgın-** “kaybetmek, elden çıkarmak” MoEsTuYaz 357b, (Uyg.) *ıçgın-* ~ *ıçg(i)n-* (1) “kaybetmek, (utancı) bırakmak, (utançtan) vazgeçmek; (suya) düşürme” HAltUig 286a, (Kar.) *ıçgın-* “kaçırmak; kaçmak” DLT 655, *ıçgın- ol kuşnu eligdin ıçgındı* “o, kuşu elinden kaçırdı (*aflata*)” DLT_MK 192.

ıçkır “uçkur” (TelAS 39), Krş. Alt. *ıçkır* “uçkur, kuşak, kemer” AltTS 87b.

OT (Kıp.) **ıçkır** “uçkur, kemer, pantolon askısı” (CC) 100a.

ılbıra- “iyice pişmek” (TelAS 39), Krş. Alt. *ılbıra-* “1. (et için) haşlamak, pişirmek 2. gevşemek” AltTS 87b.

[OT *ılbaramak* (-a > -ı ünlü düzleşmesi ile) > *ılbıra-*]

OT (Çağ.) **ılbaramak** “sıcak sudan vücut kızarıp kabarmak; [haşlanmak]” ÇTS_FK 1477.

ılga- “seçmek” (TelAS 39), Krş. Alt. *ılga-* Moğ. “seçmek, seçime almak” AltTS 87b.

OT (Çağ.) **ılğamak** “hızlı at koşturmak, ılgar etmek; inceden inceye araştırmak, denetlemek” ÇTS_FK 1477.

ıraa- “uzaklaşmak, ıraklaşmak” (TelAS 39) || ET (Uyg.) **ıra-** “uzaklaşmak, uzağa gitmek, uzak olmak, kendini uzak tutmak; unutulmak, kaybolma” HAltUig 286a, (Kar.) *yıra-* “uzaklaşmak” DLT 972, *yıradı nēŋ* “bir şey uzaklaştı, uzak düştü (*ba'uda*)” DLT_MK 593.

ırak “ırak, uzak” (TelAS 39), Krş. Alt. *ırak* “uzak, uzakta” AltTS 88a.

[ET < *ıraa-* “uzaklaşmak, ıraklaşmak” -k- “filden isim türeten ek”]

ET (Orh.) **ırak** “uzak” MoEsTuYaz 357b, (Uyg.) *ırak* “uzak; genel; uzaklık” HAltUig 290a, (Kar.) *yırak* “uzak” DLT 973, *yırāk yırāk yer* “uzak, ırak (*ba'id*) yer” DLT_MK 593.

ırçayt- “dişlerini göstermek” (TelAS 40), Krş. Alt. *ırçay-* “diş göstermek, bütün ağızıyla gülmek” AltTS 88a.

OT (Çağ.) **ırcatmak/ırcayıtmak** “gülerken dişlerini göstermek, sırtıtmak. Diş ile birlikte kullanılır” ÇTS_FK 1479.

ırgak “çengel” (TelAS 40) || OT (Kıp.) **ırgak** “çengel, balıkçı oltası ve benzeri şeyler” (Kİ, TZ) KTS 102a, (Har.) *ırgak* “çengel, kanca” (NF 268/2, KE 249r/17) HTS 243b.

ırgayt- “bükme, kıvrıma” (TelAS 40) || OT (Çağ.) **ırgatmak** “sallamak, kımıldatmak, ırgalamak, ırgamak” ÇTS_FK 1479.

ış “duman, is” (TelAS 40), Krş. Alt. *ış* “duman, is” AltTS 88b.

ET (Uyg.) **ıs** “duman, is, tütsü ürünü” HAltUig 291a, (Kar.) *ış* “kandilin isi ve duvar vb. üzerindeki kurum” DLT 658, *ış* “is, kandil dumanı (*sināc*)” DLT_MK 195.

ışta- “duman, is çıkarmak; tütmek” (TelAS 40), Krş. Alt. *ışta-* “(duman için) tütmek, (deriyi) islemek, isle işlemek” AltTS 88b.

[ET < *ış* “duman, is” -*ta-* “isimden fiil türeten ek”, ET *ısla-* (ilerleyici ünsüz benzeşmesi ile) > *ışta-*]

ET (Uyg.) **ısla-** “tütsülemek” HAltUig 291b.

İ

iç (II) “iç, içeri” (TelAS 40), Krş. Alt. *iç* “1. iç, iç bölüm 2. karın 3. içkembe 4. (elbise için) astar” AltTS 89a.

ET (Orh.) **iç** “iç, içeri, merkez; saraya ait, has” MoEsTuYaz 357b, (Uyg.) *iç* (1) “iç, ... -nın arasında; şahsi, iç bölgeye ait; iç; Organ iç, ara, iç organlar” HAltUig 292b, (Kar.) *iç* “iç” DLT 660, *iç* “her şeyin içi (*bāṭin*)” DLT_MK 197.

iç- “içmek” (TelAS 40), Krş. Alt. *iç-* “1. içmek 2. yemek” AltTS 89a.

ET (Uyg.) **iç-** “içmek, (ilaç) almak” HAltUig 293a, (Kar.) *iç-* “içmek” DLT 660, *iç- er sūw içdi* “adam su içti (*şariba*)” DLT_MK 197.

içir- “içirmek” (TelAS 40), Krş. Alt. *içir-* “1. içirmek 2. yedirmek, beslemek” AltTS 89a.

[ET < *iç-* “içmek” -*ir-* “fiilden fiil türeten ek”, ET *içür-* (-*ü* > -*i* ünlü düzleşmesi ile) > *içir-*]

ET (Uyg.) **içür-** “içirmek” HAltUig 294b, (Kar.) *içür-* “içirmek” DLT 661, *içür- ol aṣar sūw içürdi* “o, ona su (ve başkasını) içirdi (*aşraba*)” DLT_MK 198.

igis “ikiz” (TelAS 41), Krş. Alt. *igis* “ikiz” AltTS 89b.

[ET *ékiz* (-*e* > -*i* ünlü daralması ve söz içi -*k-* > -*g-* ötümlüleşmesi ve söz sonu -*z* > -*s* sızıcı nöbetleşmesi ile) > *igis*]

ET (Orh.) **ékiz** “ikiz” (*yen, kır*) MoEsTuYaz 356b, (Kar.) *ikkiz* “ikiz” DLT 663, *ékkiz ékkiz oğlan* “ikiz çocuklar (*taw’amān*)” DLT_MK 182.

iir- “eğirmek, bükmek” (TelAS 41), Krş. Alt. *iir-* (bk. *iyir-*) “eğirmek” AltTS 91a.

[ET *egir-* > (söz içi *-g* ünsüzünün düşmesi ve söz başı *-e* > *-i* daralması ile) *iir-*]

ET (Uyg.) **égir-** “eğirmek, (ip) eğirmek, örgü ile sarmak; bağlamak; sıkıştırmak; kuşatmak” HAltUig 101a, (Kar.) *egir-* “eğirmek” DLT 634, *egir- urağut yıp egirdi* “kadın ip eğirdi (*ğazalat*)” DLT_MK 165.

ijen- “ummak, ümit etmek” (TelAS 41), Krş. Alt. *ijen-* “ummak, inanmak, güvenmek” AltTS 89b.

[OT *işen-* > (söz içi *-ş-* > *-j-* sızıcı nöbetleşmesi ile) *ijen-*]

OT (Kıp.) **işen-** “güvenmek, inanmak, tevekkül etmek” (İM) KTS 116a, (Çağ.) *işenmek* “güvenmek, inanmak” ÇTS_FK 1488.

il- “asmak” (TelAS 41), Krş. Alt. *il-* “1. takmak 2. asmak” AltTS 89b.

ET (Uyg.) **il-** “yapışmak; tutmak, yakalamak; almak; iliştmek, iğnelemek; bir kat sürmek; iliştmek; iddia etmek; (kitabe) takmak, yerleştirmek; (mısra) alıntı yapmak” HAltUig 303a, (Kar.) *il- / il- tiken tönüg ildi* “diken, elbiseye (vb.) yapıştı, ilişti (*cazaba*)” DLT_MK 199.

im “im, işaret, nişan” (TelAS 41), Krş. Alt. *im* “işaret, damga, belirti, iz” AltTS 89b.

ET (Kar.) **im** “işaret, parola” DLT 665, *im* “komutanın ordusu için belirlediği silah ya da kuş adı gibi bir emaredir (*amāra*)” DLT_MK 201.

imde- “imlemek, işaretlemek, işaret koymak” (TelAS 41), Krş. Alt. *imde-* “gözle işaret vermek” AltTS 90a.

[ET < *im* “im, işaret, nişan” *-de-* “isimden fiil türeten ek”, ET *imle-* (gerileyici ünsüz benzeşmesi ile) > *imde-*]

ET (Uyg.) **imlè-** “jest yapmak, işaret etmek, göstermek” HAltUig 305b, (Kar.) *imle-* “göz kırpmak; selamlamak; elle göstermek” DLT 665, *imle- men anjar imledim*

“ben ona gözümle işmar ettim (ğamactu) veya elimle gösterdim (*aşartu*)” DLT_MK 201.

iriñ “irin, iltihap” (TelAS 41), Krş. Alt. *iriñ* “çürük, irin” AltTS 90a.

ET (Uyg.) **yiriñ** ~ **iriñ** “irin; irinli ülser, irinli yara; irinli” HAltUig 905b, 309b, (Kar.) *iriñ* “cerahat, irin” DLT 667, *iriñ* “irin (*kayh*, *şadid*)” DLT_MK 203.

iriñdü “irinli, iltihaplı” (TelAS 41), Krş. Alt. *iriñdü* “irinli” AltTS 90a.

[ET < *iriñ* “irin, iltihap” -*dü*- “isimden isim türeten ek”, ET *iriñlig* > (söz sonu -g ünsüzünün düşmesi ve gerileyici ünsüz benzeşmesi ve ünlü yuvarlaklaşması ile) *iriñdü*]

ET (Uyg.) **yiriñlig** ~ **iriñlig** “irinli, cerahatlı” HAltUig 905b, 309b.

is “iz” (TelAS 41), Krş. Alt. *is* “iz” AltTS 90b.

[ET *iz* > (söz sonu -z > -s sızıcı nöbetleşmesi ile) *is*]

ET (Uyg.) **iz** “iz, ayak izi, işaret; yol” HAltUig 316a, (Kar.) *iz* “derideki ve yerdeki uzunlamasına çizik ve kazıntı” DLT 672.

iste- “izlemek” (TelAS 41), Krş. Alt. *iste-* “1. izlemek, izinden gitmek 2. aramak, araştırmak 3. çalışmak” AltTS 90b.

[ET < *is* “iz” -*te*- “isimden fiil türeten ek”]

ET (Uyg.) **istê-** ~ **ist(ê)-** “aramak, (bir şeyi) elde etmeye çaba harcamak, sormak, araştırmak, takip etmek, izlemek; istek duymak, talep etmek, istemek, arzulamak; hesap sormak; yoklamak” HAltUig 312b.

iş “iş, çalışma, faaliyet” (TelAS 41), Krş. Alt. *iş* “iş” AltTS 90b.

ET (Orh.) **iş** “iş, çalışma, hizmet, görev” MoEsTuYaz 358b, (Uyg.) *iş* (1) “iş, hizmet, görev, çalışma; angarya iş; faaliyet, fiil; anlaşma; şey, nesne, iş, sorun inşaat, yapı; ödev, görev; doğaüstü yetenek; destek sözcüğü olarak” HAltUig 313a, (Kar.) *iş* “iş, amel” DLT 658 ~ *iş* ~ *iş* “ay.” DLT 669, *iş* “iş (*amal*, *amr*)” DLT_MK 195.

işte- “çalışmak” (TelAS 41), Krş. Alt. *işte-* “çalışmak” AltTS 90b.

[ET < *iş* “iş, çalışma, faaliyet” -*te*- “isimden fiil türeten ek”, ET *işle-* > (ilerleyici ünsüz benzeşmesi ile) *işte-*]

ET (Uyg.) **işlê- (1)** “çalışmak, yapmak, yerine getirmek, işlemek; faaliyet göstermek” HAltUig 314a, (Kar.) *işle-* “çalışmak” DLT 670, *işle- er işledi* “adam iş vb. yaptı (‘amila)” DLT_MK 205.

iy- “göndermek, yollamak” (TelAS 42), Krş. Alt. *iy-* “1. göndermek, yollamak 2. (ana fiilin ifade ettiği harekete kesinlik katan yardımcı fiil)” AltTS 90b.

[ET *ıd-* > (-*d-* > -*y-* akıcılaşması ile) *iy-*]

ET (Uyg.) **ıd- (1)** “göndermek, yollamak, çıkarmak; serbest bırakmak, salıvermek, salmak, bırakmak, vazgeçmek, reddetmek; gerilmek; (yemini) bozmak; ışın yaymak, yayılmak, sudur etmek; caymak, bırakmak; (arzularını) yerine getirmek; (kalbe, isteğe) gem vurmak; harcamak; müsaade etmek, izin vermek; bırakmak; (yangın) çıkarmak; (yardımcı fiil olarak) izin vermek; tamamen (yapmak)” HAltUig 286a, (Kar.) *ıd ~ ıd-* “göndermek” DLT 655, *ıd- ol manja at ıdtı* “o, bana at vb.gönderdi (*ba’asa*)” DLT_MK 192.

iydiş “dürtme, itme, vurma” (TelAS 42), Krş. Alt. *iydiş* “1. itme 2. itişip kakışma, izdiham” AltTS 91a.

[ET < *iyt-* “itmek” -*iş-* “fiilden isim türeten ek”, ET *itiş* > (-*y* ünsüzünün türemesi ve söz içi -*t-* > -*d-* ötümlüleşmesi ile) *iydiş*]

ET (Kar.) **itiş** “iki kişinin el le birbirine karşı koyması, itiş kakış (*al-mudāfa’a bayn isnayn bi’l- yad*)” DLT_MK 206.

iydiş- “1. itmek, dürtmek 2. itişmek” (TelAS 42), Krş. Alt. *iydiş-* “birbirini itmek” AltTS 91a.

[ET < *iyt-* “itmek” -*iş-* “fiilden fiilden türeten ek”, ET *itiş-* > (-*y* ünsüzünün türemesi ve söz içi -*t-* > -*d-* ötümlüleşmesi ile) *iydiş-*]

ET (Uyg.) **itiş-** “itişmek (şakadan da)” HAltUig 315a, (Kar.) *itiş-* “itişmek” DLT 671, *itiş- ol anıy birle itişdi* “o, onunla itişti (*dāfa’a ma’ahu*)” DLT_MK 206.

iyik “iğ” (TelAS 42), Krş. Alt. *iyik* “1. iğ 2. kurbanlık hayvan” AltTS 91a.

ET (Kar.) **iyik** “iğ (*miğzal*)” DLT_MK 206.

iyila- “ağlamak” (TelAS 42), Krş. Alt. *iyila-* “ağlamak” AltTS 88b.

[ET *ıgla-* > (-*ı* > -*i* ön damaksıllaşma ve -*g* > -*y* akıcılaşması ile) *iyila-*]

ET (Uyg.) **ıgla-** “ağlamak, inlemek, hıçkırarak ağlamak” ~ **yıgla-** “ağlamak, inlemek, iç çekmek, hıçkırmak, feryat etmek; bir yay telinin sesinin adı” HAltUig 288a, 898a, (Kar.) *ıgla-* “ağlamak” DLT 655, *ıgla- oğlan ıgladı* “çocuk ağladı (*bakā*) yıgladı kelimesinin bir başka söyleniş biçimidir” DLT_MK 192.

ıyle- “deri işlemek” (TelAS 42), Krş. Alt. *ıyle-* “deriyi işlemek, yumuşatmak, serpilemek” AltTS 91a.

OT (Kıp.) **ıyle-** “deriyi terbiye etmek” (İM) KTS 118a.

ıyne “iğne” (TelAS 42), Krş. Alt. *ıyne* “iğne” AltTS 91a.

ET (Uyg.) **yigné (1)** ~ **igné** “iğne” HAltUig 901b, 297b.

ıyt zool. “it, köpek” (TelAS 42), Krş. Alt. *ıyt* “köpek” AltTS 91a.

[ET *it* > (-y ünsüzünün türemesi ile) *ıyt*]

ET (Uyg.) **ıt (1)** ~ **it** “köpek, it; dönemsel bir yıl adı; dönemsel bir günün adı” HAltUig 291b, 314b.

ıyt- “itmek” (TelAS 42), Krş. Alt. *ıyt-* “itmek, uzaklaştırmak” AltTS 91a.

ET (Uyg.) **it- (1)** “itmek, (saçları) geri atmak” HAltUig 314b, (Kar.) *it-* “düşürünceye kadar itmek” DLT 670, *it- ol anı itti* “o, ona çarptı, eliyle veya ayağıyla itti ve yere düşürdü (*şadama wa-dafa’a...hattā aşkaṭa*)” DLT_MK 205.

izit- “ısıtmak” (TelAS 42), Krş. Alt. *izit-* “ısıtmak” AltTS 91b.

[ET < *izü* “1. sıcaklık 2. sıcak” -t- “isimden fiil türeten ek”]

ET (Uyg.) **isit- (1)** “ısıtmak, sıcak duruma getirmek” HAltUig 312b, (Kar.) *isit-* “ateşlenmek, ısıtmak” DLT 669, *isit- ol mūn isitti* “o, çorba ısıttı (*saḥḥana*)” DLT_MK 204.

izü “1. sıcaklık 2. sıcak” (TelAS 42), Krş. Alt. *izü* “sıcak, sıcaklık” AltTS 91b.

[ET *isig* > (söz sonu -g ünsüzünün düşmesi ve ünlü yuvarlaklaşması ile) *izü*]

ET (Uyg.) **isig (1)** “sıcak, candan, sevgili, şefkatli; (şiddetli) sıcak, hararet, (hastalık) ateş” HAltUig 311a, (Kar.) *isig* “sıcak” DLT 668, *isig isig nēḡ* “sıcak (*ḥārr*) şey” DLT_MK 204.

K

kaan “1. çar 2. han, kağan” (TelAS 43), Krş. Alt. *kaan* “kağan, hakan, kral” AltTS 92a.

[ET *kagan* > (söz içi -g düşmesi ile) <*kaan*] (TelAS 43)

ET (Orh.) **kagan** “hakan, kağan, han, hükümdar” MoEsTuYaz 358b, (Uyg.) *hagan* ~ *kagan* “hakan, hükümdar” HAltUig 277a, 319a.

kaar- “kavurmak, kızartmak” (TelAS 43), Krş. Alt. *kaar-* “pişirmek, kızartmak” AltTS 92a.

[ET *kagur-* > (söz içi -g- ünsüzünün düşmesi ve -u > -a ünlü düzleşmesi ile) *kaar-*]

ET (Uyg.) **kagur-** ~ **kavur-** “kavurmak” HAltUig 319b, 349a, (Kar.) *kagur-* “kavurmak” DLT 677 ~ *kawur-* “kavurmak” DLT 694, *kağur- ol tarıg kağurdı* “o, buğday (ve başkası) kavurdu (*kalā*)” DLT_MK 211.

kaazı “karın yağı” (TelAS 43) [ET *kazı* (söz içi -a ünlüsünün türemesi ile) > *kaazı*] || ET (Kar.) **kazı** “insan karnının boğumları; atın karnının semizliği” DLT 696, *kazı* “karındaki fazla kilodan kaynaklanan bükümmler (‘*ukan*)” DLT_MK 238.

kabar “dedikodu, haber” (TelAS 43) || OT (Kıp.) **ħabar** Ar.“haber” (CC) KTS 89a, (Har.) *haber* (<A.) “haber krş. habar, haber” HTS 204a.

kabırçık “kavkı, sedef” (TelAS 43) [OT *kapurçuk* (söz içi -p > -b ötümlüleşmesi ve ünlü daralması ile) > *kabırçık*] || OT (Kıp.) **kapurçuk** “kabuk” (MG) KTS 126a, (Har.) *ķabarcuķ* “kabarcık, şişkinlik” HTS 276b.

kabırğa “kaburga” (TelAS 43), Krş. Alt. *kabırğa* “yan, böğür, kaburga” AltTS 92b.

OT (Kıp.) **ķabırġa** “kaburga” (DM) KTS 121b.

kabış- “dövüşmek, kapışmak, bir birine girmek” (TelAS 43), Krş. Alt. *kabış-* “birbirini yakalamak” AltTS 92b.

[ET < *kap-* “kapmak” -ış- “fiilden fiil türeten ek”, ET *kapış-* > (söz içi -p > -b ötümlüleşmesi ile) < *kabış-*]

ET (Kar.) **kapış-** ~ **kapuş-** “(top) kapışmak” DLT 683, *kapış- ol meniñ birle topıķ kapışdı* “o benimle (çevgen oyununda ve başkasında) top kapıştı (*hālasa*)” DLT_MK 220.

kaç- “kaçmak” (TelAS 43), Krş. Alt. *kaç-* “1. kaçmak, birinden gizlenmek 2. işten kaçmak” AltTS 92b.

ET (Orh.) **kaç-** “kaçmak” MoEsTuYaz 358b, (Uyg.) *kaç-* (1) “kaçmak, koşmak” HAltUig 317a, (Kar.) *kaç-* “kaçmak, firar etmek” DLT 673, *kaç- er kaçdı* “adam vb. kaçtı (*haraba*)” DLT_MK 207.

kaçan “ne zaman” (TelAS 43), Krş. Alt. *kaçan* “ne zaman” AltTS 93a.

ET (Uyg.) **kaçan (1)** “eğer, ne zaman, -dığında, -dığı zaman” HAltUig 317a, (Kar.) *kaçan* “ne zaman; eğer, ne zaman ki” DLT 673, *kaçan* “ne vakit (*matā*) ? anlamında bir edat” DLT_MK 207.

kaçır- “sürmek, kovalamak” (TelAS 44), Krş. Alt. *kaçır-* “1. kaçırmak 2. kovalamak” AltTS 93a.

[ET < *kaç-* “kaçmak” -ır- “fiilden fiil türeten ek”, ET *kaçur-* > (-u > -ı ünlü düzleşmesi ile) < *kaçır-*]

ET (Uyg.) **kaçur-** “izlemek, takip etmek; sürmek, uzaklaştırmak” HAltUig 317b, (Kar.) *kaçur-* “kaçırmak” DLT 674, *kaçur- men anı kaçurdum* “ben onu kaçırdım (*anfartuhu wa-suķtuhu munhazim^{an} maķrūd^{an} hārib^{an}*)” DLT_MK 208.

kaçırış- “takip etmek, kovalamak”(TelAS 44) [< *kaçır-* “sürmek, kovalamak” -ış- “fiilden fiil türeten ek”, ET *kaçuruş-* > (-u > -ı ünlü düzleşmesi ile) < *kaçırış-*] || ET (Uyg.) **kaçuruş-** “kaçışma, karşılıklı uzaklaştırma” HAltUig 317b, (Kar.) *kaçruş-* “birlikte kaçmak, birbirini kovalamak” DLT 674, *kaçruş- olar êkki kaçruşdı* “iki kişi birbirini kovaladı (*tarada*)” DLT_MK 208.

kaçkın “kaçkın, kaçak, serseri, eşkıya” (TelAS 44), Krş. Alt. *kaçkın* “1. kaçak 2. kaçak, firarı 3. kaçma, koşma” AltTS 93a.

[ET < *kaç-* “kaçmak” -kın- “fiilden isim türeten ek”, ET *kaçgın* > (-g > -k ötümsüzleşmesi ile) < *kaçkın*]

ET (Kar.) **kaçgın** “kaçan (adam)” DLT 674, *kaçgın** “kaçan” DLT_MK 208.

kadak “ucu sivri, dikenli, iğneli” (TelAS 44) [< *kada-* “saplamak, takmak, tutturmak” -*k-* “fiilden isim türeten ek”] || OT (Çağ.) **ḳadaḳ** “çivi” ÇTS_FK 1494.

kada- “saplamak, takmak, tutturmak” (TelAS 44), Krş. Alt. *kada-* “çakmak” AltTS 93a.

OT (Kıp.) **ḳada-** “çivilemek, mıhlamak; bağlamak” (CC) KTS 122b.

kadır- “kurutmak” (TelAS 44), Krş. Alt. *kadır-* “1. kurutmak 2. (demiri) kızdırmak 3. eğitmek” AltTS 93a.

[ET < *kat-* “1. katılaşmak 2. hamur açmak, bükmek 3. kıvrırmak” -*ır-* “fiilden fiil türeten ek” ET *katur-* > (-*t* > -*d* ötümlüleşmesi ve -*u* > -*ı* ünlü düzleşmesi ile) <*kadır-*]

ET (Uyg.) **katur-** (1) “(cesarete) kapılmak, katılaştırmak, sertleştirmek” HAltUig 346b, (Kar.) *katur-* “katılaştırmak, sertleştirmek” DLT 693, *ḳatur-* *ol yumşak nēḡni ḳaturdı* “o, yumuşak nesneyi katılaştırdı (*ṣallaba*)” DLT_MK 231.

kagas “kâğıt” (TelAS 44), Krş. Alt. *kagas* “kağıt” AltTS 93b.

[ET *kāḡaz* (söz sonu -*z* > -*s* sızıcı nöbetleşmesi ile) > *kagas*]

ET (Kar.) **kāḡaz (F)** “kâğıt” (KB) EÜ 240.

kagır- “balgam tükürmek” (TelAS 44), Krş. Alt. *kakır-* “balgam çıkarmak” AltTS 94a.

OT (Kıp.) **ḳaḡır-** “hah diye genizden kanrığı çıkarıp tükürmek” (İH) KTS 123a.

kajı “hangi” (TelAS 44), Krş. Alt. *kajı Moğ.* “hangi” AltTS 93b.

ET (Uyg.) **kayu ~ k(a)yu (1)** “hangi, hangisi, ne” HAltUig 350b, (Kar.) *kayu* “hangi” DLT 696, *ḳayu* “hangi, hani, ḡayu biçiminde de söylenir” DLT_MK 236.

kak- “1. vurmak 2. esmek” (TelAS 44), Krş. Alt. *kak-* “1. vurmak, çakmak, kakmak 2. sallamak” AltTS 94a.

ET (Uyg) **kakı-** ~ **kak-** “öfkelenmek, sinirlenmek, kızmak” HAltUig 320a, (Kar.) *kak-* “dövmek, hafifçe vurmak, kakmak” DLT 677, *ḳaḳ- anı başra ḳaḳtı* “o, onun başına hafifçe vurdu (*ḳara*’a...*ḡafif^{an}*)” DLT_MK 212.

kaksı- “bozulmak, ekşimek, acılaşmak” (TelAS 45) || ET (Kar.) **kaksı-** “kurumak, kuruyacak gibi olmak” DLT 678, *kaḫsı- et kaḫsıdı* “et kurudu, kadit oldu, etin kuruması yaklaştı (*taḫaddada*)” DLT_MK 213.

kal- “kalmak” (TelAS 45), Krş. Alt. *kal-* “1. kalmak 2. *mec.* ölmek 3. (beklenmedik bir şekilde meydana gelen hareketi gösteren yardımcı fiil)” AltTS 94a.

ET (Orh.) **kal-** “kalmak, arta kalmak” MoEsTuYaz 358b, (Uyg.) *kal- ~ k(a)l-* (1) “kalmak, durmak, var olmayı bitirmek” HAltUig 321a, (Kar.) *kal- ~ kāl-* “kalmak; terk edilmek, bırakılmak” DLT 678, *kaḫ- er keḫin kaḫdı* “adam geride kaldı (*baḫiya*)” DLT_MK 213.

kalaş “ekmek” (TelAS 45), Krş. Alt. *kalaş* “pişmiş ekmek” AltTS 94b.

OT (Kıp.) **kalaş** “yufka, çörek” (TZ) KTS 124a.

kalıḡ (I) “başlık parası” (TelAS 45), Krş. Alt. *kalım* “başlık (gelin için yapılan ödeme)” AltTS 95a.

ET (Orh.) **kalıḡ** “başlık” MoEsTuYaz 358b, (Uyg.) *kalıḡ* (1) “başlık parası” HAltUig 323a, (Kar.) *kalıḡ* “kalın (mihr)” DLT 679, *kaḫıḡ* “mehir, kalın (*muhr*)” DLT_MK 214.

kalıḡ (II) “kalın, ince olmayan” (TelAS 45), Krş. Alt. *kalıñ* “1. gür, sık, yoğun (orman) 2. kalın (kumaş, kağıt, tahta) 3. derin” AltTS 95a.

ET (Orh.) **kalıḡ** “kalın” MoEsTuYaz 358b, (Uyg.) *kalın* (1) “sık, gür, kalın, sayısız, çok, bereketli, dolgun; sıkıcı, bunaltıcı; koyu, yoğun; (uyku) derin; kalınlık, yoğunluk, sıklık; yoğun nüfusluluk; -nın bir sürüsü” HAltUig 322a, (Kar.) *kalın* “her şeyin kalını ve sert” DLT 679, *kaḫlın* “yoğun ve dolgun her şey (*saḫin ḡalıḡ*)” DLT_MK 214.

kaltıra- “soğuktan veya korkudan titremek” (TelAS 45), Krş. Alt. *kaltıra-* “(soğukta) titremek; (korkudan) titremek” AltTS 95a.

[OT *kaḫdıra-* > (söz içi -d- > -t- ötümsüzleşmesi ile) < *kaltıra-*]

OT (Kıp.) **kaḫdıra- (II)** “titremek” (TZ) HTS 124a.

kam “şaman, kam” (TelAS 45), Krş. Alt. *kam* “şaman” AltTS 95b.

ET (Uyg.) **kam (1)** “büyücü, şaman, dinî mütehassıs” HAltUig 324b, (Kar.) *kam* “kâhin” DLT 680, *kām* “kam, kâhin, şaman (*kāhin*)” DLT_MK 215.

kamçı “kamçı, kırbaç” (TelAS 46), Krş. Alt. *kamçı* “kamçı” AltTS 95b.

ET (Uyg.) **kamçı** “kamçı; kamçılama şeklindeki ceza” HAltUig 326b, (Kar.) *kamçı* “kamçı” DLT 680, *kamçı* “kamçı (*sawt*)” DLT_MK 216.

kamda- “şamanlık yapmak, büyü yapmak” (TelAS 46), Krş. Alt. *kamda-* “dua etmek, şaman töreni yapmak” AltTS 95b.

[ET < *kam* “şaman, kam” -*da-* “isimden fiil türeten ek”, OT *kamla-* > (gerileyici ünsüz benzeşmesi ile) < *kamda-*]

OT (Kıp.) **kamla- (I)** “doktorluk yapmak” (Kİ) HTS 125a, (Çağ.) *kamlamak* “hekimlik yapmak, tedavi etmek” ÇTS_FK 1497.

kamık “çok, pek çok” (TelAS 46), Krş. Alt. *kamık* “çok, çokluk” AltTS 95b.

[ET *kamıg* (söz sonu -*g* > -*k* ötümsüzleşmesi ile) > *kamık*]

ET (Uyg.) **kamag ~ kam(a)g ~ k(a)m(a)g ~ kamıg** “bütün, tüm, hepsi, her, her şey; ortaklık, bütünlük” HAltUig 325a, 327a, (Kar.) *kamug* “hepsi, her, bütün” DLT 681, *kamuğ* “hepsi, kamu (*kull*)” DLT_MK 217.

kan “kan” (TelAS 46), Krş. Alt. *kan* “kan” AltTS 96a.

ET (Uyg.) **kan (1)** “kan” HAltUig 327b, (Orh.) *kan (II)* “kan” MoEsTuYaz 359a, (Kar.) *kān ~ kan* “kan” DLT 681, *kān* “kan (*dam*)” DLT_MK 217.

kanat “kanat” (TelAS 46), Krş. Alt. *kanat* “1. kanat 2. yüzgeç” AltTS 96a.

ET (Uyg.) **kanat** “kanat” HAltUig 328b, (Kar.) *kanat* “kanat” DLT 682, *kanat* “kanat (*canāh*)” DLT_MK 217.

kani “nereye” (TelAS 46) || ET (Uyg.) **kani** “nerede?, hani?” HAltUig 329a, (Kar.) *kāni* “nere (*ayna*) anlamında bir edat” DLT_MK 218.

kap “çuval, torba” (TelAS 47), Krş. Alt. *kap* “1. yanları geniş deri çuval 2. silah, balta için muhafaza” AltTS 97a.

ET (Kar.) **kāp** “kap; tulum; çuval, torba” DLT 683, *kāp* “ana rahminde çocuğun içerisinde bulunduğu torba (*girs*)” DLT_MK 219.

kap- “kapmak” (TelAS 47), Krş. Alt. *kap-* “1. kapmak, eliyle almak, yakalamak 2. ağızıyla kapmak” AltTS 97a.

ET (Uyg.) **kap-** ~ **k(a)p-** “tutmak, yakalamak, kapmak (yılan); sallamak” HAltUig 331b, (Kar.) *kap-* “kapmak; çalmak” DLT 683, *kap- er tōn kapdı* “adam elbiseyi vb. kapıp aldı (*halasa*)” DLT_MK 219.

kapkak “kapak” (TelAS 47) || ET (Uyg.) **kapak (1)** “göz kapağı, kapak” HAltUig 331b, (Kar.) *kapgak* “sadak kapağı” DLT 683, *kapgak* “kapak, sadığın kapağı (*ifāş*)” DLT_MK 220.

kapkan “kapan, tuzak” (TelAS 47) [< *kap-* “kapmak” -*kan-* “fiilden isim türeten ek”, ET *kapgan* > (söz içi -*g-* > -*k-* ötümsüzleşmesi ile) < *kapkan*] || ET (Uyg.) **kapgan** “yakalayan, kapan, tutan (kimse); yırtıcı kuş; tuzak, kapan” HAltUig 332a.

kapta- “çuval doldurmak” (TelAS 47) [< *kap* “çuval, torba” -*ta-* “isimden fiil türeten ek”, OT *kapla-* > (ilerleyici ünsüz benzeşmesi ile) < *kapta-*] || OT (Kıp.) **kapla-** (I) “içine almak, kaplamak” (BV) KTS 126a, (Har.) *kapla-* “kaplamak, sarmak, kuşatmak, etrafını çevirmek, kılıfa koymak” (NF 61/7, KE 161r/14, HŞ 4528, İML 129) HTS 286a.

kaptal “üstlük, pardesü, vücudun üst kısmına giyilen giysiler” (TelAS 47), Krş. Alt. *kaptal* “kaftan, sabahlık” AltTS 97b.

OT (Kıp.) **kaptan** “kaftan” (Kİ) HTS 126b.

kar “kar” (TelAS 47), Krş. Alt. *kar* “kar” AltTS 97b.

ET (Orh.) **kar** “kar” MoEsTuYaz 359a, (Uyg.) *kar* (1) “kar” HAltUig 333a, (Kar.) *kār* “kar” DLT 684, *kār* “kar (*salc*)” DLT_MK 220.

kara “siyah, kara” (TelAS 47), Krş. Alt. *kara* “1. kara, siyah, kuzgunî 2. saydam 3. kötülük, suç, kötü” AltTS 97b.

ET (Orh.) **kara (I)** “kara, siyah” MoEsTuYaz 359a, (Uyg.) *kara* ~ *k(a)ra* (1) “kara, siyah, esmer; (asker) basit; sıradan halk, halk; karanlık prensibi, karanlık; ceset; defin töreni, cenaze töreni; hayvan, davar, mal; siyah yün” HAltUig 333a, (Kar.) *kara* “siyah, kara” DLT 684, *kara* “kara (*aswad*)” DLT_MK 221.

kara- “bakmak, seyretmek, izlemek” (TelAS 47), Krş. Alt. *kara-* “1. bakmak, görmek, dikkat etmek 2. beklemek” AltTS 98a.

ET (Uyg.) **kara- (1)** “bakmak, görmek” HAltUig 334b.

karala- “karalamak, iftira etmek, suçlamak” (TelAS 48), Krş. Alt. *karala-* “1. karalamak, suçlamak 2. baskı yapmak, felakete neden olmak” AltTS 98a.

[ET < *kara* “siyah, kara” -*la-* “isimden fiil türeten ek”]

ET (Kar.) **karala-** “(bir nesneyi) karalamak, siyahlaştırmak” DLT 685, *karala- ol karaladı nēḡni* “o, bir şeyi karaladı (*sawwada*)” DLT_MK 222.

karar- “kararmak” (TelAS 48), Krş. Alt. *karar-* “kararmak, koyulaşmak” AltTS 98b.

[ET < *kara* “siyah, kara” -*r-* “isimden fiil türeten ek”]

ET (Uyg.) **karar-** “kararmak, karanlıkta olmak; kederlenmek” HAltUig 335b, (Kar.) *karar-* “kararmak” DLT 685, *karar- tūn karardı* “gece karardı (azlama)” DLT_MK 222.

karçıga zool. “ala doğan” (TelAS 48), Krş. Alt. *karçıga zool.* “ala doğan” AltTS 99a.

OT (Kıp.) **karçıga** “şahin, doğan” (CC, İM) KTS 128a, (Çağ.) *karçıgay* “doğan, yırtıcı kuş” ÇTS_FK 1501, (Har.) *karçıgay* “kartal, doğan” (KE 147r/1) HTS 290a.

karga- “lanetlemek, kargış vermek, lanet okumak” (TelAS 48), Krş. Alt. *karga-* “lanet okumak; küfretmek” AltTS 99a.

ET (Uyg.) **karga-** “küfretmek, beddua etmek, lanet etmek” HAltUig 336a, (Kar.) *karga-* “lanetlemek, birinin kötülüklerini saymak” DLT 686, *karğa- teḡri anı karğadı* “Allah ona lanet etti (la’ana)” DLT_MK 222.

kargaa zool. “karga” (TelAS 48), Krş. Alt. *karga zool.* “karga” AltTS 99a.

ET (Uyg.) **karga** “karga” HAltUig 336a, (Kar.) *karga* “karga” DLT 686, *karğa* “karga (*ḡurāb*)” DLT_MK 222.

kargış “kargış, lânet, beddua” (TelAS 48), Krş. Alt. *kargış* “lanet, beddua” AltTS 99a.

[ET < *karga*- “lanetlemek, kargış vermek, lanet okumak” -ş- “fiilden isim türeten ek”]

ET (Uyg.) **kargış** “beddua, lanet, büyü sözcüğü, büyü formülü” HAltUig 336a, (Kar.) *kargış* “lanet ve lanetleme” DLT 686, *ķargış* “lanet (*la’na*)” DLT_MK 223.

karı (I) “arış, ön kol” (TelAS 49), Krş. Alt. *karı* “dirsekten omuza kadar olan kolun bölümü” AltTS 99a.

ET (Uyg.) **karı (3)** “arşın, endaze (ölçü, örneğin yaklaşık 30 cm olan kumaş); bir ruhani ilaç kitabındaki ölçü birimi; kol karışı” HAltUig 336b, (Kar.) *karı* “arış, kolun dirsekten parmak ucu arasındaki kısmı” DLT 686, *ķarı* “kol arşını (*zīrā’ al-yad*)” DLT_MK 223.

karı- (II) “ihtiyarlamak, kocamak” (TelAS 49), Krş. Alt. *karı-* “yaşlanmak” AltTS 99a.

ET (Orh.) **karı-** “yaşlanmak” MoEsTuYaz 359b, (Uyg.) *karı-* ~ *k(a)rı-* “yaşlanmak, ihtiyarlamak, kocamak” HAltUig 336b, (Kar.) *karı-* “yaşlanmak” DLT 686, *ķarı-* *er ķarıdı* “adam vb. kocadı, yaşlandı (*şāḥa*)” DLT_MK 223.

karıl- “boğulmak, boğazda kalmak” (TelAS 49), Krş. Alt. *karıl-* “boğazında kalmak” AltTS 99a.

OT (Kıp.) **karıl- (II)** “boğazda bir şey kalmak” (CC) KTS 128b.

karın “işkembe” (TelAS 49), Krş. Alt. *karın* “1. karın 2. *mec.* tulum” AltTS 99b.

ET (Uyg.) **karın** “karın, mide, küçük, genç, yavru; duygu, huy, his” HAltUig 337a, (Kar.) *karın* “karın; mide” DLT 687, *ķarın* “karın (*baṭn*)” DLT_MK 224.

karındaş “küçük erkek kardeş” (TelAS 49), Krş. Alt. *karındaş* “1. kardeş; küçük erkek kardeş 2. akraba” AltTS 99b.

ET (Kar.) **karındaş** “aynı karından olan iki çocuk, karın arkadaşı” DLT 687, *ķarındaş** “bir anadan doğmuş iki çocuk” DLT_MK 224.

karındaştık “kardeşlik” (TelAS 49), Krş. Alt. *karındaştık* “kardeşlik” AltTS 99b.

[ET < *karındaş* “küçük erkek kardeş” -*tık*- “isimden isim türeten ek”, ET *karındaşlık* > (ilerleyici ünsüz benzeşmesi ile) < *karındaştık*]

ET (Kar.) **karındaşlık** “kardeşlik” (DH) EÜ 248.

karış “karış” (TelAS 49), Krş. Alt. *karış* “karış, uzunluk ölçüsü” AltTS 99b.

ET (Kar.) **karış** “karış” DLT 687, *karış* “karış (*şibr*)” DLT_MK 224.

karlı “karlı” (TelAS 49), Krş. Alt. *karlı* “karlı” AltTS 100a.

[ET < *kar* “kar” -*lu*- “isimden isim türeten ek”, ET *karlıg* > (söz sonu -*g* düşmesi ve -*ı* > -*u* ünlü yuvarlaklaşması ile) < *karlı*]

ET (Uyg.) **karlıg** (1) “karla kaplı, karlı” HAltUig 338b.

karma- “elle yoklamak” (TelAS 49) || ET (Kar.) **karma-** (I) “kavramak, tutmak, el yordamıyla tutmak” (DH) EÜ 264, (Çağ.) *karmamak* “çalmak, kapmak” ÇTS_FK 1503.

karmak “olta” (TelAS 49), Krş. Alt. *karmak* “olta” AltTS 100a.

ET (Kar.) **karmak** “çengel” (KB) EÜ 264, (Çağ.) *karmak* “balık avlamaya yarayan ucu çengelli uzun ağaç” ÇTS_FK 1503.

karşı “1. hoş olmayan, hoş olmayan durum, tatsızlık 2. terbiyesizlik, kabalık” (TelAS 49), Krş. Alt. *karşı* “1. düşman, zarar veren 2. zarar verme, zararlılık” AltTS 100a.

[ET *karşı* > (-*ı* > -*u* ünlü yuvarlaklaşması ile) < *karşı*]

ET (Uyg.) **karşı** ~ **k(a)rş(ı)** (2) “aksi, düşmanca, nahoş, zıt, muhalif, araları açık, araları açılmış, ters, aykırı, mütehalif; kavgacı, kavgayı seven; çocuk düşürten; aksi, karşı koyma, karşı, (gezegenler) karşı konum; çare, ilaç; terslik, aksilik, ters bir şey, aksi bir şey; sıkıntı, darlık, tehlike; muhalif, muteriz, muarız, hasım” HAltUig 339b, (Kar.) *karşı* “karşı olma, ihtilaf” DLT 689, *karşı* “iki bey arasındaki uyuşmazlık (*ihtilāf*)” DLT_MK 226.

karu “yanıt, cevap” (TelAS 49), Krş. Alt. *karuu* “1. cevap 2. sorumluluk” AltTS 100a.

OT (Çağ.) **karu** “bedel, karşılık; içki içenler arasında, içki sunana, verdiği kadehe karşılık, ikinci turda bir kadeh verilirse ona karu, iki kadeh verilirse koş denir” ÇTS_FK 1503, (Har.) *karu* “karşılık” (KE 102v/5) HTS 293a.

kas- “kazmak” (TelAS 49), Krş. Alt. *kas-* “kazmak, kazımak” AltTS 100b.

[ET *kaz-* > (söz sonu -z >-s sızıcı nöbetleşmesi ile) <*kas-*]

ET (Uyg.) **kaz-** “kazmak, (çukur, kanal) kazmak” HAltUig 351a, (Kar.) *kaz-* “kazmak” DLT 696, *kaz- er arık kazdı* “adam arkı vb. kazdı (*hafara*)” DLT_MK 237.

kas zool. “kaz” (TelAS 49), Krş. Alt. *kas zool.* “kaz” AltTS 100b.

[ET *kaz* > (söz sonu -z >-s sızıcı nöbetleşmesi ile) <*kas*]

ET (Uyg.) **kaz (1)** “kaz” HAltUig 351a, (Kar.) *kāz* “kaz” DLT 696, *kāz* “kaz (*baft*)” DLT_MK 237.

kaş “1. sınır, hudut. 2. orman kenarı. 3. kumaş kenarı, zıh. 4. kaş” (TelAS 50), Krş. Alt. *kaş* “1. (orman için) sınır, kıyı 2. (elbise için) kenar 3. (bel için) kemer 4. şaman davulunun gövdesi” AltTS 100b.

ET (Orh.) **kaş** “kaş” MoEsTuYaz 359b, (Uyg.) *kaš* (2) “kaş” HAltUig 341a, (Kar.) *kāš* “herhangi bir şeyin ucu ve kıyısı, kaş” DLT 691, *kāš* “göz kaşı (*hācib al-’ayn*), her şeyin ucu, kıyısı (*harf, şafir*)” DLT_MK 227.

kat (I) “kat, tabaka, sıra” (TelAS 50), Krş. Alt. *kat* (III) “kat, sıra” AltTS 100b.

ET (Uyg.) **kat ~ k(a)t (1)** “kat, katman; (kumaş) kat; mal, kez, defa; yığın; mevki; büklüm, deri kırıklığı, dağ geçidi; katı, katlı; yarıklarla dolu, yarılmış” HAltUig 342a, (Kar.) *kat* “kat, tabaka” DLT 692, *kat* “herhangi bir şeyin kıvrımlarından her biri (*siny*), kat” DLT_MK 229.

kat- “1. katılaşmak 2. hamur açmak, bükmek 3. kıvrırmak” (TelAS 50), Krş. Alt. *kat-* (II) “sertleşmek, kurumak” AltTS 100b.

ET (Uyg.) **kat-** (I) “sertleşmek, donmak, katılaşmak, (dil) tutulmak” HAltUig 343a, (Kar.) *kat-* “katılaşmak, sertleşmek” DLT 692, *kat- ol sirkeni yuğrutka kattı* “o, sirkeyi yoğurda kattı (*mazaca*)” DLT_MK 229.

katkan (II) “katılaşmış, sertleşmiş” (TelAS 50) [*< kat-* “1. katılaşmak 2. hamur açmak, bükme 3. kıvrırmak” -kan “fiilden isim türeten ek”] || OT (Çağ.) **katağan** “katılaşan, katılaşmış, sertleşmiş”; “Özbekiyye’den bir boy adı” ÇTS_FK 1506.

katkır- “gülmek, kahkaha atmak” (TelAS 50), Krş. Alt. *katkır-* “yüksek sesle gülmek” AltTS 101a.

[ET *katgur-* > (söz içi -g > -k ötümsüzleşmesi ve -u > -ı ünlü düzleşmesi ile) <*katkır-*]

ET (Uyg.) **katgur-** “sesli gülmek, (kaşları) kaldırmak” HAltUig 343b, (Kar.) *katgur-* “katıla katıla gülmek” DLT 692, *katgur- er külüp katgurdı* “adam, uzun süre kahkahayla güldü, katılarak güldü (*dahika...hattā ahzağa fihi wa’stağraba*)” DLT_MK 230.

katu “katı, sert” (TelAS 50), Krş. Alt. *katu* “1. ağır, zor, sert 2. kaba, kızgın” AltTS 101a.

[ET *katig* > (-ı > -u ünlü yuvarlaklaşması ve söz sonu -g düşmesi ile) <*katu*]

ET (Uyg.) **katıg** “sert, katı, sağlam; yüksek sesli; sert, katı; karşı koyma yeteneği olan, güçlü; (söz) keskin; kararlı; cesur, yürekli, kahramanca; açık, belirgin; (rüzgâr) şiddetli; zor, güç; çok; katılık, sağlamlık, sertlik, kararlılık, vurgu; katı şey” HAltUig 344a, (Kar.) *katıg* “katı, güçlü, sert, sıkı, bir şeyin katı olanı; katılık” DLT 692, *katıg* “her şeyin katı (*şalb*) olanı” DLT_MK 230.

kaya “kaya” (TelAS 50), Krş. Alt. *kaya* (I) “kaya” AltTS 101b.

ET (Orh.) **kaya** “kaya” (*yen*) MoEsTuYaz 359b, (Uyg.) *kaya* ~ *k(a)y(a)* (1) “kaya” HAltUig 349b, (Kar.) *kaya* “dağın kayası” DLT 695, *kaya* “kaya (*aş-şald min al-cabal*)” DLT_MK 233.

kayda “nerede” (TelAS 50), Krş. Alt. *kayda* “nerede?” AltTS 101b.

ET (Uyg.) **kayuta** ~ **kayuda** ~ **kayda** “nerede, nereye; ne şekilde, nereye olsa” HAltUig 350b, 350a, (Kar.) *kayda* “nerede” DLT 695, *ḳayda* “nerede (ayna) anlamında bir soru kelimesidir” DLT_MK 235.

kayık “kayık küreği” (TelAS 51), Krş. Alt. *kayık* “(kayık için) kürek” AltTS 101b.

[ET *kayguk* (söz içi -g- ünsüzünün düşmesi ve ünlü düzleşmesi ile) > *kayık*]

ET (Kar.) **kayguk** “kayık” DLT 695, *ḳayḡuk* “kayık (*zawraḳ*)” DLT_MK 235.

kayın ada “kayınpeder, kayınbaba” (TelAS 51), Krş. Alt. *kayın ada* “kayınpeder” AltTS 101b.

[OT *kayın ata* > (söz içi -t > -d ötümlüleşmesi ile) < *kayın ada*]

OT (Kıp.) **kayın ata** “kaynata, kayınbaba” (KFT) KTS 133b, (Har.) *ḳayın ata* “kayın baba” (KE 201r/20, İML 144) HTS 299b.

kayın ene “kaynana, kayınvalide” (TelAS 51), Krş. Alt. *kayın ene* “kayınvalide, kaynana” AltTS 101b.

OT (Kıp.) **kayın ana** “kaynana, kayınvalide” (TZ) KTS 133b, (Har.) *ḳayın ana* “kaynana” (İML 144) HTS 299b.

kayın bot. “kayın ağacı” (TelAS 51), Krş. Alt. *kayın* “kayın ağacı” AltTS 102a.

ET (Kar.) **kayın** “kayın ağacı” DLT 695, *ḳadıṇ* “kayın ağacı (*ḥalinc*)” DLT_MK 209.

kaymak “kaymak, sütün üzerinde toplanan koyu yağlı katman” (TelAS 51), Krş. Alt. *kaymak* “kaymak” AltTS 102a.

ET (Uyg.) **kayak (1)** “kaymak, krema, tereyağı, yağ, toz tabakası” HAltUig 349b, (Kar.) *kayak* “kaymak” DLT 695, *ḳayaḳ* “kaymak (*dawāya*)” DLT_MK 234.

kayna- “kaynamak” (TelAS 51), Krş. Alt. *kayna-* “kaynamak” AltTS 102a.

[ET *kayına-* (-ı ünlüsünün düşmesi ile) > *kayna-*]

ET (Uyg.) **kayın-** ~ **kayına-** “kaynamak, haşlamak, pişmek” HAltUig 350a, (Kar.) *kayna-* “kaynamak, kaynayıp coşmak” DLT 696, *qayna-** “kaynamak” DLT_MK 235.

kazan “kazan” (TelAS 52), Krş. Alt. *kazan* “kazan” AltTS 102b.

OT (Kıp.) **qazan** “kazan, bakır kap” (BV, CC, DM, İM, Kİ, KK, TA, TZ) KTS 135a, (Çağ.) *qazğan* “kazan, büyük tencere” ÇTS_FK 1511, (Har.) *qazan* “kazan, büyük tencere” HTS 302a.

kazık “kazık” (TelAS 52), Krş. Alt. *kazık* “1. kazık 2. kurban töreni sırasında şamanın dua okuduğu yerin yakınındaki kazık 3. Ülgen’e müteveccihen yapılan temsilî yolculuk sırasında şamanın karşılaştığı beşinci engel ” AltTS 102b.

[ET *kazgok* (söz içi -g ünsüzünün düşmesi ve ünlü düzleşmesi ile) > *kazık*]

ET (Uyg.) **kazgok** “kazık, kürek” HAltUig 351b, (Kar.) *kazıq* “kazık” DLT 697, *qazıq* “kazık (*watad*)” DLT_MK 238.

kazıntı “kuyu” (TelAS 52), Krş. Alt. *kazıntı* “1. kuyu 2. çukur” AltTS 102b.

[ET *kazındı* > (söz içi -d > -t ötümsüzleşmesi ile) > *kazıntı*]

ET (Kar.) **kazındı** “kazılmış olan (toprak vb.)” DLT 697, *qazındı qazındı tupraq* “kazılmış toprak (*nabisa at-turāb*)” DLT_MK 238.

keç- “geçmek” (TelAS 52), Krş. Alt. *keç-* “yolu, engeli geçmek” AltTS 103a.

ET (Orh.) **keç-** “geçmek, aşmak” MoEsTuYaz 359b, (Uyg.) *käč-* “karşıya geçmek, uğramak, karşı kıyıya geçirmek, öteye geçmek, bütün kademeleri geçmek” HAltUig 351b, (Kar.) *keç-* “geçmek” DLT 697, *keç- āy küin keçti* “ay, gün geçti (*maḍā*)” DLT_MK 238.

keç “1. akşam 2. Zf. geç, geç vakit” (TelAS 52), Krş. Alt. *keç Moğ.* “akşam, geç” AltTS 103a.

ET (Uyg.) **keç** ~ **kêç** “geç, uzun (süre), (biriyle) geç karşılaşmak, uzun zaman için, uzun zamandan beri” HAltUig 361b, 351b, (Kar.) *keç* “geç (*buṭ*)” DLT_MK 254.

keçik- “gecikmek” (TelAS 52) ET (Uyg.) **kêçik-** “gecikmek” HAltUig 352a.

ET < *keç* “1. akşam 2. Zf. geç, geç vakit” -ik- “isimden fiil türeten ek”

keçir- “geçirmek” (TelAS 52), Krş. Alt. *keçir-* “geçirmek” AltTS 103b.

[ET < *keç*- “geçmek” -ir - “fiilden fiil türeten ek”, ET *keçür-* > (-ü > -i ünlü düzleşmesi ile) <*keçir-*]

ET (Orh.) **keçür-** “geçirmek, geçmesini sağlamak” MoEsTuYaz 360a, (Uyg.) *käçür-* “geçirmek; (vakti) geçirmek” HAltUig 352a, (Kar.) *keçür-* “(suyu, günü vb.) geçirmek” DLT 698, *keçür- ol meni suwdan keçürdi* “o beni sudan geçirdi (a’barani)” DLT_MK 239.

keçü “geçit, ırmak geçidi” (TelAS 52), Krş. Alt. *keçü* “geçit; geçiş” AltTS 103b.

[ET < *keç*- “geçmek” -ü- “fiilden isim türeten ek”, ET *keçig* > (-i > -ü ünlü yuvarlaklaşması ve söz sonu -g ünsüzünün düşmesi ile) < *keçü*]

ET (Uyg.) **kêçig** “geçit, nehrin geçit yeri, geçit ve tehlikeli yer, geçit ve köprü” HAltUig 352a, (Kar.) *keçig* “geçit” DLT 697, *keçig* “ırmak geçidi (ma’bar)” DLT_MK 239.

keden “keten bezi” (TelAS 52), Krş. Alt. *keden* “keten” AltTS 103b.

[OT *ketān* > (söz içi -t > -d ötümlüleşmesi ile) < *keden*]

OT (Kıp.) **ketān** Ar. “keten” (CC) 141b.

kegir- “geğirmek” (TelAS 52), Krş. Alt. *kegir-* “geğirmek” AltTS 104a.

ET (Kar.) **kegir-** ~ **kigir-** “geğirmek” DLT 700, *kêgir- er kêgirdi* “adam (ve başkası) geğirdi (*tacaşsa’a*)” DLT_MK 254.

kel- “gelmek” (TelAS 52), Krş. Alt. *kel-* “1. gelmek 2. zaman olarak yaklaşmak 3. (şimdiki zamanın belirli bir anında hareketin tamamlanacağını gösteren yardımcı fiil” AltTS 104a.

ET (Orh.) **kel-** “gelmek” MoEsTuYaz 360a, (Uyg.) *käl-* ~ *k(ä)l-* (1) ~ *kel-* “gelmek, ileri gelmek; (vergi, harç) vadesi gelmek; baş göstermek, (biriyle) buluşmak, (bir şeye) katılmak; ulaşmak; yardımcı fiil: bir hareketin devamı, süreklilik; referans noktasına doğru” HAltUig 354a, 362a, (Kar.) *kel-* “gelmek” DLT 700, *kel- er ewke keldi* “adam eve vb. geldi (*atā*)” DLT_MK 242.

kelin “gelin” (TelAS 53), Krş. Alt. *kelin* “gelin” AltTS 104b.

[ET < *kel-* “gelmek” -in- “fiilden isim türeten ek”]

ET (Orh.) **kelin** “gelin” (*yen.*) MoEsTuYaz 360a, (Uyg.) *kälin* (1) “gelin, yenge; hizmetçi kız” HAltUig 354b, (Kar.) *kelin* “gelin” DLT 702, *kelin* “gelin (‘*arus*)” DLT_MK 243.

kem (I) “kim” (TelAS 53), Krş. Alt. *kem* “kim” AltTS 104b.

[ET *kim* (söz içi -i > -e ünlü genişlemesi ile) > *kem*]

ET (Orh.) **kem (I)** “kim” MoEsTuYaz 360a, (Uyg.) *kim* “kim, herhangi biri, ne, hangisi; (bağlaç) ki ; - dığı için, öyle ki, - dığında, -dığı zaman, eğer” HAltUig 380b, (Kar.) *kim* “kim” DLT 720, *kim* “kim (*man*) anlamında soru edatı” DLT_MK 269.

kem (III) “ayıp, kusur, hata, yanlışlık” (TelAS 53), Krş. Alt. *kem* (III) “bozma, bozulma” AltTS 104b.

OT (Kıp.) **kem** *Fars.* “kötü, değersiz” (GT) KTS 137b, (Har.) *kem* (<F.) “az, küçük, kem” (KE 152v/9, HŞ 4457) HTS 307a.

keme “kayık” (TelAS 53), Krş. Alt. *keme* “kayık” AltTS 105a.

[ET *kemi* (söz sonu -i > -e ünlü genişlemesi ile) > *keme*]

ET (Uyg.) **kemi** “gemi, kayık, sandal; köprü” HAltUig 363a, (Kar.) *kemi* “Oğuz ve Kıpçak lehçelerinde gemi” DLT 702 ~ *kimi* “Türklerde (ölçünlü Türkçede gemi)” DLT 720, *kemi* “Oğuz ve Kıpçak lehçelerinde gemi (*safına*)” DLT_MK 244.

kemeçi “kayıkçı” (TelAS 53), Krş. Alt. *kemeçi* “kayıkçı” AltTS 105a.

[ET < *keme* “kayık” -çi- “isimden isim türeten ek”, ET *kemiçi* (söz içi -i > -e ünlü genişlemesi ile) > *kemeçi*]

ET (Uyg.) **kemiçi** “kaptan; gemici” HAltUig 363a.

kemir- “kemirmek, yutmak” (TelAS 53), Krş. Alt. *kemir-* “kemirmek” AltTS 105a.

[ET *kemür-* > (-ü > -i ünlü düzleşmesi ile) <*kemir-*]

ET (Kar.) **kemür-** “kemirmek” DLT 703, *kemür- ol süñök kemürdi* “o, kemik kemirdi (*tamaşşaşa*)” DLT_MK 246.

kendir “keten, kenevir” (TelAS 53), Krş. Alt. *kendir* “kendir, kenevir” AltTS 105a.

[ET *kentir* > (-t > -d ötümlüleşmesi ile) < *kendir*]

ET (Uyg.) **këntir** ~ **k(è)ntir** “kendir, kenevir, keten” HAltUig 356b.

keñit- “genişletmek” (TelAS 53), Krş. Alt. *keñit-* “genişletmek” AltTS 105b.

[ET *keñüt-* > (-ü > -i ünlü düzleşmesi ile) < *keñit*]

ET (Uyg.) **keñüt-** “genişletmek, yaymak” HAltUig 365b, (Kar.) *kiñüt-* ~ *keñüt-* ~ *kiñit-* “genişletmek” DLT 720 , *kèñüt- er ewin kèñütti* “adam evini vb. genişletti (*awsa 'a*)” DLT_MK 255.

kep “1. kalıp 2. dış görünüş, kılık kıyafet” (TelAS 53), Krş. Alt. *kep* “1. giysi, pantolon 2. şekil, biçim 3. yüz, maske” AltTS 105b.

ET (Uyg.) **kep** “model, örnek; şekil; tür; basma eser; (basma eser) yaprak; damga, mühür” HAltUig 365b, (Kar.) *kip* “kalıp” DLT 721, *kèp* “her şeyin kalıbı (*kālib*)” DLT_MK 255.

keşin- “çiğnemek” (TelAS 54) || ET (Kar.) **kewşen-** “geviş getirmek” DLT 708, *kewşen- tēwe kewşendi* “deve vb. geviş getirdi (*ictarra*)” DLT_MK 252.

kerek “1. gerek 2. iş” (TelAS 54), Krş. Alt. *kerek* “gerek, iş, ihtiyaç” AltTS 106a.

[ET *kergek* (söz içi -g ünsüzünün düşmesi ile) > *kerek*]

ET (Orh.) **kergek** “ihtiyaç, gereksinim” MoEsTuYaz 360a, (Uyg.) *k(ä)rgäk* ~ *kärgäk* ~ *kärg(ä)k* (1) “lazım, gerek, faydalı; eksik, kusurlu; esansiyel, temel; gereksinim, gereklilik, ihtiyaç, istek” HAltUig 358a, 357b, (Kar.) *kerek* “gerek, lazım” DLT 704, *kerek* “gerek (*yanbağı*)” DLT_MK 247.

kerektü “gerekli” (TelAS 54), Krş. Alt. *kerektü* “gerekli *mec.* erkek” AltTS 106a.

[ET < *kerek* “1. gerek 2. iş” -*tü*- “isimden isim türeten ek”, ET *kergeklig* > (-*i* > -*ü* ünlü yuvarlaklaşması ve ilerleyici ünsüz benzeşmesi ve söz içi ve söz sonu -*g* düşmesi ile) < *kerektü*]

ET (Uyg.) **kergeklig** “faydalı; eksikli, ihtiyaçlı; önemli, gerekli, lazım; ana, en önemli” HAltUig 358a, (Kar.) *kereklig* “gerekli olan” DLT 704, *kerelig bu nen-ol bizke kereklig* “bu, bize gereken/bizim için gerekli (yanbağı)” DLT_MK 248.

kerrep “gemi” (TelAS 54), Krş. Alt. *kerrep* “gemi” AltTS 106a.

OT (Kıp.) **kerrep** “gemi” (Kİ) KTS 139a.

keril- “gerinmek” (TelAS 54), Krş. Alt. *keril-* “genişlemek” AltTS 106a.

ET (Uyg.) **kêril-** “gerilmek; secde etmek” HAltUig 358b, (Kar.) *keril-* “gerilmek; yayılmak” DLT 705, *keril- er kerildi* “adam gerindi, esnedi (*tasāwaba...wa-mtadda*)” DLT_MK 248.

keriş “kavga, dalaş, sövüş” (TelAS 54), Krş. Alt. *keriş* “tartışma” AltTS 106a.

ET (Uyg.) **kêriş ~ k(ê)riş** “tartışma, kavga” HAltUig 358b, (Kar.) *keriş* “ağız kavgası” DLT 705, *keriş* “kavga (*mucādala*)” DLT_MK 248.

keriş- “sövüşmek, bozuşmak, dalaşmak” (TelAS 54), Krş. Alt. *keriş-* “birbirine hakaret etmek, küfretmek, tartışmak” AltTS 106b.

ET (Uyg.) **kêriş-** “kavga etmek, tartışmak, kavgacı olmak” HAltUig 358b, (Kar.) *keriş-* “çekişmek, dalaşmak, kavga etmek” DLT 705, *keriş- ol anıñ birle kerışdi* “o, onunla (bir şeyde) çekişti (*nāza’a*)” DLT_MK 248.

kert- “ufalamak, parçalamak” (TelAS 54), Krş. Alt. *kert-* “1. kesmek, doğramak 2. (kemirgen için) kemirmek 3. çentik atmak” AltTS 106b.

ET (Kar.) **kert-** “(ağaç) kertmek; (boyun) kertmek, (küçük düşürmek)” DLT 705, *kert- ol yıgaç kertti* “o tahtayı vb. kertti (*hazza*)” DLT_MK 249.

kertik “kertik” (TelAS 54), Krş. Alt. *kertik* “1. kertik 2. çentik” AltTS 106b.

[ET < *kert-* “ufalamak, parçalamak” -*ik-* “fiilden isim türeten ek”]

ET (Kar.) **kertik** ~ **kertük** “ekmek ve benzeri şeyleri hesaplamak için tahtaya oyulan kertikler, kertik, tahtada kertme” DLT 705, *kertük/kertik* “ağaçta açılan kertik, kazıntı (*hazz*)” DLT_MK 249.

kes- “kesmek” (TelAS 54), Krş. Alt. *kes-* “kesmek, oymak” AltTS 106b.

ET (Uyg.) **kês-** ~ **k(ê)s-** “kesmek, keserek ikiye ayırmak, kesip koparmak, bölmek, (parça parça) kesmek, yarmak; (fare) ısıarak parçalamak; orak ve tırpanla biçmek, (ağaç) kesmek” HAltUig 359a, (Kar.) *kes-* “kesmek” DLT 706, *kes- ol yıgaç kesdi* “o ağacı vb. kesti (*kaṭa*’a)” DLT_MK 249.

kezek “1. parça, kısım 2. kesilen, kesilmiş” (TelAS 54), Krş. Alt. *kezek* “bölüm, parça, süre” AltTS 107a.

[ET < *kes-* “kesmek” -*ek-* “fiilden isim türeten ek”, ET *kesek* (söz içi -s > -z SIZICI nöbetleşmesi ile) > *kezek*]

ET (Uyg.) **kêsêk (I)** “parça; külçe” HAltUig 359a, (Kar.) *kesek* “bir şeyin parçası” DLT 706, *kesek* “bir şeyin parçası (*kiṭ*’a)” DLT_MK 250.

kıçı- “kaşınmak” (TelAS 55), Krş. Alt. *kıçı-* “kaşınmak” AltTS 107b.

ET (Kar.) **kıçı-** “kaşınmak” DLT 719, *kıçı- etim kiçidi* “vücudum kaşındı, gidişti (*iḥtakka*)” DLT_MK 269.

kıçır- (II) “çağırarak” (TelAS 55), Krş. Alt. *kıçır-* “1. çağırarak, davet etmek 2. okumak” AltTS 107b.

OT (Kıp.) **kıçkır- (I)** “bağırarak, çağırarak, seslenmek” (CC, TZ) KTS 143a, (Har.) *kıçkır-* “bağırarak” (KE 128v/11) HTS 315a.

kıl “at kılı” (TelAS 55), Krş. Alt. *kıl* “1. (kuyruk ve yele için) kıl 2. tel 3. ilmikli kapan” AltTS 107b.

ET (Uyg.) **kıl** “kıl, saç, hayvan kılı, ip, halat” HAltUig 369b, (Kar.) *kıl* “insan vb. şeylerin kılı” DLT 711, *kıl* “insanın vb. kılı (*ṣa*’ra)” DLT_MK 259.

kılçır “şaşı” (TelAS 55), Krş. Alt. *kılçır* “eğri bakış” AltTS 108a.

OT (Kıp.) **kılçır** “şaşı” (TZ) KTS 143b.

kılık “davranış, huy” (TelAS 55), Krş. Alt. *kılık* “1. iş, hareket, faaliyet 2. mizaç, huy, ahlak” AltTS 108a.

ET (Uyg.) **kılık (1)** “huy, karakter, tabiat, davranış, tutum, yaradılış” HAltUig 370b, (Kar.) *kılık* “huy ve insanlarla münasebet” DLT 711, *kılık* “seciye, insanlarla geçinme biçimi (*as-sira wa 'l-işra ma 'a 'n-nās*)” DLT_MK 260.

kılın- “yaramazlık yapmak” (TelAS 55), Krş. Alt. *kılın-* “bir şeyi yapmak, bir şeyle uğraşmak” AltTS 108a.

ET (Uyg.) **kılın-** “davranmak, tavır takınmak, denemek; (bir işe) başlamak, (bir şeyi) yapmaya koyulmak; (biçim) almak; yaratılmak” HAltUig 370b, (Kar.) *kılın-* “kılmak, yapmak” DLT 711, *kılın-* *er tegme kılınç kılındı* “adam her cins iş işledi (*'amila...min kull al-'amal*)” DLT_MK 260.

kılış “kılıç” (TelAS 55), Krş. Alt. *kılış* “kılıç” AltTS 108b.

ET (Uyg.) **kılış** “kılıç” HAltUig 370a, (Kar.) *kılış* “kılıç” DLT 711, *kılış* “kılıç (*sayf*)” DLT_MK 259.

kımız “kımız” (TelAS 55), Krş. Alt. *kımız* “kımız (ekşimiş at sütünden yapılan içki)” AltTS 108b.

[ET *kımız* > (söz sonu -z >-s sızıcı nöbetleşmesi ile) < *kımız*]

ET (Kar.) **kımız** “kımız” DLT 712, *kımız* “kımız (āmiş)” DLT_MK 260.

kın “kın” (TelAS 55), Krş. Alt. *kın* “kın, muhafaza” AltTS 108b.

ET (Uyg.) **kın (2)** “(kılıç için) kın, erkeklik unsuru (kılıç) kınına girmiş” HAltUig 371b, (Kar.) *kın* ~ *kīn* “kılıç ve bıçağın kını” DLT 712, *kīn* “kılıf (*cafn*), bıçak ve kılıç gibi şeylerin kabı” DLT_MK 260.

kır “sırt, tepe” (TelAS 56), Krş. Alt. *kır* “dağ, dağ sırası” AltTS 109a.

ET (Kar.) **kır** “dağların sırtı” DLT 712, *kır* “basık dağ (*al-haḍba min al-cibāl*)” DLT_MK 261.

kır- “1. kazımak 2. kırmak, yok etmek, öldürmek” (TelAS 56), Krş. Alt. *kır-* “1. kazımak 2. yok etmek, kesmek 3. tıraş etmek” AltTS 109a.

ET (Uyg.) **kır-** “kırmak, sökmek, küçük küçük parçalamak” HAltUig 373a, (Kar.) *kır-* “kazımak, koparmak, yolmak” DLT 712, *kır- er yerig kırdı* “adam yeri vb. kazıdı (*kaşara*)” DLT_MK 262.

kırı “kenar” (TelAS 56) || OT (Kıp.) **kırı** “yan, kenar, kıyı, uç” (TZ) KTS 145a, (Har.) *kırıg* “sınır, kenar, kıyı, yan” HTS 318b.

kırık “kırk” (TelAS 56) [ET *kırk* (söz içi -ı ünlüsünün türemesi ile) > *kırık*] || ET (Uyg.) **kırık** “kırk” HAltUig 373a, (Kar.) *kırk* “kırk” DLT 714, *kırk* “sayı adı kırk (*arba'in*)” DLT_MK 263.

kırın- “tıraş olmak” (TelAS 56), Krş. Alt. *kırın-* “tıraş olmak” AltTS 109a.

[ET < *kır-* “1. kazımak 2. kırmak, yok etmek, öldürmek” -in- “fiilden fiil türeten ek”]

ET (Kar.) **kırın-** “soyar, kazır görünmek” DLT 713, *kırın- ol nēḡni kırındı* “o, bir şeyi soyar, kazır göründü (*yukaşşiru*)” DLT_MK 263.

kırkıl- “silinmek, kurulanmak” (TelAS 56), Krş. Alt. *kırkıl-* “silinmek” AltTS 109b.

ET (Kar.) **kırkıl-** “kırkılmak” DLT 714.

kırtış (I) “toprak, zemin” (TelAS 56), Krş. Alt. *kırtış* “yüzey, üst katman” AltTS 109b.

ET (Uyg.) **kırtış ~ k(ı)rtış** “yüzün rengi, bet beniz; görünüş; yüz, çehre; yüz, yüzey; cilt” HAltUig 373b, (Kar.) *kırtış* “yerin dış katmanına vb. “yeryüzü / yer yüzeyi (*ādim*)” DLT_MK 264.

kıs “kız” (TelAS 57), Krş. Alt. *kıs* “kız, genç kız, evlenmemiş kız” AltTS 109b.

[ET *kız* > (söz sonu -z > -s sızıcı nöbetleşmesi ile) < *kıs*]

ET (Uyg.) **kız (I)** “kız, kız (evlat), bakire; yedi mücevherden biri” HAltUig 376a, (Kar.) *kız ~ kız* “kız DLT 717, *kız* “kız (*cāriya*)” DLT_MK 267.

kıs- “sıkmak, basmak, sıkıştırmak” (TelAS 57), Krş. Alt. *kıs-* “sıkmak, bastırmak, ezmek” AltTS 109b.

ET (Uyg.) **kıs-** “sıkarak içine sokmak, basmak, sıkmak” HAltUig 373b, (Kar.) *kıs-* “kıştırmak” DLT 715, *kıs- kapuğ anıñ adağın kışdı* “kapı adamın ayağını kıştırdı (*dağğa*)” DLT_MK 264.

kıska “kısa” (TelAS 57), Krş. Alt. *kıska* “kısa, öz” AltTS 109b.

[ET < *kıs-* “sıkamak, basmak, sıkıştırmak” -*ka-* “fiilden isim türeten ek”, ET *kısğa* > (söz içi -*g* > -*k* ötümsüzleşmesi ile) < *kıska*]

ET (Uyg.) **kısğa (1)** “kısa, sınırlı; kusur, noksanlık, darlık” HAltUig 374a, (Orh.) *kısğa* “kısa” MoEsTuYaz 360b, (Kar.) *kısğa* “kısa” DLT 715, *kısğa** “kısa” DLT_MK 264.

kıskan- “esirgemek, cimrilik etmek” (TelAS 57), Krş. Alt. *kıskan-* “kıskanmak” AltTS 109b.

[ET < *kıs-* “sıkamak, basmak, sıkıştırmak” -*kan-* “fiilden fiil türeten ek”, ET *kısğan-* > (söz içi -*g* > -*k* ötümsüzleşmesi ve söz içi -*z* > -*s* sızıcı nöbetleşmesi ile) < *kıskan-*]

ET (Uyg.) **kızğan-** “cimrilik etmek, esirgemek” HAltUig 377a, (Kar.) *kısğan-* “(harcamay) kısmak” DLT 715, *kısğan- er tawarın kışğandı* “adam malını vb. harcamakta kısıntı yaptı (*tağayyağa bi-infāk*)” DLT_MK 264.

kıskart- “kısaltmak” (TelAS 57), Krş. Alt. *kıskart-* “kısaltmak” AltTS 110a.

[ET < *kıs-* “sıkamak, basmak, sıkıştırmak” -*kar-* “fiilden fiil türeten ek” -*t-* “fiilden fiil yapan ek”]

OT (Kıp.) **kışkart-** “kısaltmak” (İM, MG, TZ) KTS 146a.

kısta- “tıkamak, sıkıştırmak, ezmek” (TelAS 57), Krş. Alt. *kısta-* “1. sıkıştırmak, zorlamak 2. bir şeyi tıkamak; bir şey yerine kullanmak” AltTS 110a.

[ET < *kıs-* “sıkamak, basmak, sıkıştırmak” -*ta-* “fiilden fiil türeten ek”]

OT (Kıp.) **kısta-** “1. sıkıştırmak, kilitlemek (CC) 2. müsadere etmek, el koymak (İM)” KTS 146a.

kış “kış” (TelAS 57), Krş. Alt. *kış* “kış” AltTS 110a.

ET (Orh.) **kış** “kışın, kış mevsiminde” MoEsTuYaz 360b, (Uyg.) *kış* (1) “kış” HAltUig 374b, (Kar.) *kış* “kış” DLT 716, *kış* “kış (şitā)” DLT_MK 266.

kışta- “kışlamak, kışı geçirmek” (TelAS 57), Krş. Alt. *kışta-* “kışlamak, kışı geçirmek” AltTS 110b.

[ET < *kış* “kış” -ta- “isimden fiil türeten ek”, ET *kışla-* > (ilerleyici ünsüz benzeşmesi ile) < *kışta-*]

ET (Orh.) **kışla-** “kışlamak, kışı geçirmek” MoEsTuYaz 360b, (Kar.) *kışla-* “kışlamak, kışı geçirmek” DLT 716, *kışla-* er ewinde *kışladı* “adam evinde vb. kışladı (*taşattā*)” DLT_MK 266.

kıştu “kışlama, kışı geçirme” (TelAS 57) [< *kış* “kış” -tu- “isimden isim türeten ek”, ET *kışlık* > (-ı > -u ünlü yuvarlaklaşması ve söz sonu -g düşmesi ve ilerleyici ünsüz benzeşmesi ile) < *kıştu*] || ET (Uyg.) **kışlık** kışla; kış için kalınacak yer, ısıtılmış yer” HAltUig 375a.

kıy- (I) “bir şeyi eğri yapmak; eğri kesmek vb.” (TelAS 57), Krş. Alt. *kıy-* “1. kesmek, budamak (dalları, küçük ağaçları) 2. eğri kesmek, yan kesmek 3. yaka, yorgan kenarına kumaş kaplamak” AltTS 110b.

ET (Uyg.) **kıy-** “sivriltmek” HAltUig 375b, (Kar.) *kıy-* “kıymak, yanlamasına kesmek” DLT 716, *kıy-* ol yığaç *kıydı* “adam ağacı eğri kesti (*kaṭa’a muḥrif^{an}*)” DLT_MK 266.

kıya zf. “1. yan (bakmak) 2. verevine” (TelAS 57) || OT (Kıp.) **kıya** “hırçın, sert” (GT) KTS 146b, (Çağ.) *kıya kıya* “sert, kıyasıya, hırçın; eğri, çapraz, yan; nazla ve işveyle gözün ucuyla yandan (bakma)” ÇTS_FK 1520, (Har.) *kıya* “çapraz, yan” HTS 322a.

kıyın “ıstırap, eziyet” (TelAS 57), Krş. Alt. *kıyın* “ıstırap, acı, azap, işkence, baskı” AltTS 111a.

ET (Uyg.) **kıyn ~ kıy(ı)n** “ceza, cezalandırma, eziyet, acı, keder, dert, dayak” HAltUig 376a.

kıymat “pahalı” (TelAS 58), Krş. Alt. *kıymat* Ar. “1. kıymet, değer 2. zor” AltTS 111a.

ET (Kar.) **kıymet (Ar.)** “kıymet, değer” (KB) EÜ 271, OT (Kıp.) *kıymet Ar.* “değer, kıymet, paha” (Gİ, GT, İM, KF, KFT, RH) KTS 146b.

kızarmak- “kızarmak” (TelAS 58), Krş. Alt. *kızarmak-* “1. kızarmak 2. (maden için) kızarmak” AltTS 111b.

ET (Kar.) **kızarmak-** “kırmızılaşmak” DLT 718, *kızarmak-* *kızarmak nēḡ* “nesne kızardı (iḥmarra)” DLT_MK 268.

kızıl “kırmızı” (TelAS 58), Krş. Alt. *kızıl* “1. kırmızı, kızıl 2. kırmızı, al” AltTS 111b.

[ET *kızıl* > (söz içi -g ünsüzünün düşmesi ile) < *kızıl*]

ET (Orh.) **kızıl** “kızıl, kırmızı” MoEsTuYaz 360b, (Uyg.) *kızıl* “kırmızı, kırmızımsı, kızıl” ~ *kızıl* (1) “kırmızı, kızıl; (et) çiğ, işlenmemiş; âdet kanı (dişilerin üreme özü)” HAltUig 377a, Kar.) *kızıl* “kızıl, her şeyin kırmızısı” DLT 718, *kızıl* “her şeyin kırmızısı, kızıl (*aḥmar*) renklisi” DLT_MK 268.

kızın- “sıkışmak, bükülmek, eğilip bükülmek” (TelAS 58), Krş. Alt. *kızın-* “1. sıkışmak 2. cimrilik etmek 3. gerekmek” AltTS 112a.

[ET < *kıs-* “sıkılamak, basmak, sıkıştırmak” -in- “fiilden fiil türeten ek”]

ET (Uyg.) **kısıl-** “sıkılmak, darlaşmak, (organ vb.) kısalmak, büzülmek; (ülser, yara) küçülmek; kısa olmak; ses kısılmak” HAltUig 374b, (Kar.) *kısıl-* “sıkışmak, kısıtılmak” DLT 715, *kısıl-* *elig kapuḡka kısıldı* “eli kapıya kısıldı (*indaḡaṡa*)” DLT_MK 264.

kızır “kısır” (TelAS 58), Krş. Alt. *kızır* “(hayvan için) kısır” AltTS 112a.

[ET *kısır* (söz içi -s > -z sızıcı nöbetleşmesi ile) > *kızır*]

ET (Kar.) **kısır** “kısır kadın ve kısır hayvan” DLT 715, *kısır* “kısır (‘akim)” DLT_MK 264.

kiji “kişi” (TelAS 58), Krş. Alt. *kiji* “kişi, insan, adam” AltTS 112a.

[ET *kiji* > (söz içi -ş- > -j- sızıcı nöbetleşmesi ile) < *kiji*]

ET (Orh.) **kişi** “insan, kişi” MoEsTuYaz 361a, (Uyg.) *kişi* ~ *k(i)şi* (1) “insan, kişi, şahıs, insan, insani; bir varlık sınıfının adı heykel; birisi, bir kimse” HAltUig

385b, Kar.) *kişi* “insan, kişi, insanlar” DLT 723, *kişi* “kişi, insan (*insān*)” DLT_MK 271.

kiji al- “evlenmek, kız almak” (TelAS 58), Krş. Alt. *kiji al-* “evlenmek” AltTS 112b.

[ET *kişi al-* > (söz içi -ş- > -j- sızıcı nöbetleşmesi ile) < *kiji al-*]

ET (Kar.) **kisi al-** “evlenmek” ~ **kişi al-** “yağmalarda evlenmek” DLT 723.

kijilik “insanlık, insaniyet” (TelAS 58), Krş. Alt. *kijilik* “kişilik” AltTS 112b.

[ET < *kiji* “kişi” -lik- “isimden isim türeten ek”, ET *kişilik* > (söz içi -ş- > -j- sızıcı nöbetleşmesi ve söz sonu -g- > -k- ötümsüzleşmesi ile) < *kijilik*]

ET (Uyg.) **kişilig (1)** “kişi ..., insan ...” HAltUig 386a.

kijilü “evli” (TelAS 58), Krş. Alt. *kijilü* “evli” AltTS 112b.

[ET < *kiji* “kişi” -lü- “isimden isim türeten ek”, ET *kijilig* > (söz içi -ş- > -j- sızıcı nöbetleşmesi ve söz sonu -g düşmesi ve ünlü yuvarlaklaşması ile) < *kijilü*]

ET (Uyg.) **kişilig (2)** “eş olarak, eş ..., eşli” HAltUig 386a.

kindik “göbek, göbek bağı” (TelAS 58), Krş. Alt. *kindik* “göbek, merkez” AltTS 112b.

ET (Uyg.) **kindik** “göbek; tekerlek göbeği” HAltUig 382a.

kir “kir, pislik” (TelAS 58), Krş. Alt. *kir* “kir, pislik” AltTS 112b.

ET (Uyg.) **kir (1)** “kir, pislik, ufak leke” HAltUig 382b, (Kar.) *kir* “kir” DLT 721, *kir** “kir” DLT_MK 270.

kir- “girmek”(TelAS 58), Krş. Alt. *kir-* Moğ. “1. içeri girmek, bulunmak 2. (yaş için) ulaşmak, varmak 3. başlamak” AltTS 112b.

ET (Orh.) **kir-** “girmek; tabi olmak, bağlanmak” MoEsTuYaz 361a, (Uyg.) *kir-* “girmek, ayak basmak, (rahip, rahibe) olmak; (doğum sancısı) çekmek; (günaha) girmek; baş göstermek; (bir kimsenin) tarafını tutmak; (silahlar) zorla girmek” HAltUig 382b, (Kar.) *kir-* “girmek” DLT 721, *kir- ol ewke kirdi* “o eve vb. girdi (*daḥala*)” DLT_MK 270.

kirbik “kirpik” (TelAS 59), Krş. Alt. *kirbik* “kirpik” AltTS 112b.

[ET *kirpik* > (söz içi -p- > -b- ötümlüleşmesi ile) <*kirbik*]

ET (Uyg.) **kirpik (2)** “kirpik” HAltUig 384a, (Kar.) *kirpik* “kirpik” DLT 722, *kirpik* “kirpik (*al-hudb fi cafn al-’ayn*)” DLT_MK 271.

kiriş- “karışmak, müdahale etmek” (TelAS 59), Krş. Alt. *kiriş-* “1. birlikte girmek 2. karışmak” AltTS 113a.

[ET < *kir-* “girmek” -*iş-* “fiilden fiil türeten ek”]

ET (Uyg.) **kiriş-** “birlikte girmek, (birbirine) girmek, (içinde) olmak, bulunmak” HAltUig 383b.

kirlen- “kirlenmek, pisenlemek” (TelAS 59), Krş. Alt. *kirlen-* “kirlenmek, bulaşmak” AltTS 113a.

[ET < *kir* “kir, pislik” -*len-* “isimden fiil türeten ek”]

ET (Kar.) **kirlen-** “kirlenmek” DLT 722, *kirlen- tōn kirlendi* “elbise vb. kirlendi (*darana*)” DLT_MK 270.

kiş zool. “samur” (TelAS 59), Krş. Alt. *kiş zool.* “su samuru” AltTS 113a.

ET (Uyg.) **kiş (1)** “samur, samur derisi” HAltUig 385a, (Kar.) *kīş* “samur” DLT 723, *kiş* “samur (*sammūr*)” DLT_MK 271.

kişte- “kişnemek” (TelAS 59), Krş. Alt. *kişte-* “kişnemek” AltTS 113a.

ET (Uyg.) **kişinê-** “kişnemek” HAltUig 386b, (Kar.) *kişne-* “kişnemek” DLT 724, *kişne- at kişnedi* “at kişnedi (*şahala*)” DLT_MK 271.

kiy- “giymek” (TelAS 59), Krş. Alt. *kiy-* “(elbise, ayakkabı, şapka için) giymek” AltTS 113b.

[ET *ked-* > (-d > -y akıcılaşması ve -e > -i ünlü daralması ile) *kiy-*]

ET (Uyg.) **kêd-** ~ **ked-** “(kıyafet) giymek, takmak, (zırh) donanmak” HAltUig 352b, 362a, (Kar.) *keḏ-* “giymek” DLT 724, *keḏ- er tōn keḏti* “adam elbise vb. giydi (*labisa*)” DLT_MK 240.

kiyik “1. yabani hayvan 2. geyik” (TelAS 59), Krş. Alt. *kiyik* “yaban hayvanı” AltTS 113b.

[ET *keyik* (söz içi -e > -i ünlü daralması ile) > *kiyik*]

ET (Uyg.) **kèyik** ~ **kèy(i)k (1)** “yabani hayvan, vahşi hayvan; geyik; vahşi, yabani” HAltUig 360a, (Kar.) *keyik* “yabani hayvan, av hayvanı, herhangi bir hayvanın vahşisi (geyik, kaban, dağ keçisi vb. hayvanlar)” DLT 708 ~ *keyik* “geyik, ceylan” DLT 708, *keyik* “esasen yabani (*wahşi*) olan her şeyi ifade eder” DLT_MK 253.

kiyin “arka, art” (TelAS 59), Krş. Alt. *kiyin* “geri; son; sonra; arka” AltTS 113b.

OT (Çağ.) **kiyin** “arka, art, sonra” ÇTS_FK 1523, (Har.) *kiyin* “arka krş. kèdin, kèdin, kidin” (MN (1) 18/14, K VIII/10) HTS 331a.

kiyin- “giyinmek” (TelAS 59), Krş. Alt. *kiyin-* “giyinmek (elbise, ayakkabı, şapka için)” AltTS 114a.

[ET < *kiy-* “giymek” -in- “fiilden fiil türeten ek”]

ET (Uyg.) krş. **kèdil-** “giyinmek, giydirilmek; yeniden doğmak, ruh göçü yaşamak, (başka bir vücuda) girmek, (farklı bir şekle) girmek; (tehlikeye) ulaşmak, (tehlikeden) etkilenmek” HAltUig 353a, (Kar.) *keḏil-* “giyilmek” DLT 699, *keḏil-tōn keḏildi* “elbise (ve başkası) giyildi (*lubisa*)” DLT_MK 240.

kiyis “keçe” (TelAS 59), Krş. Alt. *kiyis* “keçe” AltTS 114a.

[ET *kidiz* > (-d - > -y- akıcılılaşması ve söz sonu -z > -s sızıcı nöbetleşmesi ile) *kiyis*]

ET (Uyg.) **kidiz** “keçe, aba” HAltUig 379b, (Kar.) *kiḏiz* ~ *kidiz* “keçe” DLT 719, *kiḏiz* “keçe (*libd*)” DLT_MK 269.

koçkor “yabani koç” (TelAS 59), Krş. Alt. *koçkor* “yabani koç” AltTS 114a.

ET (Uyg.) **koçuṇar** “koç” HAltUig 388a, (Kar.) *koçṇar* “koç” DLT 724, *koçṇar* “koç (*kabş*)” DLT_MK 272.

kodır “1. uyuz. 2. eğri büğrü, pürüzlü” (TelAS 59) [ET *kotur* > (söz içi -t- > -d- ötümlüleşmesi ve -u- > -ı- düzleşmesi ile) < *kodır*] || ET (Uyg.) **kotur** “uyuz, deri kabuklanması” HAltUig 398a.

kojo “beraber, birlikte” (TelAS 60), Krş. Alt. *kojo* “birlikte” AltTS 114b.

[ET *koşa* > (söz içi -ş- > -j- sızıcı nöbetleşmesi ve ünlü yuvarlaklaşması ile) < *kojo*]

ET (Kar.) **koşa** “ikişer ikişer, çiftler çiftler” DLT 731.

kojul- “katılmak, birleşmek” (TelAS 60), Krş. Alt. *kojul-* “birleşmek, eklenmek” AltTS 114b.

[ET < *koş-* “1. ilave etmek 2. birleştirmek 3. karıştırmak” -ul- “fiilden fiil türeten ek”, ET *koşul-* > (söz içi -ş- > -j- sızıcı nöbetleşmesi ile) < *kojul-*]

ET (Uyg.) **koşul-** “koşulmak, bağlanmak” HAltUig 397b, (Kar.) *koşul-* “(bir şey bir şeye kendi kendine veya birisi tarafından) katılmak” DLT 731, *koşul-* *bir nēj birke koşuldu* “bir nesne bir nesneye koşuldu (*ķurina*)” DLT_MK 281.

kol “kol, el” (TelAS 60), Krş. Alt. *kol* “1. el, parmaklar 2. hayvanlarda ön ayak” AltTS 115a.

ET (Uyg.) **kol (1)** “kol, el; kanat; taraf, yan” HAltUig 389b, (Kar.) *kōl~kol* “kol” DLT 726, *ķōl* “kol (‘*ağud*)” DLT_MK 274.

koltık “koltuk altı” (TelAS 60), Krş. Alt. *koltık* “koltuk, koltuk altı” AltTS 116a.

ET (Uyg.) **koltık** “koltuk altı, koltuk” HAltUig 390a, (Kar.) *koltık* “koltuk altı” DLT 726, *ķoltık* “koltuk, [kolun gövde ile birleştiği yer] (*ibiṭ*)” DLT_MK 274.

koltukta- “kolundan tutmak, koluna girmek; kol kola girmek” (TelAS 60), Krş. Alt. *koltukta-* “koltuk altına almak, bir şeyi koltuğuna almak” AltTS 116a.

[ET < *koltık* “koltuk altı” -ta- “isimden fiil türeten ek”, ET *koltukla-* > (ilerleyici ünsüz benzeşmesi ile) < *koltukta-*]

ET (Kar.) **koltukla-** “koltuğuna almak; koltuğuna vurmak” DLT 726, *ķoltukla-* *ol otuñ ķoltukladı* “o, odunu koltuğuna aldı (*ta’abbaṭa*)” DLT_MK 274.

komıs (I) “kopuz” (TelAS 60), Krş. Alt. *komıs* “kopuz” AltTS 116a.

[ET *kopuz* > (-p > -m genizleşmesi ve -z > -s sızıcı nöbetleşmesi ve ünlü düzleşmesi ile) < *komıs*]

ET (Uyg.) **kopuz (1)** “kopuz, telli Orta Asya çalgısı” HAltUig 393a, (Kar.) *kopuz* “ut, kopuz” DLT 729, *ķopuz* “kopuz, uda benzer [telli] bir çalgı (*al-’ūd allaẓi yuḍrabu bihi*)” DLT_MK 278.

komışçı “1. kopuz çalgıcısı 2. çalgıcı” (TelAS 60), Krş. Alt. *komuşçı* “kopuz çalan kimse” AltTS 116b.

[ET < *komıs* “kopuz” -çı- “isimden isim türeten ek”, OT *ķopuzçı*- > (-p > -m genizleşmesi ve ünlü düzleşmesi ve söz içi -z- > -s- sızıcı nöbetleşmesi ile) < *komışçı*]

OT (Kıp.) **ķopuzçı** “kopuz çalan, çalgıcı” (CC) KTS 154a, (Har.) *ķopuzcı* “kopuz çalan krş. ķobuzçu” (HŞ 1623) HTS 336a.

kon- “1. konmak, 2. geceleme” (TelAS 60), Krş. Alt. *kon-* “1. konmak (kuş için) ağaca veya yere inmek 2. yerleşmek, oturmak, durup beklemek 3. geceleme” AltTS 116b.

ET (Orh.) **kon-** “konmak, yerleşmek” MoEsTuYaz 361a, (Uyg.) *kon-* “konmak, yerleşmek” HAltUig 391a, (Kar.) *kon-* “(kabile vb.) konmak, inmek; konaklamak, yerleşmek” DLT 727, *ķon-* *ķuş ķondı* “kuş bir yere kondu (*waķa’a*)” DLT_MK 276.

konıç “konç, çizme koncu” (TelAS 61), Krş. Alt. *konıç* “ayağa giyilen şeylerde ayak bileğinden baldıra doğru uzanan bölüm, konç” AltTS 116b.

[OT *konç* > (-ı ünlüsünün türemesi ile) *konıç*]

OT (Kıp.) **konç** “konç, bacak, baldır” (CC, Kİ) KTS 153a, (Har.) *ķonç* “ayağa giyilen mestin topuktan yukarı kısmı, çizme boynu” (KE 222r/3, MM 185/3) HTS 334a.

koñır “açık doru at” (TelAS 61), Krş. Alt. *koñır* “(at donu) konur” AltTS 116b.

[OT *ķonur* > (-u > -ı ünlü düzleşmesi ile) *koñır*]

OT (Kıp.) **ķonur** “kumral, krem rengi” (İH) KTS 153b.

koñıru “çan, hayvanların boynuna takılan çan (TelAS 61) [ET *koñragu* > (-ag hecesinin düşmesi ve -ı ünlüsünün türemesi ile) *koñıru*] || ET (Uyg.) **koñragu**

“çan, çingirak” HAltUig 392a, (Kar.) *koņragu* “ziller, çingiraklar” DLT 728, *koņraġu* “çingirak (*calacil*)” DLT_MK 277.

koņis zool. “böcek” (TelAS 61), Krş. Alt. *koņis* “1. böcek 2. haşere (genel ad)” AltTS 117a.

[ET *koņuz* > (söz sonu -z > -s sızıcı nöbetleşmesi ve -u- > -ı- ünlü düzleşmesi ile) *koņis*]

ET (Uyg.) **koņuz** “kın kanatlılar, böcek, kurt, solucan” HAltUig 392a, (Kar.) *koņuz* “domuzlan, osurgan böceği” DLT 728, *koņuz* “osurgan böceği (*ħunfusā*)” DLT_MK 277.

kopto- “iftira etmek, dedikodu yapmak” (TelAS 61), Krş. Alt. *kopto-* “iftira atmak” AltTS 117b.

[ET *kovla-* > (söz içi -v- > -p- süreksizleşmesi ve ilerleyici ünsüz benzeşmesi ve ünlü yuvarlaklaşması ile) *kopto-*]

ET (Uyg.) **kovla-** “dedikodu yapmak, iftira etmek” HAltUig 398b.

korım “kurgan, tepe, hüyük” (TelAS 61) [ET *korum* > (-u- > -ı- ünlü düzleşmesi ile) *korım*] ||ET (Uyg.) **korum** “kaya, kaya parçası; yığın; küme küme, yığınla” HAltUig 396b, (Kar.) *korum* “kaya” DLT 731, *korum* “kaya (*şahr*)” DLT_MK 280.

korkı- “korkmak” (TelAS 61), Krş. Alt. *korkı-* “korkmak” AltTS 117b.

[ET *kork-* > (söz sonu -ı ünlü türemesi ile) *korkı-*]

ET (Orh.) **kork-** “korkmak, endişelenmek” MoEsTuYaz 361a, (Uyg.) *kork-* “korkmak, ürkmek” HAltUig 394a, (Kar.) *kork-* “korkmak” DLT 730, *korķ-* *ķul teņriden korķdı* “kul Allah’tan korktu (*ħāfa*)” DLT_MK 279.

korkıs- “korkutmak” (TelAS 61) [< *korkı-* “korkmak” -s- “fiilden fiil türeten ek”] ||ET (Uyg.) **korkıt-** “korkutmak” HAltUig 395a, (Kar.) *korkıt-* ~ *korkut-* “korkutmak” DLT 730, *korķıt- ol anı korķıttı* “o, onu korkuttu (*ħawwafa*)” DLT_MK 279.

korkuş “korku” (TelAS 61), Krş. Alt. *korkuş* “korku” AltTS 118a.

[ET < *korkı*- “korkmak” -ş- “fiilden isim türeten ek”, ET *korkınç* > (-ç > -ş sızıcılığı ve -ı > -u ünlü yuvarlaklaşması ve -n ünsüzünün düşmesi ile) *korkuş*]

ET (Uyg.) **korkınç** “korku, korkaklık, ödlelik, endişe, çekingenlik; tehlike” HAltUig 394b, (Kar.) *korkunç~korkınç* “korku; korkunç, korkutucu” DLT 730, *korğunç* “korku (*hawf*)” DLT_MK 279.

koro- “eksilmek, azalmak” (TelAS 61), Krş. Alt. *koro-* “azalmak, boş yere harcamak” AltTS 118a.

[ET *kora-* > (söz sonu -a > -o yuvarlaklaşması ile) *koro-*]

ET (Uyg.) **kora-** (1) “zarar görmek, buharlaşmak, azalmak, yok olmak, kaybolmak” HAltUig 393b.

kos “kor, kor haline gelmiş kömür” (TelAS 62), Krş. Alt. *kos* “köz” AltTS 118b.

[ET *köz* > (söz sonu -z > -s sızıcı nöbetleşmesi ile) *kos*]

ET (Uyg.) **köz** “kömür ateşi, kömür” HAltUig 414b, (Kar.) *köz* “köz” DLT 743, *köz** “köz” DLT_MK 297.

koş- “1. ilave etmek 2. birleştirmek 3. karıştırmak” (TelAS 62), Krş. Alt. *koş-* “eklemek, birleştirmek” AltTS 118b.

ET (Uyg.) **koş-** (2) “bağlamak, katmak, eklemek, birleştirmek; koşum vurmak, (atları arabaya) koşmak; şiir yazmak” HAltUig 396b, (Kar.) *koş-* “(yanına) katmak” DLT 731, *koş- ol kōyka koşdı* “o, keçi sürüsünü koyun sürüsüne kattı (*karana*)” DLT_MK 280.

koy (II) *zool.* “koyun” (TelAS 62), Krş. Alt. *koy zool.* “koyun (genel ad)” AltTS 118b.

ET (Uyg.) **koy** “koyun, koç; bir yıl adı; dönemsel bir günün adı” HAltUig 398b, (Kar.) *kōy~koy* “koyun” DLT 732, *kōy* “koyun (*ganam*)” DLT_MK 282.

koy- “koymak, tasviri fiil olarak da kullanılır” (TelAS 62), Krş. Alt. *koy-* “1. koymak, bir şeyi bir yere bırakmak 2. (hareketin aniden yapıldığını gösteren yardımcı fiil) *okşop koydı, öptü*” AltTS 119a.

ET (Orh.) **kod-** ~ **kot-** “bırakmak, terk etmek, öylece bırakmak, o halde koymak” MoEsTuYaz 361a, (Uyg.) **kod-** (1) **koy-** (1) “koymak, reddetmek, bırakmak, kabul etmemek, rehin bırakmak, geriye koymak; terk etmek, ayrılmak; belirlemek, saptamak; (bir şeye) devam etmemek, (bir işe) ara vermek; ihmal etmek, ihmalkâr olmak; (... -dan) alıkoymak; (bir şeye göz) atmak; (yardımcı fiil olarak) tamamen yapmak, detaylı yapmak” HAltUig 388a, 398b, (Kar.) **koy-** “terk etmek, bırakmak” DLT 733 ~ **koç-** ~ **kot-** “koymak, bırakmak” DLT 724, **koç-** *ol işin koğtı* “o, işini bıraktı (*taraka*)” DLT_MK 272.

koyçı “çoban” (TelAS 62), Krş. Alt. *koyçı* “çoban” AltTS 119a.

[ET < *koy* “koyun” -*çı-* “isimden isim türeten ek”]

ET (Uyg.) **koynçı** “koyun çobanı” HAltUig 399a.

koyıl- “koyulaşmak” (TelAS 62), Krş. Alt. *koyıl-* “koyulaşmak, koyulmak; (sis için) yoğunlaşmak” AltTS 119a.

[ET < *koyu* “1. koyu 2. yağlı” -*ıl-* “isimden fiil türeten ek”, ET *koyul-* > (ünlü düzleşmesi ile) *koyıl-*]

ET (Kar.) **koyul-** “(sıvı şeyler) katılaşmak, koyulaşmak, koyulmak” DLT 733, *koyul-* *yuğrut koyuldı* “yoğurt koyulaştı (*hasura*)” DLT_MK 282.

koyın “koyun, göğüs ve giysi arası” (TelAS 62), Krş. Alt. *koyın* “1. koyun, sine 2. bot. yaprakla dal arasındaki bölüm” AltTS 119a.

[OT *koyun* > (ünlü düzleşmesi ile) < *koyın*]

OT (Kıp.) **koyun (III)** “bağır, sine, göğüs” (Kİ) KTS 156a, (Har.) *koy(u)n* (2) “koyun, bağır, göğüs, kucak, himaye” (KE 243V/18, HKT 79a/9, HŞ 3461) HTS 339b.

koyon zool. “tavşan” (TelAS 62), Krş. Alt. *koyon zool.* “tavşan” AltTS 119a.

[OT *koyan* > (ünlü yuvarlaklaşması ile) < *koyon*]

OT (Kıp.) **koyan** “tavşan” (BM, CC, Kİ, TA, TZ) KTS 155b, (Çağ.) *koyan* “tavşan” ÇTS_ FK 1529, (Har.) *koyan* “tavşan” (HŞ 445) HTS 339a.

koyu “1. koyu 2. yağlı” (TelAS 62), Krş. Alt. *koyu* “(orman için) yoğun, koyu, sık” AltTS 119b.

[ET *koyug* > (söz sonu -g düşmesi ile) *koyu*]

ET (Uyg.) **koyug** “koyu, ağda gibi, kıvamlı” HAltUig 399a, (Kar.) *koyug* “koyu, katı sıvı” DLT 733, *ḳoyuḡ ḳoyuḡ nēḡ* “kıvamı koyu olan (*saḥin ḡaliḡ*) sıvı” DLT_MK 282.

köböḡ “pamuk” (TelAS 63), Krş. Alt. *köböḡ bot.* “pamuk” AltTS 119b.

OT (Çağ.) **köbenek** Moğ. “pamuk” ÇTS_FK 1531.

köbük “köpük” (TelAS 63) [ET *köpük* > (söz içi -p > -b ötümlüleşmesi ile) *köbük*] || ET (Uyg.) **köpik~ köpük** “köpük; (deve) salya” HAltUig 408a, (Kar.) *köpük ~ köpik* “su köpüğü, kaynayan tencerenin köpüğü” DLT 739, *köpük* “suyun köpüğü (*zabad al-mā*)” DLT_MK 293.

köbükten- “köpüklenmek” (TelAS 63), Krş. Alt. *köbükten-* “köpükle kaplanmak” AltTS 119b.

[ET < *köbük* “köpük” -ten- “isimden fiil türeten ek”, ET *köpiklen-* (söz içi -p > -b ötümlüleşmesi ve ünlü yuvarlaklaşması ve ilerleyici ünsüz benzeşmesi ile) > *köbükten-*]

ET (Uyg.) **köpiklén-** “köpürmek, köpüklenmek” HAltUig 408a.

köç- “göçmek” (TelAS 63), Krş. Alt. *köç-* “göçmek, göç etmek” AltTS 119b.

ET (Orh.) **köç-** “göçmek, göç etmek” MoEsTuYaz 361a, (Uyg.) *köç-* “göçmek, göçebe yaşamak” HAltUig 399a, (Kar.) *köç-* “göçmek” DLT 733, *köç- sū köçti* “ordu vb. göçtü (*raḡila*)” DLT_MK 283.

köçö “bulgur çorbası” (TelAS 63), Krş. Alt. *köçö* “arpa çorbası” AltTS 119b.

[ET *köçe* (söz sonu -e > -ö ünlü yuvarlaklaşması ile) > *köçö*]

ET (Uyg.) **köçé** “bir çorbanın adı” HAltUig 399b.

köçür- “1. göçürmek, göç ettirmek” 2. tercüme etmek (TelAS 63), Krş. Alt. *köçür-* “1. göçürmek 2. mektuplaşmak 3. çevirmek, tercüme etmek, bir bildenden başka bir dile aktarmak” AltTS 119b.

[ET < *köç-* “göçmek” -ür- “fiilden fiil türeten ek”]

ET (Uyg.) **köçür-** “(bir şehrin) yerini değiştirmek, taşımak; göçmeye zorlamak, göçürmek” HAltUig 399b, (Kar.) *köçür-* “naklettirmek, göçürmek; nakletmek” DLT 734, *köçür- ol anı ewdin köçürdi* “o onu evden göçürdü (*hawwala, ankala, az’ana*)” DLT_MK 283.

ködür- “kaldırmak, yukarı kaldırmak” (TelAS 63), Krş. Alt. *ködür-* “1. kaldırmak, indirmek, götürmek 2. kurban vermek” AltTS 120a.

[ET *kötür-* > (söz içi -t >-d ötümlüleşmesi ile) *ködür-*]

ET (Kar.) **kötür-** “kaldırmak” DLT 742, *kötür- er yük kötürdi* “adam yük taşıdı (*hamala*)” DLT_MK 297.

kögör- “gövmek, yeşermek, yeşillenmek” (TelAS 63), Krş. Alt. *kögör-* “1. göğermek, mavileşmek, yeşillenmek 2. sürgün vermek 3. direnmek, inat etmek” AltTS 120b.

[ET < *kök* “mavi” -er- “isimden fiil türeten ek”, ET *köker-* > (söz içi -k >-g ötümlüleşmesi ve ünlü yuvarlaklaşması ile) *kögör-*]

ET (Uyg.) **kökér-** göğermek, maviye kaçmak, morarmak” HAltUig 401a, (Kar.) *köker-* “grileşmek, göğün renginde olmak” DLT 734, *köker- kökerdi nēḡ* “nesne göğerdi (*ağbara*)” DLT_MK 284.

kögüs “göğüs” (TelAS 63), Krş. Alt. *kögüs* “1. göğüs, göğüs kafesi, bağır 2. ” AltTS 120b.

[ET *köküz* > (söz içi -k >-g ötümlüleşmesi ve söz sonu -z >-s sızıcı nöbetleşmesi ile) *kögüs*]

ET (Uyg.) **köküz (I)** “kalp, gönül, yürek, göğüs, idrak, kavrama yeteneği; merkez, kalpgâh, özyurt” HAltUig 401b, (Kar.) *kögüz* “göğüs” DLT 734, *köküz* “göğüs (şadr)” DLT_MK 285.

kök (I) “ot; çim” (TelAS 63) → *kök II*

kök (II) “mavi” (TelAS 63), Krş. Alt. *kök* “1. yeşillik, ot 2. mavi; yeşil” AltTS 120b.

ET (Orh.) **kök** “mavi (göğün rengi olarak); boz, gri; ö.a./ y.a. parçası” (*yen.*) MoEsTuYaz 361b, (Uyg.) *kök* (1) “mavi, gri, boz, soluk, yeşil; gök, gökyüzü, mavi

bir şey” HAltUig 400a, (Kar.) *kōk* “koyu gri, gri, gök renginde olan her renk” DLT 734, *kōk* “gökyüzü renginde olan her şeye böyle denir” DLT_MK 284, *kōk* “yeşillik (ağaçlık alan)” DLT 734, *kōk kend kōki* “şehrin banliyösü (*sawād*) olup ağaçların yeşilliğini kasteder” DLT_MK 284.

kōk (III) “1. dikim, dikme 2. iğne ardı, iğnenin bıraktığı iz, dikiş izi” (TelAS 63), Krş. Alt. *kōk* (I) “dikiş, dikme” AltTS 120b.

OT (Çağ.) **kōk** “teyelleme; [teyel]” ÇTS_FK 1531.

kōkşin “ihtiyar adam” (TelAS 63), Krş. Alt. *kōkşin Moğ.* “yaşlı” AltTS 121a.

[OT *kōgşün* > (söz içi -g > -k ötümsüzleşmesi ve ünlü düzleşmesi ile) *kōkşin*]

OT (Çağ.) **kōgsün/kōgşün.** “yaşlı” ÇTS_FK 1531. Ayrıca Mo. *kōgsin* “yaşlı (insan veya hayvan); yaşlı adam, yaşlı kadın” için bk. Lessing 764a.

kōktō- (II) “teyellemek” (TelAS 63), Krş. Alt. *kōktō-* “dikmek” AltTS 121a.

[ET < *kōk* “1. dikim, dikme 2. iğne ardı, iğnenin bıraktığı iz, dikiş izi” -tō- “isimden fiil türeten ek”, ET *kōkle-* > (ilerleyici ünsüz benzeşmesi ve ünlü yuvarlaklaşması ile) *kōktō-*]

ET (Uyg.) **kōklē- (1)** “bağlamak, bağlayarak kapamak” HAltUig 401a.

kōl “göl” (TelAS 64), Krş. Alt. *kōl* “göl” AltTS 121a.

ET (Orh.) **kōl** “göl; y.a. parçası” MoEsTuYaz 361b, (Uyg.) *kōl* (1) “göl, gölcük, gölet” HAltUig 401b, (Kar.) *kōl~kōl* “göl, gölcük, havuz” DLT 736, *kōl* “[dalmabilecek derinlikte] su birikintisi (*hawd*)” DLT_MK 285.

kōlōtki “gölge” (TelAS 64), Krş. Alt. *kōlōtki* “gölge, gölgeli yer, mec. ay” AltTS 121a.

[OT *kōletke* > (söz içi -e- > -ö- ünlü yuvarlaklaşması ve söz sonu -e > -i ünlü daralması ile) *kōlōtki*]

OT (Kıp.) **kōletke** “gölge” (GT) KTS 157a, (Har.) *kōletge* “gölge krş. köletgü, kölege, kölige, kölge” (HŞ 3845) HTS 341a.

kōm- “gömmek” (TelAS 64), Krş. Alt. *kōm-* “gömmek” AltTS 121a.

ET (Uyg.) **köm-** “gömmek, kazmak; üzerinde çalışmak” HAltUig 402b, (Kar.) *köm-* “(ölü vb.ni) gömmek” DLT 736, *köm- ol ölügni kömdi* “o ölüyü vb. gömdü (*dafana*)” DLT_MK 287.

kömür “kömür” (TelAS 64), Krş. Alt. *kömür* “kömür” AltTS 121b.

ET (Kar.) **kömür** “kömür” (KB) EÜ 285, OT (Çağ.) *kömür* “kömür” ÇTS_FK 1532.

könök “akağaç kabuğundan yapılmış kova” (TelAS 64), Krş. Alt. *könök* “kova” AltTS 122a.

[ET *könek* > (ünlü yuvarlaklaşması ile) *könök*]

ET (Uyg.) **könök** “kova, kap” HAltUig 403a, (Kar.) *könek* “deriden yapılmış su kabı” DLT 738, *könek* “matara, ibrik (*rakwa*)” DLT_MK 292.

köp “çok” (TelAS 64), Krş. Alt. *köp* “çok, çokluk” AltTS 122a.

ET (Uyg.) **köp (1)** “pek çok, çok, bol (sakal, orman) sıkı, sık; güçlü; hepsi, ...-nın çoğu” HAltUig 407b, (Kar.) *köp* “gür, bol, sık ve dolaşık” DLT 739 ~ *kop* “çok, bol, oldukça; mübalağa ve kuvvetlendirme sözü” DLT 728, *köp köp nēḡ* “sık, dolgun, gür olan (*multaff kasir*) her şey” DLT_MK 293.

köpşö- “gevşemek, yumuşamak” (TelAS 64) [ET *kewşe-* > (ünlü yuvarlaklaşması ile) *köpşö-*] || ET (Kar.) **kewşe-** “gevşemek, yumuşamak” DLT 707, *kewşe- kurç nēḡ kewşedi* “katı şey gevşeyip yumuşadı (*fatara, şāra rahw*)” DLT_MK 252.

kör- “1. görmek 2. bakmak” (TelAS 64), Krş. Alt. *kör-* Moğ. “1. bakmak, görmek, dikkatle bakmak 2. bakmak, ilgilenmek, göz kulak olmak” AltTS 122a.

ET (Orh.) **kör-** “görmek; bağımlı olmak” MoEsTuYaz 361b, (Uyg.) *kör-* “görmek, bakmak, (olarak) görmek, seyretmek, dikkate almak; gözden geçirmek, süzmek, gözlemllemek, bakmak; ziyaret etmek; anlamak, algılamak, kavramak; (dert, keder, baskı) çekmek, dayanmak; (sevinç) hissetmek; söz dinlemek, itaat etmek; (kehanet) sormak, istişare etmek; (rüya) birisini işaret etmek; denemek, bir işin yapılacağını garanti etmek” HAltUig 408a, (Kar.) *kör-* “bakmak, görmek” DLT 739, *kör- ol meni kördi* “o beni gördü (*ra 'ā*)” DLT_MK 294.

körük (II) “körük” (TelAS 65), Krş. Alt. *körük* (I) “demirci körüğü” AltTS 122b.

ET (Kar.) **körük** “kuyumcu ve demirci körüğü” DLT 741, *körük* “kuyumcu ve demirci körüğü (*ḥimlūc, minfāḥ al-ḥaddād*)” DLT_MK 295.

körün- “görünmek” (TelAS 65), Krş. Alt. *körün-* “görünmek” AltTS 122b.

[ET < *kör-* “1. görmek 2. bakmak” -ün- “fiilden fiil türeten ek”]

ET (Uyg.) **körün-** “görünmek, gözükmek” HAltUig 412a, (Kar.) *körün-* “görünmek” DLT 741, *körün- tāḡ köründi* “dağ (ve başkası) göründü (*badā, zahara*)” DLT_MK 295.

körüş “1. bakış 2. tanıdık, eş dost, arkadaş” (TelAS 65), Krş. Alt. *körüş* “tanıdık, arkadaş” AltTS 123a.

[ET < *kör-* “1. görmek 2. bakmak” -üş- “fiilden isim türeten ek”]

ET (Kar.) **körüş** “sözle değil gözle olan münazara, bakışma” DLT 741, *körüş* “gözle bakma –sözle münazara etme, tartışma değil- (*al-munāzara bi'l-alḥāz lā bi'l-alfāz*)” DLT_MK 295.

kös “göz” (TelAS 65), Krş. Alt. *kös* “göz, bakış” AltTS 123a.

[ET *köz* > (söz sonu -z >-s sızıcı nöbetleşmesi ile) *kös*]

ET (Orh.) **köz** “göz” MoEsTuYaz 361b, (Uyg.) *köz* (1) “göz(ler), bakış” HAltUig 414a, (Kar.) *köz* “göz” DLT 743, *köz** “göz” DLT_MK 297.

köstö- “dikkatle bakmak, gözlemek” (TelAS 65), Krş. Alt. *köstö-* “bir şeye dikkatle bakmak, gözetlemek” AltTS 123a.

[ET < *köz* “göz” -tö- “isimden fiil türeten ek”, (ilerleyici ünsüz benzeşmesi ve ünlü yuvarlaklaşması ile) *köstö-*]

ET (Uyg.) **közl(è)- (r)** “gözlemek, etrafına bakınmak” HAltUig 415a.

közilik “gözlük” (TelAS 65) [< *köz* “göz” -ilik- “isimden isim türeten ek”, ET *közlük* (söz içi -i ünlü türemesi ve ünlü düzleşmesi ile) >*közilik*]|| ET (Kar.) **közlük** “göz kamaştığı veya ağrıdığı zaman göz üzerine konan at kuyruğundan

örülmüş nesne, bir tür gözlük” DLT 744, *közlük* “at kuyruğundan örülen bir şey, göz ağrıdığı veya kardan kamaştığı zaman üzerine konur” DLT_MK 298.

köznök “pencere” (TelAS 65), Krş. Alt. *köznök* “pencere” AltTS 123a.

[ET *közünök* (söz içi –ü- ünlüsünün düşmesi ile) > *köznök*]

ET (Uyg.) **közünök** ~ **közün(ö)k** “yara, ağız, çukur, delik, baca, pencere, ilmik” HAltUig 415b.

kuçak “kucak” (TelAS 66), Krş. Alt. *kuçak* “kucak” AltTS 123b.

ET (Uyg.) **kuçak** “kucaklama, sarılma” HAltUig 418a, (Kar.) *kuçak* “kucak” DLT 744, *kuçak bir kuçak bōz* “bir kucak (*iḏbāra*) bez (ve başkası)” DLT_MK 299.

kuçakta- “kucaklamak” (TelAS 66), Krş. Alt. *kuçakta-* “kucağında taşımak, kucaklamak” AltTS 123b.

[ET < *kuçak* “kucak” -ta- “isimden fiil türeten ek”, (ilerleyici ünsüz benzeşmesi ile) *kuçakta-*]

ET (Uyg.) **kuçakla-** “kucaklamak, içine almak” HAltUig 418a, (Kar.) *kuçakla-* “kucaklamak” DLT 744, *kuçakla- ol barçın kuçakladı* “o, ipekli kumaşı kucakladı (*ta’abbaṭa*)” DLT_MK 299.

kuda “erkek dünür” (TelAS 66), Krş. Alt. *kuda* “1. dünür 2. dünürcülük” AltTS 124a.

OT (Çağ.) **ḳuda** “başka aşirete kız veren aşiret. Kız alan aşirete Anda denir” ÇTS_FK 1535, (Har.) *ḳuda* (<Mo.) “hısım, akraba” HTS 341a.

kudur- “hoplayıp zıplamak, yaramazlık etmek” (TelAS 66) || ET (Uyg.) **kuddur-** “döktürmek, erittirmek” HAltUig 418b, (Kar.) *kudur-* “kudurmak, haddini aşmak” DLT 752, *ḳudur- oğlan ḳuturdı* “çocuk şımardı, yaramazlıkta ileri gitti (*irtāḥa, lacca fi mucūn*)” DLT_MK 308.

kul “kul, köle, uşak, ırgat” (TelAS 66), Krş. Alt. *kul* “kul, köle, hizmetkâr, uşak” AltTS 124a.

ET (Uyg.) **kul (1)** “esir, köle, kul; bağlı ve bağımlı kişi” HAltUig 420b, (Orh.) *kul* “kul, köle, erkek köle” MoEsTuYaz 361b, (Kar.) *kul* “kul, köle” DLT 745, *ḳul* “kul, köle (‘*abd*)” DLT_MK 300.

kula “kula, at donu” (TelAS 66), Krş. Alt. *kula* “(at donu) kula” AltTS 124b.

ET (Orh.) **kula** “kula, (at donu)” (*kır*) MoEsTuYaz 361b, (Uyg.) *kula* “bir renk” HAltUig 421a, (Kar.) *kula* “kula donlu olan” DLT 745.

kulak “kulak” (TelAS 66), Krş. Alt. *kulak* “1. kulak 2. *mec.* tencerenin kulbu 3. çengel (silahta)” AltTS 124b.

ET (Orh.) **kulkak** “kulak” MoEsTuYaz 361b, (Uyg.) *kulkak* ~ *kulgak* ~ *kulak* “kulak(lar); kulp” HAltUig 421a, (Kar.) *kulak* “kulak” DLT 745 ~ *kulkak* ~ *kulxak* “kulak” DLT 746, *ḳulak* “kulak (*uzun*) birtakımları ḳulḥak, birtakımları ḳulḳak derler” DLT_MK 300.

kulaş “kulaç” (TelAS 66), Krş. Alt. *kulaş* “bir ayağa denk gelen uzunluk ölçüsü” AltTS 124b.

[ET *kulaş* > (söz sonu -ş >-ç sızıcılaşması ile) *kulaç*]

ET (Uyg.) **kulaç** “kulaç” HAltUig 421a, (Kar.) *kulaç* “kulaç” DLT 745, *ḳulaç* “kulaç, açık kollar arasındaki genişlik (*bā*’)” DLT_MK 300.

kulaşta- “kulaç ile ölçmek, kulaçlamak” (TelAS 66), Krş. Alt. *kulaşta-* “ayak uzunluğuyla ölçmek” AltTS 124b.

[ET < *kulaş* “kulaç” -ta- “isimden fiil türeten ek”, ilerleyici ünsüz benzeşmesi ve söz içi -ş >-ç sızıcılaşması ile) *kulaşta-*]

ET (Kar.) **kulaçla-** “kulaçla kulaçlamak” DLT 745, *ḳulaçla-* ol uruḳnı *ḳulaçladı* “o, urganı kulaçladı, kaç kulaç geldiğini ölçtü (*bā*’a...bi-bā’ihî)” DLT_MK 300.

kumdak bot. “şerbetçi otu” (TelAS 66) [ET *kumlak* > (gerileyici ünsüz benzeşmesi ile) *kumdak*] || ET (Kar.) **kumlak** “sarmaşığa benzer bir bitki (tarla sarmaşığı)” DLT 746, *ḳumlak* “Kıfçāk topraklarında yetişir, yaprağı fasulye yaprağına benzer sarmaşık gibi bir ot (*lablāb*)” DLT_MK 302.

kundus zool. “kunduz, kastor” (TelAS 67), Krş. Alt. *kundus* “kunduz” AltTS 124b.

[ET *kuntuz* > (söz içi -t >-d ötümlüleşmesi ve söz sonu -z >-s sızıcı nöbetleşmesi ile) *kundus*]

ET (Uyg.) **kuntuz** ~ **kunduz** “kunduz, su samuru kunduz kayırı, kunduz hayası” HAltUig 424a, (Kar.) *kunduz* “kunduz” DLT 746, *ķunduz* “kunduz, su köpeğidir (*al-ķudā’a wa-hiya kalba al-mā’*)” DLT_MK 302.

kur “kemer, kuşak” (TelAS 67), Krş. Alt. *kur* “kemer, kuşak, bele sarılan uzun ve enli kumaş” AltTS 125a.

ET (Uyg.) **kur (1)** “sınıf, aşama, durum, pozisyon, yer; nizam; kemer” HAltUig 424b, (Kar.) *kur* “kuşak, kemer” DLT 747, *ķur* “kuşak, kemer (*minṭaķa*)” DLT_MK 302.

kur- “kurumak” (TelAS 67), Krş. Alt. *kuru-* “1. kurumak 2. yok olmak” AltTS 126a.

[ET *kurı-* (söz sonu -ı ünlüsünün düşmesi ile) > *kur-*]

ET (Uyg.) **kurı-** ~ **kur(ı)-** “kurumak, körelmek, zayıflamak” HAltUig 425a, (Kar.) *kurı-* ~ *kuru-* “kurumak” DLT 748, *ķurı-* *ķurıdı tōn* “elbise vb. kurudu (*caffa*)” DLT_MK 304.

kurç “1. sivri 2. dinç, çevik” (TelAS 67), Krş. Alt. *kurç* “1. keskin 2. *mec.* sivri akıllı” AltTS 125a.

ET (Uyg.) **kurç** “katı, sert; katılık, sertlik; çelik” HAltUig 424b, (Kar.) *kurç* “sert, sağlam ve güçlü olan” DLT 747, *ķurç* “güçlü kuvvetli (*cilād*) adamlar da böyle nitelenir” DLT_MK 303.

kurça- “kuşatmak” (TelAS 67), Krş. Alt. *kurça-* “sarmak, kuşatmak” AltTS 12a.

[ET < *kur* “kemer, kuşak” -*ça-* “isimden fiil türeten ek”]

ET (Uyg.) **kurşa-** “sarmak, kuşatmak, çevirmek; sarılmış olmak, çevrilmiş olmak” HAltUig 425b, (Kar.) *kurşa-* “kemer bağlamak” DLT 749, *ķurşa-* *ol kaftan ķurşadı* “o, kaftanın kuşağını bağladı (*şadda minṭaķa*)” DLT_MK 304.

kurçan- “kuşanmak” (TelAS 67), Krş. Alt. *kurçal-* “sarılmış, kuşanılmış olmak” AltTS 125b.

[ET < *kurça-* “kuşatmak” -*n-* “fiilden fiil türeten ek”]

ET (Uyg.) **kurşan-** “kuşak takmak, kuşak sarmak” HAltUig 425b, (Kar.) *kurşan-* “kemer kuşanmak” DLT 749, *kurşan-* *er kurin kurşandı* “adam kuşağını kuşandı (*tanaṭṭaḳa*)” DLT_MK 304.

kurgak “kuru” (TelAS 67), Krş. Alt. *kurgak* “kuru” AltTS 125b.

[ET < *kur-* “kurumak” -*gak-* “fiilden isim türeten ek”]

ET (Uyg.) **kurgak** “kurak, kara, toprak” HAltUig 425a, (Kar.) *kurgak* “kuraklık, kıtlık” DLT 747, *kurğak** “kıtlık” ~ *kurkağ* “çıplak arazi (mart); suyu ve otu olmayan kır (*mafāza*)” DLT_MK 304.

kurt zool. “kurt, tırtıl” (TelAS 67), Krş. Alt. *kurt* “kurt, kurtçuk, solucan” AltTS 126a.

ET (Uyg.) **kurt (1)** “kurt; diş çürüğü, çürük” HAltUig 425b, (Kar.) *kurt* “kurt (böcek)” DLT 749, *ḳurt* “bütün Türk lehçelerinde kurt, kurtçuk (*dūd*)” DLT_MK 305.

kurttu “kurtlu, kurtlanmış” (TelAS 67), Krş. Alt. *kurttu* “kurtlu” AltTS 126a.

[ET < *kurt* “kurt, tırtıl” -*tu-* “isimden isim türeten ek”, ET *kurtlug* > (söz sonu -*g* düşmesi ve ilerleyici ünsüz benzeşmesi ile) *kurttu*]

ET (Uyg.) **kurtlug** ~ **kurt(lug)** “kurtlu, kurt” HAltUig 426a.

kuru (II) “1. kuru 2. boş” (TelAS 67), Krş. Alt. *kuru* (II) “1. kuru 2. boş” AltTS 126a.

[ET *kurug* > (söz sonu -*g* düşmesi ile) *kuru*]

ET (Uyg.) **kurug (1)** “kuru, yaş olmayan; yalın; boş; yararsız; kurumuş, çıplak; özelliği olmayan, özelliksiz; ıssız, terk edilmiş; sebatsız, asılsız; boşuna; boşluk; kara” HAltUig 426a, (Kar.) *kurug* “kuru; boş (suçlama) DLT 749 ~ *kuruk* “kuru” DLT 750, *ḳuruğ* “kurumuş olan (*yābis*) her şey” DLT_MK 305.

kurut- “kurutmak” (TelAS 67), Krş. Alt. *kurut-* “1. kurutmak 2. yok etmek” AltTS 126a.

[ET < *kur-* “kurumak” -*ut-* “fiilden fiil türeten ek”, ET *kurit-* > (ünlü yuvarlaklaşması ile) *kurut-*]

ET (Uyg.) **kurıt-** “kurutmak” HAltUig 425b, (Kar.) *kurıt-* ~ *kurut-* “kurutmak” DLT 748, *kurıt- kün tōnuğ kurıttı* “güneş elbiseyi vb. kuruttu (*acaffat*)” DLT_MK 304.

kus- “kusmak” (TelAS 67) || ET (Uyg.) **kus-** “kusmak” HAltUig 427a, (Kar.) *kus-* “kusmak” DLT 750, *kus- er kusdı* “adam vb. kustu (*kā’a*)” DLT_MK 306.

kusku “kusmak” (TelAS 67) [*kus-* “kusmak” *-ku-* “filden isim türeten ek”, OT *kušgu* (söz içi *-g* > *-k* ötümsüzleşmesi ile) > *kusku*] || OT (Kıp.) **kušgu** “kusuntu, kusmak” (Kİ) KTS 165a.

kuskun zool. “kuzgun” (TelAS 68), Krş. Alt. *kuskun* zool. “kuzgun, karga” AltTS 126b.

[ET *kuzgun* > (söz içi *-z* > *-s* sızıcı nöbetleşmesi ve *-g* > *-k* ötümsüzleşmesi ile) *kuskun*]

ET (Uyg.) **kuzgun** “kuzgun, karga, leş yiyen kuş, kuş” HAltUig 434b, (Kar.) *kuzgun* “kuzgun” DLT 753, *kušgun* “kuzgun (*gudāf*)” DLT_MK 310.

kuş zool. “1. tavuk 2. kuş” (TelAS 68), Krş. Alt. *kuş* “kuş” AltTS 126b.

ET (Uyg.) **kuş (1)** “kuş” HAltUig 427b, (Kar.) *kuş* “kuş” DLT 750, *kuš* “kuş (*ṭayr*)” DLT_MK 306.

kuu zool. “1. kuğu 2. solgun, benzi solmuş” (TelAS 68), Krş. Alt. *kuu* “kuğu” AltTS 126b.

[ET *kugu* > (söz içi *-g* ünsüzünün düşmesi ile) *kuu*]

ET (Uyg.) **kugu** “kuğu, kuğu kuşu” HAltUig 419b, (Kar.) *kugu* “kuğu” DLT 745, *kušgu* “kuğu kuşu (*ḥawāşil*)” DLT_MK 300.

kuur- “kavurmak” (TelAS 68), Krş. Alt. *kuur-* “1. (arpa için) pişirmek 2. bitkin hale getirmek 3. yıkmak, harap etmek” AltTS 127a.

[ET *kagur-* (söz içi *-g* ünsüzünün düşmesi ve ünlü yuvarlaklaşması ile) > *kuur-*]

ET (Uyg.) **kagur-** ~ **kavur-** “kavurmak” HAltUig 319b, 349a, (Kar.) *kawur-* “kavurmak” DLT 694, *kawur-** “kavurmak” DLT_MK 233.

kuy- “demir dökmek” (TelAS 68) || ET (Kar.) **kuy-** “(su vb.) koymak, dökmek, boşaltmak” DLT 752, *kuy- er küpke sūw kuydı* “adam küpe su döktü, suyu kaba boşalttı (*şabba, kallaba*) DLT_MK 308.

kuyak “zırh, zırh gömleği” (TelAS 68), Krş. Alt. *kuyak* “1. lavabo 2. zırh” AltTS 127a.

[ET *kuyag* > (söz sonu -g > -k ötümsüzleşmesi ile) *kuyak*]

ET (Uyg.) **kuyag (1)** “zırh” HAltUig 434a.

kuykala- “patatesi ateşte pişirmek, alazlamak, ütmek” (TelAS 68), Krş. Alt. *kuykala-* “(tavuk, domuz için) tütsülemek, (ütmek, ütülemek) tüylerini yakmak” AltTS 127b.

ET (Kar.) **kuykala-** “(derideki tüyü) soymadan yakmak ve suda temizlemek” DLT 752, *kuykala-** “derinin tüyünü ütmek, yakarak temizlemek” DLT_MK 309.

kuyruk “kuyruk” (TelAS 68), Krş. Alt. *kuyruk* “1. kuyruk 2. *mec.* son, uç” AltTS 127b.

ET (Kar.) **kuḍruk** “kuyruk” DLT 745, *kuḍruk* “bütün hayvanların kuyruğu (*aḡnāb*)” DLT_MK 299.

kuyun “kasırğa” (TelAS 68), Krş. Alt. *kuyun Moğ.* “kasırğa, fırtına” AltTS 127b.

OT (Çağ.) **kuḡyun** “hortum, burgaç; [kasırğa, talaz]” ÇTS_FK 1540.

küç “1. güç, kuvvet 2. zor” (TelAS 69), Krş. Alt. *küç* “1. güç, kuvvet 2. zor” AltTS 128a.

ET (Orh.) **küç** “güç, güçlü, kuvvetli” MoEsTuYaz 362a, (Uyg.) *küç* (1) “güç, yetki, kudret, otorite, zor; hizmet, iş; yardım; etkinlik, etkililik; kabiliyet” HAltUig 435a, (Kar.) *küç ~ küç* “güç, kuvvet” DLT 753, *küç* “güç, kuvvet (*kuwwa*)” DLT_MK 310.

küçtü “güçlü” (TelAS 69) [< *küç* “1. güç, kuvvet 2. zor” -*tü-* “isimden isim türeten ek, ET *küçlög* > (söz sonu -g düşmesi ve ilerleyici ünsüz benzeşmesi ile) *küçtü*] || ET (Orh.) **küçlög** “güçlü, kuvvetli” MoEsTuYaz 362a, (Uyg.) *küçlög ~ küç(lög)* “güçlü, kuvvetli, verimli, bereketli; (rüzgâr) şiddetli, güçlü; iktidar sahibi;

güçlü kişi” HAltUig 436a, (Kar.) *kūçlūg* “güçlü, kuvvetli” DLT 754, *kūçlūg* “güçlü” DLT_MK 311.

küçü “1. küçük 2. az, biraz” (TelAS 69) ET *kiçig* > (söz sonu -g düşmesi ve ünlü yuvarlaklaşması ile) *küçü*] || ET (Uyg.) **kiçig** ~ **kiç(i)g (1)** “küçük, genç; alçak, değersiz; alt aşamadaki; önemsiz; küçük erkek kardeş; gençlik, çocukluk; düşük (kişi); öğrenci, acemi; kısa bir süre için; yirmi dokuz günlük bir ayın adı” HAltUig 378a, (Kar.) *kiçig* “küçük” DLT 719, *kiçig* “her şeyin küçük olanı (*şagîr*)” DLT_MK 269.

küçük “köpek yavrusu” (TelAS 69), Krş. Alt. *küçük* “köpek yavrusu; kurt yavrusu; enik” AltTS 128a.

OT (Kıp.) **küçük (II)** “1. kuyruğu kesik (köpek) 2. köpek yavrusu, enik” (TA) KTS 167a, (Çağ.) *küçük* “köpek yavrusu” ÇTS_FK 1540.

küjin- “üşenmek, tembellik etmek” (TelAS 69) [ET *küçen-* > (söz içi -ç- > -j- sızcılaşması ve -e > -i ünlü daralması ile) *küjin-*] || ET (Kar.) **küçen-** “güç azalmak, yük ağır gelmek” DLT 754, *küçen-* at *küçendi* “atın, ağır yük taşımaktan gücü kuvveti azaldı (*faturat kuwwa*)” DLT_MK 311.

kül “kül” (TelAS 69), Krş. Alt. *kül* “kül” AltTS 128b.

ET (Uyg.) **kül (1)** “kül” HAltUig 438b, (Kar.) *kül* “kül” DLT 755, *kül* “kül (*ramād*)” DLT_MK 313.

külük “1. babayiğit 2. becerikli, çevik” (TelAS 69), Krş. Alt. *külük* “1. pehlivan 2. usta 3. becerikli, çevik” AltTS 128b.

OT (Kıp.) **külük (II)** “çabuk, hızlı” (GT) 168a.

kümüş “gümüş” (TelAS 69), Krş. Alt. *kümüş* “gümüş” AltTS 128b.

ET (Uyg.) **kümüş** “gümüş, gümüş para” HAltUig 439b, (Kar.) *kümüş* “gümüş; para” DLT 756, *kümüş* “gümüş (*fidḍa*)” DLT_MK 316.

kün “1. gün 2. güneş” (TelAS 69), Krş. Alt. *kün* “1. güneş 2. gün 3. hava” AltTS 128b.

ET (Orh.) **kün** “güneş; gün” MoEsTuYaz 362b, (Uyg.) *kün* (1) “(muhtemelen Toharcada bir Türkçe alıntı) gün, gündüz” ~ *kün* (2) “(muhtemelen Toharcada bir

Türkçe alıntı) Güneş” HAltUig 440a, (Kar.) *kün~kūn* “gün, güneş” DLT 756, *kūn* “gün, güneş (*şams*)” DLT_MK 316.

küre- “küremek, kürelemek” (TelAS 69), Krş. Alt. *küre-* “küremek, kürekle toplamak” AltTS 129b.

[ET *kūri-* (söz sonu -i > -e ünlü genişlemesi ile) > *küre-*]

ET (Kar.) **kūri-** “(kar vb.şeyleri) küremek” DLT 757, *kūri-* at *kūridi* “at ön ayaklarıyla yeri eştı (*ḥafara*)” DLT_MK 317.

kürek “kürek” (TelAS 70), Krş. Alt. *kürek* “kürek” AltTS 129b.

[ET < *küre-* “küremek, kürelemek” -k- “fiilden isim türeten ek”, söz içi -g- ünsüzünün düşmesi ile) *kürek*]

ET (Kar.) **kürgek** “geminin küreği ve her türlü kürek” DLT 757, *kürgek* “tekne küreği (micraf) ve her çeşit kürek (*mishāt*)” DLT_MK 317.

küreş “güreş” (TelAS 70), Krş. Alt. *küreş* “güreş” AltTS 129b.

OT (Kıp.) **küreş** “güreş” (GT, Kİ) KTS 169a, (Har.) *küreş* “güreş” (ME 225/8) HTS 364b.

küreş- “güreşmek” (TelAS 70), Krş. Alt. *küreş-* “güreşmek” AltTS 129b.

ET (Uyg.) **kürêş-** “güreşmek, birbiriyle savaşmak” HAltUig 444a, (Kar.) *küreş-* “güreşmek; savaşmak” DLT 757, *küreş-* “yarışmak” DLT_MK 317.

küreşçi “güreşçi” (TelAS 70), Krş. Alt. *küreşçi* “güreşçi, savaşçı, pehlivan” AltTS 129b.

[ET < *küreş* “güreş” -çi- “isimden isim türeten ek”]

ET (Uyg.) **kürêşçi** “güreşçi” HAltUig 444a.

küs “sonbahar, güz” (TelAS 70), Krş. Alt. *küs* “güz, sonbahar” AltTS 130a.

[ET *küz* > (söz sonu -z > -s sızıcı nöbetleşmesi ile) *küs*]

ET (Orh.) **küz** “güz, sonbahar” MoEsTuYaz 362b, (Uyg.) *küz* (1) “sonbahar, güz” HAltUig 448a, (Kar.) *kūz ~ kūz* “güz” DLT 759, *küz* “güz mevsimi, sonbahar (*ḥarif*)” DLT_MK 320.

küskü “ayna” (TelAS 70), Krş. Alt. *küskü* “ayna” AltTS 130a.

[ET *közñü* > (söz içi -z- > -s- sızıcı nöbetleşmesi ve söz içi -ñ- > -k- ağızsıllaşması ile) *küskü*]

ET (Orh.) **közñü** “ayna (Yen) MoEsTuYaz 361b, (Kar.) *közñü* “ayna” DLT 744 , *közñü* “ayna (*mir’āt*)” DLT_MK 298.

küt- 1. hayvan gütmek, otlatmak 2. hayvan yetiştirmek” (TelAS 70), Krş. Alt. *küt-* “1. gütmek, otlatmak 2. ilgilenmek, bakmak” AltTS 130a.

ET (Uyg.) **küd-** ~ **küt-** “beklemek, umut etmek, kollamak; (hayvan) gütmek” HAltUig 437a, 446b, (Kar.) *kūd-* “gütmek” DLT 754, *kūd-* *ol kōy kūd̄ti* “o, koyunu vb. güttü (*ra’a*)” DLT_MK 311.

küü “ezgi, melodi” (TelAS 70), Krş. Alt. *küü* “ses, uğultu (çok)” AltTS 130a.

[ET *küg* > (söz sonu -g düşmesi ile) *küü*]

ET (Uyg.) **küg (1)** “şarkı, melodi, nağme; ilahi; ses, ton” HAltUig 437b, (Kar.) *küg* “şarkıda nağme” DLT 754 , *küg* “şiiirin ölçüsü (‘*arūd aş-şi’r*)” DLT_MK 312.

küüle- “uğuldamak” (TelAS 70), Krş. Alt. *küüle-* “1. cınlamak 2. bir kişinin boğazdan, diğerinin ağızdan iki dilli melodi söylemesi” AltTS 130b.

[ET < *küü* “ezgi, melodi” -le- “isimden fiil türeten ek”, ET *küg̃le-* > (söz içi -g düşmesi ile) *küüle-*]

ET (Kar.) **küg̃le-** “şarkı söylemek ve şarkıda nağme çıkarmak” DLT 755, *küg̃le-* *er küg̃ledi* “adam şarkı söyledi ve bu sırada bazı nağmeler yaptı (*tagannā...bi-uğniya*) (*aḥraca laḥn*)” DLT_MK 312.

kükürt “kükürt” (TelAS 70) [OT *kükürt* > (söz içi -k ünsüzünün düşmesi ile) *küürt*]|| OT (Kıp.) **kükürt** Fars. “kükürt” (TZ) KTS 167b, (Har.) *küküird* (<F.) *kükürt*” (KE 40v/21) HTS 362a.

küy- “yanmak” (TelAS 70), Krş. Alt. *küy-* “yakmak, yanmak” AltTS 130b.

ET (Kar.) **küy-** “yanmak” DLT 758, *küy-* *otuñ küydi* “odun vb. yandı (*iḥtaraḳa*)” DLT_MK 319.

küydür- “yakmak” (TelAS 70), Krş. Alt. *küydür-* “1. yakmak 2. ağrıya neden olmak”AltTS 130b.

[ET < *küy-* “yanmak” -*dür-* “fiilden fiil türeten ek”, ET *küytür-* > (söz içi -t >-d ötümlüleşmesi ile) *küydür-*]

ET (Kar.) **küytür-** “yakılması için emir vermek, yaktırmak” DLT 758, *küytür-* *ol anıñ tönin küytürdi* “o, onun elbisesini vb. yaktırdı, yakılmasını (*ihrāk*) emretti” DLT_MK 320.

küzen zool. “kokarca” (TelAS 71), Krş. Alt. *küzen zool.* “kokarca”AltTS 131a.

ET (Kar.) **küzen** “kuş ve köstebek avlamak için kullanılan sıçan cinsinden bir hayvan” DLT 759, *küzen* “serçe kuşu, tarla sıçanı, köstebek (*yarbū*) vb. avlamak için kullanılan sıçangillerden (*cirzān*) bir hayvan” DLT_MK 320.

M

ma ünl. “al! alsana” (TelAS 71), Krş. Alt. *ma ünl.* “işte, nah!”AltTS 131b.

ET (Kar.) **ma** “işte şurada, al anlamında bir gösterme edatı” DLT 761 ~ **mah** “işte orada al anlamında bir gösterme edatı” DLT 761, *ma* “al (*huz*) anlamında bir harf” DLT_MK 322.

maara- “koyun, kuzu melemek” (TelAS 71), Krş. Alt. *maara-* “(koyun için) melemek”AltTS 131b.

[ET *mağra-* > (söz içi -*η* ünsüzünün düşmesi ve ve -*a* ünlüsünün türemesi ile) *maara-*]

ET (Uyg.) **mağra-** “bağırarak, böğürmek, çığlık atmak, (kuşlar için) ötmek” HAltUig 468b.

makta- “övmek, methetmek, ululamak” (TelAS 71), Krş. Alt. *makta-* Ar. “övmek, methetmek”AltTS 132a.

OT (Kıp.) **mahta-** “övmek, methetmek” (CC) KTS 176a, (Çağ.) *mahtamak* “övmek” ÇTS_FK 1444. Ayrıca Mo. *magta-* “övmek, methetmek, yüceltmek, göklere çıkarmak, lehinde konuşmak” için bk. Lessing 812b.

mal “1. hayvanlar. 2. zool. at” (TelAS 71), Krş. Alt. *mal* “hayvan, mal; at” AltTS 132a.

ET (Uyg.) **mal (1)** “mal” HAltUig 465b.

may “yağ” (TelAS 72), Krş. Alt. *may* “yağ” AltTS 133a.

OT (Çağ.) **may** “Özbek dilinde: yağ” ÇTS_FK 1445.

mayrık “eğri bacaklı, paytak” (TelAS 72), Krş. Alt. *mayrık* “1. (ağaç için) eğri 2. (ayakkabı için) çarpık 3. eğri ayaklı 4. sallanan, sağlam olmayan” AltTS 133a.

[OT *mayruk* > (ünlü düzleşmesi ile) *mayrık*]

OT (Kıp.) **mayruk** “seyrek ve eğri dişli olan” (TZ) KTS 178b, (Çağ.) *mayruk* “ayağı eğri, ayağı sakat” ÇTS_FK 1445.

mee “beyin” (TelAS 72), Krş. Alt. *mee* “beyin” AltTS 133b.

ET (Kar.) **meñe** “beyin, akıl” (KB) EÜ 307, OT (Kıp.) **miyin** “beyin” (TZ) 185a.

men zm. “ben” (TelAS 72), Krş. Alt. *men* “ben (birinci teklik şahıs zamiri)” AltTS 133b.

ET (Orh.) **men** “ben; 1. tekil kişi çekim eki” MoEsTuYaz 363a, (Uyg.) *m(ä)n* ~ *män* (1) “ben, ego” HAltUig 471b, (Kar.) *min* “ben” DLT 764 ~ *men* “ben” DLT 762, *men* “[Oğuzlar dışındaki] Türk lehçelerinde ben (*anā*)” DLT_MK 326.

meñ “ben, yüzdeki veya vücuttaki siyah nokta” (TelAS 72), Krş. Alt. *meñ* “1. ben, doğum lekesi 2. siğil” AltTS 133b.

ET (Uyg.) **mäñ (2)** “doğum lekesi, ben” HAltUig 472b, (Kar.) *meñ* “yüzdeki ben” DLT 763, *meñ* “yüzdeki ben (*hāl*)” DLT_MK 326.

mıltık (I) “tüfek” (TelAS 73), Krş. Alt. *mıltık* “silah, tüfek” AltTS 134a.

OT (Çağ.) **mıltık** “tüfek” ÇTS_FK 1446.

mınarı “buraya, bu tarafa doğru” (TelAS 73), Krş. Alt. *mınar* “bu tarafa, buraya” AltTS 134b.

[ET < *mu* “isim kökü” -*narı*- “yön gösterme eki” , ET *muñar* > (söz içi *u*- > *ı*- ünlü düzleşmesi ile) *mınarı*]

ET (Uyg.) **muṇar** “ona, buna, bu şekilde, benzer şekilde” HAltUig 481b, (Kar.) *muṇar* “buna” DLT 765, *muṇar men muṇar aydım* “ben buna (li-hāzā) söyledim” DLT_MK 331.

minda “burada” (TelAS 73), Krş. Alt. *minda* “burada, burası” AltTS 134b.

[< *mi* “isim kökü” -n- “zamir n’si” -da- “bulunma durum eki”, ET *munta* > (ünlü düzleşmesi ve söz içi -t > -d ötümlüleşmesi ile) *minda*]

ET (Uyg.) **munta** “burada, bunda; bunun (dışında)” HAltUig 480a, (Kar.) *munda* “burada, şurada” DLT 765, *munda* “burada, bunda (*hāhunā*) anlamında bir yer zarfı” DLT_MK 330.

mındıy “böyle” (TelAS 73), Krş. Alt. *mındıy* “böyle, öyle, şöyle, bu şekilde, buna benzer” AltTS 134b.

[ET *muntag* > (söz sonu *g*- > *y*- akıcılılaşması ve söz içi -u- > -ı- ünlü düzleşmesi ve söz içi -t- > -d- ötümlüleşmesi ile) *mındıy*]

ET (Uyg.) **muntag (1)** “böyle, bunun gibi, böylesi” HAltUig 480a, (Kar.) *mundag* “böyle” DLT 765, *mundag** “bunun gibi, böyle” DLT_MK 330.

mını “bunu” (TelAS 73) [ET *muni* > (ünlü düzleşmesi ile) *mını*] || ET (Uyg.) **muni** “bunu” HAltUig 479b, (Kar.) *muni* ~ *mūni* ~ *mūnu* “bunu” DLT 765, *muni** “bu işaret zamirinin nesne durumu hâli” DLT_MK 330.

min- “binmek” (TelAS 73), Krş. Alt. *min-* “binmek (bir hayvanın vs. üstüne)” AltTS 135a.

ET (Uyg.) **mīn-** “(binek hayvanı, araba) binmek” HAltUig 475b, (Kar.) *mīn-* “binmek” DLT 767, *mūn- er at mūndi* “adam, ata vb. bindi (*rakiba*)” DLT_MK 331.

mīn “çorba” (TelAS 73), Krş. Alt. *mūn* “çorba” AltTS 136b.

ET (Uyg.) **mūn (2)** ~ **mīn (1)** “çorba, et suyu” HAltUig 482b, 475b, (Kar.) *mūn* “çorba” DLT 766, *mūn* “çorba (*maraqa*)” DLT_MK 331.

monçok “inci” (TelAS 73) || ET (Uyg.) **monçuk** “boncuk, inci, mücevher; çelenk, inci gerdanlık; yedi mücevherden de biri” HAltUig 478a, (Kar.) *monçuk* “süs eşyasındaki boncuk” DLT 765, *munçuk* “boncuk, ziynet eşyasının her bir tanesi (*kull ḥaraza min al- ḥuli*)” DLT_MK 330.

möŋkü “ebedî, bengî” (TelAS 73), Krş. Alt. *möŋkü* “1. ebedî 2. dağ buzulu, yıl boyu kalkmayan kar” AltTS 136a.

ET (Uyg.) **mèŋü (1) ~ mènigü ~ mængü (1)** “sonsuz, ebedî; sonsuz Tanrı; ebedî prensip” HAltUig 473b, 472b, (Kar.) *mængü* “ebedî, sonsuza dek” DLT 763, *mængü* “sonsuz, ebedî (hâlid); sonsuzluk, ebedîlik (*hulūd*)” DLT_MK 327.

möörö- “inek, sığır, boğa böğürmek” (TelAS 73), Krş. Alt. *möörö-* “böğürmek” AltTS 136a.

ET (Uyg.) **müŋrè-** “melemek, böğürmek, kükremek” HAltUig 483a, (Kar.) *müŋre-* “(öküz vb.) böğürmek” DLT 766, *möŋre- uç mōŋredi* “öküz böğürdü (*hāra*)” DLT_MK 329.

muŋ “bin sayısı” (TelAS 74), Krş. Alt. *muŋ* “bin” AltTS 136b.

ET (Uyg.) **miŋ (1)** “bin” HAltUig 475b, (Kar.) *miŋ* “bin” DLT 764, *muŋ* “sayı adı bin (alf)” DLT_MK 328.

muŋdu “sakat, sefil” (TelAS 74) [ET *muŋlug* > (söz sonu -g düşmesi ve gerileyici ünsüz benzeşmesi ile) *muŋdu*]|| ET (Uyg.) **muŋlug** “sıkıntılı, üzüntülü, kaygılı” HAltUig 481b.

mus “1. buz 2. dolu, buz parçası şeklindeki yağış türü” (TelAS 74), Krş. Alt. *mus* (*bk.buz*) “buz” AltTS 46a.

ET (Uyg.) **buz** “buz” HAltUig 210a, (Kar.) *büz ~ buz* “buz” DLT 605, *büz* “buz (*camd*)” DLT_MK 131.

mürküt zool. “kartal” (TelAS 74), Krş. Alt. *mürküt zool.* “kartal” AltTS 136b.

OT (Çağ.) **bürgüt** “karakuş, kartal, tavşancıl” ÇTS_FK 1342.

müüs “boynuz” (TelAS 74), Krş. Alt. *müüs* “boynuz” AltTS 136b.

[ET *müyüz* > (söz sonu z- > s- sızıcı nöbetleşmesi ve söz içi -y- ünsüzünün düşmesi ile) *müüs*]

ET (Uyg.) **müyüz ~ müğüz** “boynuz” HAltUig 483b, (Kar.) *müğüz* “bütün hayvanların boynuzu, boynuz” DLT 767, *müğüz* “her türlü hayvanın boynuzu (*karn*)” DLT_MK 349.

N

ne “ne” (TelAS 74), Krş. Alt. *ne* “1. ne? 2. neyle” AltTS 137a.

ET (Orh.) **ne** “ne” MoEsTuYaz 363a, (Uyg.) *nä* “ne?, nasıl, (sonradan gelen fiil şart kipiyle), ne (olursa); (sonradan gelen fiil –(ı)p zarf-fiiliyle) olur olmaz, yapar yapmaz” HAltUig 488a, (Kar.) *nē* “ne, hangi” DLT 768, *nē* “ne (*māzā*) anlamına gelen soru parçacığı” DLT_MK 350.

ne gerek “ne gerek; ne için” (TelAS 74), Krş. Alt. *ne gerek* “ne gerek?” AltTS 137a.

ET (Kar.) **nerek** “ne gereği var” DLT 769, *nerek* “neye gerek (*limāzā yanbağı*)” DLT_MK 351.

neme “1. ne 2. şey, nesne” (TelAS 74), Krş. Alt. *neme* “1. eşya 2. şey, bir şey, nesne, varlık” AltTS 137a.

OT (Kıp.) **neme** “herhangi bir şey” (BM, CC, KFT, Kİ, TZ) KTS 200a, (Çağ.) *nime/nimerse* “ne; hiçbir şey; [nesne, şey]” ÇTS_FK 1452, (Har.) *nēme* “ne, ne şey, şey krş. neme, nime” (ME 19/6) HTS 429b.

neniñ için “niçin, neden” (TelAS 74) || OT (Kıp.) **nenün için** “niçin, ne sebeple” (DM) 200a.

O

obo “yığın, küme” (TelAS 75) [ET *oba* > (ünlü yuvarlaklaşması ile) *obo*] || ET (Uyg.) **oba** “yığılı taştan anıt” HAltUig 501b, (Kar.) *oba* “Oğuzcada kabile” DLT 770, *opa* “Oğuz lehçesinde oba (*kabila*)” DLT_MK 359.

oçok “sacayak; üzerine tencere koymaya yarayan ve ateş üzerine oturtulan üç ayaklı demir destek” (TelAS 75), Krş. Alt. *oçok* “1. sacayak 2. ocak” AltTS 138a.

[ET *oçak* > (ünlü yuvarlaklaşması ile) *oçok*]

ET (Orh.) **oçuk** “ocak” MoEsTuYaz 363a, (Uyg.) *oçak* (1) “ocak, aile” HAltUig 501b, (Kar.) *oçak* “ocak” DLT 779, *oçak* “ocak (*kānūn*)” DLT_MK 352.

odin “odun” (TelAS 75), Krş. Alt. *odin* “odun, kütük” AltTS 138a.

ET *otuñ* (söz içi -t- > -d- ötümlüleşmesi ve ünlü düzleşmesi ile) > *odin*]

ET (Uyg.) **otuñ** “odun” HAltUig 518a, (Kar.) *otuñ* “odun” DLT 780, *otuñ* “odun (*haṭab*)” DLT_MK 363.

odo- “zararlı otları ayıklamak” (TelAS 75), Krş. Alt. *odo-* “zararlı otları ayıklamak” AltTS 138a.

ET *ota-* (söz içi *-t-* > *-d-* ötümlüleşmesi ve ünlü yuvarlaklaşması ile) > *odo*]

ET (Uyg.) **ota-** “zararlı otları ayıklamak, ayıklama zamanı” HAltUig 517b, (Kar.) *ota-* “(ekinin yaprak ve başaklarını) kesmek; biçilmek” DLT 779, *ota- ol tarığ otadı* “o, bozulmasın diye ekinin yapraklarını (*şirnāf*) kesti (*şarnaḡa*)” DLT_MK 362.

odus “otuz” (TelAS 75), Krş. Alt. *odus* “otuz” AltTS 138b.

ET *otuz* (söz içi *-t-* > *-d-* ötümlüleşmesi ve söz sonu *-z* > *-s* sızıcı nöbetleşmesi ile) > *odus*]

ET (Uyg.) **otuz (1)** “otuz” HAltUig 518b, (Kar.) *ottuz* “otuz; üçer defa, üçer üçer” DLT 780, *ottuz ottuz yarmaḡ* “otuz (*salāsūna*) para” DLT_MK 363.

ok (I) “1. mermi 2. ok” (TelAS 75), Krş. Alt. *ok* “ok, kurşun” AltTS 138b.

ET (Uyg.) **ok (2)** “ok; (su saati) ibre” HAltUig 505a, (Kar.) *ok* “ok” DLT 772, *oḡ* “ok (*sahm*)” DLT_MK 355.

ok (II) “kuvvetlendirme edatı” (TelAS 75), Krş. Alt. *ok* “(kuvvetlendirme edatı) e, dahi, -a gelince” AltTS 138b.

ET (Uyg.) **ok (1)** “pekiştirme edatı” HAltUig 504b, (Kar.) *ok ~ ök* “pekiştirme enklitiği” DLT 772, *oḡ* “fiili pekiştirme parçacığdır “mutlaka git (*iḡhabanna*) anlamında *barḡıl oḡ* denir” DLT_MK 355.

ol zm. “o” (TelAS 75), Krş. Alt. *ol* “o (üçüncü teklik şahıs zamiri); bu” AltTS 139a.

ET (Uyg.) **ol (1)** “o” HAltUig 506a, (Kar.) *ol* “o (3. tekil kişi zamiri)” DLT 773, *ol* “o (*huwa*) (kişi zamiri)” DLT_MK 357.

olco “esir, tutsak” (TelAS 76), Krş. Alt. *olco Moḡ.* “esir” AltTS 139a.

[OT *olcay* > (a- > o- ünlü yuvarlaklaşması ve söz sonu -y ünsüzünün düşmesi ile) *olco*]

OT (Çağ.) **olcay** “esir, tutsak” ÇTS_FK 1456.

olcolo- “esir almak, tutsak etmek” (TelAS 76), Krş. Alt. *olcolo-* “1. esir almak 2. işgal etmek” AltTS 139a.

[< *olco* “esir, tutsak” -*lo-* “isimden fiil türeten ek”, (ünlü yuvarlaklaşması ile) *olcolo-*]

OT (Çağ.) **olcalamak** “kazanmak; savaşta düşmandan mal elde etmek, ganimet almak” ÇTS_FK 1456, (Har.) *olcala-* (<Mo.+T.) “ganimet almak, yağma etmek” (ME 180/4) HTS 445a.

on “on”(TelAS 76), Krş. Alt. *on* “on (sayı sıfatı)” AltTS 139a.

ET (Orh.) **on** “on, 10” MoEsTuYaz 363b, (Uyg.) *on* (1) “on; onluk grup, on kişilik kuruluş, on aile birimi” HAltUig 507b, (Kar.) *ōn* “on” DLT 776, *ōn* “sayı adı on (‘aşara)” DLT_MK 358.

onınçı “onuncu, onuncu sırada olan” (TelAS 76), Krş. Alt. *onınçı* “onuncu” AltTS 139b.

[ET < *on* “on” -*ınçı-* “isimden isim türeten ek”, (söz sonu -ı ünlüsünün türemesi ve ünlü düzleşmesi ile) *onınçı*]

ET (Orh.) **onunç** “onuncu” MoEsTuYaz 363b, (Uyg.) *onunč* “onuncu” HAltUig 509b, (Kar.) *ōnunç* ~ *onunç* “onuncu” DLT 776, *onunç onunç yarmak* “onuncu (‘āşir) para vb.” DLT_MK 358.

oñ “1. şans 2. sağ (taraf, yön) 3. dış yüz” (TelAS 76), Krş. Alt. *oñ* “1. sağ, sağ taraf, sağ yön 2. ön” AltTS 139a.

ET (Uyg.) **oñ (1)** “sağ; doğru; doğru (şey)” HAltUig 510a, (Kar.) *oñ* “sağ” DLT 776, *oñ oñ elig* “Çigil lehçesinde sağ (*yumnā*) el” DLT_MK 358.

oñ- “solmak, rengi solmak” (TelAS 76), Krş. Alt. *oñ-* “solmak, rengini kaybetmek” AltTS 139a.

ET (Uyg.) **oŋ-** “sararmak, solmak; fonksiyonda sınırlı olmak, gevşemek, yorgun düşmek” HAltUig 510a, (Kar.) **oŋ-** “rengi solmak” DLT 776, **oŋ-** *barçın bodoğı oŋdı* “ipek kumaşın rengi soldu, söndü (*inçamasa, zāhaba*)” DLT_MK 358.

oŋdu “1. şifa 2. sağlık, 3. selamet” (TelAS 76), Krş. Alt. *oñdu* “düzelmış” AltTS 139b.

[ET < **oŋ** “1. şans 2. sağ (taraf, yön) 3. dış yüz” -*du*- “isimden isim türeten ek”, (söz sonu -*k* ünsüzünün düşmesi ve ünlü yuvarlaklaşması ve gerileyici ünsüz benzeşmesi ile) > **oŋdu**]

OT (Kıp.) **oŋlık** “şifa, sağlık, selâmet” (CC) KTS 205a.

op- “içeri çekmek” (TelAS 76) || ET (Uyg.) **op-** “yutmak; yutulmak; nefes almak” HAltUig 512b, (Kar.) **op-** “(su vb. şeyleri) içmek üzere dudağına dayamak” DLT 776, *ōp- er sūw ōpdı* “adam suyu vb. yutuverdi (*‘abba*)” DLT_MK 359.

or- “delmek, deşmek, delik açmak” (TelAS 77) || ET (Uyg.) **or-** (1) “orakla biçmek, biçmek, hasat etmek, toplamak” HAltUig 513a, (Kar.) **or-** “(ot vb.) biçmek, kesmek” DLT 777, *ōr- ol ot ōrdı* “o, ot kesti, biçti (*kaṭa’a*)” DLT_MK 359.

orın “1. yer, mahal, mekân” (TelAS 77), Krş. Alt. *orın* “1. yer 2. yatak” AltTS 140b.

[ET *oron* > (ünlü düzleşmesi ile) *orın*]

ET (Uyg.) **oron (1)** ~ **orun** “yer, mahal; taht; yatak, karyola, yatak takımı; koltuk, oturuş, yer; konum, görev, pozisyon; yurt, vatan; oturma yeri, ikametgâh; alan; duyu (organı) alanı, alan, saha” HAltUig 514b, 516a, (Kar.) *orun* “yer” DLT 778, *orun** “yer” DLT_MK 361.

ornoş- “değiştirmek, mübadele etmek” (TelAS 77) [< *orın* “1. yer, mahal, mekan” -*o-* “isimden fiil türeten ek -ş- fiilden fiil türeten ek” (ünlü yuvarlaklaşması ile) > *ornoş-*] ET (Uyg.) **ornaş-** “birlikte yerleşmek, oturmak” HAltUig 514a.

oro “çukur, kuyu” (TelAS 77), Krş. Alt. *oro* “çukur, yar” AltTS 140b.

[ET < **or-** “delmek, deşmek, delik açmak” -*o-* “fiilden isim türeten ek”, ET *oru* > (ünlü genişlemesi ile) *oro*]

ET (Uyg.) **oru** ~ **ora** “tahıl saklanan çukur, stok, yedek malzeme çukuru” HAltUig 516a, 513a, (Kar.) *ōru* “buğday, şalgam vb. şeyleri korumak için kazılan çukur” DLT 778, *ōro* “şalgam, buğday vb. şeyleri saklamak için kazılan çukur (*hufra*)” DLT_MK 361.

orto “orta, yarım, yarı” (TelAS 77), Krş. Alt. *orto* “orta, yarı” AltTS 141a.

ET (Orh.) **orto** “orta” MoEsTuYaz 363b, (Uyg.) *orto* “ortada, orta; merkez; öğle; geniş” HAltUig 515a, (Kar.) *ortu* “orta, bir şeyin ortası” DLT 778 ~ *otra* “iki şeyin ortası, arası; kenarı olan bir şeyin ortası” DLT 780, *orto* “Çigil lehçesinde orta, her şeyin ortası (*wasat*)” DLT_MK 361.

orton “ortanca, ortadaki” (TelAS 77), Krş. Alt. *orton* “orta” AltTS 141a.

[ET < *orto* “orta, yarım, yarı” -n- “isimden isim türeten ek”]

ET (Uyg.) **orton** “ortanca, orta, orta derecede, ara...” HAltUig 515b.

os- “kurtulmak, başından savmak” (TelAS 77) || ET (Uyg.) **oz-** “serbest bırakılmak, kaçıp kurtulmak, kurtulmak; kaçmak (hamile) doğum yapmak” HAltUig 520a.

oşkoş “1. benzeyen, andıran 2. galiba, herhalde” (TelAS 77), Krş. Alt. *oşkoş* “benzer, benzeyen, aynı, gibi” AltTS 141a.

ET *ogşaş* > (ünlü yuvarlaklaşması ve göçüşme ile) *oşkoş*]

ET (Uyg.) **ogşaş** “benzer, gibi” HAltUig 503a, OT (Çağ.) *ohşaş* “benzer” ÇTS_FK 1454.

ot (I) “od, ateş” (TelAS 77), Krş. Alt. *ot* “ateş” AltTS 141a.

ET (Orh.) **ot** “ateş” MoEsTuYaz 363b, (Uyg.) *oot* “ateş (beş elementten biri olarak da kullanılır; (sindirime imkân veren) vücut ateşi; alev” HAltUig 511b, (Kar.) *ōt~ot* “ateş, alev” DLT 779, *ōt* “ateş (*nār*)” DLT_MK 362.

ot (II) “ot” (TelAS 77), Krş. Alt. *ot* “ot” AltTS 141a.

ET (Uyg.) **ot (1)** “ot, şifalı bitki, bitki, çimen, kuru ot, ilaç, deva, zararlı ot, yabani ot; tıp, hekimlik” HAltUig 516b, (Kar.) *ot* “ot, bitki; yulaf” DLT 779, *ot* “bitki, ot (*nabt*)” DLT_MK 362.

ottık “çakmak” (TelAS 77), Krş. Alt. *ottık* “çakmak” AltTS 141a.

[ET < *ot* “od, ateş” + *tık* “isimden isim türeten ek”, OT *otluk* > (ünlü düzleşmesi ve ilerleyici ünsüz benzeşmesi ile) > *ottık*]

OT (Kıp.) **otluk (II)** “çakmak” (Kİ, TZ) 206b, (Har.) *otluk* “ateşlik, yangın yeri” (HKT 84b/7) HTS 451b.

oy- “oymak, kazmak, deşmek” (TelAS 77), Krş. Alt. *oy-* “oymak, delmek” AltTS 141b.

ET (Uyg.) **oy- (1)** “oymak, (gözleri) oyarak çıkarmak; ara vermek; (kitabe taşlarını) oymak, kazımak” HAltUig 519a, (Kar.) *ōy-* “oymak” DLT 781, *ōy-* *ol kâğun ōydu* “o, kavun vb. oydu (*kawwara*)” DLT_MK 364.

[ET *oyun* > (ünlü düzleşmesi ile) *oyın*]

ET (Uyg.) **oyun (1)** “oyun, eğlence; şarkı, müzik, çalgı; değerli süs takısı; süs” HAltUig 519b, (Kar.) *oyun* “oyun” DLT 781, *oyun* “oyun (*la'ib*)” DLT_MK 364.

oymok “yüksük” (TelAS 57) || OT (Kıp.) **oymah** “yüzük, dikiş yüzüğü” (CC) 207b, (Çağ.) *oymak* “dikiş yüksüğü” ÇTS_FK 1459, Krş. Alt. *oymok* “yüksük” AltTS 142a.

[ET < *oy-* “oymak, (gözleri) oyarak çıkarmak; ara vermek; (kitabe taşlarını) oymak, kazımak” + *mak* “fiilden isim türeten ek”, OT *oymah* > (ünlü yuvarlaklaşması ile) *oymok*]

oyno- “oyynamak” (TelAS 78), Krş. Alt. *oyno-* “1. oynamak, eğlenmek 2. biriyle samimi ilişki içinde bulunmak” AltTS 142a.

[ET < *oyın* “oyun” + *o-* “isimden fiil türeten ek”, ET *oyna-* > (ünlü yuvarlaklaşması ile) *oyno-*]

ET (Uyg.) **oyna-** “oyynamak, eğlenmek, dans etmek; şaka yapmak” HAltUig 519a, (Kar.) *oyna-* “oyynamak” DLT 781, *oyna-** “oyynamak, oynashmak” DLT_MK 364.

oynoçı “oyuncu, şakacı” (TelAS 78), Krş. Alt. *oyınçı* “1. şakacı 2. oyuncak” AltTS 141b.

[ET < *oyın* “oyun” -çı- “isimden isim türeten ek”, ET *oyunçu* (söz içi -u ünlüsünün düşmesi ile) > *oynoçu*]

ET (Uyg.) **oyunçu** “müzisyen, çalgıcı, oyuncu” HAltUig 520a.

oynoş “sevgili, oynaş” (TelAS 78), Krş. Alt. *oynoş* “sevgili, oynaş” AltTS 142a.

[ET < *oyno-* “ oynamak ” -ş- “ fiilden isim türeten ek ”, ET *oynaş* > (ünlü yuvarlaklaşması ile) *oynoş*]

ET (Kar.) **oynaş** “-haram olarak- başkası ile sevişen kadın” DLT 781, *oynaş* “oynaş, kocasından başka biriyle oynayan (*lahā man yarhaḳuhā ḥarām^{an}*) kadın” DLT_MK 364.

oynošto- “sefahat etmek, çapkınlık etmek” (TelAS 78) [< *oynoş* “sevgili, oynaş” -to- “isimden fiil türeten ek”, ET *oynaşla-* > (ünlü yuvarlaklaşması ve ilerleyici ünsüz benzeşmesi ile) *oynošto-*] || ET (Uyg.) **oynaşla-** “oynaşmak, cinsel ilişkide bulunmak” HAltUig 519a.

ozın- “kurtulmak, başından savmak” (TelAS 78) [OT *ozun-* (söz içi -u > -ı ünlü düzleşmesi ile) > *ozın-*] || OT (Kıp.) **ozun-** “geçilmek” (BV) KTS 207b.

ozogı “evvelki, önceki” (TelAS 78), Krş. Alt. *ozogı* “1. önceki, eski 2. ileride bulunan” AltTS 142a.

[ET *ozakı* (söz içi -k- > -g- ötümlüleşmesi ve ünlü yuvarlaklaşması ile) > *ozagı*]

ET (Uyg.) **ozakı** “önceden zikredilmiş; önceki; eski (Maniheizm’e dönmeden önce)” HAltUig 520a, (Kar.) *ozakı* “geçmiş zamana ait, eski” DLT 782, *ozakı** “kadim” DLT_MK 365.

Ö

öbögö “ecdat, ata” (TelAS 78), Krş. Alt. *öbökö Moğ.* “1. ata 2. aile 3. aile, tür” AltTS 142b.

[OT *öbüge* (söz sonu -e > -ö ünlü yuvarlaklaşması ile) > *öbögö*]

OT (Kıp.) **öbüge** “dede” (CC) KTS 208a, (Har.) *öbeke* (<Mo.) “ata, ecdat” HTS 455a.

öç “öç, kin, öfke” (TelAS 78), Krş. Alt. *öç* “öç, intikam” AltTS 142b.

ET (Uyg.) **öç** “nefret, öç, kin, öfke, kızgınlık, intikam ateşi” HAltUig 521a, (Kar.) *ōç* ~ *öç* “intikam ve kin, öç” DLT 783, *ōç* “hınç, kin, öç (*hıkđ*)” DLT_MK 366.

öçöş- “birbirine sinirlenmek, öfkelenmek, birbirine kin beslemek” (TelAS 79), Krş. Alt. *öçöş-* “birbirine kızmak” AltTS 142b.

[ET *öçeş-* (söz içi *-e* > *-ö* ünlü yuvarlaklaşması ile) > *öçöş-*]

ET (Uyg.) **öçüş-** “birbirinden nefret etmek, birbiriyle tartışmak, ateşli tartışmak, (birisiyle) boy ölçüşmek, birbiriyle savaşmak” HAltUig 521b, (Kar.) *ōçeş-* “kendini tehlikeye atmak” DLT 783.

öçtü “öfkeli, kindar” (TelAS 79), Krş. Alt. *öçtü* “intikam duygulu” AltTS 142b.

[ET < *öç* “öç, kin, öfke” *-tü-* “isimden isim türeten ek”, ET *öçlög* > (söz sonu *-g* düşmesi ve ilerleyici ünsüz benzeşmesi ile) *öçtü*]

ET (Uyg.) **öçlög** “nefret dolu, kinci, intikamcı, öçlü; nefret dolu kişi; nefret, kin, savaş” HAltUig 521b, (Kar.) *öçlög* “öç sahibi olan” DLT 783, *öçlög** “öç almak isteyen” DLT_MK 366.

ödük “ayakkabı” (TelAS 79) Krş. Alt. *ödük* “ayakkabı” AltTS 142b.

ET *étük* > (söz içi *-t-* > *-d-* ötümlüleşmesi ile) *ödük*]

ET (Uyg.) **étük** “çizme, ayakkabı” HAltUig 128b.

öktön- “öykünmek, taklit etmek” (TelAS 79), Krş. Alt. *ötkön-* “1. taklit etmek 2. tahrik etmek, kışkırtmak” AltTS 145a.

[ET *ötgün-* > (söz içi *g-* > *k-* ötümsüzleşmesi ve göçüşme ile) *öktön-*]

ET (Uyg.) **ötgün- (1)** “taklit etmek” HAltUig 543a, (Kar.) *ötgün-* “taklit etmek, öykünmek” DLT 792, *ötgün- ol maña ötgündi* “o, bir işte bana öykündü (*hakā*)” DLT_MK 376.

öl- “ölmek, telef olmak” (TelAS 79), Krş. Alt. *öl-* “(insan için) ölmek” AltTS 143a.

ET (Orh.) **öl-** “ölmek” MoEsTuYaz 364a, (Uyg.) *öl-* (1) “ölmek” HAltUig 530a, (Kar.) *öl-* “ölmek” DLT 786, *öl-** “ölmek” DLT_MK 370.

ölöŋ “1. ot 2. saman” (TelAS 79), Krş. Alt. *ölöñ* “ot, kuru ot” AltTS 143a.

[ET *öleŋ* (söz içi -e- > -ö- ünlü yuvarlaklaşması ile) > *ölöŋ*]

ET (Uyg.) **ölên** “çimen, çayır, otlak, tarla, mera” HAltUig 530b.

öltir- “öldürmek” (TelAS 79), Krş. Alt. *öltir-* “öldürmek” AltTS 143a.

[ET < *öl-* “ölmek, telef olmak” -tir- “fiilden fiil türeten ek”]

ET (Kar.) *öldür-* “öldürmek” DLT 786, *öldür- ol oğrını öldürdi* “o, hırsız (veya başkasını) öldürdü (*katala, amāta*)” DLT_MK 370.

ölü (I) “parmak kalınlığına düşen 4,4 cm kalınlığındaki ölçü birimi” (TelAS 79), Krş. Alt. *ölü* “4 cm. kadar olan uzunluk” AltTS 143b.

ET (Uyg.) **ülgü (1)** ~ **ölgö** “ölçü, boyut; idrak aracı; rütbe, paye” HAltUig 822b, 531a, (Kar.) *ülgü* “ölçü” DLT 932, *ülgü* “ölçü (*faymān*)” DLT_MK 535.

ölüm “ölüm” (TelAS 79), Krş. Alt. *ölüm* “ölüm” AltTS 143b.

ET (Uyg.) **ölüm (1)** “ölüm” HAltUig 531b, (Kar.) *ölüm* “ölüm” DLT 787, *ölüm* “ölüm (*mawt*)” DLT_MK 371.

öŋ (II) “renk” (TelAS 79), Krş. Alt. *öŋ* “1. kişilik 2. renk 3. cilâ 4. kumaşın ön yüzü” AltTS 143b.

ET (Uyg.) **öŋ (1)** “renk, yüz rengi, beniz, biçim, şekil; madde; renkli” HAltUig 533b, (Kar.) *öŋ* “nesnenin rengi” DLT 787, *öŋ* “renk (*lawn*)” DLT_MK 371.

öñdü “1. renkli 2. hoş, güzel” (TelAS 79), Krş. Alt. *öñdü* “renkli” AltTS 143b.

[ET < *öŋ* “renk” -dü- “isimden isim türeten ek”, ET *öñlüg* (söz sonu -g ünsüzünün düşmesi ve gerileyici ünsüz benzeşmesi ile) > *öñdü*]

ET (Uyg.) **öñlüg** “şekille, görünüşle, vücutlu, biçimli, görünüşlü, şekilli; renkli” HAltUig 536b, (Kar.) *öñlüg* “renkli” DLT 788, *öñlüg** “renkli” DLT_MK 372.

ööy “üvey” (TelAS 79), Krş. Alt. ööy (bk.öy (II) “hısım; üvey” AltTS 145b.

[ET *ögey* (söz içi -g ünsüzünün düşmesi ve ünlü yuvarlaklaşması ile) > *ööy*]

ET (Uyg.) **ögëy** “üvey” HAltUig 525a, (Kar.) *ögey ata* “üvey baba” DLT 784, *ögey ögey ata* “üvey baba (*rābb*)” DLT_MK 368.

öp- “öpmek” (TelAS 80) || ET (Uyg.) **öp-** “öpmek” HAltUig 539b, (Kar.) *öp-* “öpmek” DLT 788, *öp- ol meni öpdi* “o, beni öptü (*kabbala*)” DLT_MK 372.

öpkö “akciğer” (TelAS 80) [ET *öpke* (söz sonu -e > -ö ünlü yuvarlaklaşması ile) > *öpkö*] || ET (Uyg.) **öpkë (2)** “akciğer” HAltUig 539b, (Kar.) *öpke* “akciğer, ciğer” DLT 788, *öpke* “akciğer (*riyya*)” DLT_MK 372.

ör- “örmek” (TelAS 80), Krş. Alt. *ör-* “örmek” AltTS 144a.

ET (Uyg.) **ör- (2)** “dokumak, örmek; birleştirmek, sarmak, bağlamak” HAltUig 539b, (Kar.) *ör- ~ ör-* “(saç, sepet vb. şeyler için) elle örmek” DLT 789, *ör- ol sawdıç ördi* “o, sepet ve zembil ördü (*rammala*)” DLT_MK 373.

örgö “1. saray 2. tapınak” (TelAS 80), Krş. Alt. *örgö* “saray, tapınak” AltTS 144a.

[ET *örge* (söz sonu -e > -ö ünlü yuvarlaklaşması ile) > *örgö*]

OT (Çağ.) **örge** “padişah çadırı” ÇTS_FK 1462, (Har.) *örge* “çadır” (MN (2) 3/21) HTS 462a.

örlön- “büyümek (insan, hayvan, bitki)” (TelAS 80) [ET *örlen-* (söz içi -e > -ö- ünlü yuvarlaklaşması ile) > *örlön-*] || ET (Kar.) **örlen-** “belirmek, ortaya çıkmak” (DLT 1) EÜ 334.

örmö “örme, örülüş” (TelAS 80) [< *ör-* “örmek” -*mö-* “fiilden isim türeten ek”, ET *örme* (söz içi -e > -ö ünlü yuvarlaklaşması ile) > *örmö*] || ET (Kar.) **örme ~ örme** “örme, örgü” DLT 790, *örme örme saç* “örme saç (*dafira*)” DLT_MK 374.

örö “yukarı, yukarı doğru” (TelAS 80), Krş. Alt. *örö* “yukarı, ileri” AltTS 144a.

ET (Kar.) **örü** “yüksek, dik, üst” (KB) EÜ 334.

ört “yangın” (TelAS 80), Krş. Alt. *ört* “yangın” AltTS 144b.

ET (Orh.) **ört** “ateş” MoEsTuYaz 364b, (Uyg.) *ört* “alev, kundaklama” HAltUig 541a, (Kar.) *ört* “yangın” DLT 790, *ört-* “yangın (*harik*)” DLT_MK 374.

örtö- “yakmak” (TelAS 80), Krş. Alt. *örtö-* “yakmak” AltTS 144b.

[< *ört* “yangın” -ö- “isimden fiil türeten ek”, ET *örte-* (söz sonu -e > -ö ünlü yuvarlaklaşması ile) > *örtö-*]

ET (Uyg.) **örtê-** “yakmak, ateşe vermek, kundaklamak” HAltUig 541a, (Kar.) *örte-* “yakmak, dağlanmak, yanmak” DLT 790, *örte- ol otuñ örtedi* “o, odun vb. yaktı (*aħraķa*)” DLT_MK 374.

örtök zool. “ördek” (TelAS 80), Krş. Alt. *örtök zool.* “ördek” AltTS 144b.

[ET *ördek* (söz içi -e- > -ö- ünlü yuvarlaklaşması ve söz içi -d- > -t- ötümsüzleşmesi ile) > *örtök*]

ET (Uyg.) **ördëk** “yaban ördeği, ördek” HAltUig 539b, (Kar.) *ördek* “ördek, ördeğe benzer su kuşları” DLT 789, *ördek* “ördek (*iwazz*)” DLT_MK 373.

örüm (II) “örme” (TelAS 80), Krş. Alt. *örüm* (II) “1. örme 2. kamçının tutma kısmı” AltTS 144b.

[ET < *ör-* “örmek” -üm- “fiilden isim türeten ek”]

ET (Uyg.) **örüm** “örme, örülü, örülmüş; örgü, dokuma” HAltUig 542b.

ös “kendi” (TelAS 80) [ET *öz* > (söz sonu -z > -s sızıcı nöbetleşmesi ile) *ös*]||ET (Orh.) **öz (I)** “kendi, öz; ö.a. parçası” MoEsTuYaz 364b, (Uyg.) *öz* (1) “kendi; kendisi, şahsen, hayat, yaşam, yaşam yılı; kalp, vücut; varlık, öz, şahıs; ruh; kendine özgü (şey); kendine özgü, özel bir grubun üyesi” HAltUig 546a, (Kar.) *öz* “ruh, can; kalp” DLT 794, *öz* “öz, kendi, nefis (*nafs*)” DLT_MK 378.

öskö “başka, diğer” (TelAS 80), Krş. Alt. *öskö* “başka, diğer, diğeri, başkası” AltTS 144b.

[ET *özge* (söz içi -z- > -s- sızıcı nöbetleşmesi ve söz içi -g- > -k- ötümsüzleşmesi ve söz sonu -e > -ö ünlü yuvarlaklaşması ile) > *örtök*]

ET (Orh.) **özge** “başka, diğer” MoEsTuYaz 364b, (Uyg.) *özgä* (1) “başka” HAltUig 548a.

öskür- “yetiştirmek, büyütmek” (TelAS 80) **öskür-** “yetiştirmek, büyütmek” AltTS 145a. (diğerlerine bk.)

ösküs “yetim, öksüz” (TelAS 80), Krş. Alt. *ösküs* “öksüz” AltTS 145a.

[ET < *ög* “isim kökü” + *süz* “isimden isim türeten ek”, ET *ögsüz* (söz içi -z- > -s- sızıcı nöbetleşmesi ve söz içi -g- > -k- ötümsüzleşmesi ve göçüşme ile) > *ösküs*]

ET (Orh.) **ögsüz** “öksüz, annesiz (at adında)” MoEsTuYaz 364a, (Uyg.) *ögsüz* (2) “annesiz; annesiz kişi, öksüz” HAltUig 528b, (Kar.) *ögsüz* “yetim” DLT 785, *ögsüz* “öksüz (*yatim*)” DLT_MK 369.

öştü “düşman” (TelAS 80), Krş. Alt. *öştü* “düşman” AltTS 145a.

[ET < *öç* “öç, kin, öfke” -*tü*- “isimden isim türeten ek”, ET *öçlüg* > (söz sonu -g düşmesi ve ilerleyici ünsüz benzeşmesi ile) *öştü*]

ET (Uyg.) **öçlüg** “nefret dolu, kinci, intikamcı, öçlü; nefret dolu kişi, nefret, kin, savaş” HAltUig 521b.

öt anat. “öd, safra” (TelAS 80), Krş. Alt. *öt* “öd, öd kesesi” AltTS 145a.

ET (Kar.) **öt** “safra kesesi” DLT 792, *öt* “öd, safra (*marāra*)” DLT_MK 376.

öt- “geçmek” (TelAS 80), Krş. Alt. *öt-* “1. geçmek, zamanın ilerlemesi 2. birinin veya bir şeyin yanından geçmek 3. sızmak” AltTS 145a.

ET (Uyg.) **öt- (1)** “girmek, geçmek, nüfuz etmek, sızmak, akmak, vâkıf olmak, (bir şey) hakkında iyi bilgisi olmak” HAltUig 542b, (Kar.) *öt-* “bir şeyi delip geçmek; bir yeri geçmek” DLT 792, *öt- ok keyikten ötti* “ok geyiği (vb.) delip geçti (*nafaza*)” DLT_MK 376.

ötkür “keskin” (TelAS 80), Krş. Alt. *ötkür* “keskin, tiz” AltTS 145a.

OT (Çağ.) **ötkür** “keskin; yaygın, geçerli” ÇTS_FK 1464.

ötkür- “geçirmek” (TelAS 80), Krş. Alt. *ötkür-* “uğurlamak, geçirmek” AltTS 145a.

[ET < *öt-* “geçmek” -*kür-* “filden fiil türeten ek”, ET *ötgür-* > (-g > -k ötümsüzleşmesi ile) <*ötkür-*]

ET (Uyg.) **ötgür-** “nüfuz etmek, tamamıyla anlamak, (mal mülk) devretmek; bir yerden geçip gitmek” HAltUig 543a, (Kar.) *ötgür-* “bir şeyi bir şeyden geçirmek; (mektup için) göndermek” DLT 792, *ötgür-* “bir şeyi bir öte geçiren (*anfaza...’an*) kimse için böyle denir” DLT_MK 376.

ötpök “çavdar ekmeği” (TelAS 81), Krş. Alt. *ötpök* “ekmek, tatlı, pide” AltTS 145b.

[ET *ötmek* (söz içi -e- > -ö- ünlü yuvarlaklaşması ve söz içi -m- > -p- süreksizleşmesi ile) > *ötpök*]

ET (Uyg.) **ötmək** “ekmek” HAltUig 544a, (Kar.) *ötmek* “ekmek” DLT 792, *ötmek** “ekmek” DLT_MK 377.

öy “zaman, süre” (TelAS 81), Krş. Alt. *öy* “zaman, an, süre” AltTS 145b.

ET (Orh.) **öd (I)** “zaman; felek” MoEsTuYaz 364a, (Uyg.) *üd* (1) ~ *öd* “zaman, vakit, fırsat, an, mevsim, saat; süre; bulunma, mevcudiyet; yön” HAltUig 519a, 523a, (Kar.) *öd* ~ *öd* “zaman” DLT 784, *öd* “zaman (*zamāna*)” DLT_MK 366.

özök “iç, içeri” (TelAS 81), Krş. Alt. *özök* “1. iç 2. sap” AltTS 145b. [ET *özek* (söz içi -e- > -ö- ünlü yuvarlaklaşması ile) > *özek*]

ET (Kar.) **özek** “belin iç yanında bulunan damar, atardamar (*abhar*)” DLT_MK 379.

özön “1. öz, iç 2. fitil” (TelAS 81) [ET *özen* (söz içi -e- > -ö- ünlü yuvarlaklaşması ile) > *özön*] || ET (Uyg.) **özén** “iç, varlık, gönül, iç oda, küçük oda; rahip hücresi, odacık, öz” HAltUig 547b.

P

paa (I) “fiyat, eder” (TelAS 81), Krş. Alt. *baa* “paha, değer, fiyat” AltTS 33a.

[ET *bahā* (söz içi -b- > -p-ötümsüzleşmesi ile) > *paa*]

ET (Kar.) **bahā (F)** “kıymet, değer” (AH, DH, KT) EÜ 145, OT (Kıp.) *bahā* (Fars.) “paha, kıymet, değer” (BM, CC, DM, Gİ, GT, İM, KF, MG) KTS 22a.

paalu “pahalı, değerli” (TelAS 81), Krş. Alt. *baalu* “değerli” AltTS 33a.

[ET < *paa* “fiyat, eder” -*lu*- “isimden isim türeten ek”, OT *bahālī* (söz içi -*b*- > -*p*-ötümsüzleşmesi ve ünlü yuvarlaklaşması ile) > *paalu*]

OT (Kıp.) **bahālī** “paha biçilmez, pahalı” (CC) KTS 22a.

paala- “koparmak, kopararak toplamak (çiçek vb.)” (TelAS 81) [OT *bağla-* (söz içi -*b*- > -*p*- ötümsüzleşmesi ve söz içi -*g*- ünsüzünün düşmesi ile) > *paala-*] || OT (Kıp.) **bağla- (II)** “sona erdirmek” (MG) KTS 21b.

paatır “yiğit, bahadır” (TelAS 81), Krş. Alt. *baatır* “hunca, bahadır, kahraman, yiğit” AltTS 33a.

[ET *badur* (söz içi -*b*- > -*p*-ötümsüzleşmesi ve söz içi -*d*- > -*t*- ötümsüzleşmesi ve söz içi -*a* ünlüsünün türemesi ve ünlü düzleşmesi ile) > *paatır*]

ET (Uyg.) **badur (I)** “kahramanca, cesur” HAltUig 136a.

padır- “sıgdırmak, içine almak” (TelAS 81) [< *pat-* “sıgmak, sığışmak” -*ır-* “fiilden fiil türeten ek”, ET *batur-* (söz başı *b*- > *p*- ötümsüzleşmesi ve söz içi -*t*- > -*d*- ötümlüleşmesi ve ünlü düzleşmesi ile) *padır-*] || ET (Uyg.) **batur-** “batırmak (toprağa) batırmak; gizlemek, saklamak” HAltUig 151a, (Kar.) *batur-* “(birini veya bir şeyi su vb. şeylere) batırmak” DLT 579, *batur- ol anı suwқа baturdı* “o, onu suya batırdı (*maқala*)” DLT_MK 102.

paka zool. “kurbağa” (TelAS 82), Krş. Alt. *baka* “kurbağa” AltTS 33b.

[ET *baka* (söz başı *b*- > *p*- ötümsüzleşmesi ile) *paka*]

ET (Uyg.) **baka (1)** “kurbağa, kaplumbağa” HAltUig 138b, (Kar.) *baka* “kurbağa” DLT 571, *baқа* “kurbağa (*difda*)” DLT_MK 93.

pal “bal” (TelAS 82) [ET *bal* (söz başı *b*- > *p*- ötümsüzleşmesi ile) *pal*] || ET (Kar.) **bal** “bal” DLT 571, *bāl* “Suvārlar, Kıpçak ve Oğuz lehçelerinde bal (‘*asal*)” DLT_MK 94.

pala “çocuk, yavru, bala” (TelAS 82), Krş. Alt. *bala* “çocuk” AltTS 33b.

[ET *bala* (söz başı *b*- > *p*- ötümsüzleşmesi ile) *pala*]

ET (Uyg.) **bala (1)** “kuş yavrusu, küçük çocuk, çocuk” HAltUig 139b, (Kar.) *bala* “kuş yavrusu; genel olarak hayvan yavrusu” DLT 571, *bala* “kuş yavrusu (*farh*)” DLT_MK 94.

palık “balık” (TelAS 82), Krş. Alt. *balık* “balık” AltTS 34a.

[ET *balık* (söz başı *b-* > *p-* ötümsüzleşmesi ile) *palık*]

ET (Uyg.) **balık (1)** “balık” HAltUig 140b, (Kar.) *balık* “balık” DLT 572, *balık* “balık (samak)” DLT_MK 95.

palıkçı “balıkçı” (TelAS 82) [< *palık* “balık” -çı- “isimden isim türeten ek”, ET *balıkçı* (söz başı *b-* > *p-* ötümsüzleşmesi ile) *palıkçı*] || ET (Uyg.) **balıkçı (1)** “balıkçı (bk. Mo. *baliyçi*)” HAltUig 140b.

palta “balta” (TelAS 82) [ET *balto* (söz başı *b-* > *p-* ötümsüzleşmesi ve ünlü düzleşmesi ile) *palta*] || ET (Uyg.) **balto** ~ **baltu (1)** “balta” HAltUig 141a, (Kar.) *baldu* “balta” DLT 572, *baldo* “balta (*fa's*)” DLT_MK 94.

par “var” (TelAS 82), Krş. Alt. *bar* (I) “1. var olmak, var olma 2. var olan” AltTS 34b.

[ET *bar* (söz başı *b-* > *p-* ötümsüzleşmesi ile) *par*]

ET (Orh.) **bar** “var, mevcut; zengin, varlıklı” MoEsTuYaz 352a, (Uyg.) *bar* ~ *b(a)r* (1) “mevcut, var, hazır; her şey, tamamıyla; bir şey, biraz; hayatta; bedensel; var olma, olma; bütün mal varlığı” HAltUig 142a, (Kar.) *bār* ~ *bar* “bir şeyin mevcut olduğunu haber veren bir kelime, var” DLT 573, *bār* “var; bir şeyin bir yerde bulunduğunu (*wucūd...kawnihi ḥādir^{an} fi maḥallihi*) anlatan bir kelime” DLT_MK 96.

par- “gitmek” (TelAS 82), Krş. Alt. *bar-* “1. gitmek, hareket etmek, varmak, uzaklaşmak 2. (yardımcı fiilin işaret ettiği andan itibaren hareketin oluştuğunu gösterir” AltTS 34b.

[ET *bar-* (söz başı *b-* > *p-* ötümsüzleşmesi ile) *par-*]

ET (Orh.) **bar-** “varmak, gitmek, ulaşmak” MoEsTuYaz 352a, (Uyg.) *bar-* ~ *b(a)r-* (1) “gitmek, yerinden oynamak, ilerlemek, (bir varlık şekline) ulaşmak, yola çıkmak, ayrılıp gitmek; dönmek; ölmek, öbür tarafa gitmek; adım atmak; varmak, ulaşmak; (yardımcı fiil) yoğun, oluş gösteren, referans noktasından uzağa, başlama belirten bir fiil” HAltUig 142b, (Kar.) *bar-* “gitmek” DLT 573, *bar-* *ol ewke bardī* “o, eve vb. gitti (*zāhaba*)” DLT_MK 96.

pas (I)- “1. yürümek, 2. basmak” (TelAS 83), Krş. Alt. *bas-* “1. basmak, adım atmak, yürümek; bir şeye başlamak 2. sıkmak 3. basmak, fotoğraflamak 4. örtmek, kaplamak 5.saldırmak, yenmek 6.zorlamak; ezmek” AltTS 35a.

[ET *bas-* (söz başı *b-* > *p-* ötümsüzleşmesi ile) *pas-*]

ET (Orh.) **bas-** “baskın yapmak, baskına uğratmak; durdurmak, dindirmek” MoEsTuYaz 352a, (Uyg.) *bas-* (1) “sık(ıştı)rmak, hükümdarlık yapmak, hüküm sürmek, baskı altında tutmak, boyunduruğu altına almak; basmak; ısrar etmek, üstelemek; (bitkiler) yayılıp kaplamak, her yanı sarmak, sık yetişmek; yenmek” HAltUig 145a, (Kar.) *bas-*“üstüne çöküp basmak, bastırmak” DLT 575, *bas- anı bürt basdı* “onu karabasan bastı (*casama*)” DLT_MK 99.

paskış “merdiven, basamak” (TelAS 83), Krş. Alt. *baskış* “1. pres 2. merdiven 3. derece, faz” AltTS 35a.

[ET < *pas-* “1. yürümek, 2. basmak” -*kış-* “fiilden isim türeten ek”, OT *baskıç* (söz başı *b-* > *p-* ötümsüzleşmesi ve söz sonu *ç-* > *ş-* sızıcılaşması ile) *paskış*]

OT (Çağ.) **baskıç** “merdiven” ÇTS_FK 1327.

paş “baş” (TelAS 83), Krş. Alt. *baş* “1. baş, kafa 2. üst bölüm, doruk 3. başlangıç” AltTS 35a. [ET *baş* (söz başı *b-* > *p-* ötümsüzleşmesi ile) *paş*]

ET (Orh.) **baş** “baş, başlangıç; önder, lider, şef; y.a. parçası” MoEsTuYaz 352a, (Uyg.) *baş ~ b(a)ş* (1) “kafa, baş, başlangıç, ilk; kaynak; (merdivenin) en üst ucu; sermaye; önder, yetki bakımından en üst düzeydeki kişi; biricik, sayı sıfatı olarak kullanılıyor; olağanüstü; birinci” HAltUig 147a, (Kar.) *baş* “insanın başı; genel olarak baş (hayvan, bitki, eşya, dağ vb.)” DLT 576, *baş* “baş (*ra's*)” DLT_MK 100.

paşka “başka, ayrı” (TelAS 83), Krş. Alt. *başka* “1. diğer, başka 2. yabancı, bilinmeyen 3. başka, dışında 4. ayrı, özel olarak” AltTS 35b.

[ET *başka* (söz başı *b-* > *p-* ötümsüzleşmesi ile) *paşka*]

ET (Uyg.) **başka** “başka türlü, farklı” HAltUig 148b.

paşkar- “yönetmek” (TelAS 83), Krş. Alt. *başkar-* “idare etmek, yönetmek, rehberlik etmek” AltTS 35b.

[ET < *paş* “baş” -*kar*- “isimden fiil türeten ek”, (söz başı -*b*- > -*p*- ötümsüzleşmesi ile) > *paşkar*-]

OT (Çağ.) **başkarmak** “yapmak; uğurlamak, yolcu etmek; bir şeye doğru yönelmek; [kılavuzluk etmek; başarmak]” ÇTS_FK 1327.

pašta- “başlamak” (TelAS 83), Krş. Alt. *başta*- “1. (işe) başlamak, girişmek 2. yönetmek” AltTS 35b.

[ET < *paş* “baş, başlangıç; önder, lider, şef; y.a. parçası” -*la*- “isimden fiil türeten ek”, ET *başla*- (söz başı -*b*- > -*p*- ötümsüzleşmesi ve ilerleyici ünsüz benzeşmesi ile) *pašta*-]

ET (Uyg.) **başla**- “idare etmek, yönetmek, hüküm sürmek, hükmetmek; başında bulunmak, hükümdarlık yapmak, hâkim olmak, yönetmek, başlamak; (bir evi) yönetmek, idare etmek; (bir bütçeyi) yönetmek, sorumlu olmak” HAltUig 148b, (Kar.) *başla*- “(bir şeye, işe) başlamak” DLT 577, *başla*- *er iş başladı* “adam işe başladı (*bada'a*)” DLT_MK 101.

paštaçı “elebaşı, yönetmen, kılavuz” (TelAS 83), Krş. Alt. *baştaacı* “1. kılavuz 2. özne” AltTS 35b.

[ET < *paş* “baş” -*taçı*- “isimden isim türeten ek”, (söz başı -*b*- > -*p*- ötümsüzleşmesi ile) > *paštaçı*]

ET (Uyg.) **başlagçı** “önder, lider” HAltUig 149a.

paştan- “başını çevirmek, dönmek” (TelAS 83) **baştan**- “1. yönelmek 2. yüzünü dönmek” AltTS 36a.

[ET < *paş* “baş, başlangıç; önder, lider, şef; y.a. parçası” -*la*- “isimden fiil türeten ek”, -*n*- “fiilden fiil türeten ek”, ET *başlan*- (söz başı -*b*- > -*p*- ötümsüzleşmesi ve ilerleyici ünsüz benzeşmesi ile) *paştan*-]

ET (Uyg.) **başlan**- “hükmetmek, yönetmek, başlamak” HAltUig 149a.

paştık (I) “muhtar, başkan” (TelAS 83) [< *paş* “baş” -*tık*- “isimden isim türeten ek”, OT *başlığ* (söz başı -*b*- > -*p*- ötümsüzleşmesi ve söz sonu -*g*- > -*k*- ötümsüzleşmesi ve ilerleyici ünsüz benzeşmesi ile) > *paştık*] || OT (Çağ.) krş. **başlığ** “serdar, kumandan; reis, başkan; [başlı; Rüm Tr: dizginin atın başına bağlanan kısmı,

başlık]” ÇT_FK 1328, (Har.) *başlığ* (2) “başlı, önderi olan krş başlık (1), başlı” (KE 181r/7, MN (1) 5/10, AO II/4) HTS 81a.

pat- “sığmak, sığışmak” (TelAS 83), Krş. Alt. *bat-* “1. bir şeye yerleşmek, girmek 2. uğramak 3. (güneş, ay, yıldızlar için) batmak” AltTS 36a.

[ET *bat-* (söz başı *b-* > *p-* ötümsüzleşmesi ile) *pat-*]

ET (Uyg.) **bat-** “batmak, dejenere olmak; son derece üzüntülü olmak, kederli olmak, cesaretini kaybetmek; batmak, (Güneş) batmak, gözden kaybolmak, görünmemek, girmek; (tohum) yerleştirilmek” HAltUig 150b.

patkak “batak, çamur, balçık” (TelAS 84), Krş. Alt. *batkak* “çamurlu yer” AltTS 36a.

[ET < *pat-* “sığmak, sığışmak” -*kak-* “fiilden isim türeten ek”, (söz başı -*b-* > -*p-* ötümsüzleşmesi ile) > *patkak*]

OT (Çağ.) **batkağ** “çamurlu yer, batak” ÇT_FK 1328.

pay “zengin”(TelAS 84), Krş. Alt. *bay* “1. bay, zengin 2. zengin, bol 3. kutsal, yasak” AltTS 36b.

[ET *bay* (söz başı *b-* > *p-* ötümsüzleşmesi ile) *pay*]

ET (Orh.) **bay** “zengin, varlıklı” MoEsTuYaz 352b, (Uyg.) *bay* ~ *b(a)y* (1) “zengin, varlıklı; zenginlik” HAltUig 152a, (Kar.) *bāy* “zengin” DLT 579, *bāy* “zengin (*ğani*)” DLT_MK 103.

paya “geçenlerde, yakın bir zamanda” (TelAS 84), Krş. Alt. *baya* “kısa süre önce” AltTS 36b.

[ET *baya* (söz başı *b-* > *p-* ötümsüzleşmesi ile) *paya*]

ET (Uyg.) **baya** “henüz, biraz evvel, evvelki” HAltUig 152b, (Kar.) *baya* “bu saatten önce, az önce” DLT 579.

payagı “geçende olmuş, deminki, yeni, az önceki” (TelAS 84), Krş. Alt. *bayagı* “kısa süre önce, deminki” AltTS 36b.

[ET < *paya* “geçenlerde, yakın zamanda” -*gı-* “isimden isim türeten ek”, ET *bayakı* (söz başı *b-* > *p-* ötümsüzleşmesi ve -*k* > -*g* ötümlüleşmesi ile) *payagı*]

ET (Uyg.) **bayakı** “biraz evvel, önce; biraz önce sözü edilen; ancak, henüz, az evvel” HAltUig 152b.

payram “bayram” (TelAS 84), Krş. Alt. *bayram* “bayram” AltTS 37a.

[ET *bayram* (söz başı *b-* > *p-* ötümsüzleşmesi ile) *payram*]

ET (Kar.) **bayram** “Oğuzcada bayram” DLT 579, *bayram* “Oğuz lehçesinde bayram (‘*id*’)” DLT_MK 103.

payramda- “bayram kutlamak” (TelAS 84), Krş. Alt. *bayramda-* “1. kutlamak 2. *mec.* başıboş gezmek” AltTS 37a.

[ET < *payram* “bayram” -*da-* “isimden fiil türeten ek”, (söz başı *b-* > *p-* ötümsüzleşmesi ve gerileyici ünsüz benzeşmesi ile) *payramda-*]

OT (Kıp.) **bayramla-** “bayram etmek” (TZ) KTS 26a, (Har.) *bayramla-* “bayram etmek” (ME 102/4) HTS 83a.

paza “daha” (TelAS 84), Krş. Alt. *baza* “daha, bir daha, yine, yeniden, tekrar” AltTS 37b.

[ET *basa* (söz başı *b-* > *p-* ötümsüzleşmesi ve söz içi -*s-* > -*z-* sızıcı nöbetleşmesi ile) *paza*]

ET (Uyg.) **basa (1)** “yeniden, yeni, sonra, bundan sonra, bundan başka, her zaman; bunun üzerine, ayrıca; müteakip, akabinde; ondan sonra gelen (bk. Mo. *basa*)” HAltUig 145a.

pazar “pazar” (TelAS 84), Krş. Alt. *bazar* “pazar” AltTS 37b.

[ET *bāzār* (söz başı *b-* > *p-* ötümsüzleşmesi ile) *pazar*]

ET (Kar.) **bāzār (F)** “1. Pazar, çarşı, alışveriş yeri 2. bu dünya, geçici dünya” (DH) EÜ 151.

pazır- “basmak, sıkmak” (TelAS 84), Krş. Alt. *bazır-* “1. basmak, ezmek 2. aşağılamak” AltTS 37b.

[ET < *pas-* “1. yürümek 2. basmak” -*ır-* “fiilden fiil türeten ek”, (ET *bazır-* (söz içi -*b-* > -*p-* ötümsüzleşmesi ile) > *pazır-*]

ET (Uyg.) **basur-** “sık(ıştır)mak, basmak, çalmak, (mallara) el koymak, haczetmek, ezmek; batmak, tabi kılmak” HAltUig 145b.

pejinçi “beşinci” (TelAS 84), Krş. Alt. *bejinçi* “beşinci” AltTS 38a.

[ET < *pes* “beş” -*inçi*- “isimden isim türeten ek” ET *beşinç* (söz başı *b-* > *p-* ötümsüzleşmesi ve söz içi -*ş-* > -*j-* sızıcı nöbetleşmesi ve söz sonu -*i* ünlüsünün türemesi ile) *pejinçi*]

ET (Uyg.) **beşinç** “beşinci olarak, beşinci” HAltUig 166a, (Kar.) *bişinç* “beşinci” DLT 590, *beşinç** “beşinci” DLT_MK 109.

pek “pek, sağlam, dinç, dayanıklı” (TelAS 84), Krş. Alt. *bek* “1. sağlam, pek 2. sürgü” AltTS 38a.

[ET *bek* (söz başı *b-* > *p-* ötümsüzleşmesi ile) *pek*]

ET (Uyg.) **bék** ~ **b(è)k (1)** “sağlam, sıkı, sert, devamlı, daimi, ebedî, kalıcı, bağlayıcı, zorunlu; sağlamlık, devamlılık, ebedilik, sarsılmazlık; kelepçe, zincir” HAltUig 155b, (Kar.) *bek* “sağlam, muhkem, sıkı” DLT 581 ~ *berk* “muhkem, sağlam, muhafazalı, saklanmış” DLT 583, *bek bek nēḡ* “sağlam (*muḥkam*) şey” DLT_MK 104.

pekte- “sağlamlaştırmak, pekiştirmek” (TelAS 84), Krş. Alt. *bekte-* “1. sağlamlaştırmak 2. onaylamak, doğrulamak 3. kapamak” AltTS 38a.

[ET < *pek* “pek, sağlam, dinç, dayanıklı” -*te-* “isimden fiil türeten ek”, ET *bekle-* (söz başı *b-* > *p-* ötümsüzleşmesi ve ilerleyici ünsüz benzeşmesi ile) *pekte-*]

ET (Uyg.) **béklè-** ~ **b(è)klè-** (1) “kilitlemek, kapamak, (bir şeye) hayret etmek; bağlamak, sağlamlaştırmak, kollamak; saklamak, muhafaza etmek; gömmek, defnetmek; korumak; (tarla) işlenmemek, nadasa bırakmak; (nefesi) tutmak; terbiye etmek, evcilleştirmek” HAltUig 157a, (Kar.) *bekle-* “kapatmak, bağlamak, sağlamlaştırmak” DLT 581 ~ *berkle-* “saklayıp muhafaza etmek, korumak; sağlamlaştırmak; (birini) hapsetmek” DLT 583, *berkle- ol tavarın berkledi* “o, malını koruma altına aldı, sakladı (*aḥraza, ḥafaḫa*)” DLT_MK 106.

pel (I) “bel” (TelAS 85), Krş. Alt. *bel (I)* “1. sırt, bel 2. dağ sırası” AltTS 38b.

[ET *bel* (söz başı *b-* > *p-* ötümsüzleşmesi ile) *pel*]

ET (Uyg.) **bel** “kalça, bel, yan, karın; rica, istek” HAltUig 161a, (Kar.) *pil* “bel” DLT 586, *bel* “bel (*hāşira*)” DLT_MK 108.

per- “1. vermek 2. tasvir fiili” (TelAS 85), Krş. Alt. *ber-* “1. vermek 2. (bu yardımcı fiil asıl fiille birlikte kullanılarak işin başka bir şahıs için yapıldığını bildirir, ayrıca çabukluk da ifade eder.)” AltTS 38b.

[ET *ber-* (söz başı *b-* > *p-* ötümsüzleşmesi ile) *per-*]

ET (Orh.) **ber-** “vermek” MoEsTuYaz 353a, (Uyg.) *ber-* (1) “vermek, feda etmek, bahşetmek, (bir şeyi) eline vermek, ödünç vermek, bağışlamak, geri vermek; tediye etmek, ödemek; kurban etmek; (rahiplerin öğününü) düzenlemek; emrine vermek; (sevinç) vermek; (yardımcı fiil) bir şeyi zahmetsiz yapmak; obje versiyonu” HAltUig 161b, (Kar.) *bir ~ bir ~ ber-* “vermek” DLT 589, *ber- ol maña yarmağ berdi* “o,bana para vb. verdi (*a'îā*)” DLT_MK 108.

peri “beri, buraya, bu tarafa” (TelAS 85), Krş. Alt. *beri* “1. beri, buraya, bu tarafa, yakına 2. -dan beri” AltTS 39a.

[ET *berü* (söz başı *b-* > *p-* ötümsüzleşmesi ve ünlü düzleşmesi ile) *peri*]

ET (Uyg.) **bêrû** “... -dan bu yana, ... -dan itibaren, beri; (şimdiye) kadar, (bu) tarafa; bakış açısıyla; buraya ..., beriye ...” HAltUig 160b, (Kar.) *berü* “beri, konuşana doğru” DLT 583, *berü** “beri, yakın, buraya, bize” DLT_MK 107.

perigi “beriki, beride olan” (TelAS 85), Krş. Alt. *berigi* “yakındaki, daha yakın olan (mesafe olarak)” AltTS 39a.

[ET < *peri* “beri, buraya, bu tarafa” -*gi-* “isimden isim türeten ek”, ET *berüki* (söz başı *b-* > *p-* ötümsüzleşmesi ve -*k* > -*g* ötümlüleşmesi ile) *perigi*]

ET (Uyg.) **bêrûki** “ zamana ait, -dan gelen, -dan itibaren” HAltUig 160b.

perin- “kendisini adamak, kendisini vermek, kaptırmak” (TelAS 85), Krş. Alt. *berin- Moğ.* “bir şeye kendini vermek, sadık olmak” AltTS 39a.

[ET < *per-* “1. vermek 2. tasvir fiili” -*in-* “fiilden fiil türeten ek”, (ET *berin-* (söz içi -*b-* > -*p-* ötümsüzleşmesi ile) > *perin-*]

OT (Kıp.) **berin-** “ortaya çıkmak, görülüp anlaşılmak” (CC) KTS 28a.

periş- “paylaşmak” (TelAS 85), Krş. Alt. *beriş-*. “1. birlikte vermek 2. birlikte teslim olmak 3. engellemek” AltTS 39a.

[ET < *per-* “1. vermek 2. tasvir fiili” -*iş-* “fiilden fiil türeten ek”, [ET *beriş-* (söz başı *b-* > *p-* ötümsüzleşmesi ile) *periş-*]

ET (Uyg.) **beriş-** “birbirine vermek, karşılıklı olarak vermek” HAltUig 162a, (Kar.) *biriş-* ~ *beriş-* “karşılıklı vermek” DLT 589, *bəriş-* *olar bir birke kız bərişdi* “onlar, birbirlerine kız veriştirler (*dafa*’a)” DLT_MK 109.

pertik “sakatlık” (TelAS 85), Krş. Alt. *bertik* “çıkık” AltTS 39a.

[OT *bertük* (söz başı *b-* > *p-* ötümsüzleşmesi ve ünlü düzleşmesi ile) *pertik*]

OT (Kıp.) **bertük** “yerinden oynayan organ” (Kİ) KTS 28b, (Har.) *bertük* “bere, kırık, çıkık” (KE 138r/10, ME 72/5) HTS 91a.

pertin- “sakatlanmak” (TelAS 85), Krş. Alt. *bertin-* “çıkamak (ayak için) kemiğin yerinden çıkması” AltTS 39a.

[ET *bertin-* (söz başı *b-* > *p-* ötümsüzleşmesi ile) *pertin-*]

ET (Uyg.) **bértin-** ~ **bertin-** “yaralanmak” HAltUig 160b, 162a, (Kar.) *bertin-* “bertilmek” DLT 583, *bertin-* *elig bertindi* “el, darbe vb. ile berelendi (*wasat*)” DLT_MK 107.

pes “beş” (TelAS 85), Krş. Alt. *beş* “beş” AltTS 39a.

[ET *beş* (söz başı *b-* > *p-* ötümsüzleşmesi ile) *pes*]

ET (Uyg.) **beş (1)** “beş” HAltUig 162a, (Orh.) *bêş* “beş, 5” MoEsTuYaz 353a, (Kar.) *biş* “beş” DLT 590, *beş* “sayı adı beş (*hamsa*)” DLT_MK 109.

pıç- “biçmek” (TelAS 85), Krş. Alt. *bıç-* (bk.*bıçı-*) “biçmek, kesmek, doğramak” AltTS 39b.

[ET *bıç-* (söz başı *b-* > *p-* ötümsüzleşmesi ile) *pıç-*]

ET (Orh.) **bıç-** “biçmek, kesmek” MoEsTuYaz 353a, (Uyg.) *bıç-* “kesmek, (ikiye) biçmek, kesip koparmak; hasat etmek, ekini orakla veya tırmıkla biçmek; öldürmek” HAltUig 166b, (Kar.) *bıç-* “kesmek (at vb. şeyleri) biçmek” DLT 584, *bıç-* *er et bıçtı* “adam eti vb. kesti (*kaça*’a)” DLT_MK 109.

pıçak “bıçak” (TelAS 85), Krş. Alt. *bıçak* “bıçak” AltTS 39b.

[ET < *pıç-* “biçmek” -ak- “fiilden isim türeten ek”, ET *biçek* (söz başı *b-* > *p-* ötümsüzleşmesi ile) *pıçak*]

ET (Uyg.) **biçek** “bıçak” HAltUig 169b, (Kar.) *biçek* “bıçak” DLT 586, *biçek* “bıçak (*sikkin*)” DLT_MK 111.

pişir- “pişirmek” (TelAS 85) [< *pış-* “1. pişmek 2. olgunlaşmak (meyve vb.)” -ır- “fiilden fiil türeten ek”, ET *bışur-* (söz başı *b-* > *p-* ötümsüzleşmesi ve söz içi -ş- > -j- sızıcı nöbetleşmesi ve ünlü düzleşmesi ile) *pişir-*]

ET (Uyg.) **bışur-** “olgunluğa getirmek, olgunlaştırmak; pişirmek; (fırında) yakmak; (metal ve altını) temizlemek, çekiçle dövmek; (zehri) zararsız hâle getirmek; (manevi tutumda, düşüncede) mükemmelleştirmek; (yemek) hazmetmek, sindirmek” HAltUig 169a, (Kar.) *bışur-* “pişirmek” DLT 586, *bışur-* *ol et bışurdu* “o et (ve başkasını) pişirdi (*tabaḥa*)” DLT_MK 111.

pıkın “kalça” (TelAS 85), Krş. Alt. *bıkın* “uyluk, kalça” AltTS 40a.

[ET *bıkın* (söz başı *b-* > *p-* ötümsüzleşmesi ile) *pıkın*]

ET (Uyg.) **bıkın** “kalça, (hayvanlarda) böğür” HAltUig 167a.

pıltır “bıldır, geçen yıl” (TelAS 85), Krş. Alt. *bıltır* “geçen yıl, bıldır” AltTS 40a.

[ET *bıltır* (söz başı *b-* > *p-* ötümsüzleşmesi ve ünlü düzleşmesi ile) *pıltır*]

ET (Uyg.) **bıltır** “geçen yıl” HAltUig 167a, (Kar.) *bıldır* “geçen yıl” DLT 585, *bıldır-* “bıldır, geçen yıl (*al-’ām al-māḍi*)” DLT_MK 110.

pırçak “bot. “nohut, bezelye” (TelAS 86) [ET *burçak* (söz başı *b-* > *p-* ötümsüzleşmesi ve ünlü düzleşmesi ile) *pirçak*] || ET (Uyg.) **burçak** “fasulye, bezelye” HAltUig 200a, (Kar.) *burçak* “börülce” DLT 602, *burçaḳ* “börülce (*lūbiyā*)” DLT_MK 128.

pış- “1. pişmek 2. olgunlaşmak (meyve vb.)” (TelAS 86), Krş. Alt. *bış-* “1. olgunlaşmak 2. pişmek, pişmiş olmak” AltTS 40a.

[ET *bış-* (söz başı *b-* > *p-* ötümsüzleşmesi ile) *pış-*]

ET (Uyg.) **bış-** “(manevi ve zihinsel olarak da) olgunlaşmak, pişmek, olgunluğa erişmek” HAltUig 168a, (Kar.) *bış-* “meyve olgunlaşmak” DLT 585, *bış-êşiç bışdı* “tencere kaynadı ve çorba pişti (*adrakat al-ķidr wa-tubiĥat al-maraķa*)” DLT_MK 110.

pil- “1. bilmek 2. tasvir fiili” (TelAS 86), Krş. Alt. *bil-* “1. bilmek, öğrenmek 2. anlamak 3. -e bilmek 4. yönetmek” AltTS 40b.

[ET *bil-* (söz başı *b-* > *p-* ötümsüzleşmesi ile) *pil-*]

ET (Uyg.) **bil-** (1) “bilmek, anlamak, kavramak, iyi bilmek; kabul etmek; öğrenmek, anlamak, farkına varmak, tecrübe etmek; vâkıf olmak, hâkim olmak; (minnettarlığı) göstermek; (bir şey örneğin sorumluluk) almak, (vergi ve borç için) sorumlu olmak; (bir şeyle) ilgilenmek” HAltUig 170a, (Kar.) *bil-* “bilmek” DLT 586, *bil- ol bilig bildi* “o, akıllı, bilgiyi ve bilgeliği vb. bildi (‘*arafa*)” DLT_MK 111.

pile- “bilemek” (TelAS 86) [ET *bile-* (söz başı *b-* > *p-* ötümsüzleşmesi ile) *pile-*] || ET (Uyg.) **bilê-** “bilemek” HAltUig 170b, (Kar.) *bile-* “bilemek, keskinleştirmek” DLT 587, *bile- ol bıçek bileği* “o bıçağı bileği, bıçağı bileği taşına sürttü (*amhā wa-asanna... ’alā ’l-misann*)” DLT_MK 111.

pileçi “1. bilgiç, allâme 2. bilen” (TelAS 86) || OT (Çağ.) **bilgüci** “bilici” ÇTS_FK 1333, (Har.) *bilgüci* “bilgin, alim” (HŞ 2852) HTS 97b.

[ET < *pil-* “1. bilmek 2. tasvir fiili” -eçi- “fiilden isim türeten ek”, OT *bilgüci* (söz başı *b-* > *p-* ötümsüzleşmesi ile) *pileçi*

pilek “arış, ön kol” (TelAS 86), Krş. Alt. *bilek* “bilek, el ile kolun, ayak ile bacağın birleştiği yer” AltTS 41a.

[ET *bilek* (söz başı *b-* > *p-* ötümsüzleşmesi ile) *pilek*]

ET (Uyg.) **bilêk ~ bil(ê)k** (1) “eklem, bilek; (mercan) küçük dal” HAltUig 170b, (Kar.) *bilek* “bilek” DLT 587, *bilek* “bilek (*mi ’şam al-yad*)” DLT_MK 111.

pilerik “1. bilek 2. bilezik” (TelAS 86) || ET (Uyg.) **bilêrzök ~ bilêzük ~ bilêzök** “bilezik” HAltUig 170b, (Kar.) *bilezük* “bilezik” DLT 587, *bilezük** “bilezik” DLT_MK 111.

[ET *bilezük* (söz başı *b-* > *p-* ötümsüzleşmesi ve ünlü düzleşmesi ile) *pilerik*]

pilin- “bilincinde olmak, farkında olmak, algılamak” (TelAS 86), Krş. Alt. *bilin-* “1. hissetmek, sezmek 2. bilinçlenmek 3. anlamak 4. bulmak, ortaya çıkarmak” AltTS 41a.

[ET < *pil-* “1. bilmek 2. tasvir fiili” -*in-* “fiilden fiil türeten ek”, ET *bilin-* (söz başı *b-* > *p-* ötümsüzleşmesi ile) *pilin-*]

ET (Uyg.) **bilin-** “(günahı, suçu) kabul etmek, günah çıkartmak, itiraf etmek; anlaşılır olmak, tanınmış olmak, düşünüp taşınmak, bilinmek; aklı başında olmak, bilinçlenmek” HAltUig 175a, (Kar.) *bilin-* “(kendine ait bir şeyi) bilip anlamak” DLT 588, *bilin- er işın bilindi* “adam işini bildi (*‘arafa, faşına*)” DLT_MK 113.

pir “bir sayısı” (TelAS 86), Krş. Alt. *bir* “1. bir, birim 2. belirsizlik sıfatı” AltTS 41a.

[ET *bir* (söz başı *b-* > *p-* ötümsüzleşmesi ile) *bir*]

ET (Orh.) **bir** “bir; aynı” MoEsTuYaz 353b, (Uyg.) *bir* (1) “bir; biricik; birinci, ilk olarak, evvela; tam” HAltUig 176b, (Kar.) *bir ~ bir* “sayıda bir” DLT 588, *bir* “sayı adı bir (*wāḥid*)” DLT_MK 113.

pirsüün “öbür gün” (TelAS 87) || OT (Kıp.) **birisi kün** “yarından sonraki gün” (TA) KTS 32a.

[OT *birisi kün* (söz başı *b-* > *p-* ötümsüzleşmesi ile) *pirsüün*]

pirge “beraber, birlikte” (TelAS 87), Krş. Alt. *birge* “birlikte” AltTS 41a.

[ET < *pir* “bir sayısı” -*ge-* “isimden isim türeten ek”, ET *biregü* (söz başı *b-* > *p-* ötümsüzleşmesi ile) *pirge*]

ET (Orh.) **birle** “birlikte, ile” MoEsTuYaz 353b, (Uyg.) *birägü* “ile beraber, birlikte” HAltUig 178b, (Kar.) *birle* “ile, birlikte, arasında” DLT 590, *birle* “ile (*ma’a*)” DLT_MK 113.

pirigeri “birlik halinde olma, birlik” (TelAS 87) || ET (Uyg.) **birgerü** “beraberce, birlikte, hepsi birden, ile beraber” HAltUig 179a.

[ET < *pir* “bir sayısı” -*igeri-* “isimden isim türeten ek”]

ET *birgerü* (söz başı *b-* > *p-* ötümsüzleşmesi ve söz içi -*i-* ünlüsünün türemesi ve ünlü düzleşmesi ile) *pirigeri*]

pirik- “birleşmek” (TelAS 87), Krş. Alt. *birik-* “bir olmak, birleşmek” AltTS 41b.

[ET < *pir* “bir sayısı” -ik- “isimden fiil türeten ek”, ET *birik-* (söz başı *b-* > *p-* ötümsüzleşmesi ile) *pirik-*]

ET (Uyg.) **birik-** “(bir şeyle) birleşmek, bir olmak; (gök cismi) bir araya gelmek, kavuşmak; arası iyi olmak; bir olmak, mutabık olmak” HAltUig 179b.

piriktir- “birlik haline gelmek” (TelAS 87), Krş. Alt. *biriktir-* “birleştirmek, bir arada saymak” AltTS 41b.

[ET < *pir* “bir sayısı” -ik- “isimden fiil türeten ek” -tir- “fiilden fiil türeten ek”, ET *birikdür-* (söz başı *b-* > *p-* ötümsüzleşmesi ve -d > -t ötümsüzleşmesi ve ünlü düzleşmesi ile) *piriktir-*]

ET (Uyg.) **birikdür-** “birleştirmek, bağlamak, toplamak, biriktirmek” HAltUig 179b.

pirinçi “birinci” (TelAS 87), Krş. Alt. *birinçi* “birinci” AltTS 41b.

[ET < *pir* “bir sayısı” -inçi- “isimden isim türeten ek” [ET *birinç* (söz başı *b-* > *p-* ötümsüzleşmesi ve söz sonu -ı ünlüsünün türemesi ile) *pirinçi*]

ET (Kar.) **birinç** “birinci” DLT 589, *birinç birinç nēḡ* “birinci (*wāḥid*) şey” DLT_MK 113.

pirüzi “onlardan birisi” (TelAS 87), Krş. Alt. *birüzi* “onlardan biri” AltTS 41b.

[ET < *pir* “bir sayısı” -ü- “3. tekil şahıs iyelik eki” -zi- “3. teklik şahıs iyelik eki”, ET *birisi* (söz başı *b-* > *p-* ötümsüzleşmesi ve söz içi -s- > -z- sızıcı nöbetleşmesi ve ünlü yuvarlaklaşması ile) *pirüzi*]

ET (Uyg.) **birisi** “(bir gruptan) kimse, birisi, birinci” HAltUig 179b.

pis zm. “biz” (TelAS 88), Krş. Alt. *bis* “biz” AltTS 41b.

[ET *biz* (söz başı *b-* > *p-* ötümsüzleşmesi ve söz sonu -z > -s sızıcı nöbetleşmesi ile) *pis*]

ET (Orh.) **biz** “biz, 1. çoğul kişi eki” MoEsTuYaz 353b, (Uyg.) *biz* (1) “biz” HAltUig 182a, (Kar.) *biz* “biz” DLT 591, *biz* “biz (*naḥnu*)” DLT_MK 115.

piy “müdür, yönetici” (TelAS 88), Krş. Alt. *biy* “1. memur 2. bay, bey 3. mit. Erlik Bey (Erlik’in sıfatı)” AltTS 41b.

[OT *biy* (söz başı *b-* > *p-* ötümsüzleşmesi ile) *piy*]

OT (Kıp.) **biy** “bey, reis, efendi, soylu” (CC, KK) KTS 33b, (Har.) *bey* “bey krş. beg, big, bik, bèg” (K II/5) HTS 92b.

piyit “bit” (TelAS 88), Krş. Alt. *biyt* “bit” AltTS 41b.

ET (Uyg.) **bit** “bit” HAltUig 181a, (Kar.) *bit* “bit” DLT 590, *bit* “bit (*ḳaml*)” DLT_MK 114.

[ET *bit* (söz başı *b-* > *p-* ötümsüzleşmesi ve söz içi *-y-* düşmesi ile) *piyit*]

pogok (II) *tıp*. “guatr hastalığı” (TelAS 88), Krş. Alt. *pogok anat*. “1. âdem elması 2. guşa hastalığı” AltTS 42a.

[ET *bokok* (söz başı *b-* > *p-* ötümsüzleşmesi ve *-k* > *-g* ötümlüleşmesi ile) *pogok*]

ET (Uyg.) **bokok (1)** “guatr, boyundaki kalkan bezinin aşırı büyümesiyle beliren hastalık, ağaçta dallı budaklı büyüme; gonca” HAltUig 186b, (Kar.) *bokuk* “boğaz çıkıntısının iki tarafında bulunan et bezi (tiroid)” DLT 593, *boḳuḳ* “boğazın boğum yerinin iki yanında deri ile et arasında oluşan bir tür et bezi (*laḥm ḡudadi*)” DLT_MK 117.

pojo- “serbest kalmak” (TelAS 88), Krş. Alt. *bojo-* “1. kurtulmak 2. son bulmak, bitmek 3. boşaltmak 4. zayıflatmak” AltTS 42a.

[ET *boṣa-* (söz başı *b-* > *p-* ötümsüzleşmesi ve söz içi *-ṣ-* > *-j-* sızıcı nöbetleşmesi ve ünlü yuvarlaklaşması ile) *pojo-*]

ET (Uyg.) **boṣu-** ~ **boṣa-** “müsaade etmek, izin vermek; serbest bırakmak, salıvermek; (birisini) azat etmek, (günahlardan) kurtarmak, affetmek; vazgeçmek, terk etmek; kurtarmak” HAltUig 190a, 189a, (Kar.) *boṣu-* “(düğüm) gevşemek” DLT 595.

pojon- “serbest kalmak, boşanmak (hayvan)” (TelAS 88), Krş. Alt. *bojon-* “1. (at için) çözülmek, boşalıp kurtulmak 2. herhangi bir ağırlıktan kurtulmak” AltTS 42a.

[ET < *pojo-* “serbest kalmak” -n- “fiilden fiil türeten ek”, ET *boşun-* (söz başı *b-* > *p-* ötümsüzleşmesi ve söz içi -ş- > -j- sızıcı nöbetleşmesi ile) *pojon-*]

ET (Uyg.) **boşun-** kurtulmak, affedilmek, kurtarılmak, bağışlanmak” HAltUig 190b, (Kar.) *boşan-* ~ *boşun-* “(hayvan için) serbest kalmak, bağından kurtulmak” DLT 594, *boşan-* ? “düğüm çözüldü (*wahat*)” DLT_MK 119.

pojot- “serbest bırakmak, salıvermek, boşaltmak” (TelAS 88), Krş. Alt. *bojot-* “1. kurtarmak 2. zayıflatmak 3. hafifletmek” AltTS 42a.

[ET < *pojo-* “serbest kalmak” -t- “fiilden fiil türeten ek”, ET *boşut-* (söz başı *b-* > *p-* ötümsüzleşmesi ve söz içi -ş- > -j- sızıcı nöbetleşmesi ile) *pojot-*]

ET (Uyg.) **boşut-** “bırakmak, vazgeçmek, birisini bırakmaya yönlendirmek” HAltUig 190b, (Kar.) *boşat-* ~ *boşut-* “(tutsağı) serbest bırakmak; (birini) bağından ve köstebeğinden çözmek” DLT 595, *boşat-* (*boşut-* ?) *ol tağar boşattı (boşuttı?)* “o, çuvalı boşalttı (*afraga*)” DLT_MK 119.

pol- “1. olmak 2. bulunmak” (TelAS 88), Krş. Alt. *bol-* “olmak” AltTS 42b.

[ET *bol-* (söz başı *b-* > *p-* ötümsüzleşmesi ile) *pol-*]

ET (Orh.) **bol-** “olmak; var olmak” MoEsTuYaz 353b, (Uyg.) *bol-* (1) “olmak, görünmek, ortaya çıkmak; paylaşmak; (yönelme hâliyle) ait olmak, dâhil olmak; birisiyle (bir şeyle) ilgilenmek; gelişmek, büyümek; (bir şeye) bağlı olmak; (isimden sonra bolup zarf-fiil şeklinde) olarak; yardımcı fiil: (-guluk ile) mecbur olmak” HAltUig 187a, (Kar.) *bol-* “olmak, mevcut olmak” DLT 593, *bol-** “olmak” DLT_MK 118.

poluş- “yardımlaşmak, yardım etmek” (TelAS 88), Krş. Alt. *boluş-* “birlikte olmak, birbirine yardım etmek” AltTS 42b.

[ET *boluş-* (söz başı *b-* > *p-* ötümsüzleşmesi ile) *poluş-*]

ET (Uyg.) **boluş-** “bir araya gelmek, buluşmak” HAltUig 187b, (Kar.) *boluş-* “birinin tarafını tutmak ve onun için kavga etmek” DLT 594, *boluş-* *ol maña boluşdı*

“o, benden yana çıktı, benimle birlikte oldu (*ta'aşşaba li wa-arāda hawāya wa-şācara li-acli ma'a man yunāwini*)” DLT_MK 118.

poluş “yardım” (TelAS 88), Krş. Alt. *boluş* “1. yardım, destek 2. sömürü şekli, feodal” AltTS 42b.

[ET *boluş* (söz başı *b-* > *p-* ötümsüzleşmesi ile) *poluş*]

ET (Kar.) **boluş** “sözle yardım etme” DLT 594, *boluş* “sözle yardım (*al-i'āna bi'l-kalām*)” DLT_MK 118.

porsık zool. “porsuk” (TelAS 89), Krş. Alt. *borsık zool.* “porsuk” AltTS 43a.

[ET *borsuk* (söz başı *b-* > *p-* ötümsüzleşmesi ve ünlü düzleşmesi ile) *porsık*]

ET (Kar.) **borsuk** “Oğuzlarda kaba ete benzer küçük bir hayvan” DLT 594, *borsuk** “porsuk; keler gibi küçük bir hayvan” DLT_MK 119.

pos “boz, gri” (TelAS 89) [ET *boz* (söz başı *b-* > *p-* ötümsüzleşmesi ve söz sonu *-z* > *-s* sızıcı nöbetleşmesi ile) *pos*]

ET (Orh.) **boz** “boz, boz renk” MoEsTuYaz 354a, (Uyg.) *boz* (2) “boz, gri, kır; gri yün” HAltUig 190b, (Kar.) *boz* “boz, beyaz ile kula arasındaki hayvan rengi” DLT 597, *bōz bōz at* “beyazla kızıl arasında olan at (*aşhab laysa bi'l-aşah*)” DLT_MK 121.

poş “boş” (TelAS 89), Krş. Alt. *boş* “1. boş vakit 2. boş 3. özgür, serbest 4. zayıf” AltTS 43b.

[ET *boş* (söz başı *b-* > *p-* ötümsüzleşmesi ile) *poş*]

ET (Uyg.) **boş (1)** “özgür, boş; işsiz; eli açık, cömert, müsrif; avare; kullanılmamış; ölçüsüz, sınır tanımayan; hafif, kolay; (koyun) serbest yürüyen” HAltUig 188b, (Kar.) *boş* “(ev için) boş” DLT 594, *bōş bōş ew* “boş (*fāriğ*) ev” DLT_MK 119.

poylü “boy lu bos lu” (TelAS 89)]||ET (Uyg.) **bodlug ~ bod(lug)** “vücutlu, boy lu; somut; vücutlu bir şey” HAltUig 184b, (Kar.) *boğlug* “boy lu, uzun boy lu” DLT 591, *bōdlug** “boy lu” DLT_MK 115.

[ET *podlug* (söz başı *b-* > *p-* ötümsüzleşmesi ve söz sonu *-g* ünsüzünün düşmesi ile) *poylü*]

poyo- “boyamak” (TelAS 89) [ET *bodu-* (söz başı *b-* > *p-* ötümsüzleşmesi ile) > *poyo-*]

ET (Uyg.) **bodu-** (1) “boyamak” HAltUig 185a, (Kar.) *boğu-* “boyamak” DLT 591, *boğu- ol tōnuğ boğodı* “o, elbiseyi vb. boyadı (*şabağa*)” DLT_MK 115.

poyu “boya” (TelAS 89) [ET *bodug* (söz başı *b-* > *p-* ötümsüzleşmesi ve söz sonu -*g* ünsüzünün düşmesi ile) > *poyu*]

ET (Uyg.) **bodug** ~ **bodog** “boya, renk; boyanmış” HAltUig 185a, 184b, (Kar.) *boğug* “boya, renk” DLT 591, *bodog** “boya” DLT_MK 115.

pozogo “eşik” (TelAS 89), Krş. Alt. *bozogo* “1. eşik 2. travers” AltTS 43b.

[OT *bosağa* (söz başı *b-* > *p-* ötümsüzleşmesi ve söz içi -*s-* > -*z-* sızıcı nöbetleşmesi ve ünlü yuvarlaklaşması ile) *pozogo*]

OT (Çağ.) **bosağa** “eşik, kapı eşiği” ÇTS_FK 1336. Bosaga sözcüğü, Moğolca kökenli olup "eşik" anlamına gelmektedir. Ferdinand D. Lessing'in "Moğolca-Türkçe Sözlük" adlı eserinde bu sözcük yer almaktadır. Lessing, F. D. (2003).

pozor- “kararmak” (TelAS 89), Krş. Alt. *bozor-* (II) “beyazlaşmak, grileşmek” AltTS 43b.

[ET < *pos* “boz, gri” -*or-* “isimden fiil türeten ek”, ET *pozor-* (söz başı *b-* > *p-* ötümsüzleşmesi ve ünlü yuvarlaklaşması ile) > *pozor-*]

ET (Uyg.) **bozar-** “grileşmek” HAltUig 191a.

pökö “cesur, yiğit” (TelAS 90), Krş. Alt. *bökö Moğ.* “pehlivan, güçlü” AltTS 44a.

[ET *böke* (söz başı *b-* > *p-* ötümsüzleşmesi ve ünlü yuvarlaklaşması ile) *pökö*]

ET (Orh.) **böke** “ejderha (yiğit, asıl anlamı; “büyük yılan” ; mecazen “kahraman”, mecazen büyüklük ve güç timsali olarak kullanılır)” MoEsTuYaz 354a, (Uyg.) *bökā* (1) “kahraman” HAltUig 191b, (Kar.) *böke* “büyük yılan” DLT 597, *böke* “ejder, büyük yılan (*su’bān ‘ažim*)” DLT_MK 122.

pöl- “bölmek” (TelAS 90), Krş. Alt. *böl-* “bölmek” AltTS 44a.

[ET *böl-* (söz başı *b-* > *p-* ötümsüzleşmesi ile) *pöl-*]

ET (Uyg.) **böl-** “bölmek, parçalamak, parçalarına ayırmak, dağıtmak, ayırt etmek” HAltUig 192a, (Kar.) *böl-* “bölmek, parçalamak” DLT 598.

pölök “orman açıklığı, ormanın içindeki ağaçsız bölüm” (TelAS 90), Krş. Alt. *bölük* “1. bölüm, şube 2. çalı” AltTS 44b.

[ET < *pöl-* “bölmek” -*ök-* “fiilden isim türeten ek”, ET *bölök* (söz başı *b-* > *p-* ötümsüzleşmesi ile) *pölök*]

ET (Uyg.) **bölök (1)** “bölüm, bölük, parça, kısım, kıymık; grup, kategori, nevi, tür, eserler için sayı sözcüğü; rahiplerin yemekleri için sayı sözcüğü (Mo. *bölög*)” HAltUig 192b.

pölük “1. kumaşın yaklaşık bir metre uzunluğunda olan parçası 2. öge” (TelAS 90) [< *pöl-* “bölmek” -*ük-* “fiilden isim türeten ek”, ET *bölök* (söz başı *b-* > *p-* ötümsüzleşmesi ile) *pölük*]

ET (Uyg.) **bölök (1)** “bölüm, bölük, parça, kısım, kıymık; grup, kategori, nevi, tür, eserler için sayı sözcüğü; rahiplerin yemekleri için sayı sözcüğü (Mo. *bölög*)” HAltUig 192b.

pöörök anat. “böbrek” (TelAS 90), Krş. Alt. *böörök* “böbrek” AltTS 44b.

[OT *börek* (söz başı *b-* > *p-* ötümsüzleşmesi ve ünlü yuvarlaklaşması ile) *pöörök*]

OT (Kıp.) **börek (I)** “böbrek” (KK, TZ) KTS 36a, (Çağ.) *bögrek* “böbrek” ÇTS_FK 1338.

pöri zool. “kurt” (TelAS 90), Krş. Alt. *börü* “kurt” AltTS 44b.

[ET *böri* (söz başı *b-* > *p-* ötümsüzleşmesi ile) *pöri*]

ET (Orh.) **böri** “kurt” MoEsTuYaz 354a, (Uyg.) *böri* (1) “kurt” HAltUig 192b, (Kar.) *böri* “kurt, börü” DLT 598, *böri* “kurt (*zi'b*)” DLT_MK 124.

pörük “börk, şapka” (TelAS 90), Krş. Alt. *börük* “1. börk, şapka 2. (çivi için) baş” AltTS 44b.

[ET *börk* (söz başı *b-* > *p-* ötümsüzleşmesi ve *-ü-* ünlüsünün türemesi ile) *pörük*]

ET (Uyg.) **börk** “başlık, takke, kamufraj başlığı; zirve” HAltUig 193a, (Kar.) *börk* “başa giyilen şey, börk” DLT 598, *börk* “kavuk, başlık (*kalansuwa*)” DLT_MK 124.

pös “bez, kumaş” (TelAS 90), Krş. Alt. *bös* “bez, basma” AltTS 44b.

[ET *böz* (söz başı *b-* > *p-* ötümsüzleşmesi ve söz sonu *-z* > *-s* sızıcı nöbetleşmesi ile) *pös*]

ET (Uyg.) **böz (1)** “bez, keten bezi, kumaş, pamuklu giysi; pamuklu” HAltUig 193a, (Kar.) *böz* “bez” DLT 598, *böz* “bez (*kirbās*)” DLT_MK 124.

pu “bu” (TelAS 90), Krş. Alt. *bu* “bu” AltTS 44b.

[ET *bo* (söz başı *b-* > *p-* ötümsüzleşmesi ile) *pu*]

ET (Uyg.) **bo (1) ~ bu (2)** “bu” HAltUig 182b, 194b, (Kar.) *bu* “bu” DLT 598, *bu* “bu (*hāzā*)” DLT_MK 124.

pudak “budak” (TelAS 90), Krş. Alt. *budak* “(ağaç için) dal, budak” AltTS 44b.

[ET *butık* (söz başı *b-* > *p-* ötümsüzleşmesi ve *-t* > *-d* ötümlüleşmesi ile) *pudak*]

ET (Uyg.) **butık** “dal, dallanıp budaklanma, budak; bölüm; yan, komşu” HAltUig 207a, (Kar.) *butık* ~ *butak* “dal, budak” DLT 605, *butak* “bir lehçede dal (*ğuşn*)” ~ *butık* “dal (*ğuşn, şu’ba*)” DLT_MK 131.

pudakta- “budamak” (TelAS 90) [< *pudak* “budak” -*ta-* “isimden fiil türeten ek”, ET *butıkla-* (söz başı *b-* > *p-* ötümsüzleşmesi ve *-t* > *-d* ötümlüleşmesi ve ilerleyici ünsüz benzeşmesi ile) *pudakta-*]

ET (Kar.) **butıkla-** “budamak” DLT 605, *butıkla-* *ol yıgaçığ butıkladı* “o, ağacı budadı, dallarını (*ağşān*) kesti” DLT_MK 131.

puga zool. “boğa” (TelAS 90), Krş. Alt. *buka* “damızlık boğa” AltTS 45a.

[ET *buka* (söz başı *b-* > *p-* ötümsüzleşmesi ve *-k* > *-g* ötümlüleşmesi ile) *puga*]

ET (Orh.) **buka** “boğa” MoEsTuYaz 354a, (Uyg.) *buka* (1) “boğa” HAltUig 196b, (Kar.) *buka* “ineğin erkeği, boğa” DLT 599, *buğa* “boğa (*fahl al-bakara*)” DLT_MK 125.

pulga- “karıştırmak, çalkalamak” (TelAS 90), Krş. Alt. *bulga-* “1. karıştırmak 2. şaşırtmak” AltTS 45a.

[ET *bulga-* (söz başı *b-* > *p-* ötümsüzleşmesi ile) *pulga-*]

ET (Uyg.) **bulga-** “altüst etmek, şaşırtmak, rahatsız etmek; karıştırmak, çalkalamak, çalkamak, çırpamak” HAltUig 197a, (Kar.) *bulga-* “tutmaç, bulamaç gibi yemekleri karıştırmak” DLT 601, *bulğa- ol sūwuğ bulğadı* “o, suyu bulandırdı (*kaddara*)” DLT_MK 126.

pulun “kenar, köşe” (TelAS 91), Krş. Alt. *buluñ* “1. köşe, sınır 2. nehir koyu” AltTS 45a.

[ET *bulun* (söz başı *b-* > *p-* ötümsüzleşmesi ile) *pulun*]

ET (Orh.) **buluñ** “köşe, bucak, taraf” MoEsTuYaz 354b, (Uyg.) *buluñ* ~ *bulun* (2) “köşe, bucak, bölge, taraf, yön, uç; elbise ucu, elbise kenarı; çare, araç; iniş, bayır; menzil, erim; dik eğimli, dik yokuşlu” HAltUig 199a, (Kar.) *buluñ* köşe” DLT 602, *buluñ* “köşe, bucak, zaviye (*zāwiya*)” DLT_MK 128.

pulut “bulut” (TelAS 91), Krş. Alt. *bulut* “bulut, yağmur bulutu” AltTS 45a.

[ET *bulıt* (söz başı *b-* > *p-* ötümsüzleşmesi ve ünlü yuvarlaklaşması ile) *pulut*]

ET (Uyg.) **bulıt** “bulut” HAltUig 198a, (Kar.) *bulıt~bulut* “bulut” DLT 601, *bulıt* “bulut (*saḥāba*)” DLT_MK 127.

puluttu “bulutlu” (TelAS 91), Krş. Alt. *buluttu* “bulutlu, kapalı” AltTS 45b.

[ET < *pulut* “bulut” -*tu-* “isimden isim türeten ek” ET *bulıtlıg* (söz başı *b-* > *p-* ötümsüzleşmesi ve ünlü yuvarlaklaşması ve ilerleyici ünsüz benzeşmesi ve söz sonu -*g* düşmesi ile) *puluttu*]

ET (Uyg.) **bulıtlıg** ~ **bulıtlıg** “bulutlu, bulut...” HAltUig 198b.

purç bot. “biber” (TelAS 91) [OT *burç* (söz başı *b-* > *p-* ötümsüzleşmesi ile) *purç*]

OT (Kıp.) **burç** “karabiber” (BM, CC, DM, Kİ, TA) KTS 38a.

pus- “1. bozmak 2. açmak” (TelAS 91), Krş. Alt. *bus-* “1. yıkmak, kırmak 2. bölümlere ayırmak 3. bozmak” AltTS 46a.

[ET *buz-* (söz başı *b-* > *p-* ötümsüzleşmesi ve söz sonu *-z* > *-s* sızıcı nöbetleşmesi ile) *pus-*]

ET (Uyg.) **buz-** “yırtıp koparmak, yırtıp ayırmak; yok etmek, yıkmak, imha etmek, bozmak; (orduyu) yok etmek, mahvetmek; (kural, talimat, yönerge) çiğnemek; çürütmek” HAltUig 210a, (Kar.) *buz-* “yıkmak, harap etmek, kırmak” DLT 605, *buz- ol ew buzdı* “o, evi vb. yıktı (*hadama*)” DLT_MK 132.

puu (I) “buğu, buhar”(TelAS 91), Krş. Alt. *buu* (I) “buhar, buğu, pus” AltTS 46a.

[ET *bū* (söz başı *b-* > *p-* ötümsüzleşmesi ve ünlü yuvarlaklaşması ile) *puu*]

ET (Kar.) **bū** “buhar, buğu” DLT 598, *bū* “buğu, buhar (*buhār*)” DLT_MK 124.

puu (II) “kalın ip” (TelAS 91), Krş. Alt. *buu* (II) “ip” AltTS 46a.

[ET *bag* (söz başı *b-* > *p-* ötümsüzleşmesi ve söz sonu *-g* ünsüzünün düşmesi ve ünlü yuvarlaklaşması ile) *puu*]

ET (Uyg.) **bag (1)** “bağ, zincir, bağlantı, demet, deste, balya, kat; bağlama, ruhsal bağlama; hapisane; bölüm; soy, aile, akrabalık, sülale, cins; kıvrım, kıvrıntı; soyadı; bağlantı elemanı, sonuç (Mo. *bay*)” HAltUig 136a.

puu- (II) “boğmak” (TelAS 91), Krş. Alt. *buu-* “1. bent çekmek 2. boğmak, boğarak öldürmek” AltTS 46a.

[ET *bog-* (söz başı *b-* > *p-* ötümsüzleşmesi ve söz sonu *-g* düşmesi ile) *puu-*]

ET (Uyg.) **bog-** “boğazını sıkarak öldürmek, boğmak; kaybolmak, görünmez olmak” HAltUig 185b, (Kar.) *bog-* “boğmak” DLT 592, *boğ- ol erni boğdı* “o, adamı vb. boğdu (*hanağa*)” DLT_MK 115.

puuday bot. “buğday” (TelAS 91), Krş. Alt. *buuday* “buğday” AltTS 46a.

[ET *bugday* (söz başı *b-* > *p-* ötümsüzleşmesi ve söz içi *-g* düşmesi ile) *puuday*]

ET (Uyg.) **bugday** “buğday” HAltUig 196a, (Kar.) *bugday* “buğday” DLT 599, *bugday* “buğday (*hınța*)” DLT_MK 125.

puula- “bağlamak” (TelAS 91), Krş. Alt. *buula-* “bağlamak” AltTS 46a.

[ET < *puu* “kalın ip” *-la-* “isimden fiil türeten ek”, ET *bagla-* (söz başı *b-* > *p-* ötümsüzleşmesi ve ünlü yuvarlaklaşması ve söz içi *-g* düşmesi ile) *puula-*]

ET **bagla-** “bağlamak, destelemek, demetlemek” HAltUig 137b, (Kar.) *bagla-* “bağlamak” DLT 570, *bagla- ol otuñ bağladı* “o, odunu vb. bağladı (*hazama*)” DLT_MK 92.

puun “bugün” (TelAS 92) [ET *bükün* (söz başı *b-* > *p-* ötümsüzleşmesi ve söz içi *-k-* ünsüzünün düşmesi ile) *puun*]

ET (Uyg.) **bökün** ~ **bükün** “bugün” HAltUig 191b, 212b, (Kar.) *bu kün* “bugün” DLT 600, DLT_MK 124.

puun- “boğulmak”(TelAS 92), Krş. Alt. *buun-* “boğulmak” AltTS 46b.

[ET < *puu-* “boğmak” *-n-* “filden fiil türeten ek”

ET *bogun-* (söz başı *b-* > *p-* ötümsüzleşmesi ve söz içi *-g* düşmesi ile) *puun-*]

ET (Uyg.) **bogun-** “boğulmak, boğarak öldürülmek” HAltUig 186a, (Kar.) *bogul-* “boğulmak” DLT 593, *bogun- at bogundu* “at (ve başkası) boğuldu (*ihtanağa*)” DLT_MK 116.

puungı “bugünkü” (TelAS 92) [< *puun* “bugün” *-gı-* “isimden isim türeten ek”, (söz başı *b-* > *p-* ötümsüzleşmesi ve söz içi *-k-* > *-g-* ötümlüleşmesi ile) *puungı*]

ET (Uyg.) **bökünki** “bugünkü” HAltUig 191b.

puur anat. “karaciğer” (TelAS 92), Krş. Alt. *buur* “1. karaciğer 2. diyafram 3. mec. göğüs, kalp” AltTS 46b.

[ET *bagır* (söz başı *b-* > *p-* ötümsüzleşmesi ve ünlü yuvarlaklaşması ve söz içi *-g* düşmesi ile) *puur*]

ET (Uyg.) **bagır** ~ **bag(ı)r** (1) “karaciğer, bağır, karın; akraba, hısım, kan bağı olan akraba; ruh” HAltUig 137a, (Kar.) *bagır* “karaciğer” DLT 569, *bağır* “ciğer, karaciğer (*kabid*)” DLT_MK 91.

puursak “ilgilenip yardıma koşan, yardımsever, iyi kalpli” (TelAS 92), Krş. Alt. *buurzak* (I) “merhametli” AltTS 46b.

[ET *bagırsak* (söz başı *b-* > *p-* ötümsüzleşmesi ve ünlü yuvarlaklaşması ve söz içi *-g* düşmesi ile) *puursak*]

ET (Uyg.) **bagırsak** “merhametli” HAltUig 137b, (Kar.) *bagırsak* “merhametli ve cömert” DLT 570, *bagırsak bagırsak* kişi “merhametli, birinin üzerine titreyen (‘*tūf hafi*) kişi” DLT_MK 92.

püdün “bütün, tüm” (TelAS 92), Krş. Alt. *büdü* “1. bütün, zarar görmemiş 2. bütünüyle” AltTS 47a.

[ET *büt-* “fiil kökü” *-ün-* “fiilden isim türeten ek”, ET *bütün* > (söz başı *b-* > *p-* ötümsüzleşmesi ve *-t* > *-d* ötümlüleşmesi ile) < *püdün*]

ET (Uyg.) **bütün** “bütün, hep, hepsi birden, hepsi (Mo. *bütün*)” HAltUig 214b.

püdür- “bitirmek, tamamlamak” (TelAS 92), Krş. Alt. *büdür-* “1. yaratmak, yapmak, icra etmek 2. bitirmek 3. hazırlamak” AltTS 47a.

[ET *bütür-* > (söz başı *b-* > *p-* ötümsüzleşmesi ve *-t* > *-d* ötümlüleşmesi ile) < *püdür-*]

ET (Uyg.) **bütür-** “tamamlamak, bitirmek, yerine getirmek; gerçekleştirmek; yapmak, imal etmek, üretmek, tamir etmek; (yara) iyileştirmek, tedavi etmek; hazır hale getirmek; (arzu, istek) yerine getirmek; (meditasyon olarak) mükemmelleştirmek, gerçekleştirmek, yerine getirmek; (emirlere) tam olarak uymak” HAltUig 214b, (Kar.) *bütür-* “(yarayı) kapatmak, iyileştirmek” DLT 609, *bütür- ot bāşığ bütürdi* “ilaç, yarayı sağalttı (*admala*)” DLT_MK 135.

pügül- “bükülmek” (TelAS 92), Krş. Alt. *bügül-* “eğilmiş, bükülmüş olmak” AltTS 47a.

[ET *pük-* “fiil kökü” -ül- “filden fiil türeten ek”, ET *bükül-* > (söz başı *b-* > *p-* ötümsüzleşmesi ve -*k* > -*g* ötümlüleştmesi ile) < *pügül-*]

ET (Kar.) **bükül-** “kendi kendine veya birisi tarafından eğilmek” DLT 606, *bükül-* *butık büküldü* “dal büküldü (*in’atıfat*)” DLT_MK 133.

pügün “bugün” (TelAS 92), Krş. Alt. *bügün* “bugün” AltTS 47a.

[ET *bükün* > (söz başı *b-* > *p-* ötümsüzleşmesi ve -*k* > -*g* ötümlüleştmesi ile) < *pügün*]

ET (Uyg.) **bökün** ~ **bükün** “bugün” HAltUig 191b, 212b, (Kar.) *bu kün* “bugün” DLT 600, DLT_MK 124.

pügüngi “bugünkü” (TelAS 92), Krş. Alt. *bügüngi* “bugünkü” AltTS 47a.

[ET < *pügün* “bugün” -*gi-* “isimden isim türeten ek”,

ET *böküngi* > (söz başı *b-* > *p-* ötümsüzleşmesi ve -*k* > -*g* ötümlüleştmesi ile) < *pügüngi*]

ET (Uyg.) **böküngi** “bugünkü” HAltUig 191b.

pük “orman açığı, çayır” (TelAS 92), Krş. Alt. *bük* “1. nehir kıvrımı 2. nehrin kıvrılma yeri 3. nehir boyunca dağların arasındaki ova” AltTS 47a.

[ET *bük* (söz başı *b-* > *p-* ötümsüzleşmesi ile) *pük*]

ET (Orh.) **bük** “orman” (*yen*) MoEsTuYaz 354b, (Uyg.) *bük* “köşe, kenar; sıklık; yarıklarla dolu; sık, kalın” HAltUig 212b, (Kar.) *bük* “sık ağaçlık, çalılık” DLT 606, *bük* “sık ağaçlık (*acama*)” DLT_MK 132.

pürke- “kaplamak, örtmek” (TelAS 92), Krş. Alt. *bürke-* “örtmek, bir şeyle kapatmak” AltTS 47a.

[OT *bürgemek* > (söz başı *b-* > *p-* ötümsüzleşmesi ve -*g* > -*k* ötümsüzleşmesi ile) < *pürke-*]

OT (Çağ.) **bürgemek/bürkemek** “başını örtmek, başını bürümek” ÇTS_FK 1342.

pürken- “örtünmek” (TelAS 92), Krş. Alt. *bürken-* “örtülmek, gizlenmek” AltTS 47a.

[ET < *pürke-* “fiil kökü” -n- “fiilden fiil türeten ek”, OT *bürgenmek* > (söz başı *b-* > *p-* ötümsüzleşmesi ve -g > -k ötümsüzleşmesi ile) <*pürken-*]

OT (Çağ.) **bürgenmek/bürkenmek** “bürünmek, örtünmek” ÇTS_FK 1342.

pürlen- “yaprak açmak” (TelAS 93), Krş. Alt. *bürlen-* “1. yapraklarla örtülmek 2. tomurcuklanmak” AltTS 47b.

[ET *pür+* “isim kökü” *len-* “isimden fiil türeten ek”, ET *bürlen-* (söz başı *b-* > *p-* ötümsüzleşmesi ile) *pürlen-*]

ET (Kar.) **bürlen-** “tomurcuklanmak” DLT 607, *bürlen- yığaç bürlendi* “ağaç yeni dal çıkardı (*barhamat*)” DLT_MK 134.

pürme “büzgü” (TelAS 93), Krş. Alt. *bürme* “kıvrım, (elbisede) pli” AltTS 47b.

[ET *bürme* (söz başı *b-* > *p-* ötümsüzleşmesi ile) *pürme*]

ET (Kar.) **bürme** “şalvar beli, torba ağzı gibi büzülecek yuvarlak nesne” DLT 607, *bürme** “ağ” DLT_MK 134.

püt- “inanmak” (TelAS 93), Krş. Alt. *büt-* (I) Moğ. “inandırmak, güvenmek” AltTS 47b.

[ET *büt-* (söz başı *b-* > *p-* ötümsüzleşmesi ile) *püt-*]

ET (Uyg.) **büt-** (1) “bitmek, tatmin olmak, tatmin edilmek, tamamlanmak; gerçekleşmek; gelişip büyümek, olgunlaşmak, kemale ermek, erginleşmek; başarılı olmak; tükenmek; (yara, ülser) iyileşmek” HAltUig 213b, (Kar.) *büt-* “inanmak, ikrar etmek; doğrulanmak” DLT 608, *büt- anıñ almı bütti* “onun birisindeki alacağı doğrulandı (*sabata, şahha*)” DLT_MK 134.

S

saa (I) “sana” (TelAS 93), ||ET (Orh.) **sağa** “sana” MoEsTuYaz 365a, (Uyg.) *sağa* “sana” HAltUig 583a, (Kar.) *sā* “sana (KM: sen, sana) DLT 797, *sağa aydım* “sana (*laka*) dedim, sana söyledim” DLT_MK 389.

saa- “sağmak” (TelAS 93), Krş. Alt. *saa-* “sağmak” AltTS 147b.

[ET *sag-* (söz sonu -g düşmesi ile) *saa-*]

ET (Uyg.) **sag-** “sağmak” HAltUig 573a, (Kar.) *sag-* “(süt) sağmak” DLT 798, *sag- er kōy sağdı* “adam koyunu vb. sağdı (*halaba*)” DLT_MK 384.

sadu “ticaret” (TelAS 93), Krş. Alt. *sadu* “ticaret, alışveriş” AltTS 148a.

[ET *satig* > (söz sonu -g düşmesi ve t- > d- ötümlüleşmesi ile) *sadu*]

ET (Uyg.) **satig** ~ **s(a)tig** “ticaret, işler, ticari muameleler; satış; ücret, fiyat, satış ücreti, satış fiyatı” HAltUig 590a, (Kar.) *satig* “satış” DLT 809, *satig* “satış, alışveriş (*mubāya’a*)” DLT_MK 395.

saduçı “satıcı” (TelAS 93), Krş. Alt. *saduçı* “tüccar” AltTS 148a.

[< *sadu* “ticaret” -çı- “isimden isim türeten ek”, ET *satguçı* > (söz içi -g düşmesi ve t- > d- ötümlüleşmesi ile) *saduçı*]

ET (Uyg.) **satguçı** “satıcı” HAltUig 590a, (Kar.) *satguçı* “satan” DLT 809, *satguçı** “satan” DLT_MK 395.

sagal “sakal” (TelAS 93), Krş. Alt. *sagal* “1. sakal 2. favori” AltTS 148a.

[ET *sakal* > (k- > g- ötümlüleşmesi ile) > *sagal*]

ET (Uyg.) **sakal (1)** “sakal, (soğan ve sarımsağın) kök lifi” HAltUig 574b, (Kar.) *sakal* “sakal” DLT 800, *sakal** “sakal” DLT_MK 385.

sagış “1. akıl, düşünce, bellek 2. keder, kaygı 3. özlem” (TelAS 94), Krş. Alt. *sagış* “1. düşünce 2. bir şeyle ilgili durum” AltTS 148a.

[OT *sakış* > (k- > g- ötümlüleşmesi ile) > *sagış*]

OT (Kıp.) **sakış** “düşünce, kaygı; hesap” (GT) KTS 224a, (Çağ.) *saginc* “düşünce; hayal, tasavvur, tasarı” ÇTS_FK 1470.

sal “sal” (TelAS 94), Krş. Alt. *sal* “1. sal 2. tomrukları suya salma” AltTS 148b.

ET (Kar.) **sāl** “tar, (şişirilmiş tulumların, kamışların veya dalların yan yana getirilmesiyle yapılan sal) anlamında kılıf, kelek” DLT 801, *sāl* “sal (*gimd*)” DLT_MK 386.

sal- “salmak; koymak” (TelAS 94), Krş. Alt. *sal-* “1. koymak, yerleştirmek, salmak 2. vurmak 3. (hareketin tamamlandığını veya bittiğini ifade eden yardımcı fiil) *çeçip salmak* çözmek” AltTS 148b.

ET (Uyg.) **sal-** (1) “vurmak, hareket ettirmek, (kol) sallamak; koymak; (kök) salmak; (hakaret) etmek; atmak, salmak; yardımcı fiil: bir davranışın eksiksizliğini ifade eder” HAltUig 576b, (Kar.) *sal-* “göndermek” DLT 801, *sal- ol maña kişide altun saldı* “o, bana birisi aracılığıyla altın gönderdi (*aḥraca li ‘alā insān zāhab^{an}*)” DLT_MK 386.

salam “saman” (TelAS 94), Krş. Alt. *salam* “saman” AltTS 149a.

OT (Kıp.) **salam** “saman” (TA) KTS 224b.

salkın “rüzgâr” (TelAS 94), Krş. Alt. *salkın* “rüzgâr” AltTS 149a.

[ET < *sal-* “salmak, koymak” -*kın-* “fiilden isim türeten ek”, OT *salkun* > ünlü düzleşmesi ile) > *salkın*]

OT (Kıp.) **şalkun** “rüzgâr” (CC) KTS 225a, (Çağ.) *salkın* “sıcak günlerde esen serin yel” ÇTS_FK 1471.

samın “sabun” (TelAS 94), Krş. Alt. *samın Ar.* “sabun” AltTS 149a.

OT (Kıp.) **şabûn** Ar. “sabun” (BV, MS, RH) KTS 220b.

sañıs “1. sakız, ağaç sakızı 2. katran” (TelAS 95), Krş. Alt. *sañıs* “(çiğnemek için) sakız; katran; reçine” AltTS 149b.

ET (Uyg.) **sakız** “sakız, reçine” HAltUig 576a, (Kar.) *sagız* “sakız” DLT 799, *sağız* “sakız (‘ilk)’” DLT_MK 384.

sañıskan zool. “saksağan” (TelAS 95), Krş. Alt. *sañıskan* “saksağan” AltTS 149b.

Hauenschild sözcüğü, yansıma bir kök olarak düşündüğü **sağız* köküne bağlamaktadır. (Aktaran: Ayazlı 2023: 115).

ET (Kar.) **sagızgan** “saksağan” DLT 800, *sagızgan* “saksağan (‘ak’ak)’” DLT_MK 384.

sap “sap” (TelAS 95), Krş. Alt. *sap* “sap, kabza” AltTS 150a.

ET (Uyg.) **sap (1)** “sap, gövde, bitki sapı, tutacak; kelime kökü” HAltUig 584b, (Kar.) *sap* “kılıç ve bıçağın sapı” DLT 803, *sap* “kılıç veya bıçak sapı (*nişāb*)” DLT_MK 389.

sapta- “1. iğne deliğine ipliği geçirmek 2. sapa takmak, bir şeyi sapa tutturmak” (TelAS 95), Krş. Alt. *sapta-* “1. sap takmak 2. balık kancasına kurt takmak 3. ipliği iğneden geçirmek” AltTS 150a.

[ET < *sap* “sap” -*ta-* “isimden fiil türeten ek”, ET *sapla-* > (ilerleyici ünsüz benzeşmesi ile) *sapta-*]

ET (Uyg.) **sapla-** “(oku yay) kırışına yerleştirmek” HAltUig 585b, (Kar.) *sapla-* “sap takmak” DLT 804, *sapla- er kılıç sapladı* “adam kılıca (*kabi’a*) sap geçirdi (*rakkaba*)” DLT_MK 390.

sargal- “sararmak” (TelAS 95), Krş. Alt. *sargar-* “1. sararmak, solmak 2. solmak 3. *mec.* yaşlanmak” AltTS 150a.

ET (Uyg.) krş. **sargar-** “sararmak” HAltUig 586a, (Kar.) *sargar-* “sararmak, zaferanla boyanmış gibi olmak” DLT 805, *sargar- sargardı nēḡ* “bir şey sarardı (*işfarra*)” DLT_MK 391.

sarı “1. sarı 2. at donu” (TelAS 95), Krş. Alt. *sarı* “1. sarı 2. sarışın 3. kızıl” AltTS 150b.

[ET *sarig* > (söz sonu -*g* düşmesi ile) *sarı*]

ET (Orh.) **sarig** “sarı, çil çil (altın için)” MoEsTuYaz 365a, (Uyg.) *sarig* ~ *sar(i)g* ~ *s(a)r(i)g* (1) “safra, öd, sarı, solgun, soluk; sarı şey” HAltUig 586b, (Kar.) *sarig* ~ *sārig* “sarı” DLT 805, *sariḡ* “sarı (*aşfar*)” DLT_MK 391.

sas “bataklık” (TelAS 96), Krş. Alt. *sas* “sazlık, bataklık” AltTS 150b.

[OT *saz* > (söz sonu -*z* > -*s* sızıcı nöbetleşmesi ile) *sas*]

OT (Kıp.) **saz (I)** “bataklık, çamur” (CC) KTS 230a, (Har.) *saz* (1) “kamış, ot, bataklık” (HŞ 2188) HTS 507a.

sat- “satmak” (TelAS 96), Krş. Alt. *sat-* “satmak” AltTS 150b.

ET (Uyg.) **sat-** ~ **s(a)t-** “satmak, elden çıkarmak” HAltUig 589b, (Kar.) *sat-* “satmak” DLT 808, *sat- ol tawar sattı* “o, eşyayı vb. sattı (*bā’a*)” DLT_MK 394.

say (I) “çakıl, çakıl taşı” (TelAS 96), Krş. Alt. *say* “1. çakıl taşı 2. tebeşir 3. taş” AltTS 150b.

ET (Orh.) **say** “çakıl taşı” (*yen*) MoEsTuYaz 365a, (Uyg.) *say* (1) “çöl, taşlık, taş çölü, bozkır; çöl kumu, kumul; ova; çakıl; çöl; moloz” HAltUig 592a, (Kar.) *sāy* “taşlık yer” DLT 811, *sāy* “kara taşlık (*harra*)” DLT_MK 397.

sayın “her, herkes” (TelAS 96), Krş. Alt. *sayın* “her, hepsi, herkes” AltTS 151a.

ET (Orh.) **sayu** “her” MoEsTuYaz 365a, (Uyg.) *sayu* “her biri, herkes” HAltUig 592b.

sayla- (II) “temizlemek, arındırmak” (TelAS 96), Krş. Alt. *sayla-* “(ceviz vs. için) soymak, kabuğundan çıkarmak” AltTS 151a.

OT (Kıp.) **sayla-** “temizlemek, sağalmak” (TZ) KTS 230a, (Çağ.) *saylamak* “seçmek, saylamak” ÇTS_FK 1475.

segis “sekiz” (TelAS 96), Krş. Alt. *segis* “sekiz (sayı sıfatı)” AltTS 151b.

[ET *sekiz* > (*k-* > *g-* ötümlüleşmesi ve söz sonu *-z* > *-s* sızıcı nöbetleşmesi ile) *segis*]

ET (Orh.) **sekiz** “sekiz, 8” MoEsTuYaz 365a, (Uyg.) *säkiz* ~ *s(ä)kiz* (1) “sekiz” HAltUig 593a, (Kar.) *sekiz* “sekiz” DLT 813, *sekiz* “bir sayı adı sekiz (*samāniya*) sekkiz kelimesinin hafifletilmiş biçimidir” DLT_MK 399.

segizinçi “sekizinci” (TelAS 96), Krş. Alt. *segizinçi* “sekizinci” AltTS 151b.

[ET < *segis* “sekiz” *-inçi-* “isimden isim türeten ek”,

ET *sekizinç* > (söz sonu *-i* ünlüsünün türemesi ve söz içi *-k-* > *-g-* ötümlüleşmesi ile) *segizinçi*]

ET (Orh.) **segizinç** “sekizinci” MoEsTuYaz 365a, (Uyg.) *säkizinç* “sekizinci” HAltUig 597a.

segizon “seksen” (TelAS 96), Krş. Alt. *segizen* “seksen” AltTS 151b.

[ET < *segis* “sekiz” *-on* “sayı adı”

ET *sekiz on* > (söz içi *-k-* > *-g-* ötümlüleşmesi ile) *segizon*]

ET (Kar.) **sekiz ön** ~ **seksön** “seksen, sekiz kere on” DLT 813, *seksön* “seksen (*samānūn*)” DLT_MK 399.

sekir- “dans etmek, oynamak” (TelAS 96), Krş. Alt. *sekir-* “sıçramak” AltTS 151b.

OT (Kıp.) **sekri-** “sıçramak, sekmek” (Kİ, MG) KTS 231a, (Har.) *sekir-* “koşmak, harekete geçmek, hamle kılmak krş. sikir-, sekri-” NF 81/3, KE 190v/18, HŞ 1071 HTS 509b.

semir- “semirmek, şişmanlamak” (TelAS 97), Krş. Alt. *semir-* “yağlanmak, semirmek” AltTS 152a.

ET (Uyg.) **sēmri-** ~ **s(è)mri-** “semirmek, şişmanlamak, kilo almak” HAltUig 597b, (Kar.) *semri-* “(at, koyun vb.) semirmek, semizleşmek” DLT 813, *semri-* “*kōy semridi* “koyun semirdi, etlendi (*samina*)” DLT_MK 399.

semirt- “semirtmek, iyi beslemek, şişmanlatmak” (TelAS 97), Krş. Alt. *semirt-* “1. beslemek 2. gübrelemek” AltTS 152a.

[ET < *semir-* “semirmek, şişmanlamak” -t- “fiilden fiil türeten ek”]

ET (Uyg.) **sēmrit-** ~ **s(è)mrit-** “semirtmek; (devleti) genişletmek, büyütme” HAltUig 597b, (Kar.) *semrit-* “(at vb.ni) semirtmek” DLT 813, *semrit-* *er atın semritti* “adam, atını vb. semirtti, iyi besledi (*sammana*)” DLT_MK 399.

semis “semiz, şişman” (TelAS 97), Krş. Alt. *semis* “semiz, yağlı, şişman, besili” AltTS 152a.

[ET *semiz* > (söz sonu -z >-s sızıcı nöbetleşmesi ile) *semis*]

ET (Orh.) **semiz** “semiz, besili” MoEsTuYaz 365a, (Uyg.) *sāmiz* ~ *s(ä)miz* (1) “şişman, semiz, iyi beslenmiş” HAltUig 597b, (Kar.) *semiz* ~ *semüz* “hayvanların semiz olanı” DLT 813, *semiz* “semiz (*samin*), semirmiş olan canlı” ~ *semüz** “semiz” DLT_MK 399.

sen *zm.* “sen” (TelAS 97), Krş. Alt. *sen* “sen (ikinci teklik şahıs zamiri)” AltTS 152a.

ET (Orh.) **sen** “sen; 2. tekil kişi çekim eki” MoEsTuYaz 365a, (Uyg.) *sän ~ s(ä)n* “sen” HAltUig 597b, (Kar.) *sen* “sen” DLT 813, *sen* “sen (*anta*)” DLT_MK 399.

sep- “serpmek, tohum serpmek, tohum ekmek” (TelAS 97), Krş. Alt. *sep-* “bir şeyi serpmek, fışkırtmak” AltTS 152b.

OT (Kıp.) **sep-** “serpmek, saçmak” (BV, Kİ, RH, TZ) KTS 232a, (Har.) *sep-* “serpmek” (ME 79/4, İML 109) HTS 513a.

sep (II) “çeyiz” (TelAS 97), Krş. Alt. *sep* “çeyiz (giysi, süs, ev eşyası, hayvan dışındaki her şey) 2. gelin süsü” AltTS 152b.

ET (Uyg.) **sèp ~ s(è)p** “çeyiz” HAltUig 598a, (Kar.) *sep* “gelinin çeyizi” DLT 814, *sep* “gelinin malı olan çeyiz (*cahāz*)” DLT_MK 400.

sepkil “çil” (TelAS 97)

[ET *sepgül* > (g- > k- ötümsüzleşmesi ve ünlü düzleşmesi ile) *sepkil*]

ET (Uyg.) **sèpgül** “(cilt) benekli” HAltUig 598a, (Kar.) *sepkil* “yüzde görünen çil” DLT 814, *sepgil* “yüzdeki çil lekesi, çiğit (*kalafa*)” DLT_MK 400.

ser *zm.* “siz” (TelAS 97) || ET (Orh.) **siz** “siz (2. çoğul kişi eki); 2. çoğul kişi zamiri” MoEsTuYaz 365b, (Uyg.) *siz* (1) “siz” HAltUig 617b, (Kar.) *siz* “siz; Çigil lehçesinde ve Türklerde saygıdeğer büyüklere, Oğuzlarda küçük olana hitap için kullanılan bir söz” DLT 826, *siz* “Çigil lehçesinde büyüklere, sayılan kişilere hitapta kullanılan sözdür ve sen (*anta*) demektir” DLT_MK 413.

ses- “hissetmek, duymak; algılamak” (TelAS 97), Krş. Alt. *ses-* “hissetmek, sezmek” AltTS 153a.

[OT *sez-* > (söz sonu -z > -s sızıcı nöbetleşmesi ile) *ses-*]

OT (Kıp.) **sez-** “sezmek” (CC, Kİ, TZ) KTS 233b, (Har.) *sez-* “sezmek, sanmak, zannetmek, tahmin etmek krş. *séz-*, *siz-*” (NF 34/12, KE 206r/9) HTS 517b.

sıbıskı “düdük, kaval” (TelAS 97), Krş. Alt. *sıbıskı* “çoban kavalı” AltTS 153a.

ET *sıbiz* “budanmış ağaç” *sıpız+gu* “bu ağaçtan yapılmış enstrüman olabileceği gibi kuramsal olan sözcük” olabileceği gibi ayrıca **sıpır-* (~ **sıpız-*)

filinden araç-gereç adı yapan -gu eki ile de türemiş olabilir. (Ayazlı ve Taşkiran ,2022:14)¹

[ET *sıbizgu* > (g- > k- ötümsüzleşmesi ve söz içi -z > -s sızıcı nöbetleşmesi ve ünlü düzleşmesi ile) *sıbıskı*

ET (Uyg.) **sıbizgu** ~ **sıpızgu** “ney, boru, trompet” HAltUig 605a, 610b, (Kar.) *sıbizgu* “uzun kaval” DLT 816, *sıpızgu* “flüt (*mizmār*)” DLT_MK 408.

sıgın zool. “kızıl geyik, Sibiryaya geyiği” (TelAS 97), Krş. Alt. *sıgın* zool. “maral” AltTS 153a.

[ET *sıgun* > (ünlü düzleşmesi ile) *sıgın*]

ET (Uyg.) **sıgun** “erkek geyik, Altay maralı, bir kuranın adı” HAltUig 606b, (Kar.) *sıgun* “erkek geyik” DLT 818, *sıgun* “erkek geyik (ayyıl)” DLT_MK 406.

sıgın- “1. sıkışmak 2. sokulmak” (TelAS 97), Krş. Alt. *sıgın-* “sıkışmak, kendini sıkışmış hissetmek, utanmak” AltTS 153a.

ET (Uyg.) **sıgın-** ~ **sıgun-** “(bir şeyden) çare aramak, kaçmak, sığınmak” HAltUig 606a, 606b, (Kar.) *sıgın-* “(birine veya bir yere) sığınmak” DLT 817, *sıgın- keyik turuğka sığındı* “yaban hayvanı sığıncağa sığındı (*iltaca'a*)” DLT_MK 405.

sıgır- “ıslık çalmak” (TelAS 98), Krş. Alt. *sıgır-* “ıslık çalmak” AltTS 153b.

ET (Uyg.) **sıkır-** ~ **sıgır-** “ıslık çalmak” HAltUig 607b, 606a, (Kar.) *sıkır-* “(adam, kuş) ıslık çalmak; tiz ses çıkarmak” DLT 819, *sıkır- kuş sıkırdı* “kuş ıslık çalar gibi ses çıkardı (*şaffara*)” DLT_MK 407.

sıgıt “ağıt, ağlama” (TelAS 98), Krş. Alt. *sıgıt* “1. ağlama, inleme 2. ölü için ağlama 3. ağıt” AltTS 153b.

ET (Orh.) **sıgıt** “ağıt, feryat” MoEsTuYaz 365b, (Uyg.) *sıgıt* “feryat, inilti, yakınma, cenaze töreni” HAltUig 606a, (Kar.) *sıgıt* “ağlama” DLT 818 ~ *sıxıt* “ağlama” DLT 822, *sıgıt-* “ağlama (*bukā'*)” DLT_MK 405.

¹ Sıbizgu sözcüğü diğer Türk Lehçelerinde Yak. *sıbirğaa-* (< **sıbir-ğaa-*) “ıslık sesi çıkarmak”, Kır. *sıbizgi-* “(tiz, keskin bir ses) ortalığa yayılmak”, Az. *sıbiz* “budanmış ağaç”, Çuv. *şăpăr* “gayda” sözcüklerinden hareketle GT **sıpir-* “ıslık sesi çıkarmak, üflemek, öttürmek” ~ *sıpız* “ıslık sesi çıkarılan, öttürülen nesne: düdük, kaval, flüt vb.” anlamlarına gelmektedir. Sıbizgu sözcüğü r’li fiil ile z’li isim çiftlerinin (**sıpir-* ~ *sıpız*) şeklinde görülebilmektedir. (Ayazlı ve Taşkiran ,2022:14)

sık- “sıkamak” (TelAS 98), Krş. Alt. *sık-* “1. sıkmak 2. gözleri kısmak, gözleri yarı kapatmak” AltTS 153b.

ET (Uyg.) **sık-** “sıkamak, basmak, bastırmak, sarf etmek, (zihnî, güç) çabalamak; üzmek, acıtmak; birisini sıkmak” HAltUig 607a, (Kar.) *sık-* “sıkamak” DLT 818, *sık- ol üzüm sıkıdı* “o, üzüm vb sıkı (‘aşara)” DLT_MK 406.

sıksı- “tıkamak, kalafatlamak” (TelAS 98) [*sık-* “sıkamak” -*sı-* “fiilden fiil türeten ek”, ET *sığza-* > (söz içi -z >-s sızıcı nöbetleşmesi ve söz içi -g- > -k- ötümsüzleşmesi ile) *sıksı-*]

ET (Kar.) **sığza-** “çekiştirmek; (bir şeyi bir şeyin arasına) sıkıştırarak sokmak” DLT 818, *sığza-* “iki şeyin arasına sıkıştırılarak sokulan (*udhila bi-taḍyik*) her şey için böyle denir” DLT_MK 406.

sıkta- “ağlamak, ağıt okumak, ağlayıp sızlamak” (TelAS 98), Krş. Alt. *sıkta-* “1. ağlamak, inlemek, acı acı ağlamak 2. memnuniyetsizliğini ifade etmek; sessizce ağlamak” AltTS 153b.

[ET < *sıgıt* “ağıt, ağlama” -a “isimden fiil türeten ek”, ET *sığta-* > (g- > k- ötümsüzleşmesi ile) *sıkta-*]

ET (Orh.) **sığta-** “yas tutmak; ağlamak” MoEsTuYaz 365b, (Uyg.) *sığta-* “inlemek, sızlamak, ağlamak” HAltUig 606a, (Kar.) *sığta-* “ağlamak” DLT 818, *sığta-** “ağlamak” DLT_MK 406.

sin “1. bel kemiği 2. boy, endam 3. bitki gövdesi” (TelAS 98), Krş. Alt. *sin* “1. boy, gövde 2. (bitki için) gövde 3. dağ sırası 4. uzunluk” AltTS 153b.

ET (Uyg.) **sin (2)** “beden, vücut; uzuv; kadavra, ölü, ceset; boy, vücut boyu, vücut yüksekliği” HAltUig 609a, (Kar.) *sin* “uzunluk ve boy” DLT 819, *sīn* “boy bos (*ḳadd, ḳāma*)” DLT_MK 407.

sin- “kırılmak” (TelAS 98), Krş. Alt. *sin-* “kırılmak, bozulmak, parçalanmak” AltTS 154a.

[ET < *sı-* “fiil kökü” -n- “fiilden fiil türeten ek”, ET *sındur-* > (ünlü düzleşmesi ile) *sındır-*]

ET (Uyg.) **sin-** “kırılmak, parçalanmak; bedensel olarak sonda olmak, canı boğazına gelmek; (mecazi) çok çaba sarf etmek, çok gayret etmek, eşek gibi çalışmak” HAltUig 609a, (Kar.) *sin-* “kırılmak” DLT 819, *sin-* *yığaç sindı* “ağaç vb. kırıldı (*inkasara*)” DLT_MK 407.

sındır- “kırmak” (TelAS 98), Krş. Alt. *sındır-* “kırmak, bozmak” AltTS 154a.

[ET < *sin-* “kırılmak” -*dır-* “fiilden fiil türeten ek”, ET *sındur-* > (ünlü düzleşmesi ile) *sındır-*]

ET (Kar.) **sındur-** “kırmak, parçalamak” (DH) EÜ 361.

sindu “düzgün endamlı, boyu bosu düzgün” (TelAS 98), Krş. Alt. *sindu* “güzel, güzel görünümlü, boyu posu yerinde” AltTS 154a.

[ET < *sin* “1. bel kemiği 2. boy, endam 3. bitki gövdesi” -*du-* “isimden isim türeten ek”]

ET *sinlig* > (söz sonu -*g* düşmesi ve ünlü yuvarlaklaşması ve gerileyici ünsüz benzeşmesi ile) *sindu*]

ET (Uyg.) **sinlig** ~ **sinl(i)g** ~ **sin(lig)** “bedenli, vücutlu, uzuvlu” HAltUig 609b, (Kar.) *sīnlig** “boyu” DLT_MK 407.

sinik “kırık, kırılmış” (TelAS 98), Krş. Alt. *sinik* “1. kırık, bozuk 2. parça 3. kemik kırığı” AltTS 154a.

[ET < *sin-* “kırılmak” -*ık-* “fiilden isim türeten ek”, ET *sinok* > (ünlü düzleşmesi ile) *sinik*]

ET (Uyg.) **sinok** “kırık, kırılmış; kırılmış bir şey” HAltUig 610a, (Kar.) *sinuk* “Oğuzcada kırık” DLT 820 ~ *sıñuk* “kırık” DLT 820, *sıñuk sıñuk nēñ* “kırık (*maksūr*) şey” DLT_MK 408.

sır “boya” (TelAS 98), Krş. Alt. *sır* “boya, cilâ” AltTS 154a.

ET (Uyg.) **sır (1)** “cila, vernik, vernikli nesne, vernikli” HAltUig 610b, (Kar.) *sır* “Çin kâselerine sürülen ve üzerine işleme yapılan macun” DLT 820, *sır* “Şin kâselerinin cilasında kullanılan ve üzerine nakış yapılan yapışkan ve parlak bir madde, sır (*luzūcāt tuttaḥāzu min al-ğirā*)” DLT_MK 408.

sır- “dikmek; biçilmiş veya yırtılmış kumaşı veya deriyi iğneye geçirilmiş iplikle tutturmak” (TelAS 98), Krş. Alt. *sır-* “dikmek” AltTS 154a.

[ET *sırı-* > (söz sonu -ı ünlüsünün düşmesi ile) *sır-*]

ET (Kar.) **sırı-** “sık dikişle dikmek” DLT 820, *sırı- ol kıdiz sırdı* “o, keçeyi - Türkmênlerin göçebe çadırlarına astıkları örtü ve duvar perdeleri gibi- sık dikişle dikti (*hāṭa...hiyāṭa mu’akkada*)” DLT_MK 408.

sırla- “boyamak” (TelAS 99)

[< *sır* “boya” -la- “isimden fiil türeten ek”]

ET (Uyg.) **sırla-** “boyamak, sırlamak, cilalamak; zararsız hâle getirmek” HAltUig 610b, (Kar.) *sırla-* “sır denilen yapıştırıcıyı (kaba) sürmek” DLT 821, *sırla- ayakçı ayak sırladı* “çanakçı kabı sırladı, çanakçı, üzerine nakış yapmak için kaba sır vurdu (*laṭaḥa luzūcāt al-ğirā*)” DLT_MK 409.

sırt “sırt” (TelAS 99), Krş. Alt. *sırt* “1. dış taraf 2. sırt” AltTS 154b.

OT (Kıp.) **sırt** “sırt, tepe, yükseklik” (BM, CC, Kİ) KTS 235b.

sıskır- “süzmek” (TelAS 99) [ET *sızgur-* > (g- > k- ötümsüzleşmesi ve söz içi -z > -s sızıcı nöbetleşmesi ve ünlü düzleşmesi ile) *sıskır-*]

ET (Uyg.) **sızgur-** “eritmek” HAltUig 611b, (Kar.) *sızgur-* “(yağ vb. şeyleri) eritmek” DLT 822, *sızgur- er yāğ sızgurdı* “adam, yağı vb. eritti (*aṣāba*)” DLT_MK 410.

sısta- “sızlamak” (TelAS 99), Krş. Alt. *sısta-* “hasta etmek, kırmak” AltTS 154b.

[< *sızı*+ “isim kökü” -la- “isimden fiil türeten ek”, ET *sızla-* > (söz içi -z > -s sızıcı nöbetleşmesi ve ilerleyici ünsüz benzeşmesi ile) *sısta-*]

ET (Kar.) **sızla-** “sızlamak” DLT 823, *sızla- anıḡ tıḡı buzdın sızladı* “onun dışı buzdan (veya soğuk su içmekten) sızladı (*tawacca’a naḡs*)” DLT_MK 410.

sibir- “süpürmek” (TelAS 99), Krş. Alt. *sibir-* “süpürmek” AltTS 155a. [ET *sipir-* > (söz içi -p > -b ötümlüleşmesi ile) *sibir-*]

ET (Uyg.) **sipir-** “süpürmek” HAltUig 616a, (Kar.) *süpür-* “süpürmek” DLT 840, *süpür- ol ew süpürdi* “o, ev (ve başkası) süpürdü (*kanasa*)” DLT_MK 428.

sibirgi “süpürge” (TelAS 99), Krş. Alt. *sibirgi* “süpürge” AltTS 155a.

[ET < *sibir-* “süpürmek” -*gi-* “fiilden isim türeten ek”]

[ET *sipirgü* > (söz içi -*p* > -*b* ötümlüleşmesi ve ünlü düzleşmesi ile) *sibirgi*]

ET (Uyg.) **sipirgü** “süpürge” HAltUig 616a, (Kar.) *süpürgü* “süpürge” DLT 840, *süpürgü* “süpürge (*miknasa*)” DLT_MK 428.

silki- “silkmek” (TelAS 99), Krş. Alt. *silki-* “silkelemek” AltTS 155a.

[ET *silki-* > (söz sonu -*ı* ünlüsünün türemesi ile) *silki-*]

ET (Uyg.) **silki-** “silkelemek, sallamak, silkeleyerek temizlemek, (çan) çalmak” HAltUig 613b, (Kar.) *silki-* “silkmek” DLT 824, *silki- er yıgaç silkdi* “adam ağacı vb. silkeledi (*nafaḏa*)” DLT_MK 412.

silkin- “silkinmek” (TelAS 99), Krş. Alt. *silkin-* “silkinmek” AltTS 155a.

[ET < *silki-* “silkmek” -*n-* “fiilden fiil türeten ek”]

ET (Uyg.) **silkin-** “silkinmek, sallanmak” HAltUig 613b, (Kar.) *silkin-* “silkinmek” DLT 824, *silkin- er tönın silkindi* “adam silkindi, elbisesini kendisi silkdi (*nafḏ*)” DLT_MK 412.

siñir anat. “sinir, kiriş” (TelAS 99)

sirke “bit sirkesi” (TelAS 99) ET (Uyg.) **siñir (1)** “sinir, kiriş” HAltUig 615b, (Kar.) *siñir* “sinir” DLT 825, *siñir* “sinir (‘*āṣab*)” DLT_MK 413

ET (Uyg.) **sirké** “sirke” HAltUig 616b, (Kar.) *sirke* “başta bulunan bit yumurtası” DLT 825, *sirke* “başta türeyen bit yumurtası, sirke (*ṣu’āba ar-ra’s*)” DLT_MK 413.

siyır- “sökme” (TelAS 99) OT (Kıp.) **siyır-** “soymak, çekip çıkarmak” (İH, MG) KTS 236a.

siyırık “1. yırtık, hırpalanmış 2. dökük” (TelAS 99) OT (Kıp.) **siyırık** “siyırılmış” (TZ) KTS 236a.

[< *siyır-* “sökme” -*k-* “fiilden isim türeten ek”]

sogır “kör, âmâ” (TelAS 100) OT (Kıp.) **soğur** “kör, tek gözlü, şaşı” (CC, İH, KK, MG, TZ) KTS 239a, (Har.) **soğur** “kör” (HŞ 4656) HTS 527a.

[OT *soğur* > (k- > g- ötümlüleşmesi ve ünlü düzleşmesi ile) > *sogır*]

sogum “kesim için hazırlanan at” (TelAS 100), Krş. Alt. *sogum* “1. kesilmek için ayrılmış hayvan 2. sonbahar kesimi 3. kış için hazırlanmış et 4. *mec.* eski” AltTS 155b.

[OT *soğum* > (-k- > -g- ötümlüleşmesi ile) > *sogum*]

OT (Çağ.) **soğum** “yemek için kesilen hayvan” ÇTS_FK 1483.

sok- “1. dövmek 2. dövüp ezmek” (TelAS 100), Krş. Alt. *sok-* Moğ. “1. vurmak 2. hareketin kararlılığını gösteren yardımcı fiil” AltTS 155b.

ET (Uyg.) **sok-** ~ **suk-** (2) “sokmak; gagalamak; mahvetmek, yıkmak; parçalamak, yarık açmak, havanda dövmek, dibekte ezmek; içine doldurmak; (akla) almak, eklemek; sıkıştırmak; çarpmak, itmek, ezmek, vurmak, tokat atmak; içine koymak, sokmak; dövmek; (çakmak taşıyla ateş) çakmak” HAltUig 619a, 628a, (Kar.) *sok-* “(tuz vb. şeyleri) dövmek” DLT 827, *suk-/soğ-* *er tūz soğdı* “adam tuzu vb. döverek inceltti (*dağğa*)” DLT_MK 422.

sokı “soku, dibek, havan” (TelAS 100), Krş. Alt. *sokı* “havan” AltTS 155b.

[ET < *sok-* “1. dövmek 2. dövüp ezmek” -ı- “filden isim türeten ek”]

[ET *sokgu* > (söz içi -g- ünsüzünün düşmesi ve söz sonu u- > ı- ünlü düzleşmesi ile) *sokı*]

ET (Uyg.) **sokgu** “havan; davul çomağı, çan tokmağı” HAltUig 619b, (Kar.) *soku* (<*sokku*) “dibek” DLT 827, *soğu* “havan, soku, dibek (*minhāz*)” DLT_MK 414.

sol “sol” (TelAS 100), Krş. Alt. *sol* “1. sol 2. sol kanat, sol cephe, sol taraf” AltTS 156a.

ET (Uyg.) **sol** “sol” HAltUig 619b, (Kar.) *söl* “sol” DLT 827, *söl söl elig* “sol (*yusrā*) el” DLT_MK 415.

sologoy “solak” (TelAS 100), Krş. Alt. *sologoy* “solak” AltTS 156a.

OT (Kıp.) **solagay** Moğ. “solak” (CC, TZ) KTS 239a.

soğ “geç, geç olan, sona kalan” (TelAS 100), Krş. Alt. *soñ* “1. son 2. sonra 3. dümen” AltTS 156b.

ET (Uyg.) **soğ (1)** “son, sonra, nihayet, sonunda; en son, sonuncu; son, taban” HAltUig 620b, (Kar.) *soğ* “sonra gelenler, arkadan gelenler” DLT 828, *soğ* “her şeyin ve her işin sonu (*āḥir*)” DLT_MK 416.

soondo “sonra” (TelAS 100), Krş. Alt. *sooñdo* “-dan/-den hemen sonra” AltTS 156b.

[ET < *soğ* “geç, geç olan, sona kalan” -do- “bulunma durumu eki”]

OT (Kıp.) **sonda** “sonra” (BM) KTS 239b.

soor- “emmek, somurmak” (TelAS 100), Krş. Alt. *soor-* “emmek, somurmak” AltTS 156b.

ET (Uyg.) **sor-** “emmek; sormak, soru sormak, soruşturmak” HAltUig 621a, (Kar.) *sogur-* “(sıvıyı) çekmek, emmek” DLT 827, *sōr- kenç sūt sōrdı* “çocuk süt vb. emdi (*maşşa*)” DLT_MK 416.

soy- “1. derisini yüzmek 2. kırbaçlamak” (TelAS 100), Krş. Alt. *soy-* “1. (hayvanlar için) soymak, kesmek, yüzmek 2. *mec.* (insan için) deriyi kurutmak 3. çıkarmak, bulunduğu yerden almak, eyeri çıkarmak 4. kamçı çekmek” AltTS 157a.

ET (Uyg.) **soy-** “soymak, derisini yüzmek; (elbise) çıkarmak, soymak; koparmak; açmak” HAltUig 621b, (Kar.) *soy-* “(deriyi) yüzmek” DLT 829, *soy- er kōyuğ soydı* “adam koyunu vb. yüzdü (*salaḥa...cild*)” DLT_MK 417.

sögül- “sökülmek” (TelAS 101), Krş. Alt. *sögül-* “(dikiş için) sökülmek” AltTS 157b.

[ET *sökül-* > (söz içi -k >-g ötümlüleşmesi ile) *sögül-*]

ET (Kar.) **sökül-** “(elbise) sökülmek” DLT 831, *sökül- tōn sökildi* “elbisenin (ve başkası) dikişleri söküldü (*nuḳiḏa durūz*)” DLT_MK 419.

sögüş “sövme, küfür” (TelAS 101), Krş. Alt. *sögüş* “sövgü, küfür” AltTS 157b.

[ET < *sök-* “sövmek” -üş- “fiilden isim türeten ek”, ET *söküş* > (söz içi -k >-g ötümlüleşmesi ile) *sögüş*]

ET (Uyg.) **söküş** “küfür, sövme, küfürleşme, azar, çıkışma, eleştiri” HAltUig 623a, (Kar.) *söküş* “sövme ve sövüşme” DLT 832, *söküş* “sövme, sövüşme (*sabb, tasābb*)” DLT_MK 419.

sök- (II) “sövmek” (TelAS 101), Krş. Alt. *sök-* (II) “sövmek, küfretmek” AltTS 157b.

ET (Uyg.) **sök-** (2) “sövmek, beddua etmek, küfretmek; eleştirmek, kınamak” HAltUig 622b, (Kar.) *sök-* ~ *sök-* “sövmek, küfretmek” DLT 831, *sök- ol anı sōkdi* “o, ona sövdü (*sabba*)” DLT_MK 418.

söök “1. mezarlık 2. kemik 3. cenaze” (TelAS 101), Krş. Alt. *söök Moğ.* “1. soy, kuşak 2. kemik 3. mezarlık” AltTS 157b.

ET (Orh.) **sühük** “kemik” MoEsTuYaz 366a, (Uyg.) *sühök* “kemik” HAltUig 637a, (Kar.) *sühük* “kemik” DLT 840, *sühök* “kemik (‘*azm*)” DLT_MK 427.

sööl “siğil” (TelAS 101), Krş. Alt. *sööl* “siğil, nasır” AltTS 157b.

[ET *sögül* > (söz içi -g- düşmesi ve ünlü genişlemesi ile) *sööl*]

ET (Uyg.) **sögül** “siğil” HAltUig 622a, (Kar.) *sügül* “siğil” DLT 839, *sügül** “siğil” DLT_MK 427.

sös “söz, kelime” (TelAS 101), Krş. Alt. *sös* “söz, konuşma” AltTS 157b.

[ET *söz* > (söz sonu -z > -s sızıcı nöbetleşmesi ile) *sös*]

ET (Uyg.) **söz** “söz, kabul, onay, dedikodu” HAltUig 623b, (Kar.) *söz* “söz” DLT 832, *söz* “söz (*kalām*)” DLT_MK 419.

söstö- “söz kesmek, sözleşmek” (TelAS 101), Krş. Alt. *söstö-* “önermek” AltTS 158a.

[ET < *sös* “söz, kelime” -tö- “isimden fiil türeten ek”]

[ET *sözle-* > (söz içi -z > -s sızıcı nöbetleşmesi ve ilerleyici ünsüz benzeşmesi ve ünlü yuvarlaklaşması ile) *söstö-*]

ET (Uyg.) **sözlê-** (1) “söylemek, konuşmak, tartışmak; anlatmak, haberdar etmek; ilan etmek; tarif etmek, bahsetmek, söz etmek, incelemek, dile getirmek, açıklamak; propaganda yapmak” HAltUig 624a, (Kar.) *sözle-* “söylemek, konuşmak”

DLT 833, *sōzle- ol maṇa sōz sōzledi* “o, bana söz söyledi (*takallama...bi-kalām*)”
DLT_MK 420.

suk- “1. saklamak 2. batırmak, bir nesneyi boya, su içerisine batırıp çıkarmak” (TelAS 101), Krş. Alt. *suk-* “1. koymak, saklamak, sokmak 2. (hayvanı) bir yere sokmak 3. hapse atmak” AltTS 158b.

[ET *sok-* > (*o-* > *u-* ünlü daralması ile) *suk-*]

ET (Uyg.) **sok-** “sokmak; gagalamak; mahvetmek, yıkmak; parçalamak, yarık açmak, havanda dövmek, dibekte ezmek; içine doldurmak; (akla) almak, eklemek; sıkıştırmak; çarpmak, itmek, ezmek, vurmak, tokat atmak; içine koymak, sokmak; dövmek; (çakmak taşıyla ateş) çakmak” HAltUig 619a, (Kar.) *suk-* “sokmak, girdirmek; bir şeyi zorla sokmak” DLT 835, *suk-/soḡ- men anı ewke suḡdum* “ben onu eve vb. soktum (*adḥaltu*)” DLT_MK 422.

suluk “gem” (TelAS 102), Krş. Alt. *suluk* “gem” AltTS 158b.

OT (Çağ.) **suluk** “at ağızlığı, dizginin atın ağzına gelen demir kısmı” ÇTS_FK 1487.

sun- “sunmak, el uzatmak” (TelAS 102), Krş. Alt. *sun-* “(elini) uzatmak, sunmak” AltTS 158b.

ET (Uyg.) **sun-** “sunmak, (kol, ayak) germek, uzatmak, vermek, takdim etmek, tutmak, yakalamak; hizmete hazır olmak; yere kapanmak, secde etmek” HAltUig 630b, (Kar.) *sun-* “(bir şey) vermek, uzatmak” DLT 836, *sun- ol maṇa etmek sundı* “o, bana ekmek vb. sundu, uzattı (*nāwala*)” DLT_MK 423.

surak “soru” (TelAS 102), Krş. Alt. *surak* “1. soru, tahkikat 2. şikayet, rica” AltTS 159a.

[ET < *sura-* “1. sormak 2. istemek” -*k-* “fiilden isim türeten ek”]

OT (Çağ.) **surak/suraḡ/sorak/soraḡ** “sorup soruşturma, ardını arama, inceden inceye araştırma; belirti, iz, haber” ÇTS_FK 1487.

sus- “su çekmek” (TelAS 102), Krş. Alt. *sus-* “almak, kepçeyle almak” AltTS 159b.

OT (Kıp.) **sus-** “su çekmek” (CC) KTS 243b.

suski “kepçe, çömçe” (TelAS 102), Krş. Alt. *susku* “1. kepçe 2. kurban sırasında kurban eti dağıtılan kepçe” AltTS 159b.

[ET < *sus-* “su çekmek” -*kı-* “fiilden isim türeten ek”]

ET (Uyg.) krş. **susgak** “kepçe” HAltUig 633a, (Kar.) *susgak* “Karluk, Kıpçak vb. göçebelerin tamamının dilinde kendisiyle su vb. şeyler alınan nesne” DLT 836, *susgak* “Karluk, Kıpçak kabileleri ile göçebe olan bütün Türk kabilelerinin lehçesinde daldırılarak su vb. şeyler alınan alet [maşraba, kepçe vb.] (*yuğrafu bihi*)” DLT_MK 424.

suu- “soğumak” (TelAS 102)

[ET *sogı-* > (söz içi -*g* düşmesi ve ünlü yuvarlaklaşması ile) *suu-*]

ET (Uyg.) **sogı-** “soğumak, (ateş) düşmek” HAltUig 618b, (Kar.) *sogı-* “soğumak” DLT 826, *sogı- sūw sogıdı* “su vb. soğudu (*barada*)” DLT_MK 414.

suu (I) “su” (TelAS 102), Krş. Alt. *suu* “su, nehir” AltTS 159b.

ET (Orh.) **suv** “su; ırmak” MoEsTuYaz 366a, (Uyg.) *suv* (1) “su (beş elementten biri olarak da kullanılır), deniz suyu; sıvı, vücut sıvısı; akarsu, ırmak; mürekkep; macun” HAltUig 633a, (Kar.) *suw ~ sūw* “su” DLT 836, *sūw* “su (*mā*)” DLT_MK 425.

suugar- “1. suvarmak 2. sulamak” (TelAS 102), Krş. Alt. *sugar-* “1. (hayvan için) sulamak, suvarmak 2. (toprak için) sulamak” AltTS 158a.

[ET < *suu* “su” -*gar-* “isimden fiil türeten ek”]

ET (Kar.) **suwgar-** “suvarmak” DLT 837, *suwgar- ol at suwgardı* “o, atı vb. suvardı (*saqiya*)” DLT_MK 425.

suula- “ıslatmak” (TelAS 102), Krş. Alt. *suula-* “ıslatmak, su vermek” AltTS 159b.

[ET < *suu* “su” -*la-* “isimden fiil türeten ek”]

ET (Kar.) **suwla-** “(çamur vb. şeyleri) sulandırmak” DLT 838, *suwla- er titig suwladı* “adam balçığı vb. suladı (*amāha*)” DLT_MK 425.

suulu “ıslak” (TelAS 102)

[< *suu* “su” -*lu*- “isimden isim türeten ek”]

OT (Kıp.) **suvlı (I)** “sulu” (BV) 243b, (Har.) *suwlu* “sulu, suyu bol krş. suwluğ” HTS 537a.

suunda “sonra” (TelAS 102)

OT (Kıp.) **sonda** “sonra” (BM) KTS 239b.

suurı *zool.* “dağ sıçanı” (TelAS 102) [ET *sugur* > (söz içi -*g*- düşmesi ve söz sonu -*ı* ünlüsünün türemesi ile) *suurı*]

ET (Kar.) **sugur** “dağ sıçanı” DLT 835, *suğur* “dağ sıçanı (*wabr*)” DLT_MK 421.

suuza- “susamak” (TelAS 102), Krş. Alt. *suuza-* “susamak” AltTS 159b.

[ET < *suu* “su” -*za*- “isimden fiil türeten ek”]

ET (Uyg.) **suvsa-** “susamış olmak, susamak” HAltUig 635b, (Kar.) *sūwsa-* “susamak” DLT 838, *suwsa- er suwsadı* “adam vb. susadı (‘aşışa)’” DLT_MK 426.

sügün- “sevinmek” (TelAS 103), Krş. Alt. *sügün-* “sevinmek, neşelenmek” AltTS 160a.

ET (Orh.) **sevin-** “sevinmek” MoEsTuYaz 365b, (Uyg.) *sävin-* “sevinmek” HAltUig 600b, (Kar.) *sewin ~ sewün-* “sevinmek” DLT 815, *sewün- er sewüindi* “adam vb. sevindi (*surra wa-b tahaca*)” DLT_MK 402.

sür- “1. çift sürmek, toprağı işlemek 2. sürmek, kovalamak, önüne katıp götürmek” (TelAS 103), Krş. Alt. *sür-* “1. kovmak 2. uyarmak 3. sürmek” AltTS 160b.

ET (Orh.) **sür-** “sürmek, önüne katıp kovalamak” MoEsTuYaz 366a, (Uyg.) *sür-* “sürmek, sürüklemek, hızlandırmak; sürdürmek, devam ettirmek, yapmak, davranmak; yerine getirmek; cezalandırmak” HAltUig 638a, (Kar.) *sür-* “(at vb. binek hayvanlarını) sürmek” DLT 840 ~ *sür-* “(birini, bir yerden) sürmek” DLT 840 ~ *sür-* “kovmak, kovalamak” DLT 840 ~ *sür-* “önüne katıp sürmek” DLT 841, *sür- ol at sürdi* “o, atı vb. sürdü (*sāka*)” DLT_MK 428.

sürt- “sürmek, sıvamak” (TelAS 103), Krş. Alt. *sürt-* “1. sürmek, boyanmak 2. silmek” AltTS 160b.

[ET < *sür-* “1. çift sürmek, toprağı işlemek 2. sürmek, kovalamak, önüne katıp götürmek” -*t-* “fiilden fiil türeten ek”]

ET (Uyg.) **sürt-** “ovuşturmak, sürtmek, ovmak, ovarak yaymak; kurulamak, silmek” HAltUig 638b, (Kar.) *sürt-* “(yağ vb. şeyleri) sürmek” DLT 841, *sürt-* *ol etmekke yāğ sürtti* “o, ekmeğe yağ sürdü (*laṭaḥa*)” DLT_MK 428.

sürtün- “sürünmek, üzerine bir şey sürmek” (TelAS 103), Krş. Alt. *sürtün-* “1. sürünmek, boyanmak 2. macunu, merhemi silmek” AltTS 160b.

[ET < *sürt-* “sürmek, sıvamak” -*ün-* “fiilden fiil türeten ek”]

ET (Uyg.) **sürtün-** “sürtünmek” HAltUig 638b, (Kar.) *sürtün-* “(bir yere) sürtünmek” DLT 841, *sürtün-* *at yığaçaḥa sürtündi* “at ağaca vb. sürtündü (*iḥtakka*)” DLT_MK 429.

sürüş- “takip etmek, kovalamak” (TelAS 103), Krş. Alt. *sürüş-* “birbirini izlemek, takip etmek” AltTS 160b.

[ET < *sür-* “1. çift sürmek, toprağı işlemek 2. sürmek, kovalamak, önüne katıp götürmek” -*üş-* “fiilden fiil türeten ek”]

ET (Uyg.) **sürüş-** “işletmek, yapmak, uygulamak; (kin) beslemek” HAltUig 638b, (Kar.) *sürüş-* (biri, diğerini) kovalamak” DLT 842, *sürüş-* *aḡır kısrak birle sürüşdi* “aygır kısrak ile sürüştü (*sānna*)” DLT_MK 429.

süs- “süsmek, boynuzla vurmak, tos vurmak” (TelAS 103), Krş. Alt. *süs-* “süsmek, tos vurmak” AltTS 160b.

ET (Uyg.) **süs-** “itmek, sürüklenmek, çarpmak” HAltUig 638b, (Kar.) *süs-* “süsmek” DLT 843, *süs-* *ūd süsdi* “öküz vb. süstü (*naṭaḥa*)” DLT_MK 430.

süt “süt” (TelAS 103), Krş. Alt. *süt* “süt” AltTS 160b.

ET (Uyg.) **süt (1)** “süt” HAltUig 638b, (Kar.) *sūt* “süt” DLT 843, *sūt* “süt (*laban*)” DLT_MK 430.

süü- “sevmek” (TelAS 103), Krş. Alt. *süü-* “sevmek, okşamak” AltTS 160b.

ET (Uyg.) **sév- ~ s(é)v-** “sevmek, tahmin etmek, çok saymak, hoşlanmak, uygun görmek” HAltUig 599b, (Kar.) *sew-* “sevmek” DLT 815, *sew-* *ol meni sewdi* “o beni sevdi (*aḥabba*)” DLT_MK 401.

süyük (I) “sıvı” (TelAS 103) ET (Uyg.) **sıvık** “sıvı” HAltUig 611b, (Kar.) *suvuk* “yumuşak sıvı” DLT 836, *suvık* “sıvı, cıvık, yoğurt ve pekmez gibi ince; yani yoğunluğu az (*raķık*) olan her şeye böyle denir” DLT_MK 424.

süzegen “süseğen, süsmeyi seven hayvan” (TelAS 104), Krş. Alt. *süzegen* “tos vuran, süsegen” AltTS 161a.

[ET < *süs-* “süsmek, boynuzla vurmak, tos vurmak” -egen- “fiilden isim türeten ek”]

[ET *süsegen* > (söz içi s- > z- sızıcı nöbetleşmesi ile) *süzegen*]

ET (Kar.) **süsegen** “süseğen” DLT 843, *süsge** “süsmeği seven” DLT_MK 430.

süzük “temiz, berrak” (TelAS 104)

[< *sus-* “su çekmek” -ük- “fiilden isim türeten ek”]

ET (Uyg.) **süzök** ~ **süzük** “temiz, net, duru, berrak; tam güven, çok güvenilir; saydam, şeffaf; temizlik; inanç” HAltUig 639b, 640a, (Kar.) *süzük* “saf, mavi (su)” DLT 844, *süzük süzük sūw* “süzülmüş duru (*azraķ şāfi*) su” DLT_MK 430.

süzüş- “boynuzlaşmak, tos vuruşmak (hayvan)” (TelAS 104), Krş. Alt. *süzüş-* “birbirine tos vurmak, süsüşmek” AltTS 161a.

[ET < *süs-* “süsmek, boynuzla vurmak, tos vurmak” -üş- “fiilden fiil türeten ek”, (söz içi ve -s- > -z- sızıcı nöbetleşmesi ile) *süzüş-*]

ET (Kar.) **süsüş-** “süsüşmek, toslaşmak” DLT 843, *süsüş- êkki koçnar süsüşdi* “iki koç süsüştü (*tanāṭahat*)” DLT_MK 430.

Ş

şan “çan” (TelAS 104), Krş. Alt. *şañ* “çan” AltTS 161b.

[ET *çaṇ* > (söz başı ve -ç- > -ş- sızıcılaşması ile) *şan*]

ET (Orh.) **çaṇ** (< çin.) “ö.a. Çang” MoEsTuYaz 355a, (Uyg.) *çaṇ* (1) < Çin. 鑪 zheng ~ 達 zheng “küçük çan (ritüel eşyası olarak da kullanılır)” HAltUig 222a, (Kar.) *çaṇ* “büyük zil (şanc)” DLT_MK 141.

şağıra- “çınlamak, tınlamak, şingirdamak” (TelAS 104), Krş. Alt. *şaňkıra-* “çınlamak, metal sesi çıkarmak” AltTS 162a.

[ET **şağı* “yansıma kök” -*ra-* “isimden fiil türeten ek”]

[ET *çağıla-* > (söz başı ve -ç- > -ş- sızıcılaşması ile) *şağıra-*]

ET (Kar.) **çağıla-** “(köpek) hırlamak, (insan) gürültü edip bağırmak” DLT 614, *çağıla- it çanıladı* “köpek dövülerek çeniledi (*harra*)” DLT_MK 141.

şıba- “sıvamak, sürmek, macunlamak” (TelAS 104), Krş. Alt. *şıba-* “sıvamak, sürmek” AltTS 162a.

[ET *suva-* > (söz içi -u- > -ı- ünlü düzleşmesi ile) *şıba-*]

[ET *suva-* > (söz başı ve -s- > -z- sızıcı nöbetleşmesi ile) *şıba-*]

ET (Uyg.) **suva-** “sulamak, su vermek; boyamak, sürmek, sıvamak; kartonpiyer yapmak; sarmak, örtmek” HAltUig 634a.

şibege “biz, tığ” (TelAS 105), Krş. Alt. *şibege Moğ.* “biz (alet)” AltTS 163a.

[OT *şibige* > (söz içi -i- > -e- ünlü genişlemesi ile) *şibege*]

OT (Çağ.) **şibige** “biz, kunduracı bizi” ÇTS_FK 1493.

şikir “şeker” (TelAS 105), Krş. Alt. *şikir* “şeker” AltTS 163a.

[ET *şeker* > (söz içi -e- > -i- ünlü düzleşmesi ile) *şikir*]

ET (Uyg.) **şèkèr ~ ş(è)kèr (1)** “şeker” HAltUig 647b.

şilekey “tükürük, salya” (TelAS 105)

[OT *şülegey* > (söz içi -g- > -k- ötümsüzleşmesi ve ünlü düzleşmesi ile) *şilekey*]

OT (Çağ.) **şülegey** “salya, tükürük” ÇTS_FK 1494.

şonkor *Moğ. zool.* “şahin” (TelAS 105), Krş. Alt. *şonkor* “şahin” AltTS 163b.

[OT *şonkar* > (söz içi -a- > -o- ünlü yuvarlaklaşması ile) *şonkor*]

OT (Çağ.) **şonkar** “çakırdoğan cinsinden bir avcı kuş, sungur; padişahların ölümü” ÇTS_FK 1493.

şülük “sülük” (TelAS 105), Krş. Alt. *şülük* “sülük” AltTS 164a.

[OT *sülük* > (söz başı ve -s- > -z- sızıcı nöbetleşmesi ile) *şülük*]

OT (Kıp.) **sülük** “sülük” (BV, CC, İM, Kİ, TA) KTS 244b.

T

taadı- “tadına bakmak” (TelAS 106)

[ET *tatı-* > (söz içi -t- > -d- ötümlüleşmesi ile) *taadı-*]

ET (Uyg.) **tatı-** “tutmak, tadına bakmak, lezzetli bulmak” HAltUig 683a, (Kar.) *tatı-* “tadı gelmek, lezzetli olmak” DLT 861, *tatı- aş ağızda tatıdı* “yemeğin tadı ağızda hissedildi ve lezzetli oldu (*wucida ʔa'm, talazzaza*)” DLT_MK 448.

taam “tat, lezzet” (TelAS 106)

ET (Kar.) **ʔa'am (Ar.)** “yiyecek, yemek” (DH, KT) EÜ 383.

taay “dayı” (TelAS 106), Krş. Alt. *taay* “dayı” AltTS 164b.

[ET *tagay* > (söz içi -g ünsüzünün düşmesi ile) *taay*]

ET (Uyg.) **tagay (1)** “dayı” HAltUig 660a, (Kar.) *tagay* “dayı” DLT 847, *tagay* “dayı (*ḥāl*)” DLT_MK 433.

tabak “tabak” (TelAS 106), Krş. Alt. *tabak* “ağaç tabak, tabak” AltTS 164b.

OT (Kıp.) **ʔabaḵ** Ar. “tabak, kap” (CC, GT) KTS 257a, (Har.) *tabaḵ* (1) “tabak” (NF 121/5, KE 85r/19, HKT 98b/5, HŞ 2044) HTS 555a.

tabaru “hücum, saldırı” (TelAS 106)

ET (Kar.) **tabaru** “cihet, taraf, yön” (DLT 1) EÜ 383.

tabil- “bulunmak, ortaya çıkmak” (TelAS 106), Krş. Alt. *tabil-* “bulunmak” AltTS 165a.

[ET < *tap-* “1. bulmak 2. aramak” -ıl- “fiilden fiil türeten ek”]

[ET *tapıl-* > (söz içi -p > -b ötümlüleşmesi ile) *tabil-*]

ET (Kar.) **tapıl-** ~ **tapul-** “bulunmak” DLT 854, *tapıl- tapıldı nēḡ* “nesne bulundu (*wucida*); saklanmış şey bulundu” DLT_MK 441.

tak- “takmak, ilıştirmek” (TelAS 106)

ET (Uyg.) **tak-** “bağlamak, takmak” HAltUig 664b, (Kar.) *tak-* “ Oğuzcada takmak” DLT 847, *taç- er burunduğ butluğa tağdı* “Oğuz lehçesinde adam yuları burunduğa taktı (*şadda*)” DLT_MK 434.

taka “nal” (TelAS 106), Krş. Alt. *taka* “nal” AltTS 165b.

[OT *tağa* > (söz içi -g >-k ötümsüzleşmesi ile) > *taka*]

OT (Kıp.) **tağa** “nal” (TZ) KTS 258a, (Çağ.) *tağa* “nal; ayakkabu topuğundaki deri veya metal parça” ÇTS_FK 1495.

takala- “nallamak” (TelAS 106), Krş. Alt. *takala-* “nallamak” AltTS 165b.

[ET < *taka* “nal” -la- “isimden fiil türeten ek”]

[OT *tağala-* > (söz içi -g >-k ötümsüzleşmesi ile) > *takala-*]

OT (Kıp.) **tağala-** “nallamak” (TZ) KTS 258a.

takta “sıra, peyke” (TelAS 107), Krş. Alt. *takta* “1. tahta 2. sıra 3. taban” AltTS 166a.

OT (Kıp.) **tahta** *Fars.* “tahta” (DM, İM, TZ) KTS 258b, (Har.) *tahta* (<A.) “levha, tahta kereste” (NF 155/4, KE 52v/9, HKT 162b/6, HŞ 2026) HTS 558b.

tal bot. “sepetçi söğüdü” (TelAS 107), Krş. Alt. *tal* “söğüt” AltTS 166a.

OT (Kıp.) **tal (II)** “söğüt” (GT) KTS 259b.

tal- “1. dili tutulmak 2. yorulmak 3. bayılmak” (TelAS 107), Krş. Alt. *tal-* “1. bayılmak (yorulmak) 2. baygınlık nöbeti geçirmek 3. dilsiz olmak” AltTS 166a.

OT (Kıp.) **tal- (II)** “yorulmak” (TZ) 259b.

tala- “kırmak, paramparça etmek” (TelAS 107), Krş. Alt. *tala-* “kırmak, parçalamak” AltTS 166b.

ET (Kar.) **tala-** “yağma etmek” (KB) EÜ 384, OT (Kıp.) *tala- (II)* “dalamak, dişlemek, acıtmak” (Kİ) KTS 259b, (Çağ.) *talamağ* “yağmalamak, talan etmek” ÇTS_FK 1495, (Har.) *tala-* (1) “harap etmek, talanlamak” (KE 76v/9) HTS 561a.

talaş- “elinden zorla almak, gasp etmek” (TelAS 107), Krş. Alt. *talaş-* “tartışmak, bahis tutuşmak, dalaşmak” AltTS 166b.

[ET < *tala-* “yağma etmek” -ş- “fiilden fiil türeten ek”]

OT (Kıp.) **talaş-** “dalaşmak, kavga etmek” (CC, İM, TA, TZ) KTS 259b, (Çağ.) *talaşmak* “çabalamak; çekişmek, dalaşmak, savaşmak” ÇTS_FK 1495, (Har.) *talaş-* “dalaşmak, mücadele etmek, karşılıklı saldırmak, yağma etmek, münakaşa etmek, yarışmak” (KE 238v/6, HŞ 1706, AO III/9) HTS 561b.

talay (I) “deniz” (TelAS 107), Krş. Alt. *talay Moğ.* “deniz” AltTS 166b.

[ET *taloy* > (ünlü düzleşmesi ile) *talay*]

ET (Orh.) **taloy** “deniz, büyük deniz, okyanus” MoEsTuYaz 366b, (Uyg.) *taloy* ~ *t(a)loy* (1) “deniz, okyanus” ~ *talay* “kâinat, dünya, deniz” HAltUig 666b.

tamak “boğaz” (TelAS 107), Krş. Alt. *tamak* “1. boğaz 2. damat 3. boğaz, gırtlak, hançere” AltTS 167a.

[ET *tamgak* > (söz içi -g ünsüzünün düşmesi ile) *tamak*]

ET (Uyg.) **tamgak (1)** “damak, gırtlak” HAltUig 668a, (Kar.) *tamak~tamgak* “boğaz, hançere” DLT 850, *tamgak* “boğaz (*halk*, *hancara*)” DLT_MK 437.

tamakta- “boğazlamak” (TelAS 107), Krş. Alt. *tamakta-* “nefes almak” AltTS 167a.

[ET < *tamak* “boğaz” -ta- “isimden fiil türeten ek”]

[ET *tamgakla-* > (söz içi -g ünsüzünün düşmesi ve ilerleyici ünsüz benzeşmesi ile) *tamakta-*]

ET (Kar.) **tamgakla-** “boğaza vurmak” DLT 850, *tamgakla-* *ol anı tamgakladı* “o, onun boğazına (*halk*) vurdu” DLT_MK 437.

taman “taban” (TelAS 107), Krş. Alt. *taman* “1. (ayakkabı için) taban; (ayak için) taban 2. (kızaktaki) ayak 3. dağ eteği” AltTS 167a.

ET (Uyg.) **taban** “taban” HAltUig 659a, (Kar.) *taban* “devenin tabanı” DLT 847.

tamçı “damla” (TelAS 107), Krş. Alt. *tamçı* “damla” AltTS 167b.

OT (Kıp.) **tamçı** “damla” (Kİ) KTS 260b, (Çağ.) *tamcı* “damla” ÇTS_FK 1496.

tamga “damga, mühür” (TelAS 107) || ET (Orh.) **tamka** “damga(lı)” (*yen*) MoEsTuYaz 366b, (Uyg.) *tamga* ~ *t(a)mga* ~ *tamg(a)* “damga, mühür, işaret, sembol; damga, kontrol mührü (kalite kontrol için); ksilografî levhası; işaret dili, ritüel el kol hareketi bir çeşit ticaret vergisi” HAltUig 667b, (Kar.) *tamga* “hakan vb. kimselerin damgası” DLT 850, *tamga* “hâkânın vb. damgası (*tābi*)” DLT_MK 436.

tamır “damar” (TelAS 107), Krş. Alt. *tamır* “1. damar 2. kök” AltTS 167b.

ET (Uyg.) **tamır** ~ **t(a)m(i)r** “damar, kan damarı, yaprak damarları” HAltUig 668a, (Kar.) *tamar* “Oğuzlarda damar” DLT 850 ~ *tamur* “vücuttaki damar” DLT 851, *tamur* “*damar* (*irḳ*)” DLT_MK 438.

tamıs- “damlatmak” (TelAS 107)

[ET *tamız-* > (söz sonu -z > -s sızıcı nöbetleşmesi ile) *tamıs-*]

ET (Uyg.) **tamız-** “damlatmak” HAltUig 668b, (Kar.) *tamuz-* “damlatmak” DLT 851, *tamuz-* *ol sūw tamuzdı* “o, su (ve başkası) damlattı (*қаңтара*)” DLT_MK 438.

tanı- “tanımak” (TelAS 108), Krş. Alt. *tanı-* “tanımak, öğrenmek” AltTS 168a.

OT (Kıp.) **tanı-** (**I**) “görmek, bilmek, tanımak” (CC, GT, TZ) KTS 261b, (Har.) *tanı-* “tanımak krş. tanu-” (NF 146/1, KE 27v/15, HŞ 1292) HTS 565a.

tanış “tanıdık, tanış” (TelAS 108), Krş. Alt. *tanış* “tanıdık, arkadaş” AltTS 168a.

[OT < *tanı-* “tanımak” -ş- “fiilden isim türeten ek”]

OT (Kıp.) **tanış** “bildik, tanıdık” (DM) 262a, (Çağ.) *tanış* “bilinen, tanınan, ünlü; tanıdık, tanış” ÇTS_FK 1498.

tañ “tan, şafak” (TelAS 108), Krş. Alt. *tañ* “tan, seher vakti” AltTS 167b.

ET (Orh.) **tañ** “tan, tan vakti, şafak vakti” MoEsTuYaz 366b, (Uyg.) *tañ* ~ *t(a)ñ* (1) “şafak, şafak vakti, tan” HAltUig 671b, (Kar.) *tañ* “şafak vakti, sabah” DLT 852, *tañ* “tan, şafak vakti (*şubḥ*)” DLT_MK 439.

tañda “yarın” (TelAS 108), Krş. Alt. *tañda* “yarın” AltTS 168a.

OT (Kıp.) **tanda** “yarın” (BM, CC) KTS 261b, (Çağ.) *tangla* “yarın” ÇTS_FK 1498, *tañla* “yarın, daha sonraki gün” HTS 565a.

tañday *anat.* “damak” (TelAS 108), Krş. Alt. *tañday* “1. dudak 2. gökyüzü 3. damak” AltTS 168a.

OT (Çağ.) **tanglay** “damak” ÇTS_FK 1498.

tap- “1. bulmak 2. aramak” (TelAS 108), Krş. Alt. *tap-* “1. bulmak 2. kazanmak, elde etmek 3. doğurmak 4. (bilmece) çözmek 5.kazanmak 6.çarçabuk atılmak, fırlamak 7.hükme varmak” AltTS 168b.

ET (Uyg.) **tap- (1)** “bulmak, elde etmek, kazanmak” HAltUig 673b, (Kar.) *tap-* “bulmak” DLT 853, *tap- ol nēñni tapdı* “o, yiten eşyayı buldu (*wacada*)” DLT_MK 440.

tar “dar” (TelAS 108), Krş. Alt. *tar* “dar, sıkı” AltTS 169a.

ET (Uyg.) **tar (1)** “dar, sınırlı; sıkıntı, üzüntü, darlık, kısıtlılık” HAltUig 676b, (Kar.) *tār* “herhangi bir şeyin darı, dar” DLT 855, *tār* “dar; dar olan her şey (*dayyik*)” DLT_MK 442.

tara- (I) “dağılmak, dağılıp gitmek” (TelAS 108)|| OT (Çağ.) **targamaḵ/targaşmaḵ/ targalmaḵ** “dağılmak, saçılmak” ÇTS_FK 1500, (Har.) *targā-* “taramak, dağıtmak krş. tara, dara-” (HŞ 3185) HTS 568b.

tara- (II) “taramak” (TelAS 108), Krş. Alt. *tara-* “1. taramak 2. (çeşitli yönlere) dağılmak 3. yayılmak, çoğalmak” AltTS 169a.

ET (Uyg.) **tara-** “dağınık olmak, (saç) açılmış olmak; dağıtmak, serpmek, yaymak” HAltUig 676b, (Kar.) *tara-* “(saç vb. için) taramak” DLT 856, *tara- kīz saçın taradı* “kız saçını taradı (*imtaşat*)” DLT_MK 443.

tarak “tarak” (TelAS 108), Krş. Alt. *tarak* “1. tarak 2. (dokuma tezgahındaki) tarak” AltTS 169a.

[ET < *tara-* “taramak” -k- “fiilden isim türeten ek”]

[ET *targak* > (söz içi -g ünsüzünün düşmesi ile) *tarak*]

ET (Kar.) **targak** “tarak” DLT 856, *targak* “tarak (*muştı*)” DLT_MK 443.

tarıt- “daraltmak” (TelAS 108), Krş. Alt. *tarıt-* “daraltmak” AltTS 169b.

[ET < *tar* “dar” -*ıt-* “isimden fiil türeten ek”, ET *tarut-* > (ünlü düzleşmesi ile) *tarıt-*]

ET (Kar.) **tarut-** “(ev vb. bir yeri) daraltmak” DLT 859, *tarut- ol añar ewin taruttı* “o, ona evini daralttı (*dayyaka ‘alayhi baytahu*)” DLT_MK 446.

tarkat- “dağıtmak” (TelAS 108), Krş. Alt. *tarkat-* “salmak” AltTS 169a.

OT (Çağ.) **tarḳatma** “dağıtma, saçma” ÇTS_FK 1501, (Har.) *tarḡat-* “dağıtmak, yaymak, üleştirmek” (HŞ 4033) HTS 568b.

tarma- “tırmıklamak” (TelAS 108)

ET (Uyg.) **tarma-** “yırtıp ayırmak, parçalamak, yırtmak, tırmalamak, pençeyle yırtmak” HAltUig 678b, (Kar.) *tarma-* “tırmalamak” DLT 857, *tarma-** “tırmalamak” DLT_MK 444.

tart- “çekmek, bir şeyi tutarak kendisine veya bir başkasına doğru hareket ettirmek” (TelAS 109), Krş. Alt. *tart-* “çekmek, sürüklemek” AltTS 170a.

ET (Uyg.) **tart-** “çekmek, çekip çıkarmak, sökmek, zorla çekmek, sürüklemek; (yayı) germek; (saç) yolmak; gasp etmek, zorla almak, zaptetmek, el koymak, iddia etmek; (meyve) vermek, sonuçlamak, (sonuç) vermek, meydana getirmek; yaratmak, vücuda getirmek, belirtmek, meydana çıkarmak; (köpekten bahsedilmiş) ısırarak; silmek, yok etmek; tartmak, ölçmek; (çit, parmaklık) kurmak, örmek; (trompet) çalmak” HAltUig 679a, (Kar.) *tart-* “(bir şeyi) çekmek” DLT 858, *tart- ol yıp tarttı* “o, ipi vb. çekti, uzattı” DLT_MK 445.

taru “darı” (TelAS 109)

[ET *tarıg* > (söz sonu -*g* ünsüzünün düşmesi ve ünlü yuvarlaklaşması ile) *taru*]

ET (Uyg.) **tarıg** ~ **t(a)rıg (1)** “tohum, bitki; hububat, ekin, mahsul, tahıl; buğday; boz darı; evlat ve evladın evladı; köken” HAltUig 677a, (Kar.) *tarıg* “Türklerin çoğunda buğday; bilhassa Oğuzlarda ise akdarı; tahıl; tohum; (genellikle

tarı –veya türevlerinden önce kullanılınca) ekin” DLT 856, *tarığ* “ekin (*zar*’)” DLT_MK 443.

tas “1. kel, saçsız, saç dökülmüş olan 2. çıplak; üzerinde yeşillik bulunmayan” (TelAS 109), Krş. Alt. *tas* “kel, dazlak, çıplak” AltTS 170b.

[ET *taz* > (söz sonu -z >-s sızıcı nöbetleşmesi ile) *tas*]

ET (Uyg.) **taz (1)** kel; (at) nalsız” HAltUig 687b, (Kar.) *taz* “kel” DLT 865, *tāz* “kel (*aḳra*’)” DLT_MK 453.

taş “taş” (TelAS 109), Krş. Alt. *taş* “taş, taştan” AltTS 170b.

ET (Orh.) **taş (I)** “taş, taşlık yer; taş, kitabe” MoEsTuYaz 367a, (Uyg.) *taš* (1) “taş taştan, taştan yapılmış” HAltUig 680b, (Kar.) *tāš* “taş, kaya” DLT 860, *tāš* “taş (*ḥacar*)” DLT_MK 446.

taşkın “sel, taşkın” (TelAS 109), Krş. Alt. *taşkın* “su baskını” AltTS 170b.

[ET *taş-* “fiil kökü” -*kın-* “fiilden isim türeten ek”]

OT (Kıp.) **taşkın** “sel, taşkın, su” (İH, TA) KTS 265a.

taşta- “1. fırlatmak, atmak 2. geride bırakmak, arkada bırakmak” (TelAS 109), Krş. Alt. *taşta-* “atmak, fırlatmak, bırakmak” AltTS 170b.

[ET < *taş* “taş” -*ta-* “isimden fiil türeten ek”]

[ET *taşla-* > (ilerleyici ünsüz benzeşmesi ile) *taşta-*]

ET (Kar.) **taşla-** “taşla vurmak” DLT 861, *taşla- ol ıtığ taşladı* “o, köpeği taşladı (*ḍaraba...bi’l-ḥicāra*)” DLT_MK 447.

tat “pas” (TelAS 109), Krş. Alt. *tat* “pas” AltTS 171a.

ET (Kar.) **tat** “kılıç vb. üzerinde kabaran pas” DLT 861, *tat* “kılıç vb. şeylerin üzerine çöken pas (*tab*’)” DLT_MK 448.

tatu “tatlı” (TelAS 109), Krş. Alt. *tatu* “tatlı” AltTS 171a.

[ET *tatıg* > (söz sonu -g düşmesi ve ünlü yuvarlaklaşması ile) *tatu*]

ET (Uyg.) **tatıg (1)** “tat ,tat alma duyusu; iksir; meyve suyu; esans; Serum, vücut sıvısı, serum; tatlı” HAltUig 683a, (Kar.) *tatlıg* “lezzetli, tatlı; hoş” DLT 862, *tatlıg** “tatlı” DLT_MK 449.

tayak “asa, baston” (TelAS 109), Krş. Alt. *tayak* “sopa, baston” AltTS 171a.

ET < *taya-* “fiil kökü” -k- “fiilden isim türeten ek” < ET *taya-k* “staff” (Erdal 1991:245, Clauson 1972:568a).

ET (Uyg.) **tayak (1)** “değnek, baston, sırk; mesnet, destek, dayanak ,esas, temel, dayanak; oturma yeri, ikametgâh; (istek) yerine getirme; et için bir ölçü birimi” HAltUig 686a, (Kar.) *tayak* “değnek, baston; dayanak” DLT 864, *tayağ* “dayak, sopa (‘aşā)” DLT_MK 452.

tayan- “dayanmak” (TelAS 109), Krş. Alt. *tayan-* “dayanmak” AltTS 171a.

[ET *taya-* “fiil kökü” -n- “fiilden fiil türeten ek”]

ET (Uyg.) **tayan-** “dayanmak, itimak etmek, güvenmek” HAltUig 686b, (Kar.) *tayan-* “dayanmak, yaslanmak; güvenmek” DLT 865, *tayan- ol maña tayandı* “o, bana dayandı (*ittaka’a*)” DLT_MK 452.

taygak “kaygan” (TelAS 110), Krş. Alt. *taygak* “kaygan” AltTS 171b.

OT (Kıp.) **taygak** “kaygan yer” (TZ) KTS 266b, (Çağ.) *taygak* “kaygan yer; konuşkan” ÇTS_FK 1505.

tayıl- “1. hareket etmek, yola çıkmak 2. uzaklaşıp gitmek” (TelAS 110)

OT (Çağ.) **tayılmağ** “kaymak” ÇTS_FK 1505.

tebin- “tepmek, çifte atmak” (TelAS 110), Krş. Alt. *tebin-* “ayakla ezmek, tepinmek” AltTS 172a.

[ET < *tep-* “1. tepmek, tekmelemek” 2. at çifte atmak” -in- “fiilden fiil yapan ek”]

ET *tepin-* > (söz içi -p >-b ötümlüleşmesi ile) *tebin-*]

ET (Uyg.) **tèpin- tepin-** “tepinmek, (eli ve ayağı) hareket ettirmek, çok şiddetli hareket etmek, tepmek; köpekleme yüzmek, (suda) ayaklarını hareket ettirmek” HAltUig 699b, 708b, (Kar.) *tepin-* “tepmek (herhangi bir şey için) ayağını

oynatmak” DLT 869, *tepin- er atın tepindi* “adam atını ayağıyla tepti (*rakala...bi-ricl*)” DLT_MK 458.

tebiş- “birbirine tekme atmak” (TelAS 110), Krş. Alt. *tebiş-* “birbirini tepmek” AltTS 172a.

[ET < *tep-* “1. tepmek, tekmelemek” 2. at çifte atmak” -iş- “fiilden fiil yapan ek”]

[ET *tepiş-* > (söz içi -p > -b ötümlüleşmesi ile) *tebiş-*]

ET (Uyg.) **tèpiş-** “karşılıklı tepinmek, tepişmek” HAltUig 699b, (Kar.) *tepiş-* “tekmeleşmek, tepişmek” DLT 869, *tepiş- ol meniñ birle tepişdi* “o tepmede (*rākalani bi’r-ricl*) benimle yarıştı” DLT_MK 458.

teer- “dermek, toplamak” (TelAS 110)

OT (Kıp.) **ter-** “dermek, toplamak, yığmak, bir araya getirmek” (TZ) KTS 270b, (Har.) *tér-* “dermek, toplamak, yığmak krş. dir-, tir-” (NF 312/13, KE 118v/10, ME 65/4, MM 132/2) HTS 584b.

termen “değirmen” (TelAS 110), Krş. Alt. *teermen* “değirmen” AltTS 172a.

ET *tegirmen* > (söz içi -g- ünsüzünün ve söz içi -i- ünlüsünün düşmesi ile) *termen*]

ET (Uyg.) **tègirmèn** “değirmen” HAltUig 689a, (Kar.) *tegirmen* “değirmen” DLT 866, *tegirmen** “değirmen” DLT_MK 454.

tegrek “1. tekerlek, daire 2. yuvarlak” (TelAS 110), Krş. Alt. *tegerik* “1. daire, çember, yuvarlak 2. şaman kasnağının tefi” AltTS 172b.

ET (Kar.) *tegrek* “bir şeyin halka şeklindeki yuvarlak kenarı” DLT 866, *tegrek* “herhangi bir şeyin çevresi (*hitār*)” DLT_MK 454.

tejik “deşik, delik” (TelAS 110), Krş. Alt. *tejik* “1. delik, çatlak,deşik 2. kopuk, yırtık” AltTS 172b.

[ET < *teş-* “fiil kökü” -ik “fiilden isim türeten ek”, ET *teşük* > (söz içi -ş- > -j- sıızıcı nöbetleşmesi ve -ü- > -i- düzleşmesi ile) *tejik*]

ET (Uyg.) **têşük** “delik, çukur” HAltUig 705a, (Kar.) *teşük* “küçük yarık, çatlak” DLT 872.

teke zool. “yabani erkek keçi; teke” (TelAS 110), Krş. Alt. *teke* zool. “keçe, teke” AltTS 172b.

ET (Uyg.) **têkê (1)** “teke” HAltUig 692a, (Kar.) *teke* “teke” DLT 867, *teke* “teke (tays)” DLT_MK 455.

temene “yorgan iğnesi” (TelAS 111), Krş. Alt. *temene* “büyük kalın iğne” AltTS 173b.

OT (Kıp.) **temen** “çuvaldız” (CC, TZ) KTS 269b, (Har.) *temen* “çuvaldız” (İML 170) HTS 581b.

temir “demir” (TelAS 111), Krş. Alt. *temir* “demir” AltTS 174a.

ET (Orh.) **temir** “demir” MoEsTuYaz 367b, (Uyg.) *tämir* ~ *t(ä)mir* (1) “demir; demirden, demir duvar; karşı koyma yeteneği olan, güçlü” HAltUig 693a, (Kar.) *temür* “demir” DLT 868, *temür* “demir (*hadid*)” DLT_MK 456.

tenke “para birimi” (TelAS 111) [OT *tenge* > (söz içi -g > -k ötümsüzleşmesi ile) > *tenke*]

OT (Çağ.) **tenge** “para, akçe, altın para” ÇTS_FK 1508.

teñ “denk, eşit” (TelAS 111), Krş. Alt. *teñ Çin.* “denk, aynı, eş” AltTS 174a.

ET (Uyg.) **têñ** ~ **t(ê)ñ (1)** < Chin. 𐰚 deng “aynı, benzer, gibi, (yönelme hâliyle) denk, eşit, kayıtsız, ilgisiz; ölçü, ölçek, oran; eş değerlik, denklik, eş değer; karşılaştırma; tartı, terazi; vesile, fırsat, imkân; idrak aracı; derece; soğukkanlılık, aldırmama, ilgisizlik” HAltUig 694a, (Kar.) *teñ* “denk ve akran” DLT 868, *teñ* “denk, akran (‘*idl*, *ķirn*)” DLT_MK 457.

teñde- “düzeltmek” (TelAS 111), Krş. Alt. *teñde-* “eşitlemek, hizaya getirmek, denkleştirmek” AltTS 174a.

[ET < *teñ* “denk, eşit” -de- “isimden fiil türeten ek”]

[ET *teñle-* > (gerileyici ünsüz benzeşmesi ile) *teñde-*]

ET (Uyg.) **təŋlê-** ~ **t(ê)ŋlê-** “denemek, sınamak, tahmin etmek, dengelemek, düşünmek, düşünüp taşınmak; ölçmek, tartmak, hesap etmek; eleştirmek; karşılaştırmak” HAltUig 695a, (Kar.) *teŋle-* “denkleştirmek, denk duruma getirmek” DLT 868, *teŋle- bir nêŋ birke teŋledi* “o iki şeyi birbirine denkleştirdi, eşitledi (‘adala bayna)’” DLT_MK 457.

teŋeş- “bir olmak, benzemek, gibi olmak” (TelAS 111)

[< *teŋ* “denk, eşit” +*e-* isimden isim yapan ek, -ş “isimden fiil türeten ek”]

ET (Uyg.) **têŋêş-** “denk olmak, (bir kişi ile) aynı konumda bulunmak; karşılaştırmak” HAltUig 694b, (Kar.) *teŋeş-* “denkleşmek” DLT 868, *teŋeş- teŋeşdi nêŋ* “iki şey birbirinin dengi oldu (*ta’adala*)” DLT_MK 457.

teŋis “okyanus” (TelAS 111), Krş. Alt. *teŋis* “deniz, okyanus” AltTS 174b.

[ET *teŋiz* > (söz sonu -z >-s sızıcı nöbetleşmesi ile) *teŋis*]

ET (Uyg.) **têŋiz** “deniz” HAltUig 695a, (Kar.) *teŋiz* “deniz” DLT 868, *teŋiz* “deniz (baħr)” DLT_MK 457.

teŋre “gökyüzü” (TelAS 111) || ET (Orh.) **teŋri** “gök, gökyüzü, efendi, majeste; tanrı, ilahi, kutsal” MoEsTuYaz 367b, (Uyg.) *t(ä)ŋri* (1) “tanrı, ilah, gök, gökyüzü; ilahi; saygıdeğer” HAltUig 695b, (Kar.) *teŋri* “kafirlerin dilinde gök” DLT 869, *teŋri* “yere batası kâfirler göğe (*samā*) derler” DLT_MK 458.

tep- “1. tepmek, tekmelemek” 2. at çifte atmak” (TelAS 111), Krş. Alt. *tep-* “1. tepmek, itmek 2. çiğnemek, ihlâl etmek 3. vurmak” AltTS 174b.

ET (Uyg.) **têp-** ~ **t(ê)p-** “tepmek, vurmak, tekme atmak, ayağıyla yere vurmak, çiğnemek, ezmek; dans etmek, oynamak; (tanrıların ikonografyasında), (üzerinde) ayakta durmak, ayağın (üzerine) koymak; gitmek, adım atmak” HAltUig 699b, (Kar.) *tep-* “tekme atmak, tekmelemek, tepmek” DLT 869, *tep- ol kılın tepdi* “o, kölesini ayağıyla tepti (*rakala...bi-ricl*)” DLT_MK 458.

tepsi “ağaçtan yapılan tabak, tepsi” (TelAS 111), Krş. Alt. *tepsi* (bk.*tepiş*) “1. tahta leğen, büyük kap, tabak, ağaçtan yapılan tabak 2. kurban töreni sırasında haşlanmış kurban etinin parçalarının konulduğu özel kap” AltTS 174b.

OT (Kıp.) **tepsi** “tepsi” (CC, TZ) KTS 270b.

ter “ter” (TelAS 111), Krş. Alt. *ter* “ter” AltTS 174b.

ET (Orh.) **ter** “ter” MoEsTuYaz 367b, (Uyg.) *tār* (1) “ter” HAltUig 701a, (Kar.) *ter* “ter” DLT 871, *tēr* “ter (‘arāk)” DLT_MK 460.

tere “1. post, pösteki 2. deri” (TelAS 111), Krş. Alt. *tere* “1. deri 2. şaman davulunu örten deri” AltTS 175a.

ET (Uyg.) **tèri** ~ **t(è)ri** (1) “deri, meşin” HAltUig 701b, (Kar.) *teri* “deri” DLT 871, *teri* “deri (*cild*)” DLT_MK 460.

terek bot. “kavak” (TelAS 111), Krş. Alt. *terek bot.* “kavak” AltTS 175a.

ET (Uyg.) **terêk** “kavak, kavak ağacı” HAltUig 708b, (Kar.) *tèrek* “kavak (*al-hawr min aş-şacar*)” DLT_MK 466.

tereñ “derin” (TelAS 111), Krş. Alt. *tereñ* “1. derinlik 2. derin, uzak” AltTS 175a.

ET (Uyg.) **tèriñ** “derin, derin anlamlı; gizemli; derinlik; vadi; keskin zekâhlık, incelik” HAltUig 701b, (Kar.) *teriñ* “Oğuzlarda her şeyin bol ve derini” DLT 871, *teriñ teriñ teñiz* “engin, derin deniz (*afyah, ‘amık*)” DLT_MK 461.

tergi (I) “akağaç kabuğundan yapılan kutu” (TelAS 112) || OT (Kıp.) **tergi** “meşinden yapılan yemek sofrası” (İH) KTS 271a.

terle- “terlemek” (TelAS 112), Krş. Alt. *terle-* “terlemek, buğulanmak” AltTS 175a.

[ET < *ter* “ter” -le- “isimden fiil türeten ek”]

ET (Uyg.) **tèrlè-** “terlemek” HAltUig 703a, (Kar.) *terle-* “ter sızdırmak, terlemek” DLT 872, *terle- at terledi* “at terledi (*raşağa, ‘ariğa*)” DLT_MK 461.

teskeri “1. ters (giyim), tersine (giymek) 2. tersine (hareket etmek), tersine (davranmak)” (TelAS 112), Krş. Alt. *teskeri* “ters tarafa” AltTS 175b.

OT (Çağ.) **tèskeri** “tersine” ÇTS_FK 1509.

teş- “deşmek, delmek” (TelAS 112), Krş. Alt. *teş-* “deşmek, delmek, delik açmak” AltTS 175b.

OT (Kıp.) **teş-** “deşmek, oymak” (KK, RH, TZ) KTS 272a, (Har.) *teş-* “deşmek, delmek, açmak krş. tiş-” (NF 303/14, KE 149r/1) HTS 587a.

tezek “tezek, gübre” (TelAS 112), Krş. Alt. *tezak* “yakıt olarak kullanılan kuru hayvan pisliği, tezek” AltTS 175b.

ET (Uyg.) **tèzèk ~ t(è)z(è)k** “gübre, bok” HAltUig 706b, (Kar.) *tezek* “at pisliği” DLT 874, *tezek* “at gübresi (*raws al-faras*)” DLT_MK 464.

tım “sakinçe, yavaş” (TelAS 112), Krş. Alt. *tım* “1. sessizlik, sessizce 2. dikkatlice 3. gizlice” AltTS 176a.

OT (Kıp.) **tım** “sakin, sessiz” (CC) KTS 274a.

tın “tin, can, ruh” (TelAS 112), Krş. Alt. *tın* “1. mit. ruh, yaşama yetisi 2. soluk, nefes 3. dinlenme” AltTS 176a.

ET (Uyg.) **tın (1)** “nefes, soluk, ruh, nefes alış, hayat, yaşam” (Kar.) *tīn ~ tın* “nefes, ruh” DLT 877, *tın* “ruh, nefes, soluk (*rūḥ, naḥās*)” DLT_MK 470.

tın- “nefes almak” (TelAS 112), Krş. Alt. *tın-* “nefes almak” AltTS 176a.

ET (Uyg.) **tın- (1)** “nefes almak, soluk almak, inlemek, iç çekmek, soluklanmak, dinlenmek, mola vermek” HAltUig 714a, (Kar.) *tın-* “(insan) nefes almak” DLT 877, *tın- er uluğ tındı* “adam derin derin soluk alıp verdi (*tanaḥḥasa...aṣ-ṣu'dā*)” DLT_MK 470.

tında- “dinlemek” (TelAS113), Krş. Alt. *tında-* “1dinlemek 2. aramak 3. suçlanmak” AltTS 176a.

[ET *tıḡla-* > (gerileyici ünsüz benzeşmesi ile) *tında-*]

ET (Orh.) **tıḡla-** “dinlemek” MoEsTuYaz 368a, (Uyg.) *tıḡla-* ~ *tıḡl(a)-* (1) “dinlemek, duymak, işitmek, söylenene kulak vermek” HAltUig 715b, (Kar.) *tıḡla-* “dinlemek, (söze) kulak asmak” DLT 878, *tıḡla- er sōz tıḡladı* “adam sözü dinledi, söze kulak verdi (*aṣḡā*)” DLT_MK 471.

tırma- “1. tırmalamak 2. kaşınmak” (TelAS 113), Krş. Alt. *tırma-* “1. kaşımak, tırnaklamak 2. evlek açmak” AltTS 176b.

ET (Uyg.) **tarma-** “yırtıp ayırmak, parçalamak, yırtmak, tırmalamak, pençeyle yırtmak” HAltUig 678b, (Kar.) *tarma-* “tırmalamak” DLT 857, *tarma-** “tırmalamak” DLT_MK 444.

tırmak “1. tırnak 2. pençe” (TelAS 113), Krş. Alt. *tırmak* “tırnak” AltTS 177a.

[ET < *tırma-* “1. tırmalamak 2. kaşınmak” -k- “fiilden isim türeten ek”]

ET (Uyg.) **tırnak** ~ **tırn(a)k** “tırnak (el ve ayak); pençe” HAltUig 716a, (Kar.) *tırnak* “tırnak” DLT 878, *tırnak* “tırnak (zufr)” DLT_MK 471.

tırman- “1. tırmalanmak 2. kaşınmak” (TelAS 113), Krş. Alt. *tırman-* “tırnaklanmak” AltTS 176b.

[ET < *tırma-* “1. tırmalamak 2. kaşınmak” -n- “fiilden fiil türeten ek”]

ET (Uyg.) **tırman-** “tırmalamak, yırtmak” HAltUig 715b, (Kar.) *tarmal-* ~ *tırmal-* “tırmalanmak” DLT 858, *tarmal- anıñ yūzi tarmaldı* “onun yüzü tırmalandı (*ħudişa*)” DLT_MK 444.

tış “dış, dış görünüş” (TelAS 113), Krş. Alt. *tış* “dış, dış görünüş” AltTS 177a.

ET (Orh.) **taş** “dış” MoEsTuYaz 367a, (Uyg.) *taş* (2) ~ *tış* (3) “dış, dışarı, dışarıda, (Budist öğretinin) dışında; yabancı, dış mahfile ait; heterodoks, kabul edilmiş din kurallarına aykırı; Budist olmayan; eli açık, cömert, müsrif; azgın; farklı, ayrı; dışarı” HAltUig 680b, 716a, (Kar.) *taş* “dışarı, dış (elbise vb.)” DLT 860, *taş taş tōn* “elbisenin yüzü, dış tarafı (*zahāra*)” DLT_MK 446.

tışkarı “1. dışarı 2. e. dışında” (TelAS 113), Krş. Alt. *tışkarı* “dış, dışarı” AltTS 177a.

[ET < *tış* “dış, dış görünüş” -karı- “isimden isim türeten ek”]

tışkaru (ünlü düzleşmesi ile) > *tışkarı*]

OT (Kıp.) **tışkaru** “dışarı, dışarıya doğru” (MG) 274b, (Har.) *tışkaru* “dışarı krş. taşra, taşkaru, taşkarı, taşgaru” (HŞ 883) HTS 590b.

tıt bot. “melez ağacı” (TelAS 113), Krş. Alt. *tıt bot.* “melez ağacı” AltTS 177a.

ET (Uyg.) **tıt** “karaçam, çam ağacı” HAltUig 716a, (Kar.) *tıt* “çam ağacı” DLT 878, *tūt* “çam ağacı (*şacar aş-şanawbar*) dağlarda biter” DLT_MK 471.

tıyıq zool. “sincap” (TelAS 113), Krş. Alt. *tiyiñ* zool. “sincap” AltTS 178b.

ET (Kar.) **tiyiñ** “sincap” (KB) EÜ 410.

tibiret- “ayaklarıyla patırtı yapmak, patır patır yürümek” (TelAS 113) Krş. Alt. *tibirt* “ayak patırtısı” AltTS 177b.

[ET *tibret-* > (söz içi -i- ünsüzünün düşmesi ile) *tibiret*]

ET (Kar.) **tibret-** “kıınıldatmak, hareket ettirmek” (DH) EÜ 406, Sözcük, Türk lehçelerinde farklı şekillerde türetilmiş ve anlam genişlemesine uğramıştır. Ayazlı, kelimenin Eski Uygurcada kullanımını örneklendirmiş ve *-ret ekinin hareket fiilleri oluşturmak için kullanıldığını açıklamıştır. Sözcük, *titretmek* ve *sarsmak* anlamlarıyla yakın ilişkilidir ve bazı eski metinlerde “hareket ettirmek” anlamında kullanıldığı gözlemlenmiştir. Ayazlı, Ö. (2023).

tigi “o, öteki” (TelAS 113) || OT (Kıp.) **tigi (I)** “şu” (BM) KTS 275a.

tiji (II) “dişi” (TelAS 113), Krş. Alt. *tiji* “dişi” AltTS 177b.

[ET *tişi* > (söz içi -ş- > -j- sızıcı nöbetleşmesi ile) >*tiji*]

ET (Uyg.) **tişi (I)** “dişi varlık, kadın; dişi” HAltUig 722b, (Kar.) *tışı* “dişi, her şeyin dişisi” DLT 878, *tışı* “dişi; her canlının dişisi (*unsā*)” DLT_MK 471.

tijik “1. şişkinlik, şiş 2. tumbul 3. şişmiş, şişkin” (TelAS 114), Krş. Alt. *tijik* “şişkin, şiş” AltTS 177b.

[ET *teşik* > (söz içi -ş- > -j- sızıcı nöbetleşmesi ile) >*tijik*]

ET (Kar.) **teşik** “obur; karnı doyup gözü doymayan kimse” DLT 872, *teşik* “obur, (*manhūm*), karnı doysa da gözü doymayan adam” DLT_MK 463.

tik- “dikmek” (TelAS 114) || ET (Orh.) **tik-** “dikmek” MoEsTuYaz 368a, (Uyg.) *tik-* (1) “sokmak, ısırarak, dişlemek, ilişirmek, dikmek, dikiş dikmek” HAltUig 717b, (Kar.) *tik-* “(elbise vb. şeyleri) dikmek” DLT 879, *tik-* *er tōn tikdi* “adam elbise dikti (*hāṭa*)” DLT_MK 472.

til “1. anat. dil 2. dil, lisan” (TelAS 114), Krş. Alt. *til* “1. anat. dil 2. dil, konuşma” AltTS 177b.

ET (Uyg.) **til (1)** “konuşma organı dil, lisan; konuşma tarzı; laf; ses; hakaret, iftira, dedikodu, rezalet, yüz karası” HAltUig 718a, (Kar.) *til* “genel olarak dil, konuşma organı” DLT 876, *til* “dil (*lisān*)” DLT_MK 469.

tile- “tüy dökmek” (TelAS 114) ET (Kar.) **tüle-** ~ **tüle-** “tüy dökmek” DLT 908, *tüle-* *at tüledi* “at vb. tüyünü döktü (*a’aḳḳa*)” DLT_MK 504.

[ET < *ti*+ “isim kökü” -*le-* “isimden fiil türeten ek” , ET *tüle-* > (ünlü düzleşmesi ile) *tile-*]

tilen- “dilenmek” (TelAS 114) || ET (Kar.) **tilen-** “istemek, isteyip aramak” DLT 881, *tilen-** “aramak, istemek” DLT_MK 474.

tilençi “dilenci” (TelAS 114), Krş. Alt. *tilençi* “dilenci” AltTS 178a.

[ET < *tilen-* “dilenmek” -*çi-* “fiilden isim türeten ek”]

OT (Kıp.) **tilençi** “dilenci” (DM, GT, İM, Kİ, TZ) KTS 276a, (Çağ.) *tilençi* “dilenci” ÇTS_FK 1513, (Har.) *tilençi* “dilenci” (KE 124r/3) HTS 593a.

tilim “dilim, parçacık” (TelAS 114), Krş. Alt. *tilim* “1. dilim, parça 2. ince, dar parçalar halinde kesme” AltTS 178a.

[ET < *til-* “fiil kökü” -*im-* “fiilden isim türeten ek”]

ET (Kar.) **tilim** “dilim, boyuna kesilmiş veya yarılmış her şey” DLT 881, *tilim bir tilim et* “bir dilim (*filza*) et” DLT_MK 474.

tilmeş “dilmaç, çevirici, tercüman” (TelAS 114), Krş. Alt. *tilmeş* “çevirmen, mütercim, tercüman” AltTS 178a.

[ET < *til* “1. anat. dil 2. dil, lisan” -*meş-* “isimden isim türeten ek”]

ET (Uyg.) **tilmaç** “dil konusunda aracılık eden kişi, yorumcu” ED 500, (Kar.) *tilmaç* “tercüman” (KB) EÜ 405, OT (Kıp.) *tilmaç* “tercüman” (İM, TZ) KTS 276a, (Har.) *tilmaç* “tercüman krş. tildam, tilmeç” (İML 155) HTS 593a.

tinti- “üstünü aramak” (TelAS 114), Krş. Alt. *tinti-* “izlemek, takip etmek” AltTS 178a.

[OT *tint-* > (söz içi -i- ünlüsünün türemesi ile) *tinti-*]

OT (Kıp.) **tint-** “araştırmak, incelemek, denemek” (CC) KTS 276b.

tire- “diremek, altından tutmak, desteklemek, dayak koymak” (TelAS 114)

ET **tirä-** (1) “yığılmak, desteklemek, (dil) yukarı basmak” HAltUig 720b, (Kar.) *tire-* “destek yapmak” DLT 882, *tire- ol kapuğ tiredi* “o, kapıya destek yaptı (‘ammada)’” DLT_MK 475.

tiril- “dirilmek” (TelAS 114), Krş. Alt. *tiril-* “canlanmış, dirilmiş olmak” AltTS 178a.

ET (Orh.) **tiril-** “dirilmek, canlanmak” MoEsTuYaz 368a, (Uyg.) *tiril-* (1) “canlanmak, dirilmek, hayatta olmak” HAltUig 721b, (Kar.) *tiril-* “dirilmek, canlanmak” DLT 883, *tiril- ölüğ tirildi* “ölü dirildi (hayiya)” DLT_MK 475.

tirse *tıp* “arpacık, it dirseği” (TelAS 114), Krş. Alt. *tirse* “1. sivilce 2. (gözde) arpacık, it dirseği” AltTS 178a.

[ET *tirsgek* > (söz içi -g- ünsüzünün düşmesi ile) *tirse*]

ET (Kar.) **tirsgek** “göz kapağında çıkan sivilce” DLT 883, *tirsgek* “göz kapaklarında çıkan sivilce, it dirseği, arpacık (*basra tahrucu bi-aşfâr al-'ayn*)” DLT_MK 475.

tirü “diri” (TelAS 114), Krş. Alt. *tirü* “canlı, dinç” AltTS 178a.

ET < *tir-* “görmek, algılamak” -ü “isimden isim türeten ek” ED 529-530.

[ET *tirig* > (söz sonu -g düşmesi ve ünlü yuvarlaklaşması ile) *tirü*]

ET (Orh.) **tirig** “can, hayat; diri canlı” MoEsTuYaz 368a, (Uyg.) *tirig* (1) “canlı, diri, hayat dolu, sağlam; yaşam, hayat; canlı olma” HAltUig 721a, (Kar.) *tirig* “canlı, diri” DLT 883, *tirig* “diri (*hayy*), her türlü hayvanın hayatta olanı” DLT_MK 475.

tiksin “dizgin” (TelAS 114), Krş. Alt. *tiskin* “dizgin” AltTS 178a.

ET (Uyg.) **tizgin** “dizili” HAltUig 724a, (Kar.) *tizgin* “dizgin” DLT 885, *tizgin** “dizgin” DLT_MK 476.

tış “diş” (TelAS 114), Krş. Alt. *tış Moğ.* “1. diş 2. pirzoladan eti almak için kullanılan çatal” AltTS 178b.

ET (Uyg.) **tış (1)** “diş” HAltUig 716a, (Kar.) *tış ~ tış* “diş” DLT 878, *tış* “diş (sinn)” DLT_MK 471.

tişte- “ısırmak” (TelAS 114), Krş. Alt. *tişte- Moğ.* “dişlemek, dişleriyle ısırmak” AltTS 178b.

[ET < *tış* “diş” -te- “isimden fiil türeten ek”, (ilerleyici ünsüz benzeşmesi ile) >*tişte-*]

ET (Uyg.) **tışla-** “dişlemek, ısırmak” HAltUig 716a, (Kar.) *tışle-* “dişlerle ısırmak” DLT 884, *tışle- ol anı tişledi* “o, onu dişledi, dişleriyle ısırdı (‘*aḍḍa bi-sinn*)” DLT_MK 476.

tiy- “değmek, dokunmak” (TelAS 114), Krş. Alt. *tiy-* “1. değmek, dokunmak 2. değmek, isabet etmek 3. düşmek” AltTS 178b.

ET (Uyg.) **tég- ~ t(è)g- (1)** “varmak, ulaşmak; erişmek, elde etmek, değmek; (birisine) faydası dokunmak, ait olmak, kazanmak; gitmek; karşılaşmak, rastlamak; ilgilendirmek; (birisine bir şey) yapmak, zarar vermek; saldırmak; (cezalar) nasip olmak; (vakit) gelmek; tesir etmek, etkisini göstermek” HAltUig 688a, (Kar.) *teg-* “ulaşmak, erişmek; isabet etmek, değmek; saldırmak” DLT 865, *teg- ol ewke tegdi* “o, eve vb. vardı, ulaştı (*balağa*)” DLT_MK 453.

tize anat. “diz” (TelAS 114), Krş. Alt. *tize anat.* “diz” AltTS 179a.

ET (Uyg.) **tiz (1)** “diz” HAltUig 724a, (Kar.) *tiz* “diz” DLT 885, *tiz* “diz (*rukba*)” DLT_MK 476.

tobrak “toprak” (TelAS 114), Krş. Alt. *tobrak* “toprak, toz” AltTS 179a.

[ET *toprak* > (söz içi -p- > -b- ötümlüleşmesi ile) > *tobrak*]

ET (Uyg.) **tuprak ~ toprak** “yer, toprak (beş elementten biri olarak da kullanılır), toz, yeryüzü” HAltUig 757b, 733a, (Kar.) *toprak* “toprak, kum; toz” DLT 892, *tuprak* “toprak (*turāb*)” DLT_MK 494.

togus “dokuz” (TelAS 114), Krş. Alt. *togus* “dokuz” AltTS 179a.

[ET *tokuz* > (-k >-g ötümlüleşmesi ve söz sonu -z >-s sızıcı nöbetleşmesi ile) *togus*]

ET (Orh.) **tokuz** “dokuz, 9” MoEsTuYaz 368b, (Uyg.) *tokuz* (1) “dokuz; ayın dokuzuncu günü” HAltUig 727b, (Kar.) *tokuz* “dokuz” DLT 890, *toḡuz** “dokuz” DLT_MK 482.

tokuzon “doksan” (TelAS 115), Krş. Alt. *toguzon* “doksan” AltTS 179b.

ET (Kar.) **tokuz ön** “doksan, dokuz kere on” DLT 890 ~ **tokson** “doksan” DLT 889, *toḡsōn* “bir sayı doksan (*tis ’ün*)” DLT_MK 481.

tok “besleyici, doyurucu” (TelAS 115), Krş. Alt. *tok* “1. refah 2. tok” AltTS 179b.

ET *to- “doymak” -k “fiilden isim türeten ek”

ET (Orh.) **tok** “tok, doymuş” MoEsTuYaz 368a, (Uyg.) *tok* (2) “hoşnut, memnun; tok, doymuş; (karın) dolu; bol, tam, bütün” HAltUig 726a, (Kar.) *tok* “tok” DLT 888, *toḡ toḡ kişi* “tok (şab’ân)” DLT_MK 480.

tokto- “1. durmak 2. son vermek, sona erdirmek” (TelAS 115), Krş. Alt. *tokto-* “durmak, alıkonulmak” AltTS 179b.

[OT *tokta-* > ünlü yuvarlaklaşması ile) *tokto-*]

OT (Kıp.) **tokta-** “sabit olmak” (TZ) KTS 279b, (Har.) *toḡta-* “sabit kalmak, sabitleşmek” (KE 3r/18) HTS 599a. Tokta- fiili, Moğolca'da "durmak" veya "durdurmak" anlamına gelir. Bu fiil, Türkçedeki "tokta-" fiiliyle benzerlik gösterir ve her iki dilde de benzer anlamlarda kullanılır. Ferdinand D. Lessing'in *Moğolca-İngilizce Sözlük* eserinde, "tokta-" fiili "to stop, to halt" şeklinde tanımlanmıştır. Bu durum, Türkçe ve Moğolca arasındaki dilsel etkileşimlerin bir göstergesi olarak değerlendirilebilir. Lessing, F. D. (1960).

tokum “teğelti” (TelAS 115)

[ET *tokım* > (ünlü yuvarlaklaşması ile) >*tokum*]

ET (Kar.) **tokım** “boğazlanacak, kesilecek hayvan; genelde boğazlanacak, kesilecek olan at için kullanılır” (DLT 1) EÜ 413, OT (Çağ.) *toḡum* “eyer, semer, palan, kürtün; atın çulu, teğelti” ÇTS_FK 1519.

tol- “dolmak” (TelAS 115), Krş. Alt. *tol-* “1. dolmak 2. doldurmak” AltTS 180a.

ET (Uyg.) **tol-** “toplanmak; dolmak, gerçekleşmek, dolmuş olmak; (zaman) dolmak, bitmek” HAltUig 729a, (Kar.) *tol-* “dolmak” DLT 890.

tolgo- “büküp çevirmek” (TelAS 115), Krş. Alt. *tolgo-* “dönmek” AltTS 180a.

[ET *tolga-* > (ünlü yuvarlaklaşması ile) *tolgo-*]

ET (Uyg.) **tolga-** “sarmak, döndürmek, çevirmek” HAltUig 729a, (Kar.) *tolga-* “(kolera vb. şeylerden karın) burkulmak” DLT 890, *tolğa- anıñ karnı tolğadı* “onun karnı dizanteriden vb. kıvrandı (*lawā*)” DLT_MK 482.

tolgoş “dolambaçlı” (TelAS 115), Krş. Alt. *tolgoş* “1. kıvrılma 2. (doğum) sancısı, (mide) sancısı” AltTS 180a.

[ET < *tolgo-* “fiil kökü” -ş- “fiilden isim türeten ek” , OT *tolğaş* > (ünlü yuvarlaklaşması ile) *tolgoş*]

OT (Çağ.) **tolğaş** “dolaşma, kıvrım, büküm” ÇTS_FK 1520.

toltır- “doldurmak” (TelAS 115), Krş. Alt. *toltır-* “doldurmak” AltTS 180b.

[ET < *tol-* “dolmak” -tır- “fiilden fiil türeten ek”]

[ET *toltur-* > (ünlü düzleşmesi ile) *toltır-*]

ET (Uyg.) **toltur-** “doldurmak” HAltUig 729b, (Kar.) *toltur-* “doldurmak” DLT 891, *toltur- ol ayak tolturdı* “o, kabı vb. doldurdu (*amla’a*)” DLT_MK 482.

tolun ay “dolunay” (TelAS 115), Krş. Alt. *tolun ay* “dolunay” AltTS 180b.

ET (Kar.) **tölunāy** “dolunay, bedir” DLT 891, *tolun āy* “ayın on dördü (*badr*)” DLT_MK 482.

tomır- “balta ile kesmek, budamak” (TelAS 115), Krş. Alt. *tomır-* “toz haline getirmek” AltTS 180b.

[ET *tomur-* > (ünlü düzleşmesi ile) *tomır-*]

ET (Kar.) **tomur-** “(odunu) direk gibi yuvarlak kesmek” DLT 891, *tomur- er yıgaç tomurdı* “adam, ağacı tomruk yaptı (*kaṭa’a...mudawwar^{an}*), (adam, ağacı direk dibi gibi değirmi biçimde kesti” DLT_MK 483.

ton “kürk manto” (TelAS 115), Krş. Alt. *ton* “1. kürk 2. şamanın özel kostümü: yırtmaçsız, koyun postundan elbisenin ana bölümü” AltTS 181a.

ET (Uyg.) **ton (1)** “elbise, giysi, giyim, kıyafet, giyecek” HAltUig 730b, (Kar.) *tōn ~ ton* “elbise” DLT 891, *tōn* “elbise (*sawb*)” DLT_MK 483.

toṇ “1. donmuş, buz tutmuş 2. katı, sert, sağlam” (TelAS 115), Krş. Alt. *toñ* “1. donmuş 2. olmamış, ham 3. sağlam” AltTS 181a.

ET (Uyg.) **toṇ (1)** “saf, safi, katı, sert, temiz, sağlam; buzlu, buz tutmuş, don; sıhhati yerinde” HAltUig 731b, (Kar.) *toṇ* “donmuş şey” DLT 892, *toṇ* “donmuş (*cāmid*)” DLT_MK 483.

toṇ- “donmak” (TelAS 115), Krş. Alt. *toñ-* “donmak” AltTS 181a.

ET (Uyg.) **toṇ-** “donmak, donarak ölmek, üşümek, (tamamen) donup kapanmak” HAltUig 731b, (Kar.) *toṇ-* “(su vb.) donmak” DLT 892, *toṇ- sūw toṇdi* “su vb. dondu (*camida*)” DLT_MK 483.

tordolu “tortulu, bulanık” (TelAS 116), Krş. Alt. *tordolu* “tortulu” AltTS 182a.

[OT *tortalı* > (-t >-d ötümlüleşmesi ve ünlü yuvarlaklaşması ile) >*tordolu*]

OT (Kıp.) **tortalı** “tortulu” (BV) KTS 281a.

torko “ipek” (TelAS 116), Krş. Alt. *torko* “ipek” AltTS 182a.

ET (Uyg.) **torku (1)** “ipek” HAltUig 734a, (Kar.) *torku* “ipek” DLT 893, *torko* “ipek (*harir*)” DLT_MK 484.

tos “akağaç kabuğu” (TelAS 116), Krş. Alt. *tos* “akçağaç kabuğu” AltTS 182b.

[OT *toz* > (söz sonu -z >-s sızıcı nöbetleşmesi ile) > *tos*]

OT (Kıp.) **toz (II)** “yaylara sarılan ağaç kabuğu” (Kİ) KTS 281b.

tos- (I) “dağılmak, kaçışmak, dağılıp gitmek” (TelAS 116), Krş. Alt. *tos-* “her taraftan serpmek” AltTS 182b.

[OT *toz-* > (söz sonu -z >-s sızıcı nöbetleşmesi ile) > *tos-*]

OT (Kıp.) **toz-** “1. toz kapmak, toz kalkmak (BV, Kİ) 2. toz olmak (TZ)” KTS 281b, (Har.) **toz-** “tozmak, dağılmak, toz yükselmek” (HŞ 1353) HTS 602a.

tos- (II) “pusuda beklemek, pusuya yatmak, avlanırken pusuda beklemek” (TelAS 116), Krş. Alt. **tos-** “yolu engellemek, tutmak, kapamak” AltTS 182b.

OT (Çağ.) **tosmak** “gözetlemek, beklemek” ÇTS_FK 1521.

toy “düğün” (TelAS 57), Krş. Alt. **toy** “toy, şölen, düğün, düğün yemeği” AltTS 182b.

OT (Kıp.) **toy (I)** “düğün, şölen, şenlik” (CC, İH, İM, KFT, Kİ) KTS 281b, (Çağ.) **toy** “şölen, toy, düğün” ÇTS_FK 1521, (Har.) **toy (1)** “düğün, ziyafet krş. doy” (KE 109v/1, HŞ 3792, MN (2) 8/76) HTS 601b.

toy- “doymak” (TelAS 117), Krş. Alt. **toy-** “doymak” AltTS 182b.

ET *to- “doymak” -d- “fiilden fiil türeten ek” (Tekin 2000: 18).

[ET *tod-* > (söz sonu -d > -y akıcılaşması ile) > *toy-*]

ET (Orh.) **tod-** “doymak” MoEsTuYaz 368a, (Uyg.) *tod-* “tok olmak, memnun olmak, usanmış olmak, bıkmış olmak” HAltUig 724b, (Kar.) *toḏ-* “doymak” DLT 885 ~ *toy-* “doymak” DLT 894, *toy- karın toydı* “karın doydı (şabi’a)” DLT_MK 486.

töbö (I) “1. tepe 2. baltanın keskin olmayan tarafı, baltanın tersi” (TelAS 117), Krş. Alt. *töbö* “1. tepe 2. bir şeyin tepesi, yukarısı; baş 3. balta tersi” AltTS 183a.

[ET *töpö* > (-p > -b ötümlüleşmesi ile) *töbö*]

ET (Orh.) **töpö** “tepe” MoEsTuYaz 369a, (Uyg.) *töpö* “tepe, başın üst kısmı, baş; zirve” HAltUig 738a, (Kar.) *tepe* “dağ” DLT 869, *töpö* “tepe (*kulla*), dağın doruğu” DLT_MK 488.

töjö- “döşemek” (TelAS 117), Krş. Alt. *töjö-* “sermek, döşemek” AltTS 183b.

[ET *töşe-* > (söz içi -ş- > -j- sızıcı nöbetleşmesi ve ünlü yuvarlaklaşması ile) *töjö-*]

ET (Uyg.) **töşe-** “yaymak, sermek, döşemek” HAltUig 746a, (Kar.) *töşe-* “(döşek vb.) döşemek” DLT 897, *töşe- töşek töşedi* “döşegi vb. serdi (*faraşa*)” DLT_MK 490.

töjök “döşek, yatak” (TelAS 117), Krş. Alt. *töjök* “yatak, döşek” AltTS 183b.

[ET *töşek* < *töşe-* “yaymak, sermek, döşemek” -k- “fiilden isim türeten ek”]

[Söz içi -ş- > -j- sızıcı nöbetleşmesi ve ünlü yuvarlaklaşması ile) *töjök*]

ET (Uyg.) **töşek (1)** “döşek, minder, yatak takımı, örtü, yorgan” HAltUig 746a, (Kar.) *töşek* “döşek, yatak” DLT 897, *töşek* “döşek, yatak (*fırāş*)” DLT_MK 490.

tök- “dökmek” (TelAS 117), Krş. Alt. *tök-* “dökmek” AltTS 183b.

ET (Orh.) **tök-** “dökmek (mecazen) yenmek, yok etmek” MoEsTuYaz 369a, (Uyg.) *tök-* (1) “püskürtmek, saçmak, dökmek, dökerek boşaltmak” HAltUig 737a, (Kar.) *tök-* “dökmek” DLT 895, *tök- oğlan sūw tökdi* “oğlan suyu döktü, akıttı (*arāka*)” DLT_MK 486.

töl “soy” (TelAS 117) || ET (Uyg.) **töl** “füru, evlatlar, zürriyet, torunlar” HAltUig 737a, (Kar.) *töl* “Oğuzcada yavru” DLT 895, *töl* “Oğuz lehçesinde yavrulama zamanı (*wakt an-nitāc*)” DLT_MK 487.

tölö- “ödemek” (TelAS 117), Krş. Alt. *tölö-* “ödemek” AltTS 183b.

[OT *töle-* > (ünlü yuvarlaklaşması ile) > *tölö-*]

OT (Kıp.) **töle-** “ödemek, para vermek” (CC) KTS 282a.

töö zool. “deve” (TelAS 118), Krş. Alt. *töö* “deve” AltTS 184a.

ET (Orh.) **teve** “deve” MoEsTuYaz 367b, (Uyg.) *tävā* “deve, iki hörgüçlü deve” HAltUig 706a, (Kar.) *tewe* “deve” DLT 873, *tëve* “deve (*ibil*)” DLT_MK 467.

[ET *teve* > (ünlü yuvarlaklaşması ile) *töö*]

tör “baş köşe, saygın insanlar için ayrılan özel yer” (TelAS 118), Krş. Alt. *tör* “çadırın girişindeki yer, evin baş köşesi” AltTS 184a.

ET (Uyg.) **tör** “şeref mevkii (örneğin yurtta), üst köşe, baş köşe; bir sokağın başucundaki güzide yer” HAltUig 738b, (Kar.) *tōr* “evin baş kısmı, itibarlı yeri” DLT 896, *tōr* “baş köşe (*muḳaddam al-bayt*)” DLT_MK 488.

törö- “yavrulamak, doğurmak (hayvanlar)” (TelAS 118), Krş. Alt. *törö-* “doğurmak, meydana çıkarmak” AltTS 184b.

ET (Kar.) **törü-** “yaratılmak” DLT 897, *töle- ḳōy töledi* “Oğuz lehçesinde koyun yavruladı (*naticat*)” DLT_MK 487.

tört “dört” (TelAS 118), Krş. Alt. *tört* “dört” AltTS 184b.

ET (Orh.) **tört** “dört, 4” MoEsTuYaz 369a, (Uyg.) *tört* (1) “dört” HAltUig 740a, (Kar.) *tōrt~tōrt* “dört” DLT 897, *tört tört yarmak* “dört (*arba’a*) para” DLT_MK 489.

törtinçi “dördüncü” (TelAS 118), Krş. Alt. *törtinçi* “dördüncü” AltTS 184b.

[ET < *tört* “dört” -inçi- “isimden isim türeten ek”, (ünlü düzleşmesi ile) >*törtinçi*]

ET (Orh.) **törtünç** “dördüncü” MoEsTuYaz 369a, (Uyg.) *törtünç* “dördüncü olarak; dördüncü” HAltUig 745b, (Kar.) *törtünç* “dördüncü” DLT 897, *tōrtünç** “dördüncü” DLT_MK 490.

tös “1. temel, dayanak 2. başlangıç” (TelAS 118), Krş. Alt. *tös* “1. temel, başlangıç; dağ eteği 2. karargâh 3. *mit.* şamanların inancına göre üç alanda- yerde, havada ve yer altında- bulunan ilk ruhlar, bu ruhlar” AltTS 184b.

[ET *töz* > (söz sonu -z >-s sızıcı nöbetleşmesi ile) *tös*]

ET (Uyg.) **töz (1)** “kök, köken, asıl, zemin, kaide, temel, esas; varlık, öz, esas, cevher, tabiat, kategori, nitelik, kalite, asıl, soy, menşe, nesep; cins, cinsiyet; cevher; yazı tarzı; esaslı, tözel, cevherî, orijinal, devamlı, sürekli” HAltUig 746b, (Kar.) *töz* “asıl” DLT 898, *tōz* “asıl, kök (*aşl*)” DLT_MK 490.

töş “göğüs, döş” (TelAS 118), Krş. Alt. *töş* “1. göğüs 2. kesilmiş hayvanın göğüs kısmı 3. alt yer” AltTS 184b.

ET (Uyg.) **töş** “göğüs, döş; zihin, ruh” HAltUig 746a, (Kar.) **tōš** “döş, göğsün başı, göğüs” DLT 897, **tōš** “döş, göğüs başı (*al-kaşša wahya ra's aš-šadr*)” DLT_MK 490.

tözö- “temelini atmak, temelini oluşturmak” (TelAS 118), Krş. Alt. *tözö-* “sağlamlaştırmak” AltTS 184b.

[OT *töşe-* > (ünlü yuvarlaklaşması ile) > *tözö-*]

OT (Kıp.) **töşe-** “döşemek, yaymak” (BM, İM, Kİ, KK, TA, TZ) KTS 282b, (Har.) *töşe-* “döşemek, yaymak, düzenlemek krş. döşe-” (KE 37r/19, HKT 499b/5, İML 113, HŞ 4529) HTS 604b.

tudam “tutam, demet” (TelAS 118), Krş. Alt. *tudam* “tutam” AltTS 185a.

[ET *tutam* > (söz içi -t- > -d- ötümlüleşmesi ile) > *tudam*]

ET (Kar.) **tutam** “tutam” (KB) EÜ 422, OT (Kıp.) *tutam* “tutam, avuç dolusu” (BM, İM, Kİ) KTS 285a.

tudun- “tutunmak” (TelAS 118), Krş. Alt. *tudun-* “tutmak, tutunmak” AltTS 185a.

[ET < *tut-* “tutmak, yakalamak” -un- “fiilden fiil türeten ek”]

[ET *tutun-* > (söz içi -t > -d ötümlüleşmesi ile) *tudun-*]

ET (Uyg.) **tutun-** “tutunmak; itaat etmek; tutulmuş olmak, bloke olmak; engellenmek, alıkonulmak; (yıldız, gök cismi) kararmak; oturmak” HAltUig 765a, (Kar.) *tutun-* “(ay veya güneş için) tutulmak” DLT 905, *tutun- kün tutundı* “güneş tutuldu (*kusifat*)” DLT_MK 500.

tujak “köstek, duşak, hayvanın kaçmasını önlemek için iki ayağına bağlanan ip veya zincir” (TelAS 118), Krş. Alt. *tujak* “köstek, bukağı” AltTS 185b.

[ET *tuşag* > (söz içi -ş- > -j- sızıcı nöbetleşmesi ve söz sonu -g > -k ötümsüzleşmesi ile) *tujak*]

ET (Kar.) **tuşag** “atın ön ayaklarını bağlamak için kullanılan köstek” DLT 903, *tuşag* “köstek, atın ayağına vurulan bukağı (*şikāl yaday al-faras*)” DLT_MK 497.

tul “dul” (TelAS 118), Krş. Alt. *tul* “dul” AltTS 185b.

ET (Uyg.) **tul (1)** “dul” HAltUig 755b, (Kar.) *tul* “dul” DLT 898, *tül tül urağut* “dul kadın (*armala*)” DLT_MK 492.

tumala- “boğmak” (TelAS 119), Krş. Alt. *tumala-* “1. boğmak 2. zehirlemek” AltTS 185b.

OT (Kıp.) **tumala-** “basarak kapamak, bastırmak, zulmetmek” (CC) KTS 283b.

tumçuk “burun” (TelAS 119), Krş. Alt. *tumçuk* “1. burun, gaga 2. coğ. burun, dağ çıkıntısı” AltTS 186a.

[ET *tumşuk* > (-ş > -ç süreksizleşmesi ile) *tumçuk*]

ET (Uyg.) **tumşuk** “gaga, hayvan ağzı, hortum” HAltUig 757a, (Kar.) *tumşuk* “kuşun gagası, gaga” DLT 900, *tumşuk* “kuş gagası (*al-minḵār li-ṭ-ṭayr*)” DLT_MK 494. Ayazlı, kelimenin etimolojik yapısında *-çuk ekinin küçültme işlevine sahip olduğunu ve bu ekin Eski Türkçede vücut organlarını ya da bir bütünün parçalarını küçültmek için kullanıldığını belirtmiştir. Ayazlı, Ö. (2023).

tur- “durmak” (TelAS 119), Krş. Alt. *tur-* “1. durmak, kalkmak 2. bulunmak 3. fiyatı olmak 4. olmak, oluşmak 5.hizmetinde olmak, ücretli çalışmak 6.filin hareketinin devamlılığını gösteren yardımcı fiil” AltTS 186a.

ET (Orh.) **tur-** “durmak” MoEsTuYaz 369b, (Uyg.) *tur-* (1) “durmak, bulunmak, ara vermek, kalmak, oturmak, ikâmet etmek; (ayırılma hâliyle) kalkmak, çıkmak; var olmak; (birisi için) kefil olmak; (bir şeyden) meydana gelmek; eksik olmak; yardımcı fiil: sürekli yapmak, orada bulunmaya devam etmek” HAltUig 755b, (Kar.) *tur-* “durmak (bir yerde) kalmak” DLT 901, *tur- er yoḵarı turdı* “adam ayağa kalktı (*kāma*)” DLT_MK 494.

tura “ev” (TelAS 119), Krş. Alt. *tura* “1. ev 2. şehir” AltTS 186b.

ET (Uyg.) **tura (3)** “köy, kasaba” HAltUig 758b, (Kar.) *turag* “sığmak” DLT 901.

turna zool. “turna” (TelAS 119), Krş. Alt. *turna zool.* “turna” AltTS 186b.

ET (Kar.) **turna** “turna” DLT 902, *turna* “turna (*kurki*)” DLT_MK 496.

tus “tuz” (TelAS 119), Krş. Alt. *tus* “tuz” AltTS 187a.

[ET *tuz* > (söz sonu -z >-s sızıcı nöbetleşmesi ile) *tus*]

ET (Uyg.) **tüz** “tuz, sofraya tuzu” HAltUig 768b, (Kar.) *tüz* “tuz” DLT 906, *tüz* “tuz (*milh*)” DLT_MK 501.

tusta- “tuzlamak” (TelAS 119) [< *tus* “tuz” -*ta-* “isimden fiil türeten ek”]

[ET *tuzla-* > (söz sonu -z >-s sızıcı nöbetleşmesi ve ilerleyici ünsüz benzeşmesi ile) *tusta-*]

ET (Kar.) **tuzla-** “tuzlamak” DLT 907, *tuzla- ol et tuzladı* “o, (tencereyi), eti vb. tuzladı (*mallaḥa*)” DLT_MK.

tuş “zaman, dönem” (TelAS 119), Krş. Alt. *tuş* “1. karşıt durumda 2. yönelim 3. zaman, an” AltTS 187a.

ET (Uyg.) **tuş (2)** “zaman, an, fırsat, durum, safha, devre” HAltUig 762a, (Kar.) *tüş* “mola yeri ve mola zamanı” DLT 912, *tüş* “konaklama yeri veya zaman (*manzil, waḳt an-nuzūl*)” DLT_MK 511.

tut- “tutmak, yakalamak” (TelAS 119), Krş. Alt. *tut-* “1. tutmak, yakalamak 2. yönetmek 3. almak 4. yer edinmek 5. çıkarmak” AltTS 187a.

ET (Orh.) **tut-** “tutmak, yakalamak; elde tutmak, yönetmek” MoEsTuYaz 369b, (Uyg.) *tut-* (1) “tutmak, kapmak, yakalamak, almak, algılamak, kavramak, püf noktasını bilmek; oturmak, ikamet etmek; almak, saklamak, muhafaza etmek; kabul etmek, onaylamak; üstünde taşımak; korumak, kollamak, birbirine bağlı olmak; zannetmek, saymak; hesaba geçirmek; (eda, tavır) takınmak; (metni) aklında tutmak, başında tutmak, aktarmak; (yol) tutmak; (vergi vs.) vermek; (şekil) almak; (sözü) tutmak, dinlemek; (arkadaş) bulmak; (dönüşlük zamiri ile birlikte) kendini toparlamak; (göze) almak, (göz) önüne almak, idrak etmek, algılamak; muayene etmek, araştırmak, incelemek; sıyanet etmek, korumak; (ekin) ekmek; (öğretiye) inanmak; sürerlik eylemi” HAltUig 763a, (Kar.) *tut-* “tutmak, almak; yakalamak; alıkoymak” DLT 904 , *tut- it keyik tuttu* “köpek, geyiği vb. yakaladı (*aḥaḫa*)” DLT_MK 498.

tutka “sap, tutak” (TelAS 119), Krş. Alt. *tutka* “kabza, tutak” AltTS 187a.

[ET < *tut-* “tutmak, yakalamak” -*ka-* “fiilden isim türeten ek”]

OT (Kıp.) **tutka** “kılıcın sapı” (MG) KTS 285b, (Har.) *tutka* “tutulacak yer, sap” (KE 211v/8) HTS 608b.

tutmaş “hamur ve etten yapılmış bir tür yemek, tutmaç” (TelAS 119), Krş. Alt. *tutpaş* “erişte çorbası” AltTS 187a.

ET *tutma aç* > *tutmaç* “bir veya birden fazla unlu yiyecek, erişte, makarna, şehriye vb. ED s.457a

[ET *tutmaç* > (-ç > -ş süreksizleşmesi ile) *tutmaş*]

ET (Uyg.) **tutmaç** “makarna, makarna yemeği, tutmaç” HAltUig 764a, (Kar.) *tutmaç* “Türklerin tanınmış yemeği” DLT 904, *tutmaç* “Türklerin tanınmış bir yemeği” DLT_MK 499.

tuu “dağ” (TelAS 119), Krş. Alt. *tuu* “dağ” AltTS 187b.

[ET *tag* (söz sonu -g düşmesi ve ünlü yuvarlaklaşması ile) *tuu*]

ET (Orh.) **tag** “dağ” MoEsTuYaz 366b, (Uyg.) *tag* “dağ, sıradağ” HAltUig 659b, (Kar.) *tāg* ~ *tag* “dağ” DLT 847, *tāg* “dağ (*cabal*)” DLT_MK 433.

tuu- “doğurmak” (TelAS 119), Krş. Alt. *tuu-* “1. doğurmak 2. (kuş için) yumurtlamak” AltTS 187b.

[ET *tug-* (söz sonu -g düşmesi ile) *tuu-*]

ET (Uyg.) **tug- (1)** “doğmak; dünyaya gelmek; yeniden doğmak; görünmek, gözükmek, vuku bulmak; (Güneş, Ay) doğmak, yükselmek; filizlenmek” HAltUig 752b, (Kar.) *tuğ- kün tuğdı* “güneş doğdu (*ṭala*’at)” DLT_MK 491.

tuura- “doğramak” (TelAS 120)

[ET *togra-* (ve söz içi -g- düşmesi ve -o > -u ünlü daralması ve -u ünlüsünün türemesi ile) *tuura-*]

ET (Uyg.) **togra-** “doğramak, kesip parçalamak, dilimlemek” HAltUig 752b, (Kar.) *togra-* “doğramak” DLT 886, *toğra- et toğdı* “o, tutmaç vb. için eti küçük küçük doğradı (*ḥardala*)” DLT_MK 479.

tuygak “hayvan tırnağı” (TelAS 120), Krş. Alt. *tuygak* “hayvan tırnağı, toynak” AltTS 187b.

[ET *tuyug* > (-g ünsüzünün düşmesi ve -o > -u ünlü daralması ile) *tuygak*]

ET (Uyg.) **tuyug** “toynak, tırnak” HAltUig 767a, (Kar.) *tuyag* “toynak” DLT 906, *tuyağ* “hayvanın tırnağı, toynak (*hāfir*)” DLT_MK 501.

tuza “yarar, fayda” (TelAS 120), Krş. Alt. *tuza* “yarar, fayda” AltTS 188a.

[ET *tusu* > (-s > -z sızıcı nöbetleşmesi ve -u > -a ünlü genişlemesi ile) *tuza*]

ET (Orh.) **tuso** “fayda, yarar” MoEsTuYaz 369b, (Uyg.) *tusu* “fayda, yarar, kâr, kazanç” HAltUig 761b, (Kar.) *tusu* “fayda ve şifa” DLT 903, *tusu* “menfaat, şifa (*manfa’a*, *şifā’*)” DLT_MK 497.

tuzak “örümcek ağı” (TelAS 120), Krş. Alt. *tuzak* “tuzak, kapan” AltTS 188a.

ET (Uyg.) **tuzak** ~ **tuz(a)k** “tuzak, ilmik” HAltUig 768b, (Kar.) *tuzak* “tuzak; avda kullanılan ağ” DLT 907, *tuzak* “tuzak, av için kullanılan fak ve ağ (*fahh*, *hibāla*)” DLT_MK 50.

tüdün “duman” (TelAS 120), Krş. Alt. *tüdün* “duman” AltTS 188a.

[ET < *tüt*- “fiil kökü” -ün- “fiilden isim türeten ek” , ET *tütün* (söz içi -t- > -d- ötümlüleşmesi ile) *tüdün*]

ET (Uyg.) **tütün (1)** “duman, pus, buhar; bir vergi çeşidi” HAltUig 778b, (Kar.) *tütün* “duman” DLT 913, *tütün* “duman (*duḥān*)” DLT_MK 512.

tügen- “tükenmek, bitmek” (TelAS 120), Krş. Alt. *tügen-* “tükenmek, bitmek” AltTS 188a.

[ET < *tüke-* “fiil kökü” -n- “fiilden fiil türeten ek” , ET *tüken-* (söz içi -k- > -g- ötümlüleşmesi ile) *tügen-*]

ET (Orh.) **tüken-** “tükenmek” (*yen*) MoEsTuYaz 370a, (Uyg.) *tük(ä)n-* “kaybolmak” HAltUig 770b.

tüje- “düş görmek” (TelAS 120) ET (Uyg.) **tüşê-** “rüya görmek” HAltUig 776b, (Kar.) *tüşe-* “rüya görmek” DLT 912, *tüşe- ol tüş tüşedi* “o, rüya gördü (*ra’ā ru’yā*)” DLT_MK 511.

[ET < *tüş*+ “isim kökü” -e- “isimden fiil türeten ek”, ET *tüşe-* > (söz içi -ş- > -j- sızıcı nöbetleşmesi ile) *tüje-*]

tüjür- “indirmek” (TelAS 120), Krş. Alt. *tüjür-* “1. salmak, çıkarmak, aşağı indirmek 2. kaybetmek” AltTS 188b.

[ET < *tüş*- “inmek” -ür- “fiilden fiil türeten ek”]

[ET *tüşür-* > (söz içi -ş- > -j- sızıcı nöbetleşmesi ile) *tüjür-*]

ET (Orh.) **tüşür-** “indirmek” MoEsTuYaz 370a, (Uyg.) *tüşür-* “düşürmek; (ağaç) kesmek; aşağı indirmek; çocuk düşürmek; biçmek, oraklamak; terk etmek, vazgeçmek; eğilmek; konaklatmak, geceletmek” HAltUig 777b, (Kar.) *tüşür-* “indirmek” DLT 913, *tüşür- men anı attın tüşürdüm* “ben onu attan indirdim (*anzaltuhu*)” DLT_MK 512.

tük “tüy” (TelAS 120), Krş. Alt. *tük* “(beden, yün, ipek için) kıl, tüy” AltTS 188b.

ET (Uyg.) **tüü (2) ~ tüg (1)** “tüy, kıl, deri; kıvrık saç, saç kıvrımı” HAltUig 778b, 769a, (Kar.) *tü* “vücuttaki kıl, tüy” DLT 907, *tü* “bedendeki tüy (*şa’r*)” DLT_MK 502.

tükür- “tükürmek” (TelAS 120), Krş. Alt. *tükür-* “tükürmek” AltTS 188b.

OT (Kıp.) **tükür-** “tükürmek” (BM, CC, KF, Kİ, TA, TZ) KTS 287a, (Har.) *tükür-* “tükürmek” (MN (1) 17/12, İML 105) HTS 611a.

tükürük “tükürük” (TelAS 121), Krş. Alt. *tükürük* “tükürük” AltTS 188b.

[ET < *tükür-* “tükürmek” -ük- “fiilden isim türeten ek”]

OT (Kıp.) **tükürük** “tükürük” (Gİ, KF, KK, MS) KTS 287a.

tüle- “tüy dökmek” (TelAS 121)

ET (Kar.) **tüle-** ~ **tüle-** “tüy dökmek” DLT 908, *tüle- at tüledi* “at vb. tüyünü döktü (*a’akka*); kışlık tüyünü döküp yeni tüy çıkardı” DLT_MK 504.

ET *tü* “vücudun tüyü, saç, kıl” +*le-* “isimden fiil türeten ek” ED 492.

tülkü *zool.* “tilki” (TelAS 121), Krş. Alt. *tülkü* “1. *zool.* tilki 2. *mec.* kurnaz, sinsi” AltTS 189a.

[ET *tilkü* > (ünlü yuvarlaklaşması ile) *tülkü*]

ET (Uyg.) **tilkü** “tilki” HAltUig 719b, (Kar.) *tilkü* “tilki” DLT 882, *tilkü* “tilki (*sa’lab*)” DLT_MK 474.

tün “gece” (TelAS 121), Krş. Alt. *tün* “gece” AltTS 189a.

ET (Orh.) **tün** “gece” MoEsTuYaz 370a, (Uyg.) *tün* (1) “gece, geceleyin, geceleri” HAltUig 772b, (Kar.) *tün* ~ *tün* “gece” DLT 909, *tün* “gece (*layla*)” DLT_MK 505.

tünük “baca” (TelAS 121) [ET *tünglük* > (söz içi -*l-* ünsüzünün düşmesi ile) *tünük*]

OT (Çağ.) **tünglük** “çadırın bacası” ÇTS_FK 1528, (Har.) *tünlük* “evin duvarındaki delik, pencere krş tünlük” (NF 43/6, KE 135r/5, HŞ 3707) HTS 612b.

tünül- “hayal kırıklığına uğramak” (TelAS 121)

ET (Kar.) **tünül-** “ümit kesmek” DLT 909, *tünül- er iştin tünüldi* “adam iştin ümidini kesti (*ayisa*)” DLT_MK 505.

tüp “dip” (TelAS 121), Krş. Alt. *tüp* “1. aşağı, dip 2. kök, taban” AltTS 189b.

ET (Uyg.) **tüp (2)** “yeryüzü, toprak, yer, kök ; kaide, sütun ayaklığı; temel, esas, ana prensip; (ağaç) dibi; mübalağa, aşırılık” HAltUig 774a, (Kar.) *tüp* ~ *tüp* “dip” DLT 910, *tüp* “her türlü ağacın kökü (*aşl*)” DLT_MK 506.

tür- “dürmek, tomarlamak” (TelAS 121), Krş. Alt. *tür-* “dürmek, katlamak, bükmek, kıvrırmak, sıvamak” AltTS 189b.

ET (Uyg.) **tür-** “(dudak) kaldırmak; kıvrırmak; yığmak; (resim) açmak, rulo yapmak, sarmak, dürmek, katlamak; diken diken olmak, ürpermek” HAltUig 775a, (Kar.) *tür-* “dürmek” DLT 910, *tür- ol bitig türdi* “o, kitabı vb. dürdü, katladı (*tawā*)” DLT_MK 506.

türt- “dürtmek, itmek” (TelAS 121), Krş. Alt. *türt-* “dürtmek, itmek” AltTS 190a.

OT (Kıp.) **türt-** “dürtmek” (İM) KTS 288a, (Har.) *türt-* “dürtmek, sürtmek, iteklemek krş. dürt-” (KE 51v/5, MM 242/4) HTS 613a.

tüs “düz” (TelAS 121), Krş. Alt. *tüs* “1. düz, dümdüz 2. yapılı 3. düşey” AltTS 190b.

[ET *tüz* > (söz sonu -z >-s sızıcı nöbetleşmesi ile) *tüs*]

ET (Uyg.) **tüz (I)** “düzgün, kaygan, düz, uygun, muntazam, eşit; farksız, yeknesak, tekdüzen; aynı suretle; yassı; müttefik; tam, tamamen, mükemmel, evrensel; eşit, denk, eşit olan; direkt, doğru, müstevi; yegâne, saf; ahenkli, hemahenk, uygun, münasip; basit; ahenk, uyum, geçim, barış” HAltUig 779a, (Kar.) *tüz* “düz” DLT 914, *tüz* “düz (*mustawⁱⁿ*) olan her şey” DLT_MK 513.

tüş (I) “öğle vakti, öğleyin” (TelAS 121), Krş. Alt. *tüş (I)* “öğlen, öğle vakti, gün yarısı; gün, güneş” AltTS 190b.

ET (Kar.) **tüş** *tüş ōdi* “kuşluk vakti, öğle vakti (*aḍ-ḍaḥwa wahwa waḥt al-kā'ila*)” DLT_MK 511.

tüş (II) “düş, rüya” (TelAS 121), Krş. Alt. *tüş (II)* “düş, rüya” AltTS 190b.

ET (Kar.) **tüş** “düş, rüya” DLT 912, *tüş* “düş, rüya (ru'ya)” DLT_MK 511.

tüş- “inmek” (TelAS 121), Krş. Alt. *tüş-* “1. inmek, düşmek, geçmek 2. hareketin aniden yapıldığını gösteren yardımcı fiil” AltTS 190b.

ET (Uyg.) **tüş-** “düşmek, aşağı düşmek; (attan) inmek; (saç, sakal) dökülmek; yıkılmak, çökmek, yerleşmek; (şimşek, yıldırım) düşmek; dayanmak; teslim olmak; (çocuk) dünyaya gelmek, (embriyon, plasenta, döl eşi) düşmek; (iz) bırakılmak, belirmek; yozlaşmak, dejenere olmak; dünyaya gelmek; (suret) yansıtmak” HAltUig 776b, (Kar.) *tüş-* “inmek” DLT 912, *tüş-* *er attın tüşdi* “adam attan indi (*nazala*)” DLT_MK 511.

tüü- “1. düğümlmek 2. örmek” (TelAS 121)

[ET *tüg-* > (söz sonu -g ünsüzünün düşmesi ile) *tüü-*]

ET (Uyg.) **tüg-** (1) “dügümlemek; (kaş, alın) çatmak, (yumruk) sıkmak; (çelenk) bağlamak, bağlamak; birleştirmek, takmak, eklemek; gerçekleştirmek” HAltUig 769a, (Kar.) *tüg-* “dügümlemek” DLT 907, *tüg- er tügün tügdi* “adam düğüm vb. attı, bağladı (‘akada)’” DLT_MK 502.

tüülgen “dügümlenmiş, çözülmesi zor, karışık” (TelAS 122)

[< *tüü-* “1. düğümlemek 2. örmek” -l-“fiilden fiil türeten ek” -gen “fiilden isim türeten ek”]

[ET *tügülgen* > (söz içi -g- ünsüzünün düşmesi ile) *tüülgen*]

ET (Kar.) **tügülgen** *bu-yıp ol tügülgen* “bu hep düğümlenen (*mun’akiğ*) bir iptir” DLT_MK 503.

tüzet- “düzeltmek, düzleştirmek” (TelAS 122), Krş. Alt. *tüzet-* “düzelttirmek, eşit hale getirmek” AltTS 191a.

[ET < *tüz+* “isim kökü” +e “isimden fiil türeten ek” -t- “fiilden fiil türeten ek”]

OT (Kıp.) **tüzet-** (I) “1. düzeltmek (BV, CC, İM, MG, TZ) 2. sıralanmak, saf tutmak (TA) KTS 289a, (Har.) *tüzet-* “düzeltmek, düzenlemek, onarmak” (KE 130v/7, ME 51/4, MM 406/2, HKT 436b/7, HŞ 2395) HTS 615a.

U

uç- “uçmak” (TelAS 122), Krş. Alt. *uç-* “uçmak” AltTS 191a.

ET (Uyg.) **uç-** “uçmak, uçup gitmek; (akan yıldız, göktaşı, meteor, yıldız kayması) görülmek, görünmek” HAltUig 782b, (Kar.) *uç-* “uçmak” DLT 915, *uç- kuş uçdı* “kuş uçtu (*tāra*)” DLT_MK 514.

uçā “kalça” (TelAS 122), Krş. Alt. *uçā* “1. sırt, yan 2. hayvanların arka bölümünün eti, kuyruk sokumu” AltTS 191a.

ET (Kar.) **uçā** “sırt, arka, bel” (DLT 1, KB, KT) EÜ 431, OT (Har.) *uçā* “arka, kuyruk sokumu, sırt” (KE 235v/16, HŞ 4445) HTS 617b.

uç “uç, kenar” (TelAS 122), Krş. Alt. *uç* “uç, son, nihayet” AltTS 191b.

ET (Orh.) **uç** “uç, kıyı, kenar, sınır; kanat” MoEsTuYaz 370a, (Uyg.) *uč* (1) “uç, son, hudut, doruk; aşırı uç, son nokta; sınır; abartma, aşırılık; zirve; (taç) ucu; kenar mahalle, varoş” HAltUig 782a, (Kar.) *uç* “uç, bir şeyin ucu” DLT 915, *ūç* “bir şeyin ucu (*taraf*)” DLT_MK 514.

uçında “ucunda, kenarında” (TelAS 122)

[OT *uçunda* > (ünlü düzleşmesi ile) > *uçında*]

OT (Kıp.) **uçunda** “sonunda...ucunda” (BM) KTS 291a.

uçkur “hızlı uçan” (TelAS 122), Krş. Alt. *uçkur* “hızlı uçma yeteneği olan” AltTS 191b.

[ET < *uç*- “fiil kökü” -*kur*- “filden isim türeten ek”

OT (Çağ.) **uçkur/uçğur** “hızlı uçan; uçucu, uçan” ÇTS_FK 1530.

uçun e. “için” (TelAS 122), Krş. Alt. *uçun e.* “(son çekim edatı) için, bundan dolayı, bu nedenle” AltTS 191b.

ET (Uyg.) **üçün** “için, uğruna, -dan dolayı, nedeniyle; neden” HAltUig 818b, (Kar.) *uçun* “sebeplendiren bir edattır” (DLT 1) EÜ 431, OT (Har.) *uçun* “için krş. üçün, için” (ME 66/6) HTS 618b.

uçura- “karşılaşmak” (TelAS 122), Krş. Alt. *uçura-* “karşılaşmak, rastlamak” AltTS 192a.

[OT *uçramak* > (söz içi -u ünlüsünün türemesi ile) *uçura-*]

OT (Çağ.) **uçramak** “uğramak, yakalanmak, maruz kalmak, karşılaşmak” ÇTS_FK 1530.

uk- “dinlemek, itaat etmek” (TelAS 123), Krş. Alt. *uk-* “dinlemek, duymak” AltTS 193a.

ET (Uyg.) **uk-** “anlamak, idrak etmek, kavramak, bilmek; duymak; hükmetmek, hâkim olmak; (bir şeyi) tasavvur etmek” HAltUig 788b, (Kar.) *uk-* “anlamak, öğrenmek” DLT 919, *uk- ol er işin ukdı* “o adam işini kavradı, durumun farkına vardı (*faîna*)” DLT_MK 518.

uk (II) “keçe çorap” (TelAS 123), Krş. Alt. *uk* “çorap (keçe)” AltTS 193a.

OT (Çağ.) **uķ** “yünlü deriden dikilen çizme” ÇTS_FK 1531.

ula- “ulamak, eklemek, birleştirmek” (TelAS 123), Krş. Alt. *ula-* “uçlarından bağlamak, birleştirmek” AltTS 193a.

ET (Orh.) **ula-** “eklemek, bitişirmek, kaynaştırmak” (*kır*) MoEsTuYaz 370b, (Uyg.) *ula-* (1) “iletmek, aktarmak, devam etmek, sürdürmek; (hayat) uzatmak; izlemek, katılmak; bağlamak; düzenlemek, düzeltmek” HAltUig 790a, (Kar.) *ula-* “bağlamak” DLT 920, *ula- ol yıp uladı* “o, ipleri birbirine uladı, ekledi, bağladı (*waşala*)” DLT_MK 519.

ulu- “ulumak” (TelAS 123), Krş. Alt. *ulu-* “ulumak” AltTS 193b.

ET (Uyg.) **ulu-** “(sesli) yakınmak, inlemek, feryat etmek, (köpek) ulumak” HAltUig 791a, (Kar.) *ulu-* “ulumak” DLT 920, *ulu- böri uladı* “kurt uludu (*‘awā*)” DLT_MK 520.

ulu “ulu, büyük, yüce” (TelAS 124), Krş. Alt. *ulu* “büyük, önemli, yüce” AltTS 193b.

[ET *ulug* > (söz sonu -g ünsüzünün düşmesi ile) *ulu*]

ET (Uyg.) **ulug (1)** “büyük, ulu; derin, geniş, önemli; güçlü, kuvvetli; aydınlık (parlamak); eski, yaşlı; yüksek; çok, olağanüstü; keskin (koku); kaba, kalın; en yüksek, yönetici, şef; müdür, komutan, başkan, kudretli; amir, üst; guru; ululuk, yücelik, yükseklik; genişlik, genişleme; otuz günlük bir ay adı” HAltUig 791b, (Kar.) *ulug* “yüce, ulu, büyük” DLT 921, *uluğ* “ulu, her şeyin büyüğü (*kabir*)” DLT_MK 521.

uruş “1. kavga, savaş 2. savaş, muharebe” (TelAS 124), Krş. Alt. *uruş* “kavga, tartışma, skandal; savaş” AltTS 194b.

ET (Orh.) **uruş** “savaş, çarpışma” MoEsTuYaz 371a, (Kar.) *uruş ~ ūruş* “dövüş ve savaş, mücadele” DLT 924, *uruş* “kavga (*muşācara*); savaş (*ḥarb*)” DLT_MK 524.

us “usta” (TelAS 124), Krş. Alt. *us* “usta, baş” AltTS 194b.

[ET *uz* > (söz sonu -z >-s sızıcı nöbetleşmesi ile) *us*]

ET (Uyg.) **uz (1)** “becerikli, kabiliyetli; uygun; hafif; iyi, çok iyi, fevkalade; düzenli, nüfuslu, güçlü; usta; tam, bütünüyle, tamamen; iyi biçimli, görkemli, hoş; doğru, dürüst, kusursuz, hatasız, isabetli, caiz, yerinde olan; iyi, iyice, doğru şekilde; yetenek, kabiliyet; zanaatçı, zanaatkâr; mütehassıs, uzman, usta; fevkalade bir şey, mükemmel bir şey; uygun bir şey” HAltUig 810b, (Kar.) *ûz* “eli san’atlı ve mesleğinde mahir (insan)” DLT 928, *ûz ûz kişi* “eli yatkın, mesleğinde usta olan (*şan’ al-yad, mâhir fi-ğirfa*) kişi” DLT_MK 529.

uul “delikanlı, oğlan” (TelAS 125), Krş. Alt. *uul* “1. oğul 2. genç” AltTS 195a.

[ET *ogul* > (-g ünsüzünün düşmesi ve -o > -u ünlü daralması ile) *uul*]

ET (Orh.) **ogıl, ogul** “çocuk; oğul, evlat” MoEsTuYaz 363a, (Uyg.) *ogul* (1) “oğul, erkek evlat, çocuk, embriyo, civeiv, kuş yavrusu, yavru, hayvan yavrusu; prens; toprak falı: bir ev” HAltUig 504a, (Kar.) *ogul~ogıl* “oğul, çocuk” DLT 771, *ogıl** “oğul” DLT_MK 352.

uulan “genç, oğlan” (TelAS 125), Krş. Alt. *uulan* “oğlan, genç” AltTS 195a.

[ET < *uul* + “delikanlı, oğul” + *an* “çokluk eki” bk. ET {+An} çokluk eki, oğlanım “oğullarım” < *ogul, ogıl* (Tekin 2000:103).

[ET *oglan* > (-g ünsüzünün düşmesi ve -o > -u ünlü daralması ile) *uulan*]

ET (Uyg.) **oglan ~ ogıl(a)n** “oğul, erkek çocuk, evlat, delikanlı, genç, bebek, yeni doğan, embriyo; çocuklar, oğullar; hizmetkâr, köle; prens” HAltUig 502b, (Kar.) *oglan* “oğlan, çocuk” DLT 770, *oglan** “çocuk” DLT_MK 352.

uur “ağır, zor” (TelAS 125), Krş. Alt. *uur* “ağır, zor, can sıkıcı, derin” AltTS 195a.

ET (Uyg.) **agır (1)** “ağır, ağırbaşlı, saygıdeğer, sayılan, itibarlı, saygın; derin saygı ile, huşu içinde; pahalı, fiyatı yüksek olan, değerli; çok, pek çok; büyük, bol, çok sayıda; önemli, mühim, ehemmiyetli; zor, üzücü, sıkıcı, fena, ciddi; (uyku) ağır, derin; ağırlık, ağır olma, güçlük, zorluk; saygı, hürmet, haysiyet” HAltUig 18a, (Kar.) *agır* “ağır, yavaş” DLT 542, *agır* “ağır (*sakil*)” DLT_MK 61.

uurla- “çalmak, hırsızlık yapmak” (TelAS 125), Krş. Alt. *uurda-* “çalmak” AltTS 195a.

[ET < *uur* + “isim kökü” -*la-* “isimden fiil türeten ek” , ET *ogurla-* > (söz başı -*g* ünsüzünün düşmesi ve -*o* > -*u* ünlü daralması ile) *uurla-*]

ET (Uyg.) **ogurla-** “çalmak” HAltUig 504b, (Kar.) *ogurla-* “çalmak” DLT 772, *ogurla-** “çalmak” DLT_MK 354.

uuru “hastalık” (TelAS 125)

[ET *agrığ* > (söz başı -*g* ünsüzünün düşmesi ve -*ı* > -*u* ünlü yuvarlaklaşması ve söz sonu -*g* ünsüzünün düşmesi ile) *uuru*]

ET (Uyg.) **agrığ (1)** “ağrıyan, acıtan; ağrı, sancı, hastalık” HAltUig 20b, (Kar.) *agrığ* “ağrı” DLT 544, *agrığ* “genel olarak ağrı (*waca*’)” DLT_MK 63.

uus “ağız” (TelAS 125)

[ET *agız* > (söz içi -*g*- ünsüzünün düşmesi ve ünlü yuvarlaklaşması ve -*z* > -*s* sızıcı nöbetleşmesi ile) *uus*]

ET (Orh.) **agız** “ağız” (*kır*) MoEsTuYaz 349a, (Uyg.) *agız* ~ *ag(ı)z* “ağız, (hayvanların) ağız, söz, konuşma, dedikodu; (yaranın, kapların, çukurun) açık tarafı, ağız; (bir gölün) suyunun dışarıya aktığı yer, savak; yemek, aş, yiyip içme” HAltUig 19a, (Kar.) *agız* “insanın ve bütün hayvanların ağızı” DLT 543, *agız* “insanın ve hayvanın ağızı (*fam*)” DLT_MK 62.

uuş “avuç” (TelAS 125), Krş. Alt. *uuş* “avuç” AltTS 195b.

[OT *avuç* > (söz sonu -*ç* > -*ş* sızıcılaşması ve -*v* ünsüzünün düşmesi ve ünlü yuvarlaklaşması ile) *uuş*]

OT (Kıp.) **avuç** “avuç, el içi” (GT) KTS 17a.

uyku “uyku” (TelAS 125), Krş. Alt. *uyku* “uyku” AltTS 196a.

OT (Kıp.) **uyku** “uyku” (BM, GT, Gİ, KF, Kİ) KTS 296a, (Har.) *uyku* “uyku krş. *udku*, *uyuku*, *uyančka*” (NF 267/7, KE 7v/6, ME 79/1, HKT 39b/6, HŞ 1067, MN (2) 15/149) HTS 631a.

uykuzıra- “sayıklamak, uykudayken konuşmak” (TelAS 125), Krş. Alt. *uykuzıra-* “yarı uyku durumu bulunmak” AltTS 196a.

[OT *uykusra-* > (-s > -z sızıcı nöbetleşmesi ve -ı ünlüsünün türemesi ile) *uykuzıra-*]

OT (Kıp.) **uykusra-** “ıımızganmak, uyumak” (TZ) KTS 296a.

uzak “1. uzun süreli 2. uzun zaman” (TelAS 125), Krş. Alt. *uzak* “uzak, uzun, devamlı” AltTS 196b.

[ET < *uza-* “fiil kökü” -k “fiilden isim türeten ek”

ET (Kar.) **uzak** “uzamış olan, uzun, uzun süre” DLT 928, *uzaḳ* “uzun (*tāla*)” DLT_MK 529.

uzan- “elle yapmak” (TelAS 126), Krş. Alt. *uzan-* “bir şeyle ustaca ilgilenmek” AltTS 196b.

[ET < *uz+* “isim kökü” +a- “isimden fiil türeten ek” -n- “fiilden fiil türeten ek”

OT (Kıp.) **uzan-** “uzanmak” (BV, İM, Kİ) KTS 296b.

uzat- (I) “uğurlamak” (TelAS 126), Krş. Alt. *uzat-* “1. uzatmak 2. kendisinden uzaklaşmasına neden olmak” AltTS 196b.

OT (Kıp.) **uzat- (II)** “göndermek” (BM, CC) KTS 296b, (Har.) *uzat-* “uzatmak, sunmak, ağırlamak, uğurlamak, yolcu etmek” (NF 81/7, KE 225v/20, HKT 299b/1, K VI/31) HTS 632b.

uzat- (II) “uzatmak” (TelAS 126) ET (Uyg.) **uzat-** “uzatmak, temdit etmek; vermek, onaylamak, yerine getirmek” HAltUig 812a, (Kar.) *uzat-* “uzatmak, oyalamak” DLT 928, *uzat- ol yıpıḡ uzattı* “o, ipi (veya başkasını) uzattı (*madda*)” DLT_MK 529.

[ET < *uza-* “fiil kökü” -t- “fiilden fiil türeten ek”

uzun “uzun” (TelAS 126), Krş. Alt. *uzun* “(boy için) uzun, yüksek” AltTS 196b.

[ET < *uza-* “fiil kökü” -n- “fiilden isim türeten ek > uzun”

ET (Orh.) **uzun** “uzun” MoEsTuYaz 371a, (Uyg.) *uzun* “uzun, uzak, geniş, yaygın, (yük hayvanı) uzun yürüyen; uzunluk, büyüklük; uzun süre, epeyce yol; daima, her zaman” HAltUig 812b, (Kar.) *uzun* “uzun olan her şey, uzun” DLT 928, *uzun* “her şeyin uzunluğunu (*ṭawil*)” DLT_MK 530.

Ü

übür- “üflemek” (TelAS 126)

[OT *üfür-* > (söz içi -f- > -b- süreksizleşmesi ile) *übür-*]

OT (Kıp.) **üfür-** “üfürmek, üflemek” (Gİ, KF) KTS 297a.

üç “üç” (TelAS 126), Krş. Alt. *üç* “üç (sayı sıfatı)” AltTS 196b.

ET (Orh.) **üç** “üç, 3” MoEsTuYaz 371a, (Uyg.) *üç* (1) “üç” HAltUig 814a, (Kar.) *üç* “üç” DLT 929, *üç* “sayı adı, üç (*salāsā*)” DLT_MK 531.

üçinçi “üçüncü” (TelAS 126), Krş. Alt. *üçinçi* “üçüncü” AltTS 196b.

[ET < *üç* “üç” -inçi- “isimden isim türeten ek”, (ünlü düzleşmesi ile) > *üçünçi*]

ET (Orh.) **üçünç** “üçüncü, üçüncü olarak” MoEsTuYaz 371a, (Uyg.) *üçünç* “üçüncü olarak, üçüncü” HAltUig 818b, (Kar.) *üçünç* “üçüncü” DLT 929, *üçünç* “[sıra] sayısı üçüncü (*sālis*)” DLT_MK 531.

ükü zool “puhu kuşu” (TelAS 126), Krş. Alt. *ükü zool*. “puhu kuşu, baykuş” AltTS 197a.

[ET *ügi* > (söz içi -g- > -k- ötümsüzleşmesi ve ünlü yuvarlaklaşması ile) *ükü*]

ET (Uyg.) **ügi** “baykuş” HAltUig 820a, (Kar.) *ügi* “Türklerde (ölçünlü dilde) ve Kıpçaklarda baykuş” DLT 930, *ügi** “baykuş (*būm*)” DLT_MK 532.

üle- “bölmek, taksim etmek, paylaşmak” (TelAS 126), Krş. Alt. *üle-* “parçalara ayırmak, bölmek” AltTS 197a.

ET (Uyg.) **ülé-** ~ **ül(é)-** “dağıtmak, bölmek, bölüştürmek” HAltUig 822b, (Kar.) *üle-* “paylaştırmak, dağıtmak” DLT 932, *üle-* *ol yarmak üledi* “o, parayı vb. dağıttı, paylaştırdı (*farraḳa*)” DLT_MK 535.

üleş “1. pay, hisse 2. bölüm, kısım 3. toprak parçası” (TelAS 126), Krş. Alt. *üleş* “parça, pay, hisse” AltTS 197a.

[ET < *üle-* “bölmek, taksim etmek, paylaşmak” -ş- “fiilden isim türeten ek”]

ET (Uyg.) **ülüş** “kısım, pay, misilleme, kura, hisse; bölüm” HAltUig 824b, (Kar.) *ülüş* “pay, hisse” DLT 932, *ülüş* “pay, hisse (*naşib*)” DLT_MK 535.

ün (I) “ses, seda” (TelAS 126), Krş. Alt. *ün* “ses, ton” AltTS 197b.

ET (Orh.) **ün** “ses” (*kır*) MoEsTuYaz 371b, (Uyg.) *ün* (1) “ses, seda, ton, nağme, gürültü, patırtı, bağırma, (tavuk) gıdaklama, (böcek, arı) vızıl, vızıldama” HAltUig 824b, (Kar.) *ün* ~ *ün* “ses” DLT 932, *ün* “ses (*şawt*)” DLT_MK 536.

ün (II) “in, yuva” (TelAS 126)

ET (Kar.) **in** “arşlan ve tilki gibi bütün yırtıcı hayvanların yatağı, ini, sığınağı” (*‘arinⁱⁿ*, *wicār*, *ma’wā*)” DLT_MK 202.

ür- (I) “havlamak” (TelAS 127), Krş. Alt. *ür-* “havlamak, ürmek” AltTS 197b.

ET (Uyg.) **ür- (2)** “havlamak, ulumak” HAltUig 827a, (Kar.) *ür-* “havlamak, ürmek” DLT 933, *ür- ıt ürđi* “köpek ürdüğü (*nabaħa*) zaman denir” DLT_MK 537.

ür- (II) “üflemek” (TelAS 127), Krş. Alt. *ür-* “üflemek” AltTS 197b.

ET (Uyg.) **ür- (1)** “(boru, trompet, müzik aleti olarak kullanılan salyangoz kabuğu) çalmak, üflemek, şişirmek, hava vermek, (bir ilaç) (örneğin, tıbbi amaçlı olarak burun deliğinin) içine hava üflemek, (rüzgâr) esmek” HAltUig 827a, (Kar.) *ür-* “(ateş vb. şeyleri) üflemek” DLT 933, *ür- ol ôt ürđi* “o, ateşi üfledi (*nafaħa*)” DLT_MK 537.

üre- “1. perişan etmek, harap etmek, batırmak 2. bozmak” (TelAS 127), Krş. Alt. *üre-* “1. bozmak, sakatlamak 2. harcamak” AltTS 198a.

ET (Kar.) **ürđ-** “ağaç, kemik vb. şeyler için çürümek” (DLT 3) EÜ 44.

üren- “öğrenmek” (TelAS 127), Krş. Alt. *üren-* “eğitim görmek, alışmak” AltTS 198a.

[ET < *ög*+ “isim kökü” -re- “isimden fiil türeten ek” -n “fiilden fiil türeten ek”

ET (Uyg.) **ögrèn-** “öğrenmek, okumak” HAltUig 526b, (Kar.) *ögren-* “öğrenmek” DLT 785, *ögren- ol bilig öğrendi* “o, bilgi ve hikmet (veya başkası) öğrendi (*ta'allama*)” DLT_MK 368.

üret- “öğretmek” (TelAS 127), Krş. Alt. *üret-* “1. öğretmek, akıl vermek 2. emretmek” AltTS 198a.

[ET < *üre*- “fiil kökü” -t- “fiilden fiil türeten ek”

ET (Uyg.) **ögrèt- (1)** “öğretmek” HAltUig 526b, (Kar.) *öğret-* “öğretmek” DLT 785, *öğret- ol maña bilig öğretti* “o, bana edep ve hikmet vb. öğretti (*a'llama*)” DLT_MK 368.

üs “hayvan yağı, hayvani yağ” (TelAS 127), Krş. Alt. *üs* “yağ, sıvı yağ” AltTS 198b.

[ET *üz* > (söz sonu -z >-s sızıcı nöbetleşmesi ile) *üs*]

ET (Kar.) **üz** “yağ” DLT 937, *üz* “yağ (*dasam*)” DLT_MK 540.

üs- “koparmak” (TelAS 127), Krş. Alt. *üs-* “koparmak, kesmek, bozmak, parça parça etmek, ezmek” AltTS 198b.

[ET *üz-* > (söz sonu -z >-s sızıcı nöbetleşmesi ile) *üs-*]

ET (Orh.) **üz-** “koparmak” MoEsTuYaz 371b, (Uyg.) *üz-* (1) “kesip koparmak, bölmek, ayırmak; yıkmak, yok etmek, ortadan kaldırmak; söndürmek; kırmak; abreißen, koparmak, yırtmak, parçalamak, yırtıp ayırmak; dövmek, ezmek, toz haline getirmek; (münzevi) (yemekten) vazgeçmek; terk etmek; (kanunlar hakkında) karar vermek, (kanunları) koymak” HAltUig 832a, (Kar.) *üz-* “koparmak, kesmek, kesip atmak” DLT 937, *üz- ol yıp üzdi* “o, ipi kesti, kopardı (*kaṭa'a*)” DLT_MK 541.

üstü “yağlı” (TelAS 127), Krş. Alt. *üstü* “yağlı” AltTS 198b.

[ET < *üs* “hayvan yağı, yabani yağ” -tü- “isimden isim türeten ek”]

[ET *üzlüg* > (söz sonu -g ünsüzünün düşmesi ve ilerleyici ünsüz benzeşmesi ve söz içi -z >-s sızıcı nöbetleşmesi ile) *üstü*]

ET (Kar.) **üzlüg** “yağlı (yemek vb.)” DLT 937, *üzlüg** “yağlı” DLT_MK 541.

üş- “üşümek” (TelAS 127)

ET (Uyg.) **üşi-** “üşümek, donmak” HAltUig 830b, (Kar.) *üşi-* ~ *üşü-* “çok üşümek, soğuk almak” DLT 935, *üşi- er üşidi* “adam soğuktan üşüdü (*haşara...min al-bard*)” DLT_MK 539.

[ET *üşi-* > (söz sonu -i- ünsüzünün düşmesi ile) *üş-*]

üşkür- “ah etmek, ahlamak, of çekmek” (TelAS 127), Krş. Alt. *üşkür-* “ıslık sesi çıkarmak, zor nefes almak; iç çekmek” AltTS 198b.

ET (Kar.) **üşkür-** ~ **üşkir-** “üflemek, üfleyerek ıslık çalmak” DLT 936.

üt “delik, açıklık, gedik” (TelAS 127), Krş. Alt. *üyt* “dar delik” AltTS 199b.

ET (Uyg.) **üt (2)** “delik, açıklık; mağara, oyuk; geçit; gözenek, beden açma; boş yer” HAltUig 830b, (Kar.) *ūt* ~ *üt* “delik” DLT 936, *ūt* “duvarda ve tahtada olan delik (*sakb*)” DLT_MK 540.

üün “dokurcun, tınaz, yığın” (TelAS 128)

[ET *ügün* > (söz içi -g- ünsüzünün düşmesi ile) *üün*]

ET (Uyg.) **ügün** “küme, yığın, topluluk” HAltUig 820b, (Kar.) *ügün* “yığın” DLT 931, *ügün* “para, gül ve buna benzer şeylerin demeti, yığını (*kawma*)” DLT_MK 533.

üür “sürü” (TelAS 128), Krş. Alt. *üür* “(birkaç aygır ve kısraktan oluşan) at sürüsü 2. sürü” AltTS 199a.

[ET *ügür* > (söz içi -g- ünsüzünün düşmesi ile) *üür*]

ET (Uyg.) **ögür** ~ **ügür** “sürü, grup, kabile, haras” HAltUig 529a, 820b, (Kar.) *ügür* “at, koyun, geyik, carıye, bağirtlak kuşu ve deve gibi şeylerin sürüsü” DLT 931.

üürken “havyar” (TelAS 128)

[ET *üyürken* > (söz içi -y- ünsüzünün düşmesi ile) *üürken*]

ET (Uyg.) **üyürkên** “bir bitkinin adı” HAltUig 831b, (Kar.) *ügürgen* “Karluk Türkmenlerinin yediği taneli bir bitki” DLT 931, *ügürgen* “[darı gibi kırmızı] taneli bir bitki, bunu Karluk Türkmênleri yer” DLT_MK 533.

üy (I) “ev” (TelAS 128), Krş. Alt. *üy* “ev, çadır, barınak” AltTS 199a.

ET *ev* > (söz başında -e > -ü ünlü daralması ve yuvarlaklaşması, söz sonunda akıcılığa ile) *üy*

ET (Uyg.) **év (I)** “ev, bina, saray, kulübe, mülk, çiftlik; oda, konut, mesken, ikamet yeri, oturulan yer; mal, mülk; ev halkı, aile, boy, kabile; maddi dünya; rahip olmayanların zümresi, dünyevi hayat; (bir astronomi çizelgesinde) bölme, (astroloji) ev” HAltUig 129a, (Kar.) *ev* “(Oğuzlarda ve onları takip edenlerde) ev” DLT 649 ~ *ew* “ev, çadır” DLT 650, *ew* “ev (*bayt*)” DLT_MK 179.

üya (I) “yuva” (TelAS 128) ET (Kar.) **uya (I)** “yuva, kuş yuvası” (DLT 1) EÜ 439.

üyal- “utanmak” (TelAS 128) ET (Kar.) **uyal-** “utanmak ve çekinmek” DLT 927, *uyal- ol mendin uyaldı* “o, benden utandı (*istahyā*) ve yapmak istediği şeyden geri durdu, vazgeçti” DLT_MK 528.

[ET < *üya-* “fiil kökü” -l- “fiilden fiil türeten ek” krş. *üyat-* (*üya-* “fiil kökü” -t- “fiilden fiil türeten ek”)]

üyalt- “utandırmak, mahcup etmek, rezil etmek” (TelAS 128)

[< *üyal-* “utanmak” -t- “fiilden fiil türeten ek”]

OT (Kıp.) **uyalt-** “utandırmak” (MG) KTS 295b.

üyat “utanç, rezalet” (TelAS 128) OT (Kıp.) **uyat** “utanma, haya” (CC, Kİ) KTS 295b, (Har.) *uyat* “utanç, utanma, utanılan, ayıp sayılan krş. ut, uwut, uvut, uvıt” (NF 366/1, KE 104v/21, HŞ 3670) HTS 631a.

[ET < *üya-* “fiil kökü” -t+ “fiilden isim türeten ek”]

üylü “evli” (TelAS 128), Krş. Alt. *üylü* “1. evli, çadırlı 2. evli, aileli” AltTS 199b.

[*üylü* < *üy* “ev” -l- “isimden isim türeten ek”]

ET *evlig* > (söz sonu *g*- ünsüzünün düşmesi ve söz içi *-i-* > *-ü-* ünlü yuvarlaklaşması ve söz içi *-v-* > *-y-* akıcılaşması ve söz başı *-e* > *-ü* daralması ile) *üylü*]

ET (Uyg.) **évlig (1)** “evi olan, ev; meskenli; mal mülk ; evli; ev sahibi” HAltUig 130b, (Kar.) *ewlig* “ev sahibi, evi olan” DLT 651, *ewlig** “ev sahibi” DLT_MK 180.

üzeḡe “üzengi” (TelAS 129), Krş. Alt. *üzeñi* “üzengi” AltTS 199b.

[ET *üzengi* > (söz sonu *i-* > *ie* ünlü genişlemesi ile) *üzeḡe*]

ET (Kar.) **üzengi** “üzengi” (KB) EÜ 445, OT (Kıp.) *üzengi* “üzengi” (CC, DM, KK..) KTS 299b, (Har.) *üzengü* (1) “üzengü” (NF 50/14, KE 248v/5, ME 151/8, MN (1) 2/10, İML 174) HTS 642a.

üzü (II) “sıcak; sıcak hava, yakıcı hava” (TelAS 129), Krş. Alt. *izü* “sıcak, sıcaklık” AltTS 91b.

[ET < *isi-* “fiil kökü” *-g* “fiilden isim türeten ek” Clauson 1972:246a

[ET *isig* > (söz sonu *-g* ünsüzünün düşmesi ve ünlü yuvarlaklaşması ile) > *üzü*]

ET (Uyg.) **isig (1)** “sıcak, candan, sevgili, şefkatli; (şiddetli) sıcak, hararet, (hastalık) ateş” HAltUig 311a, (Kar.) *isig* “sıcak” DLT 668, *isig isig nēḡ* “sıcak (*ḡārr*) şey” DLT_MK 204.

üzük “parça, kırıntı” (TelAS 129), Krş. Alt. *üzük* Moğ. “1. kırıntı, kopuk 2. sözlük” AltTS 199b.

[ET < *üz-* “fiil kökü” *-ük* “fiilden isim türeten ek”

ET (Kar.) **üzük (I)** “kesik” (KB) EÜ 446.

üzül- “kopmak” (TelAS 129), Krş. Alt. *üzül-* “1. kopmak 2. *mec.* ölmek, bitmek 3. ara vermek” AltTS 199b.

[ET < *üz-* “fiil kökü” *-ül-* “fiilden fiil türeten ek”

ET (Uyg.) **üzül-** “kesilmek, koparılmak, kırılmak; bitirilmek, sona erdirilmek, bitmek, tükenmek, (gücünün) sonunda olmak, sona ermek, son bulmak; (umut)

kaybetmek; (soru, problem) çözülmek; yok edilmek” HAltUig 834b, (Kar.) *üzül-* “kopmak” DLT 937, *üzül- üzüldi nēŋ* “nesne üzüldü, kesildi, koptu, kırıldı (*inḳaṭa’a*)” DLT_MK 541.

üzüt “ölmüş insanın ruhu” (TelAS 129), Krş. Alt. *üzüt* “mit. ölmüş insanın rüzgar şeklindeki ruhu; hayvanlar ve insanlar gibi ruhun göze görünen maddi bölümü” AltTS 199b.

ET (Uyg.) **üzüt** “ruh, can; cin, ara varlığı” HAltUig 834b, OT (Kıp.) *üzüt* “ölü, meyyit” (BM, Kİ) KTS 300a.

SONUÇ

Bu çalışmada Altay Türkçesi diyalektinin bir ağız durumundaki Teleütçe ile Eski Türkçenin söz varlığı, ses ve şekil bilgisi açısından ele alınıp değerlendirilmiştir.

Araştırma neticesinde Teleütçe Ağız Sözlüğü'nde bulunan 3998 kelimenin büyük oranda Eski Türkçe sözlüklerinde yer aldığı tespit edilmiştir. Teleüt Türkçesi ve Eski Türkçe denklikleri tablo hâline getirilip aşağıda sunulmuştur.

Tablo 3. Teleüt ağızı ve Eski Türkçe Denklikleri

Teleüt Ağızı	Eski Türkçe	Teleüt Ağızı	Eski Türkçe	Teleüt Ağızı	Eski Türkçe
aru	arığ	kas-	kaz-	pojo-	boşa-
arula	arıgla	kas	kaz	pojon-	boşun-
aal	agıl	kaş	kaş	pojot-	boşut-
aaru	arı	kat	kat	pol-	bol-
aba	apa	kat-	kat-	poluş-	boluş-
abagay	apaga	katkır-	katgur-	poluş	boluş
aç	aç	katu	katıg	porsık	borsuk
aç-	aç-	kaya	kaya	pos	boz
açı-	açı-	kayda	kayda	poş	boş
açık	açık	kayık	kayguk	poylü	bodlug
açıl-	açıl-	kayın	kayın	poyo-	bodu-
açın-	açın-	kaymak	kayak	poyu	bodug
açıt-	açıt-	kayna-	kayına-	pozor-	bozar-
açıtkan	açıtgan	kazıntı	kazındı	pökö	böké
açu	açıg	kazık	kazgok	pöl-	böl-
ada	ata	keç-	kêç-	pölök	bölök
ada-	ata-	keç	keç	pölük	bölök
adış	atış	keçik-	kêçik-	pöri	böri
agar-	akar-	keçir-	kêçür-	pörük	börk
agaş	ıgaç	keçü	kêçig	pös	böz
agın	akın	kegir-	kegir-	pu	bu
agıt-	akıt-	kel-	kel-	pudak	butık
ajık	aşuk	kelin	kêlin	pudakta-	butıkla-
ajır-	aşur-	kem	kim	puga	buka
ak	ak	kem	kem	pulga	bulga
ak-	ak-	keme	kemi	pulun	bulun
aksak	aksak	kemeçi	kemiçi	pulut	bulıt
al-	al-	kemir-	kemür-	puluttu	bulıtlıg
ala	ala	kendir	kêntir	pus-	buz-

alar	olar	keñit-	keñüt-	puu	bū
alım	alım	kep	kep	puu	bag
alıp	alp	kepşin-	kewşen-	puu-	bog-
alka-	alka-	kerek	kêrgék	puuday	bugday
alkış	alkış	kerektü	kêrêklig	puula-	bagla-
altı	altı	keril-	kêril-	puun	bükün
altın	altun	keriş	kêriş	puun-	bogun-
amır	amıl	keriş-	kêriş-	puungı	bökünki
amıraak	amrak	kert-	kert-	puur	bagır
amırat-	amrat-	kertik	kertük	puursak	bagırsak
ana	ana	kes-	kês-	püdün	bütün
ança	ança	kezek	kêsék	püdür-	bütür-
anda	anta	kıçı-	kiçi-	pügül-	bükül-
ara	ara	kıl	kıl	pügün	bükün
arakı	arakı	kılık	kılık	pügüngi	bökünki
arba	arpa	kılın-	kılın-	pük	bük
argalık	arkalıg	kılış	kılıç	pürlen-	bürlen-
argalu	arkalıg	kımıs	kımız	pürme	bürme
arık	arok	kın	kın	püt-	büt-
arka	arka	kır	kır	saa	saña
art-	art-	kır-	kır-	saa-	sag-
artık	artuk	kırık	kırk	sadu	satıg
aru	arıg	kırın-	kırın-	saduçı	satguçı
arula-	arıgla-	kırtış	kırtış	sagal	sakal
as	az	kırkıl-	kırkıl-	sal	sāl
as-	az-	kıs	kız	sal-	sal-
aş	aş	kıs-	kıs-	sañıs	sakız
aş-	aş-	kıska	kıska	sañıskan	sagzıgan
at	at	kıskan-	kızgan-	sap	sap
at	at	kış	kış	sapta-	sapla-
at-	at-	kışta-	kışla-	sargal-	sargar-
attu	atlıg	kıştu	kışlık	sarı	sarıg
ay	ay	kıy-	kıy-	sat-	sat-
ay	ay	kıyın	kıyın	say	say
ayak	adak	kızır-	kızır-	sayın	sayu
ayak	ayak	kızıl	kızgıl	segis	sêkiz
ayas	ayas	kızın-	kısıl-	segizinçi	sêkizinç
aygır	adgır	kızır	kısır	segizon	sekiz òn
ayrı	ayru	kiji	kişi	semir-	sêmri-
ayt-	ayıt-	kiji al	kişi al	semirt-	sêmrit-
azık	azuk	kijilik	kişilig	semis	sêmiz
azu	azıg	kijilü	kişilig	sen	sên
caa-	yag-	kindik	kindik	sep	sép
caak	yañak	kir	kir	sepkil	sépgül
caja-	yaşa-	kir-	kir-	ser	siz
cajar-	yaşar-	kirbik	kirpik	sıbıskı	sıbızgu

cajı	yaş	kiriş-	kiriş-	sıgın	sıgun
cajıl	yaşıl	kirlen-	kirlen-	sıgın-	sıgun-
cajır-	yaşur-	kiş	kiş	sıgır-	sıkır-
caşıt	yaşut	kişte-	kişine-	sıgıt	sıgıt
caka	yaka	kiy-	kéd-	sık-	sık-
cala-	yalga-	kiyik	kéyik	sıksı-	sıgza-
calan-	yalgan-	kiyin-	kédil-	sıkta-	sıgta-
calın	yalın	kiyis	kidiz	sın	sın
caman	yaman	koçkor	koçuñar	sın-	sın-
camgır	yagmur	kodır	kotur	sındır-	sındur-
can	yan	kojo	koşa	sındu	sınlıg
can-	yan-	kojul-	koşul-	sınık	sınok
cançık	yançuk	kol	kol	sır	sır
cañı	yañı	koltık	koltık	sır-	sırı-
cañıl-	yañıl-	koltukta-	koltukla-	sırla-	sırla-
cap-	yap-	komıs	kopuz	sıskır-	sızgur-
capşır-	yapşur-	kon-	kon-	sısta-	sızla-
car-	yar-	koñıru	konragu	sibir-	sipir-
car	yar	koñıs	koñuz	sibirgi	sipirgü
caraş-	yaraş-	kopto-	kovla-	silki-	silk-
carık	yaruk	korım	korum	silkin-	silkin-
carım	yarım	korkı-	kork-	siñir	siñir
carın	yarın	korkıs-	korkıt-	sirke	sirké
carış	yariş	korkuş	korkınç	sok-	sok-
carman	yarman	koro-	kora-	sokı	sokgu
cas	yaz	kos	köz	sol	sol
cas-	yaz-	koş-	koş-	soñ	soñ
cas-	yas-	koy	koyn	soor-	sor-
castık	yastuk	koy-	koy-	soy-	soy-
caş	yaş	koyçı	koynçı	sögül-	sökül-
cat-	yat-	koyıl-	koyul-	söğüş	söküş
cay	yay	koyu	koyug	sök-	sök-
cay-	yay-	köbük	köpik	söök	sünök
cayıl-	yayıl-	köbükten-	köpiklén-	sööl	sögül
caykan-	yaykal-	köç-	köç-	sös	söz
ceen	yegén	köçö	köçe	söstö-	sözle-
cediş-	yetiş-	köçür-	köçür-	suk-	sok-
cel	yel	ködür-	kötür-	sun-	sun-
celim	yelim	kögör-	köker-	sura-	sor-
celimde-	yelimle-	kögüs	köküz	suskı	susgak
ceñ	yeñ	köjögö	köşik	suu-	sogı-
ceñ-	yeñ-	kök	kök	suu	suv
ceñe	yenge	köktö-	kökle-	suugar-	suwgar-
cer	yer	köl	köl	suula-	suwla-
cet-	yet-	köm-	köm-	suurı	sugur
ceti	yedi	könök	könék	suuza-	suvsa-

cıdı-	yıdı-	köp	köp	sügün-	sévin-
cıdu	yıdıg	köpşö-	kewşe-	sür-	sür-
cıgıl-	yıkıl-	kör-	kör-	sürt-	sürt-
cık-	yık-	körük	körük	sürtün-	sürtün-
cıl	yıl	körün-	körün-	sürüş-	sürüş-
cıl-	yıl-	körüş	körüş	süs-	süs-
cılan	yılan	kös	köz	süt	süt
cıldıs	yultuz	köstö-	közlé-	süü-	sév-
cılit-	yılit-	köziklik	közlük	süyük	sıvık
cılu	yılıg	köznök	közünök	süzegen	süsegen
cımca-	yumşa-	kuçak	kuçak	süzük	süzük
cımırka	yumurtga	kuçakta-	kuçakla-	süzüş-	süsüş-
cımjak	yumşak	kudur-	kuddur-	şan	çañ
cıra-	yıra-	kul	kul	şanıra-	çañıla-
cırt-	yırt-	kula	kula	şıba-	suva-
cıt	yıd	kulak	kulgak	şikir	şekér
cıtta-	yıdla-	kulaş	kulaç	taadı-	tatı-
ci-	ye-	kulašta-	kulaçla-	taay	tagay
ciirıl-	yıgrıl-	kumdak	kumlak	tabaru	tabaru
cık	yık	kunan	kulan	tabıl-	tapıl-
cilik	yilik	kundus	kunduz	tak-	tak-
cimiş	yemiş	kur	kur	tala-	tala-
cirme	yegirmi	kur-	kurı-	talay	taloy
cis-	tiz-	kurç	kurç	tamak	tamgak
cok	yok	kurca-	kurşa-	tamakta-	tamgakla-
col	yol	kurcan-	kurşan-	taman	taban
coon	yogun	kurgak	kurgak	tamga	tamga
con-	yon-	kurt	kurt	tamır	tamır
corgo	yorıga at	kurttu	kurtlug	tamıs-	tamız-
cort-	yort-	kuru	kurug	tañ	tañ
cölö-	yölé-	kurut-	kurit-	tap-	tap-
cölön-	yölén-	kus-	kus-	tar	tar
cömö-	yama-	kuskun	kuzgun	tara-	tara-
cudruk	yudruk	kuş	kuş	tarak	targak
cuk-	yuk-	kuu	kugu	tarıt-	tarut-
cul-	yul-	kuur-	kagur-	tarma-	tarma-
cun-	yu-	kuy-	kuy-	tart-	tart-
curt	yurt	kuyak	kuyag	taru	tarıg
cut	yut	kuykala-	kuykala-	tas	taz
cut-	yut-	kuyruk	kudruk	taş	taş
cuu-	yıg-	küç	küç	taşta-	taşla-
cuulaş-	yagılaş-	küçtü	küçlüg	tat	tat
cuulu	yaglıg	küçü	kiçig	tatu	tatıg
cuun	yıgın	küjin-	küçen-	tayak	tayak
cuurkan	yogurkan	kül	kül	taayan-	tayan-
cügür-	yügür-	kümüş	kümüş	taza-	tazla-

cük	yük	kün	kün	tebin-	tepin-
cükte-	yüklè-	küre-	küri-	tebiş-	tepiş-
cürek	yürek	kürek	kürgek	termen	tègirmen
cüs	yüz	küreş-	küreş-	tegrek	tègrèki
cüs-	yüz-	küreşçi	küreşçi	tejik	tèşük
cüstük	yüzük	küs	küz	teke	tèkè
çabak	çapak	küskü	közñü	temir	tèmîr
çaç	saç	küt-	küt-	teñ	tèñ
çaç-	saç-	küü	küg	teñde-	tèñle-
çadır	çatır	küüle-	kügile-	teñeş-	tèñeş-
çak-	çak-	küy-	küy-	teñis	tèñiz
çak	çak	küydür-	küytür-	teñre	tèñri
çarık	çaruk	küzen	küzen	tep-	tèp-
çeçek	çèçèk	ma	ma	ter	tèr
çert-	çert-	maara-	mañra-	tere	tèri
çerü	çèrig	mal	mal	terek	terèk
çıbık	çıbık	mee	meñe	teren	tèriñ
çıbıkta-	çıbıkla-	men	mèn	terle-	tèrlè-
çıçalık	çıçalak	meñ	mèñ	tezek	tèzèk
çigar-	çıkır-	mınarı	muñar	tın	tın
çıgra-	çıkra-	mında	munta	tın-	tın-
çık-	çık-	mındıy	muntag	tında-	tınla-
çın	çın	mını	munı	tırma-	tarma-
çiri-	çirü-	min-	min-	tırmak	tırñak
çoçko	çocuk	min	mün	tırman-	tırman-
çok-	çok-	monçok	monçuk	tış	taş
çokır	çakır	möñkü	meñgü	tıt	tıt
çook	çök	möörö-	müñre-	tıyın	tiyın
çök-	çök-	muñ	miñ	tijik	teşik
çöñ-	çöm-	muñdu	muñlug	tik-	tik-
çöp	çöp	mus	buz	til	til
çuula-	çugla-	müüs	müyüz	tile-	tüle-
ebir-	évır-	ne	nè	tilen-	tilen-
ebiril-	évırıl-	ne kerek	nerek	tilim	tilim
eçki	eçkü	obo	oba	tilmeş	tılmaç
edek	etek	oçok	oçak	tire-	tirè-
edil	idil	odın	otuñ	tiril-	tiril-
edin-	etin-	odo-	ota-	tirsek	tirsgek
ee	iyè	odus	otuz	tirü	tirig
een	en	ok	ok	tiksin	tizgin
eendü	enlig	ol	ol	tış	tış
eezin	èsin	on	on	tışte-	tışla-
ege	ekè	onınçı	onunç	tiy-	tèg-
ejik	eşik	oñ	oñ	tize	tiz
eki	eki	oñ-	oñ-	tobrak	toprak
ekinçi	ekinti	oñdo-	oña-	togus	tokuz

ekü	ikigü	op-	op-	tokuzon	tokuz ön
el	el	or-	or-	tok	tok
elge-	elge-	orın	orun	tokum	tokım
elik	èlik	ornoş-	ornaş-	tol-	tol-
elik	elük	oro	ora	tolgo-	tolga-
elikte-	elüglè-	orto	orto	toltır-	toltur-
em	èm	orton	orton	tolun ay	tölunāy
em-	èm-	oş-	oş-	tomır-	tomur-
emçi	èmçi	ot	oot	ton	ton
emde-	èmlè-	ot	ot	toŋ	toŋ
emden-	emlel-	oy-	oy-	toŋ-	toŋ-
emdi	amtı	oyın	oyun	torko	torku
emes	emes	oyno-	oyna-	toy-	tod-
emmis-	emüz-	oynoçı	oyunçı	töbö	töpö
emre-	amra-	oynoş	oynaş	töjö-	töşè-
emrek	amrak	oynoşto-	oynaşla-	töjök	töşèk
ene	ana	ozogı	ozakı	tök-	tök-
eŋ	èŋ	öç	öç	töl	töl
er	èr	öçöş-	öçeş-	töldö-	tölè-
ergek	ernek	öçtü	öçlüg	töö	tèvé
eri-	erü-	öktön-	ötgün-	tör	tör
erin	erin	öl-	öl-	törö-	törü-
erkek	erkék	ölgön	ölüg	tört	tört
ert-	ert-	ölöŋ	ölèŋ	törtinçi	törtünç
erte	erte	öltir-	ölür-	tös	töz
es-	es-	ölü	ölgö	töş	töş
eski	eski	ölüm	ölüm	tudam	tutam
eskir-	eskir-	öŋ	öŋ	tudun-	tutun-
este-	esne-	öŋdü	öŋlüg	tujak	tuşag
eş	eş	ööy	ögèy	tul	tul
eşte	èşgèk	öp-	öp-	tumçuk	tumşuk
eştü	eşlig	öpkö	öpkè	tur-	tur-
et	èt	ör-	ör-	tura	tura
et-	et-	örlön-	örlen-	turna	turna
ettü	ètlig	örmö	örme	tus	tuz
ey	ey	örö	örü	tusta-	tuzla-
eye	èkè	ört	ört	tuş	tuş
ezen	èsèn	örtö-	örte-	tut-	tut-
ıçgın-	ıçkın-	örtök	ördék	tutmaş	tutmaç
ırak	ırak	örüm	örüm	tuu	tag
ış	ıs	ös	öz	tuu-	tug-
ışta-	ısla-	öskö	özgè	tuura-	togra-
iç	iç	ösküs	ögsüz	tuygak	tuyug
iç-	iç-	öştö-	öçe-	tuza	tusu
içir-	içür-	öştü	öçlüg	tuzak	tuzak
igis	èkiz	öt	öt	tüde-	tüt-

iir-	égir-	öt-	öt-	tüdün	tütün
ijen-	işen-	ötkür-	ötgür-	tügen-	tükên-
il-	il-	ötpök	ötmek	tüje-	tüşê-
im	im	öy	öd	tüjür-	tüşür-
imde-	imlê-	özök	özek	tük	tüg
iriñ	yiriñ	özön	özên	tüle-	tüle-
iriñdü	yirinlig	paatır	badur	tülkü	tilkü
is	iz	badır-	batur-	tün	tün
iste-	istê-	paka	baka	tünül-	tünül-
iş	iş	pal	bal	tüp	tüp
işte-	işlê-	pala	bala	tür-	tür-
iy-	ıd-	palık	balık	tüs	tüz
iydiş	itiş	palıkçı	balıkçı	tüş	tüş
iydiş-	itiş-	palta	balto	tüş-	tüş-
iyik	iyik	par	bar	tüü-	tüg-
iyla-	ıgla-	par-	bar-	tüülgen	tügülgen
iyne	yignê	pas-	bas-	uç-	uç-
iyt	it	paş	baş	uça	uça
iyt-	it-	paşka	başka	uç	uç
izit-	isit-	pašta-	başla-	uçun	uçun
izü	isig	paštaçı	başlagçı	uk-	uk-
kaan	kagan	pat-	bat-	ula-	ula-
kaar-	kagur-	pay	bay	ulı-	ulı-
kaazı	kazı	paya	baya	ulu	ulug
kabiş-	kapuş-	payagı	bayakı	uruş	uruş
kaç-	kaç-	payla-	bayu-	us	uz
kaçan	kaçan	payram	bayram	uul	ogul
kaçır-	kaçur-	paza	basa	uulan	oglan
kaçırış	kaçuruş	pazar	bāzār	uur	agır
kaçkın	kaçgın	pazır	basın-	uurla-	ogurla-
kadır-	katur-	pejinçi	beşinç	uuru	agrig
kagas	kağaz	pek	bék	uus	agız
kajı	kayu	pekte-	béklê-	uut-	udit-
kak-	kak-	pel	bel	uzak	uzak
kaksı-	kaksı-	per-	ber-	uzat-	uzat-
kal-	kal-	peri	bêrû	uzun	uzun
kalıñ	kalıñ	perigi	bêrû	üç	üç
kalıñ	kalın	perigi	bêrûki	üçinçi	üçünç
kam	kam	periş-	beriş-	ükü	ügi
kamçı	kamçı	pertin-	bêrtin-	üle-	ülê-
kamık	kamıg	pes	beş	üleş	ülüş
kan	kan	pıç-	bıç-	ün	ün
kanat	kanat	pıçak	bıçêk	ür-	ür-
kani	kanı	pıjır-	bışur-	üre-	üri-
kap	kap	pıkın	bıkın	üren-	ögrên-
kap-	kap-	pıltır	bıltur	üret-	ögrêt-

kapkak	kapak	pırçak	burçak	üs	üz
kapkan	kapgan	pış-	bış-	üs-	üz-
kar	kar	pil-	bil-	üstü	üzlüg
kara	kara	pile-	bile-	üş-	üş-i-
kara-	kara-	pilek	bilék	üşkür-	üşkür-
karala-	karala-	pilerik	bilézük	üt	üt
karar-	karar-	pilin-	bilin-	üün	ügün
karga-	karga-	pir	bir	üür	ögür
kargaa	karga	pirge	birégü	üürken	üyürkén
kargış	kargış	pirigeri	birgêrü	üy	év
karı	karı	pirik-	birik-	üya	uya
karı-	karı-	piriktir-	birikdür-	üyal-	uyal-
karın	karın	pirinçi	birinç	üylü	évlig
karındaş	karındaş	pirüzi	birisi	üzeñe	üzengi
karındaştık	karındaşlık	pis	biz	üzü	isig
karış	karış	piyit	bit	üzük	üzük
karlu	karlıg	pogok	bokok	üzül-	üzül-
karma-	karma-				
karmak	karmak				
karşu	karşı				

Çalışma kapsamında yapılan incelemeler, Teleütçe'nin fonetik özellikleri, Eski Türkçe ile olan benzerlikleri ve farklılıkları ortaya koymaktadır.

Teleütçe'nin bazı fonetik özelliklerinin Eski Türkçe ile büyük oranda benzerlikler taşıdığı görülmektedir. Örneğin Teleütçe, Eski Türkçe'deki gibi ön seste *t-* fonemini korumaktadır. Örnekler arasında "til" (dil), "tamak" (boğaz), "temir" (demir) kelimeleri yer almaktadır. Teleütçe, Eski Türkçe'deki gibi ön seste *k-* fonemini korumaktadır. Örnekler arasında "kel-" (gel-), "kiy-" (git-), "köz" (göz), "köl" (göl) kelimeleri bulunmaktadır. Eski Türkçe kelimelerde görülen ön seste *y-* foneminin Teleütçede *c-* fonemine değiştiği tespit edilmiştir. Örnekler arasında "cıl" (yıl), "curt" (yurt) kelimeleri sayılabilir. Teleütçede hece başlarında *-g-* foneminin korunması, Eski Türkçe ile benzerlik göstermektedir. Örneğin "kulgak" (kulak) gibi. Teleütçede ön seste *b-* foneminin *p-* fonemine değiştiği Eski Türkçe (bugday) "buğday" Teleüt Türkçesinde "puuday" yine Eski Türkçede "buga" (boğa) Teleüt Türkçesinde "puka" şeklinde farklılıklar tanıklanmıştır. İç seste ise *-b-* foneminin korunması, dilin tarihsel devamlılığını göstermektedir. Örneğin "ebirmek" (çevirmek). Çalışmada, ses ve şekil bilgisi de ortaya konmuştur. Şekil bilgisi açısından inceleme neticesinde isimden isim, isimden fiil, fiilden isim ve fiilden fiil

yapım ekleri tespit edilmiş ve bunların kullanım sıklıkları da ortaya konmuştur. Araştırma kapsamında Teleütçede, en sık görülen yapım eki isimden fiil türeten *-la* eki iken en az görülen yapım eki ise isimden isim türeten *+n* ve *+do* yapım ekleridir. Ses bilgisi açısından değerlendirme ünlülerde ve ünsüzlerde ses olayları olmak üzere iki başlıkta derlenmiş, bunların kullanım sıklıkları ortaya konmuştur. İnceleme neticesinde en sık görülen ses olayı ünsüzlerde 157 maddede tespit ettiğimiz ötümsüzleşme iken en az görülen ses olayı ünsüz ikizleşmesidir. Ünlülerde en sık görülen ses olayı ise 116 maddede tespit ettiğimiz ünlü yuvarlaklaşması iken en az görülen ses olayı 12 maddede görülen ünlü düşmesidir.

Eski Türkçe dönemi sözlüklerinde yer almayan bazı sözcüklerin ise Orta Türkçe dönemi sözlüklerinde yer aldığı görülmüştür. Bu bağlamda Orta Türkçe dönemi eserleri taranmış, Teleütçe ile denklik gösteren kelimeler tablo hâlinde aşağıda ortaya konmuştur.

Tablo 4. Teleüt Ağzı ve Orta Türkçe Denklikleri

Teleüt Ağzı	Orta Türkçe	Teleüt Ağzı	Orta Türkçe	Teleüt Ağzı	Orta Türkçe
abişka	abişka	kadak	kadak	samın	şabûn
açurkan	açırgan	kagır-	kağır-	sas	saz
agaştı	agaşlık	kalaş	kalaş	sayla-	sayla-
agın-	agın-	kaltıra-	kaldira-	sekir-	sekri-
akça	akça	kamda-	kamla-	sep-	sep-
aktan-	aklan-	kapta-	kapla-	ses-	sez-
alabuga	alaboğa	kaptal-	kaptan-	sırğa	sırğa
anaarı	anarı	karçıga	karçıga	sırt	sırt
andıy	andı	karıl-	karıl-	siyırı-	sıyır-
apçak	apsak	karu	karu	sıyrık	sıyrık
arı	arı	katkan	katağan	sogır	soğur
arı-	arı-	kayın ada	kayın ata	sogum	soğum
artkan	artқан	kayın ene	kayın ana	sologoy	solagay
aylan-	aylan-	kazan	kazan	soondo	sonda
aylandır-	aylandır-	keden	ketân	suluk	suluk
ayrı-	ayır-	kerep	kerep	surak	surak
ayttır-	ayttır-	kıçır-	kıçır-	sus-	sus-
cajık	yaşık	kılçır	kılçır	suulı	suvlı
cak-	yak-	kırı	kırı	suunda	sonda
cakşı	yakşı	kıskart-	kıskart-	şibege	şibige
cal	yal	kısta-	kısta-	şilekey	şülegey
cal	yal	kıya	kıya	şonkor	şonkar

calın-	yalın-	kıymat	kıymet	şülük	sülük
calku	yalkav	kiyin	kiyin	tabak	tabak
camanda-	yamanla-	komışçı	kopuzçı	taka	tağa
cançı-	yanç-	koniç	konç	takala-	tağala-
caraar	yarar	koñır	konur	takta	tahta
carı-	yarı-	koyın	koyun	tal	tal
carıt-	yarıt-	koyon	koyan	tal-	tal-
carkanat	yar kanat	köböñ	köbenek	talaş-	talaş-
carkın	yarkın	kökşin	kögşün	tañçı	tañçı
carma	yarma	kölötke	köletke	tañı-	tañı-
caydak	yaydağ	kömür	kömür	tañış	tañış
cayu	yayağ	kuda	kuda	tañda-	tanda-
cazıl-	yazıl-	kunan	ķulan	tañday	tanglay
ceeken	yegen	kusku	ķusķu	tara-	taŗamak
celgilde-	yelkülde-	kuyun	ķuyun	tarkat-	taŗkatma
ceñil	yeñil	küçük	ķüçük	taşkın	taşkın
ces	yez	külük	ķülük	taygak	taygak
cırğa-	yırğa-	küreş	ķüreş	tayıl-	tayılmak
coktu	yoklu	küürt	ķükürt	teer-	ter-
colık-	yoluk-	makta-	mahta-	temene	temen
cöp	yöp	may	may	tenke	tenge
cöpşin-	yöpşen-	mayrık	mayruk	tepşi	tepsi
cötkür-	yütkür-	mıltık	mıltık	tergi	tergi
cuka	yuga	mürküt	bürgüt	teskeri	tèskeri
cügürük	yügrük	neme	neme	teş-	teş-
cülün	yülün	neniñ üçün	nenün üçün	tım	tım
çaçak	saçak	olco	olcay	tışkarı	tışkaru
çaganak	çağanak	olcolo-	olcalamak	tigi	tigi
çagin	çaķın	oñdu	oñlık	tilençi	tilençi
çal	çal	oşkoş	oşsaş	tinti-	tint-
çala	çala	ottık	otluk	tokto-	tokta-
çap-	çap-	oymok	oymaķ	tolgoş	tolgaş
çeber	çeber	ozın-	ozun-	tordolu	tortalı
çida-	çıdamak	ozolo-	ozul-	tos	toz
çılbur	çılbur	öböğö	öbüge	tos-	toz-
çımçı-	çımdı-	örgö	örge	tos-	tosmak
çıray	çıray	ötkür	ötgür	toy	toy
çıraylık	çıraylıķ	paa	bahā	tölö-	töle-
çiy	çig	paalu	bahālı	tözö-	töşe-
çolmon	çolban	paala-	bağla-	tumala-	tumala-
çörçök	çörçek	paskış	baskıç	tutka	tutķa
çüçkür-	çüçkür-	paşkar-	başķarmak	tükür-	tükür-
eek	eñeğ	paştık	başlıķ	tükürük	tükürük
elbek	elbek	patkak	batķak	tünük	tünglük
emegen	emegen	payramda-	bayramla-	türt-	türt-
erke	erke	pertik	bertük	tüzet-	tüzet-

ezir-	esir-	pileçi	bilgüçi	uçında	uçunda
ezirik	esirik	pirsüün	birisi kün	uçkur	uçkur
ıçkır	ıçkır	piy	biy	uçura-	uçramak
ılbıra-	ılbıramak	pozogo	basğa	uk	uķ
ılga-	ılgamak	pöörök	börek	uuş	avuç
ırçayt-	ırçayıtmak	purç	burç	uyku	uyku
ırgak	ırgak	pürke-	bürkemek	uykuzıra-	uykusra-
ırgayt-	ırgatmak	pürken-	bürkenmek	uzan-	uzan-
iyle-	iyle-	sagış	sakış	uzat-	uzat-
kabar	habar	salam	salam	übür-	üfür-
kabırçık	kapurçuk	salkın	şalkun	üyalt-	uyalt-
kabırğa	ķabırğa			üyat	uyat
kada-	ķada-			üzüt	üzüt

Yukarıda gösterilen veriler, Teleütçenin Eski Türkçe ile olan bağlarını ayrıntılı olarak ortaya koymaktadır.

Teleütçe ve Eski Türkçe arasındaki ilişki üzerine yapılan bu çalışma, gelecekte yapılacak araştırmalar için de önemli ipuçları sunmaktadır. Gelecekteki araştırmaların, daha geniş bir veri seti ve daha detaylı analiz yöntemleri kullanarak bu ilişkileri daha derinlemesine incelemesi önerilmektedir.

Tüm bunlarla beraber; Teleütçe üzerinde yapılacak bilimsel araştırmaların desteklenmesi, dilin daha iyi anlaşılmasına ve korunmasına katkı sağlayacaktır. Üniversitelerde ve araştırma kurumlarında Teleütçe ile ilgili projelerin teşvik edilmesi önemlidir. Teleütçenin dijital platformlarda da yer alması, dilin modern dünyada varlığını sürdürmesine yardımcı olacaktır. Dilin dijital sözlükler, mobil uygulamalar ve dil öğrenme platformları aracılığıyla öğretilmesi ve yaygınlaştırılması sağlanmalıdır.

KAYNAKÇA

- Akalın, Şükrü Haluk (1999). “Teleüt Şairi Nikolay V. Kalişev ve Şiirleri.” *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, 8, 426-437.
- Alimov, R. and Shadyhanov, E. (2013). “Teleütçe Yok Olma Tehlikesi Altındaki Bir Dilin Sosyolengüistik Durumu.” *Tehlikedeki Diller Dergisi/Türk Dilleri*, 2, 49-73.
- Arat Rahmeti, Reşit (1987). *Makaleler Cilt I*. O. F. Sertkaya (Yay. Haz.). Ankara: TKAE.
- Ayazlı, Özlem (2023). *Sarı Uygurcanın Etimolojik Sözlüğü. Eski Türkçe, Orta Türkçe, Moğolca, Çince ve Çağdaş Türk Dillerindeki Denklikleriyle (B, C, Ç, D, F, G Maddeleri)*. Çanakkale: Paradigma Akademi.
- Bacanlı, Eyüp (2014). *Kılınış Kategorisi ve Altaycada Kılınış Belirleyicisi Olarak Art Fiiller*. Ankara: TDK Yay.
- Batyanova, E. P. (2006). *Georgiy Markeloviç Tokmaşev: Prosvetitel', Etnograf, Fol'klorist. Repressirovannye Etnografi*. (D. D. Tumarkin, Ed.). Moskva: Votoçnaya Literatura.
- Batyanova, E. P. (2007). *Rod i Obşina u Teleütov v XIX- Naçale XXI veka*. Moskva: Nauka.
- Brenzinger, M. (1992). *Language Death: Factual and Theoretical Explorations with Social Reference to East Afrika*. Berlin: Walter de Gruyter.
- Brenzinger, M. (2007). *Language Endangerment Throughout the World. Language Diversity Endangered*. (M. Brenzinger, Ed.). Berlin & New York: Mouton de Gruyter.
- Brenzinger, M (ed). (2007). *Trends in Linguistics: Language Diversity Endangered*. Berlin: Mouton de Gruyter.
- Cengiz, Mikail (2016). *Tehlikedeki Dil Olgusu: Teleütçe Örnekleme*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

- Clauson, G. (1956). Some Features of the Morphology of the Oïrot (Gorno-Altai) Language . By C. G. Simpson, pp. 68. Issued by the Central Asiatic Research Centre in association with St. Antony's College (Oxford) Soviet Affairs Study Group, 1955. 7s. 6d.. *Journal of the Royal Asiatic Society*, 88, 209 - 209.
- Clauson, S. G. (1972). *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish*. Oxford: Clarendon Press.
- Crystal, D. (2007). *Dillerin Katli Bir Dilin Katli Bir Milletin Ölümüdür*. İstanbul: Profil.
- Çeluhoyeva, L. G. (2009). *Şkola Çelovečeskoe Obşçejitie*. Bekovo: Çolkoy.
- Derman, G. S. (2016). Sibirya Türkleri Üzerine Genel Bir Değerlendirme. *Sibirya Araştırmaları Dergisi*, 4(9), 15-40.
- Direnkova, N. P. (2014). *Altay ve Teleüt Türklerinde Şamanizm*. (A. Bağcı, Çev.). Ankara: TKAE Yay.
- Dilek İbrahim (2003). *Altay Masalları*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Dilek, Güner (2007). *Tehlikedeki Diller ve Dil Ölümü Açısından Altay Türkçesi ve Ağızları*. I. Uluslararası Türk Dünyası Kültür Kurultayı. 9-15 Nisan 2006, Çeşme-İzmir: Bildiri Kitabı II. Fikret Türkmen ve Gürer Gülsevin (ed.). İzmir.
- Eckmann, J. (1955). Türkçede d, t ve n Seslerinin Türemesi, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten* 1955, 11-22.
- Efimova, A. (1926). *Teleutskaya Svad'ba. Materialı po Svad'be i Semeyno-Rodovomu Stroyu Narodov SSSR. V 1*. Leningrad: Krasnoy Gazeti.
- Erdal, Marcel (1991). *Old Turkic Word Formation: A Functional Approach to the Lexicon I-II*. Wiesbaden: Otto Harrassowitz Verlag.
- Ethnologue: Altai, Northern*. (2016). *Altai, Northern*. <https://www.ethnologue.com/language/atv> (Erişim tarihi:26.04. 2024)

- Ethnologue: Altai, Southern.* (2016). *Altai, Southern.*
<https://www.ethnologue.com/language/alt> (Erişim tarihi:26.04. 2024)
- Federal State Statistics Service (Rosstat). (2010). 2010 *All-Russian Population Census.*
[http://www.gks.ru/free_doc/new_site/perepis2010/croc/Documents/Vol4/pub-04-01. pdf](http://www.gks.ru/free_doc/new_site/perepis2010/croc/Documents/Vol4/pub-04-01.pdf)
- Foley, M., Almashev, C., and Byers, A. (2006). The Altai Assistance Project. *Mountain Research and. Development*, 26(1):77–79.
- Funk, D. A. (1993). *Başatskie Teleüti v XVIII - Pervoy Çetverti XX Veka. İstoriko-Etnografiçeskoe İsslodevanie.* Moskva: İEA RAN.
- Funk, D. A. (2012). *Semeyno-Rodovie Pokroviteli u Teleütov.* Kemerovo: RAN İEA
- Funk, D. A. ve Dob’janskaya, (2006). *Tyurkskie Narodi Sibiri.* Moskva: Nauka.
- Gadimov, Cavanşir (2008). *Türk Yazılı Basınında Türk Dünyası*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Gömeç, Saadettin (1998). “Şamanizm ve Eski Türk Dini”, *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 4(4), 52-38
- Gömeç, Saadettin (2011). *Türk Cumhuriyetleri ve Toplulukları Tarihi.* Ankara: Akçağ Yay.
- Gülensoy, Tuncer (1988). *Kütahya ve Yöresi Ağızları (İnceleme, Metinler, Sözlük).* Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Gülsevin, Güner (2002), *Uşak İli Ağızları (Dil Özellikleri Metinler- Sözlük)*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Güner Dilek, Figen (2005). *Altay Türkçesi Ağızları*, Yayınlanmamış Doktora Tezi. Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Güner Dilek, Figen (2006), *Altay Türkçesi Ağızları, Sibirische Studien/Sibirya İncelemeleri*, 1(2), 129-160.
- Gürsoy-Naskali Emine ve Duranlı Muvaffak. (1999). *Altayca-Türkçe Sözlük.* Ankara: TDK Yay.

- Harrison, K. D. (2007). *When Languages Die*. Oxford & New York: Oxford University Press.
- Janhunen, J. (2010). *North-East Asia. Atlas of the World's Languages in Danger*. C. Moseley, (ed.). (3. Baskı). Paris: UNESCO Publishing.
- Janhunen, J. ve Salminen, T. (1999). *Unesco Red Book on Endangered Languages: Northeast Asia*. http://www.helsinki.fi/~tasalmin/nasia_report.html#SAItai
- Kalafat, Yaşar (2004). *Altaylar'dan Anadolu'ya Kamizm Şamanizm*. İstanbul: Yeditepe Yayınevi.
- Kalan, Ekrem (2008). *Cungar Hanlığı'nın Siyasi Tarihi*. Ankara: TTK Yay.
- Killi Yılmaz, Gülsüm (2011). "Altay Türklerinin Dil Durumu". *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*. 8(3), 24-60.
- Koçsoy, Şevket (2002). Türk Tarihi Kronolojisi, *Türkler Ansiklopedisi*, C. 1, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Korkmaz, Zeynep (2007). *Grammer Terimleri Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Korkmaz, Zeynep (2017). *Dil bilgisi terimleri sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Korkmaz, Zeynep (2021). *Türkiye Türkçesinin ses bilgisi üzerine notlar*. https://www.tdk.gov.tr/wp-content/uploads/2021/02/Zeynep-Korkmaz-_ -TR-T%C3%9CRK%C3%87ES%C4%B0N%C4%B0N-SES-B%C4%B0LG%C4%B0S%C4%B0-%C3%9CZER%C4%B0NE-NOTLAR-2-13.pdf
- Krauss, M. (1992). The world's languages in crisis. *Language*. 68(1), 4–10.
- Kruger, G. N. (2010). *Samosoznanie Predstabiley Teleütskogo Etnosa Kul'turno-İstoriçeskie Determinantı i Struktuno-Soderjatel'ne Xarakteristiki*. Kemerovo: GOY VPO.
- Küçük, Murat (2013). "Anadolu Ağızlarındaki Doğu Kökenli Sözcüklerin Ses Bilgisi Açısından Görünümleri- Ünsüzler." *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Türkoloji Dergisi*, 20(2), 39-78.
- Larisa Tybykova, (2016). "The Teleüts and Their Language". (Ed. S.Eker,Ü. Çelik Şavk). *Tehlikedeki Türk Dilleri II B -Örnek Çalışmalar içinde* (ss. 421-430).

- (C III). Astana-Ankara: Uluslararası Türk Akademisi ve Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi Yayınları.
- Lessing, F. D. (1995). *Mongolian-English Dictionary*. (3 bs.) Berkeley and Los Angeles: University of California Press.
- Lessing, F. D. (2003). *Moğolca-Türkçe Sözlük*, (Çev: G.Karaağaç. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Lvova, E. L., Oktyabrskaya, İ. V., Sagalayev, A.M., Usmanova, M.S. (2013). *Güney Sibirya Türklerinin Geleneksel Dünya Görüşleri-Simge ve Ritüel*. C. III. (Çev.: Metin Ergun), Konya: Kömen Yayınları
- Moseley, C. (ed.). (2007). *Encyclopedia of the World's Endangered Languages*. London & New York: Routledge.
- Nettle, D. ve Romanie, S. (2002). *Kaybolan Sesler Dünya Dillerinin Yok Oluş Süreci*. İstanbul: Oğlak.
- Nevskaja, I. (2000). *Shor-Russian Contact Features*. Languages in Contact.
- Novgorodov İ, Lemskaya, V., Gainutdinova, A., Ishkıldina, L. (2015). Çulım Türk Dili, Leipzig-Jakarta Listesi'ne Göre Kıpçak Dil Kökenlidir. *Türkbilig / Türkoloji Araştırmaları Dergisi*, 16(29), 1-18.
- Obraztsova, M., Denisova, E., and Kereksibesova, U. (2019). The Symbolism of Archaic Rites, Signs, and Superstitions of Teleuts. *Handbook of Research on Ecosystem-Based Theoretical Models of Learning and Communication*.
- Ölmez, Mehmet (2013). *Orhon-Uygur Hanlığı Moğolistan'daki Eski Türk Yazıtları (Metin-Çeviri-Sözlük)*. Bilgesu Yayıncılık.
- Ölmez, Zuhale (1996). "Altay Türkleri ve Altayca". *Çağdaş Türk Dili*, 9(99), 12-19.
- Özkan, Nevzat (2007). *Türk Dilinin Yurtları*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Pakman, Bülent (2014). *Altay Özerk Cumhuriyeti*, Ekim 2014, <https://bpakman.wordpress.com/turk-dunyasi/gunumuz-turkleri-turkdevletleri/sibiryaturkleri/altay-ozerk-cumhuriyeti/>
- Radikal (2011). *Konuşmazlarsa Dil Yok Olacak*. www.radikal.com.tr/hayat/konusmazlarsa-dil-yok-olacak-106402/

- Radloff, W. (1956). *Sibirya'dan I*. (A. Temir, Çev.) İstanbul: Maarif.
- Röhrborn, K. (2015). *Uigurisches Wörterbuch, Sprachmaterial der vorislamischen türkischen Texte aus Zentralasien: II. Nomina-Pronomina-Partikeln Band I: a-asvık*. Neubearbeitung, Franz Steiner Verlag Stuttgart.
- Ryumina-Sirkaşeva, L. T. and Kuçigaşeva, N. A. (2000). *Teleüt Ağzı Sözlüğü*. (Çev. Ş.H. Akalın & C. Turgunbayev).- Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Salminen, T. (2007). *Europe and North Asia*. Encyclopedia of the World's Endangered
- Samaev, G. (2004). *Altay Kalıktıñ Tüükizi-Eñ Cebren Öylördöñ Arasay'ga Kojulganına Cetire (Altay Halkının Tarihi-En Eski Zamanlardan Arasay'a Katılmasına Kadar)*. Gorno-Altaysk.
- Schönig, C. (1997). *Güney Sibirya Türkçesi Nasıl Gelişmiştir? Sibirya Araştırmaları*. E. Gürsoy-Naskali (Haz.). İstanbul: Simurg
- Simons, G. F. (Ed.). (2016). *Ethnologue: Languages of the World (19th ed.)*. SIL International. <https://www.ethnologue.com/ethnblog/gary-simons/welcome-19th->
- Sovet Narodnih Deputatov Kemerovskoy Oblasti. (2016). *Korennoye Naseleniye Kemerovskoy Oblasti*. <http://www.sndko.ru/print/24.html> (Erişim tarihi: 26.04. 2024)
- Süer Eeker ve Çelik Ülkü Şavk (2016). *Tehlikedeki Türk Dilleri I: Kuramsal ve Genel Yaklaşımlar*, Cilt 1, Ankara.
- Şahin, Leysen (2002). "Sibirya Türk toplulukları tarihi" *Türkler Ansiklopedisi*, C. 20, Ankara: Yeni Türkiye Yay., 1255-1269.
- Şaylan, Fatih (2018). "Altay Türklerinin İnanmalarındaki Su Kültünün Mitsel Okuması". Bilig, Sayı 82, Ankara.
- Tadina, N., and Yabyshtaev, T. (2021). The practice of creating "places of memory" for the anniversary of the Altai Republic. *Field studies in the Upper Ob, Irtysh and Altai (archeology, ethnography, oral history and museology)*.

- Tekin, Talat (2000). *Orhon Türkçesi Grameri*. Ankara: Türk Dilleri Araştırmaları Dizisi 9.
- Terkina, U. A. (2014). “Burhanizm”. Altaytsı: Etničeskaya istoriya. Traditsionnaya kultura. Sovremennoe razvitiye, N. V. Ekeev (ot. red.), NII altaistiki im. .S. S. Surazakova, Gorno-Altaysk.
- Ünal-Logačev, Ö., Žygis, M., and Fuchs, S. (2017). Phonetics and phonology of soft ‘g’ in Turkish. *Journal of the International Phonetic Association*, 49, 183 - 206.
- Vorobeva, V., Fedorinova, Z., and Kolesnik, E. (2015). Three crucial crises in the development of the khanty and mansi unique culture. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 206, 108-113.
- Wilkens, J. (2021). *Handwörterbuch des Altuigurischen Altuigurisch - Deutsch – Türkisch, Eski Uyğurcanın El Sözlüğü Eski Uyğurca – Almanca – Türkçe*. Göttingen: Universitätsverlag Göttingen.
- Wurm, A. S. (2001). *Atlas of the world's languages in danger of disappearing*. (2. Ed.). Unesco Publishing.

ÖZ GEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı Soyadı: Gizem KİPER

Uyruğu: T.C.

